ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

IN CANTICUM CANTICORUM

ET IN OMNES D. PAULI EPISTOLAS

COMMENTARIA.

PRAECEDIT VITA, SEU ELOGIUM EIUSDEM S. DOCTORIS A P. IACOBO ECHARDO ORDINIS PRAEDICATORUM ORDINE CHRONOLOGICO DESCRIPTUM.

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVI.

LECTORI

Opusculorum D. Thomae selectiorum editione iampridem absoluta, celebris nunc Angelici Doctoris explanatio in *Cantica Canticorum*, quam subsequentur *Commentaria in omnes D. Pauli Epistolas*, ut quamplurium votis satisfieret, in lucem prodit. Duplex vero *Aquinatis* nomen praeferens *Canticorum* Expositio vulgo typis circumfertur: de utriusque αὐθεντία operose, summoque eruditionis apparatu pro more disputat *P. Bernardus De Rubeis in Admonit. praeviis in Opera D. Thomae*; quin tamen rem definiat. At duo quidem in comperto esse videntur: primum, dubitari nefas D. Thomam librum Canticorum exposuisse; quod constanti traditione, ac veterum testium suffragio firmatur: alterum, utramque harum expositionum et in Codicibus MSS. et in editis exemplaribus D. Thomae nomine decoratam; atque alterutram ab aliis atque aliis eidem S. Doctori adiudicari. *Sixtus Senensis Biblioth. Sanctae l.* IV. aliique litem componunt, utramque *Angelico* tribuendam adfirmantes: alteram, quae incipit *Sonet vox tua*, ab eo exaratam dum corpore valeret; alteram, quae incipit *Salomon inspiratus*, dum gravi pressus aegritudine in Monasterio Fossaenovae a nonnullis Monachis, ut eumdem librum exponeret, rogatus esset. Neutra certe ab Angelici Magistri pietate, ac doctrina abhorret, immo quae incipit *Sonet vox tua* quammaxime eiusdem stylum ac methodum in S. Scripturis exponendis praesefert, ut ii facile noverunt qui in commentariis *D. Thomae* vel leviter versati sunt. Quapropter eiusdem Cl. Viri P. De Rubeis consilium sequuti, utraque in librum *Canticorum* Commentaria, quibus D. Thomae nomen praefulget, in hac editione exhibemus: ipsius Vitam etiam, seu Elogium a *P. Iacobo Echard* ordine chronologico concinnatum volumini praefiximus, ne quid S. Magistri cultoribus deesset: mox alia quoque daturi, si haec interim libenter excipiens nobis tuis commodis consulentibus stimulos animosque addideris.

VITA

S. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

A PATRE IACOBO ECHARDO CONCINNATA TOMO I. SCRIPTORUM ORDINIS PRAEDICATORUM, AD ANNUM 1274.

Sanctus Thomas de Aquino, quem scholae suae magistrum solemque splendidissimum habet ordo Praedicatorum, doctorem communem agnoscunt academiae orbis Christiani universae, inter Patres suos veneratur Ecclesia catholica, suaeque fidei ac doctrinae tutissimum, ac fidelissimum ubique adhibet interpretem, omnes in hac Biblioteca recensitos auctores merito praecedere debuisset, solem quippe suum sydera norunt; ratione tamen ordinis a nobis statuti hactenus prolatandus fuit. De quo sic agemus, ut sanctitatem αγιογραφοις describendam relinquentes, cum nostri non sit instituti, chronologiam eius vitae a paucis accurate relatam ob oculos lectoris uno intuitu ponamus, tum deinde singula pro more nostro in similibus ad examen revocantes, quibus momentis in eam sententiam inducti fuerimus, addamus. Nam id licet in opusculo nostro, cui titulus *sancti Thomae Summa suo Auctori vindicata*, exegerimus; quaedam tamen tum nobis exciderant, quae postea maiori disquisitione ac diligentia adhibita invenimus, quaeque lectores necessarium est non ignorare.

Ex illustri ac praepotenti in regno Siciliae comitum Aquini gente originem duxit Thomas; Landulphum Aquini comitem castrorumque Montis sancti Ioannis et Rupissiccae dynastam, et huius paris nobilitatis coniugem Theodoram ex comitibus Theanensibus oriundam parentes habuit: germanos duos natu maiores Reginaldum, et Landulphum in exercitu Frederici imperatoris duces clarissimos: sorores quatuor, Mariam dominam Mariani in Aprutio, Theodoram Rogerio Sanseverinati Marsicensi comiti nuptam, tertiam comitis Fundensis coniugem, et quartam sanctimonialem, monasterii S. Mariae Capuae abbatissam. Natus est Thomas vel sub initium an. MCCXXV. ut quibusdam placet, vel secundum alios, quibus magis assentior, sub initium an. MCCXXVII. Quinquennis iuxta morem magnatum eius regni monachis Cassinensibus, quibus tum praeerat abbas Landulphus eius patruus, traditus est ad pietatem et primas litteras informandus. Decennis circiter plus vel minus e Cassinensi monasterio eductus Neapolim amandatur, ubi Petro Hyberno ac Martino ludimagistris operam dedit, sub isto litteras humaniores, sub illo philosophiam addiscens. Anno MCCXLIII. ordinem Praedicatorum ibidem in S. Dominici coenobio amplectitur, ac vestem, ut verosimilius, circa mensem Augustum e manibus non F. Ioannis a Sancto Iuliano, sed F. Thomae Agni de Lentino tum prioris induit. Hinc quantocius matris amantissimae seu blanditias seu minas verentibus sodalibus, Romam primum, Romaque rursus quo eum mater insequebatur, in Gallias cum quatuor adiunctis sibi ex ordine sociis ablegatur. Verum Aquapendente ex itinere transiens, dum iuxta fontem quemdam nihil sinistri suspicatus paululum quiescit, a germanis suis ibidem in aula et exercitu Frederici imperatoris militantibus, quos scilicet irata mater litteris monuerat, e manibus sociorum vi eripitur, et ad castrum paternum satellitibus stipatus remittitur: quae circa Septembrem videntur evenisse. Anno MCCXLIV. postquam per annum circiter detentus, frustra de abiicienda veste Dominicana tentatus fuisset, per fenestram dissimulante ac connivente utroque parente dimissus, ac sodalibus restitutus, Neapolim, indeque absque dilatione Romam ad magistrum ordinis adducitur. Is erat venerabilis F. Ioannes Theutonicus, qui eo ipso tempore in Franciam, ac inde in Germaniam, ubi capitulum generale anno sequenti congregandum erat, cogitans, iuvenem Thomam tenerrime amplexus, Parisios, ac vix ibi commoratus, recta Coloniam sub Alberto Magno tum maxime florente erudiendum secum ducit. Anno MCCXLV. Albertus Magnus Parisiis ad legendas sententias assignatur, et cum eo iuvenis Thomas ad studium illud tum unicum generale, ut vocant, mittitur. Ambo eo venisse videntur circa Octobrem, quo fieri solebat scholarum instauratio. Cum autem ex constitutionibus nostris ea aetate per quatuor annos Theologiam audivisse eum oporteret, qui eamdem publico professurus erat, Thomas qui iam annum Coloniae egerat, tres sequentes in gymnasio Saniocobeo perfecit: primum quidem sub Alberto baccalaureo in una e scholis nostris legente, et sub F. Ioanne Pungensasinum dicto Parisiensi recens laurea donato docente in altera: secundum sub eodem Alberto tum licentiato ac magistro, et sub F. Stephano a Varnesia Antissiodorensi baccalaureo in altera schola sub dicto F. Ioanne Pungensasinum, qui annum tertium magisterii agebat, Sententias legente: tertium sub eodem F. Stephano, at iam magistro, ac sub Alberto pro tertio anno magisterii primario scholarum re-

gente, habente sub se in schola sua baccalaureum legentem sententias, quisquis ille fuerit. Anno MCCXLVIII. finito cursu ambo magister et discipulus Coloniam reversi sunt; cumque ibi eo anno in comitiis ordinis Parisiis ad Pentecosten VII. Iunii coactis studium generale positum fuisset, in eo deinceps Albertus regentis functus est officio, Thomas vero sub eo iuxta leges ordinis de iis qui e studiis generalibus revertebantur, quatuor aut quinque annorum spatio Philosophiam, Scripturam Sacram, Sententias interpretatus est ac legit. Iis etiam annis quosdam tractatus edidit, scilicet *de ente et essentia* ad sodales, *de principiis naturae* ad F. Silvestrum, forte etiam alia opuscula. Anno MCCLII. vel Coloniae iisdem desudans lectionibus perstitit; vel si quis Parisios ivisse contendat, sacras Litteras interpretaturus ut lector biblicus, sic enim vocabant, qui primus erat ad magisterium gradus, versus Septembrem missus fuerit. Certum enim est anno tantum MCCLIII. in instauratione scholarum versus Octobrem lectionem Sententiarum Parisiis ut baccalaureum aggressum esse, quam integro anno prosequutus est in schola F. Heliae Bruneti Petragoricensis tertium magisterii annum agentis, habens collegam in altera schola F. Hugonem Metensem F. Bonihominis Britoni S. T. M. successorem. Qui quidem Hugo laurea donari eo anno debuerat, sed ob acre ortum a quadragesima praecedenti academicos inter et nostros dissidium praesentari non potuerat, eiectis ipsis a gradu suo Bonohomine et Helia Bruneti, quantumvis magistris iam agnitis et officio functis. Anno MCCLIV. licentiandus erat, ac Sententias pro secundo anno ut magister legendas habebat: nec dubium, quin lectiones persecutus fuerit; verum ad magisterium ob turbas illas admissus non fuit. Anno MCCLV. more veteri, at novo MCCLVI. mense Februario iam a cancellario licentiatus erat, verum cum ea ratione principium in aula episcopali habere vellet, quod necesse erat ut magister agnosceretur, obstiterunt academici. Hinc in Italiam ad Alexandrum IV. summum Pontificem se contulit, vocante, ac, ut credere proclive, itineris etiam comite venerabili F. Humberto *de Romans* quinto ordinis magistro, qui ad Pentecosten IV. iunii Parisiis capitulum generale celebrarat. Certum est cum eodem et S. Bonaventura ordinis Minorum postea ministro generali, et Alberto Magno qui iam ab anno in curia, ut aiunt, Romana ea de causa commorabatur, Anagniae ubi annum illum summus Pontifex resedit, mense Septembri adfuisse, iura utriusque ordinis egregie propugnasse, omnia Guillelmi de Sancto amore obiecta solvisse, unde et adversus istum V. Octobris sententia dicta est. Ex eo solemni iudicio litium finis expectabatur; resistentibus tamen adhuc toto anno sequenti academicis, non ante Octobrem anni MCCLVII. Thomas ut magister in sacra facultate agnitus fuit. Interea quam Anagniae pro utroque ordine pronuntiaverat apologiam, recognovit, *contra impugnantes religionem* inscripsit, publicique iuris fecit. Pacatis tandem rebus laurea donatus quaestiones de veritate disputavit, ut qui duobus illis quibus antea docuerat annis, suum in quatuor Sententiarum libros commentarium praelegerat, eo etiam anno vel sequenti disputationes generales de more habuit, in quibus sex quodlibeta, ut aiebant, determinavit. Anno MCCLVIII. ab instauratione scholarum ad vacationes sequentes scholam rexit ut primarius regens, habens sub se baccalaureum forte F. Hannibaldum de Hannibaldis postea Cardinalem Sententias legentem, dum ipse maiores quasdam quaestiones tractaret, vel etiam quemdam librum Sacrae Scripturae, seu Isaiam, seu Matthaeum, aut alium publice exponeret. Nihilominus quadragesima illius anni, qui stylo novo MCCLIX., conciones habuit Parisiis, et ad Pentecosten sequentem capitulo generali Valencenis Iunii I. celebrato affuit, vel ut socius Romanae suae provinciae, nam erat capitulum provinciaiium, vel ob maiores causas a magistro ordinis accersitus. Sane ibidem cum Alberto Magno, Bonohomine Britone, Florentio Gallico, Petro de Tarentasia sacrae Theologiae magistris Parisiensibus omnibus cognitor delegatus fuit ad rectam studiorum institutionem, qui simul eas posuerunt leges, quas universus ordo tum amplexatus est. Anno MCCLX. vivente adhuc Alexandro IV. vel MCCLXI. Urbano IV. ei suffecto, in Italiam reversus primum Romae docuit; novumque scriptum super primum Sententiarum legit a se compositum, at quod deperditum: deinceps autem in illis in quibus Summi Pontifices pro libito agebant civitatibus, Urbe veteri, Anagniae, Viterbii, Perusii, et ipse eos secutus commoratus est, scholam theologicam ubique regens apud nostros; ubique nova in rem Ecclesiae condens ac edens opera. Tempore Urbani IV. die XXIX. Augusti MCCLXI. electi, haec ab eo prodiere: *Commentarii in Aristotelis physica, ethica, metaphysica: Summa contra gentiles: Quaestiones de anima: Expositio libri Iob: Officium festi Corporis Christi: Contra errores Graecorum tractatus*, aliaque opuscula. *Catenam auream in quatuor Evangelia* eodem iubente susceperat, Matthaeumque ipsi nuncuparat; verum illo XXX. Septembris MCCLXIV. e vivis sublato, Marcum, Lucam, et Ioannem, qui citius compleri non potuerant, F. Hannibaldo superius laudato, at tum Cardinali, quicum summa illa animorum coniunctio, dedicavit. Certum etiam in Italia *quaestiones de potentia Dei et ultra* disputasse, sed et partem alteram quodlibetorum seu quinque seu sex in concertationibus publicis determinasse, sive ad hunc Pontificatum, sive ad sequentem haec videantur referenda. Clemente IV. die V. Februarii MCCLXV. electo tum primum edendae *Summae Theologicae* consilium cepit, eius ideam efformavit, duoque ipsius priora volumina, primam partem scilicet, et primam secundae quatuor solidis annis a MCCLXV. ad MCCLXIX. perfecit: ita autem isti operi ut omnium apici futuro incumbens, ut ab aliis edendis non cessaret. Anno MCCLXIX. capitulo generali Parisiis ad Pentecosten XII. Maii celebrato affuit Aquinas, vel ut provinciae Romanae definitor, quod verosimile, nam erat definitorum primus: vel alia ratione eo vocatus a magistro ordinis; tumque altera vice scholae nostrae Parisiensis regens est institutus, quo munere tum biennium functus est, ac *quaestiones de virtutibus et ultra* disputavit: videtur etiam tum Evangelium S. Ioannis, et Epistolas S. Pauli publice exposuisse, utrumque enim opus auctorem praestat doctrinae consummatae. Iis etiam annis secundam secundae, quam in Italia inchoarat, perfecit, nec mihi dubium quin iuris publici fecerit. Anno MCCLXXI. cathedram Parisiensem F. Romano de Roma Ioannis Caietani Cardinalis, qui postea Nicolaus III. S. P. fuit, nepoti cedens Italiam repetiit, et Romae iterum docuit. Tantum vero cum hac altera vice Parisiis professus est, sui desiderium universitati reliquit, ut eius nomine Rector ad Patres ordinis anno

sequenti in capitulo generali Florentiae congregatos litteras amantissimas urgentissimasque scripserit, quibus Aquinatem sibi reddi, Parisiosque remitti instabat enixius. Verum Caroli utriusque Siciliae Regis sanctique Francorum Regis Ludovici IX. fratris vota praevaluere, obtinuitque ille ut Thomas Neapolim mitteretur, in eaque urbe patriae suae primaria, cuius Archiepiscopatum olim sibi oblatum constanter detrectarat, saltem cathedram theologicam ascenderet, ac sapientiae suae aquas tandem aliquando divideret. Anno igitur MCCLXXII. Neapolim adivit, et stipendiis regiis publice professus est ad finem vitae: iis vero annis ab exitu e Francia et in Italiam reditu, partim Romae, partim Neapoli tertiam summae partem scripsit, et ad quaestionem XC. de partibus poenitentiae deduxit, imperfectam relinquens: neque enim a festo S. Nicolai VI. Decembris MCCLXXIII. ut ultra scriberet persuaderi potuit. Anno MCCLXXIV. ad Concilium Lugdunense II. generale a Gregorio X. vocatus iter arripuit mense Ianuario, castrumque Magentiae Terracinensis dioecesis, cuius dominus erat Hannibaldus de Ceccano, huiusque uxor Francisca de Aquino sua neptis germani sui fratris filia, hos invisurus ingressus est; iamque infirmatus, cum morbum sentiret in dies ingravescere, ad monasterium Fossaenovae Cisterciensis ordinis non procul distans deferri se postulavit, ubi fere per mensem aegrotans, ac mortem proximam praevidens, sacramenta sibi ministrari instanter petiit, et tertio post die in osculo Domini placidissime obdormivit, quadraginta et octo annos tantum natus iuxta quosdam, aut iuxta alios quinquagesimum aetatis a quibusdam mensibus ingressus. Cum toto ordine indoluit universitas Parisiensis, quod litteris suis ad capitulum generale Lugduni eodem anno ad Pentecosten XX. Maii coactum summa erga defunctum aestimatione plenis testata est. Atque haec est Sancti Doctoris vitae seu annorum series; nunc autem singula ad examen revocanda.

ADNOTATIONES

Ex *illustri ac praepotenti in regno Siciliae etc.* Sic de eo Tholomaeus de Luca noster Histor. Eec. Nov. lib. 22. cap. 20. *Secundus doctor fuit F. Thomas de Aquino, qui auditor fuit F. Alberti, origine nobilis, quia de magnis comitibus regni Apuliae natus, et infra ipsos dilatatus, cuius progeniem in parte Fredericus destruxit, quia fideles Ecclesiae, sed praevaluit tempore Caroli.* Cetera de hac familia vide apud Ferrantem della Marra *Discorsi delle famiglie di Napoli*, Neapoli apud Octavium Beltrano 1641. fol.

Natus est Thomas etc. Annum certo non indico, quia pendet ab anno aetatis dies obitus, is autem apud auctores admodum incertus est. Tholomaeus de Luca iam citatus ipsius tum Romae tum Neapoli discipulus, eidemque familiarissimus Histor. cit. lib. 23. cap. 10. sic habet: *Obiit autem 50. vitae suae anno, alii vero dicunt 48.* Primum numerum sequitur F. Guillelmus de Tocco in vita Sancti Doctoris, et amplectuntur Actorum SS. Editores Tom. 1. Martii: secundo amplius favere videtur laudatus Tholomaeus. Hinc lib. 23. cit. c. 20. sic habet: *Cum autem iam esset* XVI. *annorum habitum Fratrum Praedicatorum assumpsit*, quem certo anno tantum MCCXLIII. induit, *et in eo pura innocentia vixit* XXXII. *annis vel circa.* Favent et plures in processu canonizationis testes, qui vivum viderant. Sic enim in Actis SS. proc. canoniz. n. 42 Iacobus de Caiatia, ord. Praed. testatur *se vidisse F. Thomam Neapoli et Capuae, et tunc F. Thomas erat* XLVI. *annorum et circa, quando primo eum vidit.* At anno tantum MCCLXXII. Neapolim rediit ex Tholomaeo. Bartholomaeus de Capua logotheta regni Siciliae num. 76. dicit, quod *F. Thomas ut ad annos discretionis pervenit, multum anticipando nondum pubes adhuc intravit ordinem Praedicatorum:* quod annum sane circa XVII. indicat, neque enim haec ad unguem accipienda. F. Iacobus de Viterbio Eremita Augustinianus, et Archiepiscopus Neapolitanus num. 83. miratur, *quod F. Thomas, qui in* XLVIII. *anno finivisse dicitur communiter dies suos, tot et tanta scripserit.*

QUINQUENNIS iuxta morem monachis Cassinensibus traditus est. Sic narrat Tholomaeus cap. 20. cit. *Hic nutritus in sua pueritia in abbatia Montis Cassini, qui sunt monachi nigri, et secundum morem nobilium illius patriae, ut patet de B. Mauro et Placido, ibidem in sua pueritia in logicalibus et naturalibus optime profecit, habens semper secum specialem magistrum more nobilium regionis.* Id magis explicat Guillelmus de Tocco vitae n. 5. *Quem sic enutritum libenter Deo offerunt, et quinquennem ad monasterium Montis Cassini per nutricem cum bona societate transmittunt, in quo instrueretur sanctis moribus etc. Parvulus adhuc a nobilium puerorum consortio, qui ibidem nutriebantur in moribus, ut moris erat patriae, se frequentius absentabat etc.* Et num. 6. *Abbas autem praedicti monasterii providus, cum adverteret in puero tam certa et matura futurae perfectionis indicia, advocato Domino Landulpho patre praedicti pueri, provide ei consuluit, ut puer mitteretur Neapolim ad studendum: unde puer de utriusque parentis consilio Neapolim mittitur, et sub magistri Martini in grammaticalibus et logicalibus, et magistri Petri de Hybernia studiis in naturalibus edocetur.*

Ex quibus plane ruit visus quibusdam ex fide Calendarii Cassinensis secunda manu interpolati, referente D. Mabillonio *Itin. Ital. T. p.* Benedictinus Thomae monachatus. Equidem eo fine a Patre ambitioso Cassinensibus traditum, ut aliquando ibidem factus monachus et abbas tandem evaderet, non dissimulaverim: quo sensu intelligendus logotheta Bartolomaeus citatus proces. canoniz. n. 76. sic loquens: *Pater nobilis monachavit dictum F. Thomam puerum*, idest in monasterio nutriendum curavit, *disponens* scilicet, ut addit ibidem, *eum abbatiae praeficere Cassinensi:* at non quod monasticam vestem, quamdiu ibi fuit, induerit umquam: nam praeter quam quod puerorum a parentibus donatio seu oblatio in monasteriis, speciatim in Cassinensi, iam ante saeculum XII, desueverat, ex S. Petro Damiani a Mabillonio laudato Analect. Tom. III., Thomam Cassini nec froccum gestasse, nec ut monachum habitum, sed ut familiae illustrioris puerum cum sui similibus in veste saeculari educatum clarissime insinuant auctores citati. Ibi enim non sub magistro iuvenum monachorum, et in horum societate, quam sane numquam fugisset, sed in consortio puerorum nobilium regionis, a quibus non raro se segregabat, innutritur: habens specialem magistrum ceu camerae praefectum non more monachorum, sed more nobilium puerorum, qui ibi educabantur. Nec de eo abbas aut de studiis eiusdem pleno iure ut de monacho suo statuere audet, at Landulphum patrem advocat, monetque ut si filio suo consultum velit, mittat Neapolim,

aptiores in ea urbe quam in monasterio essent, praeceptores nacturum. Neapolim vadit ille non cum litteris, aut ex praescripto abbatis, sed ex imperio parentis utriusque, et ex quo semel Cassino egressus est, ipsum utpote nihil ad se attinentem haud curant deinceps abbas vel monachi. Quod enim Constantinus Caetanus, eumque excipiens in Martyrologio suo Benedictino Bucelinus aiunt, praeceptores Thomae Neapoli Martinum, et Petrum Hybernum ordinis sui fuisse, quam gratis ab iis fingitur, tam facile ac iure reiicitur: immo contrarium innuunt auctores cum magistros vocant, quo titulo non monachos, sed paedagogos saeculares ornare solent. Si Cassinensis erat monachus Thomas, cum praedicatorum vestem induit, cur patre, matre, sororibus, fratribus infrendentibus, quod mendicanti ordini se addixisset, abbas et conventus se parentibus non iungunt? Cur suum sibi sublatum non conqueruntur? Sane Cistercienses Fossanovani externum apud se sepultum sibi ereptum gravissime doluere, Summumque Pontificem appellavere. Putas hos mortuum non suum tantis clamoribus repetiisse, vivum illos summae spei adolescentem, cuius ingenium abbati ipsi horrori fuerat, ut nec parem ei apud se praeceptorem agnosceret, ad maxima denique omnia natum, cucullo suo exutum, ac ab ordine vix nascente quasi subreptum neglexisse ac siluisse? Quod in domo paterna ceu in carcere detento meretricem obtrudere veriti non sint, hoc est quia nondum religioni addictum ac professum, at recens tantum et praecipitanter veste sancta indutum censebant, nec peccatum illud tanti faciebant in laico: at si Benedictinae regulae professione, vel saltem diuturniori ex voto parentum eiusdem habitus gestatione consecratum scivissent, ad tanti sacrilegii propositionem exhorruissent ipsi, nec instillare tentassent. Si iam monachus erat Cassinensis, cur pater, ut refertur *proc. canoniz. num. 76. et 77.* monachales hinc, inde militares vestes offerens optionem dat, tantum ut nostras exuat, cui iam monacho a se devoto militem agere non liceret? Si iam monachus erat Cassinensis, cur nobis reddito Innocentius IV. abbatiam Cassinensem, ut familiae faveret, volens priorem professionem non obiicit? Cur referente Cantimpratano *de Apibus lib. 1. cap. 20. §. 10.* ut suavius ad eam dignitatem ineundam alliceret, etiam in veste Dominicana Benedictino ordini praeesse concessit? Aliunde haec omnia animi firmitatem ac constantiam angelicam in Thoma etiam iuniore testantia, argumento sunt cucullum Cassinensem si semel induisset, numquam ab eo dimittendum fuisse, ut semel assumptum propositum ordinis Praedicatorum nullis aut vexationibus, aut blanditiis, dignitatum etiam amplissimarum collatione, ut desereret persuaderi potuit. Perpendat lector quae fides adiectitiae illi marginali in Calendario Cassinensi recentioris manus adnotationi habenda sit, quae nullo aequalis testimonio scriptoris fulcitur, cum tamen Thomae in ordinem Praedicatorum ingressu nihil sit apud eos solemnius, cuius etiam circumstantias minutatim referre student, quique hanc ordinis mutationem, si vera esset, non tacuissent, ut aliorum plurium apud eos legere est: et an non potius ut pia monachi fabella diffllanda, ac ridenda, quam serio refellenda videatur.

ANNO MCCXLIII. *ordinem Praedicatorum etc.* Sic Tholomaeus lib. 22. c. 22. *Haec de ipso pro tempore Innocentii, quo ordinem intravit, nunc sunt dicta.* At Innocentius IV. die XXIV. Iun. MCCXLIII. Anagniae electus fuit. Inscite vero quis dixerit, erratum esse amanuensis, et pro *Innocentio* legendum esse (*Gregorio*;) nam codices omnes MSS. quorum plures sunt Parisiis, et antiquissimi constanter legunt *Pro tempore Innocentii.* Neque ex hoc ulla sequitur apud Tholomaeum dictorum pugna. Vult quidem anno aetatis XVI. ordinem intrasse, sed addit XXXII. annis tantum in ordine vixisse, et anno MCCLXXIV. aetatis XLVIII. obiisse, quae conveniunt. Qui aetatis L. obiisse volunt, ut Guillelmus de Tocco, natu etiam maiorem XVIII. aut XIX. annorum ordini nomen dedisse addunt, nam sub Innocentio, non sub Gregorio id factum adstipulantur, lexque historiae ita exigit. Vide sequentia.

NEAPOLI ingreditur. Sic idem Tholomaeus cap. 20. *Dum F. Ioannes Theutonicus etc. de Neapoli F. Thomam adduceret, ubi ordinem intraverat etc.* Bartholomaeus logoteta citatus *proc. can. n. 76.* sic loquitur: *F. Ioannes de S. Iuliano antiquus Frater valde, homo magnae vitae et humilitatis, dicebatur notorie dictum F. Thomam de Aquino recepisse in ordine Praedicatorum.* Quod sic interpretor, adolescentem Thomam consiliis suis ad ordinem adduxisse; nam cum F. Thomas Agni de Lentino tum priorem conventus ageret, eum veste induisse certum, et sic habet Bernardus Guidonis. Ceterum hinc emendandus Cantimpratanus, qui Bononiae ordini nomen dedisse scribit.

CIRCA Augustum mensem. Id probant Editores Actorum SS. ex quodam Reginaldo apud Odoricum Raynaldum citato et ex Ciaconio. Scilicet quamdiu Fredericus fuit in Regno Siciliae, cum fratres Thomae e primoribus aulae simul adessent, Thomas eos veritus ordini nomen dare ausus non est. Imperator autem anno MCCXL. Viterbio potitus, in Regnum secessit, nec in Tusciam rediit ante Augustum MCCXLIII. quo Viterbium armis pontificiis sibi ereptum recuperaturus accurrit, ac repulsam passus mense Septembri Aquapendentem cum copiis divertit: nihil ergo vero propius quam Thomam captata occasione exitus Frederici et cum eo fratrum suorum e Regno, tum habitum ordinis induisse. Hinc evertuntur omnia quae habet Malvenda de Thomae in ordinem ingressu, quae nec cohaerent.

AQUAPENDENTE ex itinere transiens. An laudatus magister ordinis Ioannes Theutonicus in eo itinere Thomam duceret, dubium est. Affirmat Gerardus de Fracheto, sic enim in Vitis Fratrum lib. 4. cap. 16. §. 3. *Fuit Frater quidam valde nobilis de partibus Romanis, quem cum secum duceret magister ordinis F. Ioannes Parisius ad proficiendum, consanguinei eius ipsum rapuerunt in via, confidentes de domino Frederico, cum quo tunc erant etc.* Consentit Tholomaeus lib. 22. cap. 20. *In suo autem introitu passus est a consanguineis. Dum enim F. Ioannes Theutonicus magister generalis ordinis vir maximae famae pro tempore illo in orbe de Neapoli F. Thomam adduceret, ubi ordinem intraverat, versus Parisios, veniens in Tusciam ad quoddam imperatoris castrum, quod Aquapendente vocatur, ibidem Fredericum invenit: et unus germanus F. Thomae cum*

ipso dictus dominus Reginaldus vir probitatis non modicae, et inter maiores in curia Frederici, quamvis postea ab ipso fuerit interfectus: qui statim ut sensit fratrem suum advenisse Frederico dissimulante, dominus Reginaldus cum Petro de Vineis et suis familiis germanum suum subtraxit praedicto magistro etc. Aliunde tamen non solum Guillelmus de Tocco in illa priori iuvenis Thomae ductione non meminit magistri ordinis, sed et in eo non levis est difficultas: nam eo anno MCCXLIII. magister ordinis capitulum generale Parisiis ad Pentecosten XXXI Maii celebrarat: hinc Gallis relictis Romam et Anagniam se contulerat Innocentium IV. Iunii XXIV. electum veneraturus; anno autem sequenti MCCXLIV. ad Pentecosten capitulum generale Bononiae habiturus erat, et revera eidem praefuit, ut ex littera eius encyclica hinc scripta constat. Quis putet magistrum ordinis tanta itinera difficillima anni tempestate pedestrem, ut illi solemne, suscepisse, scilicet e Gallis Romae reducem versus Augustum MCCXLIII., iterum Septembri vel Octobri sequenti Parisios remeare aggressum, ut Parisiis Bononiam rediret, ibique adesset ante festum ascensionis sequens, quod XII. Maii eo anno accidebat? Haec tamen conciliari possent dicendo magistrum ordinis Roma exeuntem iuvenem Thomam secum assumpsisse, non quidem Parisios usque a se deducendum, sed postquam Tusciam simul traiecissent, dimittendum cum quibusdam sociis versus Gallias, dum ipse in Longobardiam progrederetur, eam provinciam visitaturus ante capitulum generale: quae lectoris arbitrio permitto. Id rursus invicte demonstrat Thomam non nisi anno MCCXLIII. ordini adlectum, si quidem illo anno tantum Fredericus Aquapendente castra posuit.

ANNO MCCXLIV. *postquam per annum circiter detentus.* Sic loc. cit. vit. Frat. *Ducentes autem eum ad castrum remotum, ubi tenentes eum quasi per annum etc.* Tholomaeus citatus haec solum habet: *Impositum equo violenta manu cum bona comitativa ipsum in Campaniam misit* Reginaldus eius germanus *ad quoddam castrum ipsorum vocatum S. Ioannis. Ibi longo tempore vexatus est ad habitum ordinis relinquendum. Nec a sancto proposito averti potuit sive minis sive blanditiis sive quibuscumque modis, prohibentes accessum cuiuscumque Fratris.* Bartholomaeus logotheta proc. canoniz. num. 76. *Potentia patris captus fuit in castro paterno detentus, in quo plusquam per annum extitit arcte detrusus.* Idipsum evincit rerum series, quae aliter stare non potest, ut mox patebit. Unde Guillelmus de Tocco, qui fere per duos annos custoditum ait in carcere, sic intelligendus, quod partem anni MCCXLIII. et maiorem partem anni sequentis reclusus fuerit: quod vero narrat Cantimpratanus *lib. 1. de apibus cap. 20. §. 10. annis duobus vel tribus in carcere perdurasse*, cum exaggeratione ab eo dictum fatendum est, nec cum gestis convenit. Toccus citatus addit de novitii Thomae raptu ac detentione apud Innocentium IV. tum in Tuscia commorantem ordinem conquestum esse, monitumque a Pontifice Imperatorem, ut se ad pacem pronum ostenderet, fratres Thomae apprehendi iussisse. Haec inter Pascha, scilicet tertiam Aprilis MCCXLIV. et festum S. Petri XXIX. Iunii accidisse necesse est: nam Innocentius eo anno pacis cum Frederico ineundae causa VII. Iunii Roma discessit, ut habet F. Nicolaus de Curbio ord. Minorum eius confessarius in vita eiusdem, et in Etruriam venit, substititque, partim in civitate Castellana, partim Sutrii, tumque revera quaedam fuerunt nunciorum utrinque missorum colloquia, multaque verba de pace ultro citroque habita: ipsa autem nocte S. Petri Pontifex fugienti similis Civitatem Veterem praecipiti cursu abiit, triremesque Ianuenses ascendit, a quibus Ianuam deportatus deinceps terrestri itinere circumeundo, ut Frederici insidias vitaret, Lugdunum appulit mense Decembri. Itaque paulo post eas querelas a Pontifice Imperatori delatas Thomam liberum dimissum et ordini restitutum verosimilius est.

NEAPOLIM indeque absque intervallo Romam ad magistrum ordinis adducitur. Hic plura apud Editores Actorum SS. emendanda. Censent illi Thomam Neapoli perstitisse ad capitulum generale sequens, quod Romae anno MCCXLV. celebratum censent, tumque ad magistrum ordinis adductum fuisse, ut in eo capitulo ei provideretur de studio generali, et post illud capitulum Romanum Coloniam cum magistro ordinis ivisse. Sic enim capitula generalia sub Ioanne Theutonico celebrata numerant *annis* MCCXLIII. *Parisiis* MCCXLIV. *Bononiae*, MCCXLV. *Romae, quod inquiunt* XXIII. *in ordine fuit,* et III. *sub Ioanne Theutonico, licet a Malvenda omissum,* MCCXLVI. *Parisiis.* Illa igitur expungenda omnia, haecque certissima reponenda. Ioannes Theutonicus electus fuit Parisiis ad Pentecosten MCCXLI. habuitque tum primum suum capitulum generale: MCCXLII. Bononiae secundum: MCCXLIII. Parisius tertium: MCCXLIV. Bononiae quartum: MCCXLV. in ordine XXIII. revera, sed Ioannis Theutonici quintum, illudque non Romae, sed Coloniae, ubi prima vice coeperunt capitula generalia extra Bononiam et Parisios celebrari: propterea Malvenda de capitulo illo Romano MCCXL. meminisse non potuit, quod nullum ibi coactum. At dices: Guillelmus de Tocco sic habet de Thoma e carcere egresso: *Fratres eo recepto ipsum Romam ad capitulum generale miserunt, in quo provideretur ei propter spem futuri profectus in proximo de studio generali.* Haec sunt sane quae eruditos Editores in errorem duxerunt; sed ordinis historiam tenenti facilem habent interpretationem: sic enim construenda verba: *Fratres mox eo recepto ipsum Romam ad magistrum ordinis miserunt, qui ad capitulum generale anno sequenti* MCCXLV. *non Romae, sed Coloniae celebrandum se iam accingebat, proptereaque Galliam meditabatur, ut hinc in Germaniam transiret, quod omnino commodum erat, ut eo iuvenis Thomas duceretur, ubi et eidem propter spem futuri profectus non expectato alio capitulo generali, sed in illo proximo provideretur de studio generali, scilicet Parisiensi, quod tum erat unicum generale.* Cum ista sint luce ipsa clariora, sic explicandum Guillelmum de Tocco nemo prudens negabit: nam capitulum generale anno MCCXLV. Coloniae habitum, nullumque ab instituto ordine Romae ante MCCXCII. celebratum acta capitulorum generalium, ipsiusque Coloniensis anni MCCXLV. quae ubique in ordine servantur, clamant. Narrationi nostrae assentitur Tholomaeus citatus cap. 21. *Sed per praefatas* (sic Navar. sed Colbert. *privatas*) *personas ordinarit* (mater, vel Thomas ipse dissimulante matre) *quod Fratres sui ordinis de nocte venirent ad murum castri, quod se cum fune dimitterent:* (codex Colbert. 2818. *quia se cum fune dimitte-*

ret) *sicque factum est, ac statim animalia sunt parata ad ipsum reducendum domum.* Sic in MS. Navar. et Colbert 527. *ad ipsum ducendum Romam.*

PARISIOS, ac vix ibi commoratus recta Coloniam ducit. Guillelmus de Tocco sic habet: *Duxit ipsum Parisios, et deinde Coloniam.* Idem S. Antoninus Tholomaeus nec Parisiorum quidem meminit. *Inde*, inquit, idest Roma, *vadit Coloniam ad F. Albertum.* Tholomaeum sequitur Pizamanus. Auctor vitae praefixae editioni Romanae: *Ducitur Parisios, ibique parum moratus Coloniam tendit:* et post pauca: *nullam ibi moram* (scilicet Neapoli) *traxit, sed magnis itineribus ad eam urbem* (sc. Coloniam) *protendit.* Unde pauci menses quos Leander Albertus, seu potius Ioannes Garco dicit illum tum remoratum Parisiis, ex mera eius liberalitate sunt, aliis omnibus ibidem vix aliquot dies stetisse, ac quantum necesse erat, ut paululum a grandiori itinere reficeretur, referentibus aut indicantibus. Et sane certum est Thomam sub Alberto Coloniae primum studuisse, idque saltem per annum: tempus igitur urgebat, ut mense Augusto vel Septembri Roma egressus, Coloniam ante hiemem accederet, nec illi otium erat Parisiis vel mensem integrum remorandi.

Et cum eo iuvenis Thomas. Duo hic probanda sunt, primum Parisiense studium tum fuisse unicum generale, quod facile. Nam anno MCCXLVIII. tantum confirmata fuit Parisiis haec constitutio: *Item ubi dicitur in constitutionibus, tres Fratres tantum mittantur Parisios de Provincia*, *addatur: Quatuor autem provinciae, Lombardia, Theutonia, Anglia, Provincia provideant ut semper in aliquo conventu idoneo sit generale studium et solemne, et ad illud locum quilibet prior provincialis potestatem habeat mittendi duos Fratres idoneos ad studium. Et haec habet tria capitula*, scilicet Parisiense MCCXLVI. ubi inchoata, et Monspeliense MCCXLVII. ubi approbata, et hoc alterum Parisiense MCCXLVIII. ubi confirmata. Cum autem constitutiones executioni mandari prohiberentur, usquequo confirmatae forent; hinc constat anno demum MCCXLVIII, et non prius haec quatuor alia generalia studia praeter Parisiense fuisse instituta, Bononiense in Lombardia, Coloniense in Theutonia, Oxoniense in Anglia, et Monspeliense in Provincia. Alterum probandum est, iuvenem Thomam Parisios cum Alberto missum fuisse, de quo etsi quidam dubitent, est mihi certissimum. Iam consentit Boulaeus *Hist. univ. Paris.* T. III. pag. 162. Revera vult, anno tantum MCCXLVII. Parisios studiorum causa venisse; verum ita sentit, quia eo tantum anno Albertum existimat illuc accessisse. At ex triennio magisterii duobus annis ibidem legere incepisse evicimus ubi de eo. Petrus de Prussia in vita Alberti Magni videtur indicare, dum iste Parisios ivit laurea donandus, Thomam in Italiam rediisse, unde a magistro ordinis Ioanne Theutonico secundum reductus Coloniam fuerit, sub Alberto tum Parisiis reverso studia resumpturus. Sed cum id exinde colligat tantum, quod Cantimpratanus meminerit circa haec tempora Thomam ad Summi Pontificis curiam vocatum fuisse, iis non probabitur, qui norunt ab anno MCCXLIV. ad MCCLI. Innocentium IV. curiamque proinde Romanam Lugduni semper stetisse. Coloniae Aquinatem continuo studuisse censent alii, nec Parisios nisi ad legendas Sententias primum accessisse: at sic sentiunt, quod Albertum Magnum quem pluribus annis antea Parisiensi laurea donatum ariolantur, istis annis Colonia pedem non movisse velint; ibique etiam continuo docuisse. Verum contrarium (ubi de Alberto) evicimus ex Cantimpratano, cui sub oculis suis gesta et in sua regione narranti fides videtur adhibenda. Sic enim ille *de Apibus lib.* 1. *cap.* 20. §. 10. *Coloniam Agrippinam venit* iuvenis Aquinas, *studuitque in loco illo, quousque praeclarus lector Fratrum ibidem F. Albertus Parisius translatus est, et pro incomparabili scientia Theologiae cathedram sortitus est.* Ut enim ex his verbis cum Boulaeo *Hist. univ. Paris. cit.* evidenter concluditur, Albertum Parisios ad legendas sententias non ante missum fuisse, quam Coloniam Thomas adductus fuerit, sic ex iisdem colligere promptum est, et Thomam cum Alberto Parisiis assignatum fuisse. Si enim abeunte Alberto Thomas remansisset, dixisset Cantimpratanus: *Studuitque in loco illo etiam postquam praeclarus etc.* Illud *quousque*, si modum loquendi attendas, idem est ac si diceret, studuit in loco illo quamdiu ibidem stetit Albertus; at cum hic Parisios translatus est, et ille cum eo etiam translatus fuit; nec amplius ea vice saltem studuit in loco illo. Favet quod si per annum tantum Albertum Coloniae audivisset, et per tres annos sequentes alium Coloniae regentem, huius potius discipulus dicendus esset quam Alberti, cuius tamen κατ' ἐξοχὴν discipulus iactatur, non alia ratione quam quod eum diutius prae ceteris audierit, quamdiu fuit auditor tantum. Favet quod ex Guillelmo de Tocco supra referebamus, ad magistrum ordinis ideo potissimum missum, ut ab eodem in proximo capitulo generali, quod fuit Coloniense anni MCCXLV. ei de studio generali provideretur; at unicum studium generale, ut mox probatum, Parisiense tum erat. Et sane cum quaelibet provincia tres studentes in quolibet capitulo provinciali Parisios mittendi ius haberet, et mitteret revera; quem Romana misisset, si Thomam tantae spei iuvenem neglexisset? Denique nullum scio prioribus illis ordinis saeculis ad gradus in gymnasio Saniacobeo Parisiensi promotum, qui antea in eodem duobus saltem aut tribus annis ut studens assignatus non fuerit.

PER quatuor annos Theologiam audivisse etc. Sic enim in *constit. dist.* 2. *cap.* 14. *de studentibus* alias legebatur: *Nullus fiat publicus doctor, nisi ad minus quatuor annis Theologiam audierit etc.* Et anno tantum MCCXL. in cap. Argentinensi haec conditio sublata est. Praeterea assignatio extraneorum, idest ex aliis a Francia provinciis in studio generali Parisiensi triennium durabat ut plurimum.

PRIMUM quidem sub Alberto Magno etc.. Hos tres Ioannem Pungensasinum, Albertum Magnum, et Stephanum de Varnesia ab Aquinate Parisiis auditos statuimus, quia ex sententia Odonis Cardinalis legati adversus libros Thalmudicos, hos tres scholam nostram Parisiensem rexisse annis illis a MCCXLV. ad MCCXLVIII. obvium est. Praeterea traditio est conventus nostri Antissiodorensis in antiquis eius monumentis a me visis servata, iuvenem Thomam F. Stephani de Varnesia auditorem fuisse.

Ex hactenus dictis funditus ruit visa illa quibusdam et adeo vane decantata Aquinatis nostri sub Alexandro

de Hales ordinis Minorum educatio et disciplina, quandoquidem hoc vivo illum Parisiis diebus non plus octo aut quindecim ad summum stetisse, ex auctoribus aequalibus certissimum sit. Fabellam illam ita expunxit noster Natalis Alexander in eleganti sua cum Minore collatione, ut iterato opus non sit; ac deinceps superbam illam S. Thomae praeceptoris nomenciaturam inter Halensis titulos nemo sit annumeraturus, nisi qui tenebras soli offundere, sibique ipsi illudere velit. Quamvis autem Wadingi argumenta in laudata collatione solo tenus erasa sint omnia, non possum abstinere, quin addam Wadingum ipsum secum pugnare. En ipsius verba non semel at bis et tertio variis locis repetita: *Alexander Halensis scholam Minoritanam rexit usque dum ea cederet F. Ioanni de Rupella, et F. Ioannes de Rupella in eadem docuit continue usquequo eamdem S. Bonaventurae resignaret:* Gonzagamque eadem narrantem testem adducit. Quam vera haec sint, mox discutietur; at quod dant illi tam liberaliter, libenter accipio. Ex Gonzaga igitur et ex Wadingo Halensis tamdiu solum in cathedra Minorum legit, quousque ea in gratiam Rupellensis cessit, et ex quo iste eam ascendit, verum est Halensem in ea non amplius docuisse. Atqui anno MCCXXXVIII. iam Ioannes de Rupella Minoritana cathedra potiebatur: nam in convocatione de pluralitate beneficiorum eo anno a Guillelmo Parisiensi Episcopo habita, cui Theologiae magistri Parisienses omnes adfuere, Ioannes de Rupella iam magister aderat; immo solus ex Minorum familia laudatur a Cantimpratano *Apum lib.* 1. *cap.* 19. *sect.* 5. quod indicium est tum apud eos celebriorem fuisse, ac forte tum Parisiis absentem Halensem. Ut ut sit, iam anno MCCXXXVIII. in schola Minorum regentem Ioannem de Rupella tenemus, si quidem nonnisi publica et solemni Sententiarum lectione ad magisterii gradum eo saeculo ascendebatur: ergo ea tum cesserat Halensis, nec ab eo anno amplius in ea docuit. Qui igitur vel unicam ex eius ore lectionem Aquinas audire potuit, qui anno tantum MCCXLIII. ordini Praedicatorum ascitus, anno sequenti MCCLIV. nonnisi paucis diebus Parisiis stetit, celeri cursu Coloniam pergens, neque ad gymnasium Saniacobeum anno MCCXLV. reversus est nisi mortuo sepultoque Alexandro. Verum audiendus ipsemet Gonzaga a Boulaeo Hist. univ. Paris. T. III. pag. 202 excriptus. *Itaque*, inquit, *Alexandri Halensis primi inter FF. Minores doctoris pietate ac celebritate permoti sacrae Facultatis Parisiensis proceres, virum monent rogantque, ut quem ex suis discipulis fratribus aptiorem nosset, eidem Facultati quotannis praesentaret ad libros Sententiarum perlegendos, et insignia doctoris Theologi tandem pro laboribus accipienda. Is secum perpendens quantum hoc ad Ecclesiae obsequium et ordinis decus pertineret, orationibus ad Deum praemissis revelatione didicit F. Ioannem de Rupella huic rei valde idoneum. Is igitur multis laboribus, studiis, virtutibus, et scriptis publice editis clarus secundus in ordine doctor Parisiensis evasit, tertius S. Bonaventura etc.* Eadem habet Wadingus. Viden utrumque palam fateri ex praesentatione Halensis Ioannem de Rupella ad legendas publice Sententias a sacra Facultate acceptum, et ex scriptis editis doctoris lauream promeritum ac consecutum. Atqui anno MCCXXXVIII. iam illum doctoris gradum ascenderat ex Cantimpratano loco citato. Ergo anno MCCXXXVIII. iam schola Minorum quae unica illis erat, potiebatur: ergo anno MCCXXXVIII. Halensis iam ea cesserat: ergo anno MCCXLIV. et MCCXLV. Rupellensis iuxta Wadingum, aut verius alter eius successor in ea docebat, non Halensis: ergo annis MCCXLIV. et MCCXLV. extranei, qui nonnisi ad scholas publicas admittebantur, alium audiebant, non Halensem ante MCCXXXVIII. rude donatum, ac deinceps publice ac ordinario non legentem. Qui Aquinas discipulus eius esse potuit, cuius vox sua aetate in schola publica Minorum non amplius audiebatur? Esto in privata Minorum schola, modo id documento antiquo probetur, lectiones habuerit, sed ad quas nullis nisi consodalibus Franciscanis accedere fas erat. His adde Thomam septemdecim tum annorum, aut si velis novemdecim ad summum natum professionis suae ac sodalium societatis eo amantiorem, quod e carcere paterno nupes egressus, ea vix frui eo usque concessum esset: adolescentem, inquam, totum verecundum et e superiorum nutu ex animo pendentem, nec Minores Parisienses, aut an esset et quis esset Halensis in hoc primo suo ad urbem regiam adventu agnoscentem, e gymnasio Saniacobeo egrediendi, ut ad Minorum scholam vel publicam vel privatam se conferret, desiderio pungi non potuisse, nisi sodalibus Saniacobeis studio deditis libera tum fuisset a superioribus data facultas magistros proprios et contubernales deserendi, et ad Minorum scholam accedendi, vel nisi adstruatur Halensem a nostris advocatum in schola Saniacobea etiam docuisse. Quis vero umquam talia imaginatus est? Quis sodalium Saniacobeorum Halensem fuisse magistrum vel cogitavit? Quis nisi demens et vecors rem tam praeposteram sibi fingat?

Mire sane Wadingus ratiocinatur. *Quae*, inquit, *S. Thomae iniuria, si Halensis discipulus dicatur?* Et quae, repono ego, S. Francisco iniuria, si quod Augustiniani contendunt, eremita fuerit? Non quod Francisci iniuria sit, inquis, sed quod verum non sit, id nego, ac ex chronologia evidenter demonstro. Responsionem ipse mihi cudis. Halensis discipulum Aquinatem fuisse, non quia contumeliosum sit, esto: sed quia falsissimum est, ideo vero pernego, et ex chronologia duplici ex capite peremptorie evinco, et quod vivo Halensi Parisiis non steterit Aquinas, et quod cum Aquinas ordinem Praedicatorum amplexus est, iam amplius Halensis in schola vestra non doceret. Tantum abest ut Aquinatis magister ille fuerit ut an ipsius fuerit Bonaventurae anno tantum MCCXLIII. Minoritanam togam induti difficultas sit non mediocris. Quod et ex chronologia, et ex antiquis ac aequalibus de Seraphico doctore testimoniis, quo scilicet an primo an septimo professionis anno Parisios accesserit, cui etiam scientiae primum post emissa vota applicitus, Philosophiaene, ut innuit Wadingus T. I. pag. 622. an statim Theologiae, et ex saeculi illius moribus de provinciarum extranearum studentibus Parisios mittendis ακριτως illi Actorum SS. Editores solito criterio discutient.

In Bulla canonizationis S. Bonaventurae a Sixto IV. data dicuntur ambo et Thomas et Bonaventura coaetanei condiscipuli et commagistri; sed quod notandum, ibi nihil de Halensi, ne quidem eius nomen adducitur: eo loci praeterea Sixtus IV. more aliorum Pontificum loquitur supposita rei veritate: et verum denique habent sen-

sum verba Pontificia: coaetanei fuerunt ambo, idest eiusdem fermie aetatis, licet Thomas quibusdam annis iunior: condiscipuli, idest iisdem annis Theologiae operam dantes, Thomas sub magistris Saniacobeis, Bonaventura sub magistris Minoritis, vel etiam iisdem annis baccalaurei et in Facultate Parisiensi licentiam decurrentes; denique commagistri, eodem anno, forsan et mense laurea donati. Nec quid amplius sonat Pontificis oratio, qui eo fine haec profert, ut simili honore utriusque festum colendum statuat, non ut in iis sanctitatem Bonaventurae fundet, quam antea probaverat, et ob quam accurate perspectam eum iam sacro canoni inscripserat.

Etsi autem meum non sit annales Minorum reformare, dicam tamen audacter honori familiae suae Wadingum parum consuluisse, ac incredibilia narrare, immo aperte falsa (quod praefiscinae velim accipi, nam Annalium Franciscanorum parentem eximie colo) cum XXV. annorum circiter spatio, ab anno scilicet MCCXXII. iuxta ipsum, aut iuxta alios, et certius ab anno circiter MCCXXX. quo tantum domum Parisiis habere coeperunt, tres nec plures Minoritas in schola sua publica magistros docentes agnoscit, Halensem, Ioannem de Rupella, Sanctumque Bonaventuram. Illud, inquam, ordini Minoritano parum honorificum et incredibile ut in numerosissima Ecclesiae familia, ac doctorum virorum feracissima tot annis duos tantum habuerint, quos ad legendas publice Sententias Facultati praesentarent: nam Halensis priusquam ordini nomen daret, iam magisterii gradu insignitus erat. Quod si ita est, quam male ipsis, ut mox ex Gonzaga referebamus, a sacrae Facultatis proceribus concessa libertate usi sunt, de novo quotannis ex eorum gremio baccalaureo praesentando. Immo vero illud aperte falsum est. An F. Odonem Rigaudi sacrae Facultatis Parisiensis magistrum anno MCCXLVIII. electum Rotomagensem Archiepiscopum: an F. Guillelmum de Mesitona, qui iubente Alexandro IV. Summam Halensis magna ex parte complevit, et in sententia citata Odonis Cardinalis prius nostro Ioanne Pungensasinum nominatum magistrum: nullus enim, nec ipse Boulaeus in *Hist. univ. T.* 111. *pag.* 685. dicit prius laurea donatum quam ad Minores se conferret: an F. Ioannem de Parma anno MCCXLVII. ad supremum Ordinis clavum promotum, dum actu teste Wadingo ad eum annum num. 4. scholae Parisiensi praeesset: an hos, inquam, negabit Wadingus publice Sententias legisse? En tres saltem post F. Ioannem de Rupella, et ante S. Bonaventuram cathedrae Minorum regentes. Itaque sic existimes, quae apud nostros, eadem proportione servata πολιτείαν litterariam apud Minores viguisse. Exaggerationem quidem esse certum est, cum Gonzaga et sequaces testantur in Halensis gratiam ab universitate Parisiensi concessum fuisse, ut ex ordine Minorum novus quotannis praesentaretur, ut aiunt, licentiandus. Neque enim eo iure potiti sunt illi nec eo saeculo, nec sequenti saltem ad MCCCXXXV. Illud fuit privilegium Praedicatorum solum, qui cum duas scholas haberent, novum revera quotannis licentiandum praesentabant alternatim extraneum et intraneum. At Minores, qui unica schola gaudebant, quolibet biennio novum ad legendas publice Sententias baccalaureum produxisse nullus dubitet. Hinc Halensis non alio modo apud eos se gessisse putandus est, quam Ioannes Ægidius apud nostros. Hic quamprimum Rolandum Cremonensem magisterio insigniri procuravit, e scholis nostris se subduxit, et quotannis deinceps suo quisque ordine novi semper prodibant baccalaurei, quibus antiquiores exacto triennio cedebant, non aliter apud Minores. Primus eorum agonotheta Halensis fuit, qui tantum apud eos legit, quousque baccalaureum ex suis licentiandum obtineret, sive ille Ioannes de Rupella fuerit, sive alius antiquior: at quolibet biennio deinceps novi ex numerosa illa familia arenam intrabant athletae, qui Sententias publice quisque suo ordine legebant, antiquioribus post triennium magisterii schola cedentibus. Neque vero difficile foret plures etiam praeter laudatos post Halensem, et ante Bonaventuram Theologiam in eorum schola publice professos in medium proferre; verum alicui ipsorum id potius reservandum, qui heroas illos suos ab Wadingo et Gonzaga omissos aliquando forte luci restituet, ac laude merita non frustrabit. Meminerit autem ille, quod ad inveniendum adiumento erit, non ex privata aut inani quemquam sive Praedicatorum, sive Minorum, sed ex certa et publica Sententiarum lectione magisterii gradum eo saeculo obtinuisse; ac sic quemcumque ex suis sacrae facultatis Parisiensis magistrum certo fuisse deprehenderit, hunc in schola Minoritana vice sua publice rexisse securus affirmet. Porro haec omnia magis ac magis evincunt, non Halensem modo, sed et Rupellensem ante annum MCCXLIII. in schola Minorum legere cessasse, ac utrumque ut emeritos et rude donatos privatim tum et annis sequentibus libris scribendis et in lucem edendis forsan operam navasse.

Gratum autem lectori me facturum arbitratus sum, si epitaphium Halensis primo eius lapidi sepulcrali inscriptum, ac nonnisi mutilum, quod sciam, hactenus editum, integrum exhiberem. En ut a me lectum est anno MDCC. mense Novembri in Cod. ms. saec. XIII. Bibl. Sorbon. fol. mag. memb. num. 1. pag. 232. charactere minutiori, at emendato, qui est altera pars Summae Halensis, quae incipit, *Completis tractatibus*. Pag. 1. pura sic legitur:

In tumba quae de directo distat per unam tumbam ab introitu chori ecclesiae FF. Minorum Parisiis haec scribuntur. In tabernaculo capitis imaginis sculptae in dicta tumba scribitur:

HIC IACET FRATER ALEXANDER DE HALES, QUI OBIIT.
ANNO DOMINI MCCXLV. XII. KALENDAS SEPTEMBRIS.

In circuitu dictae tumbae scribuntur iis versus. Gloria doctorum, decus et flos philosophorum etc.

Versus quidem ab Wadingo relati; at superiora omissa, ex quibus certo diem obitus noveris, in quo tamen quidam variarunt. Tenes praeterea locum, quo primum sepultus fuit, modo chori ac templi totius, quae olim fuit πολιτείαν perspectam habeas. Hinc etiam evincitur elegiam illam alias ad murum appensam et a Boulaeo *Hist. univ. Par. T.* 111. *pag.* 201. laudatam, novitiam esse, antiquis plane incognitam, nulliusque momenti.

Ut tandem hunc articulum finiam, Halensem magistrum a S. Thoma agnitum non omnino negaverim, ea

scilicet ratione, qua qui nunc vivunt sacrae Facultatis Parisiensis baccalaurei et magistri praedecessores suos iam vita functos, etsi nec viderint umquam, nec audierint, sapientissimos magistros nostros, eo ipso quo maiores, agnoscere et appellitare summa etiam cum reverentia quotidie consueverunt: qua etiam ratione S. Bonaventura de Halensi, etiamsi docentem non audivisset umquam, vere dicere potuit, ut habet in 1. Sentent. dist. 23. *Hic unus est de decem articulis ab universitate magistrorum reprobatis tempore. . . . et F. Alexandri de Hales patris et magistri nostri.* Sic enim legitur in omnibus codd. MSS. et impressis, non vero *magistri mei*, ut Ioanni de la Haye in prolegomenis ad Apocalipsin scribere placuit. *Magistrum*, inquam, *nostrum* appellare potuit, quod esset scholae Minorum primus fundator, et, ut dicam, primus sliptes. Unum hoc habeo addendum, nulla nobis de Bonaventurae et Thomae studiis quibuscumque cuiusvis ordinis scriptoribus saeculi XV. et posteriorum fides; solos saec. XIII. aut XIV. audimus. Id ratum fixumque esto.

Anno MCCXLVIII. *post vacationes ambo magister et discipulus Coloniam reversi sunt. Thomas vero sub eo iuxta leges ordinis etc.* Coloniae Thomam multo tempore fuisse testatur Tholomaeus citatus cap. 21. *Ibi*, inquit, *multo tempore fuit, ac ibidem multa hausit, quamvis ex suo ingenio multa invenerit, quia in inventiva et iudicativa omnem hominem transcendit.* Cur ergo per annum tantum ibi fuerit, antequam Albertus Parisios veniret promovendus, post eius promotionem cum eodem rediisse consequens est. *Communi fama*, inquit Petrus de Prussia in vita Alberti Magni cap. 7. *in Coloniensi conventu dici solet B. Thomam Coloniae sub Alberto novem annis studuisse.* Duo hic expendenda: primum illud *novem annis*, nisi enim triennium magisterii Parisiensis numeret, quod iuxta ipsum Prussum a primo Thomae Coloniam adventu exegit Albertus, novem illos annos non reperiet. Siquidem anno MCCXLIV. sub finem in Germaniam primum advenit S. Thomas, et ad annum MCCLIII. cum tardissime ibi egit. Itaque novem annis sub Alberto fuit, tribus Parisiis, sex circiter Coloniae, tum ante tum post studium Parisiense. Alterum expendendum est illud *studuit*: quod non stricte accipiendum, quasi per reditum e studio generali Parisiensi, ut discipulus et novitius studens Alberti lectiones exciperet, sed largo modo, scilicet quod Albertus primarius esset gymnasii Coloniensis regens, Thomas vero iuxta consuetudinem eorum, qui e Parisiensi studio revertebantur, Philosophiam, Scripturam Sacram, Sententias legeret, ac interpretaretur, magistrique studentium, lectoris biblici, sic enim vocabant, cursoris ac Theologiae secundarii munus obiret. Tum autem, scilicet vel ipso anno MCCXLIII. cum Parisiis egressus Coloniam cogitaret, vel aliquo sequentium, cum iam Coloniam pervenisset, accidisse vero propius est, quod de eo narrat Cantimpratanus *Apum lib.* 1. *cap.* 20. §. 10. scilicet ambitu fratrum carnalium et amicorum, quos in aula Pontificia habebat, ad Innocentii IV. praesentiam accitum fuisse, eique ab eodem praeceptum, ut Montiscassini regimen susciperet, etiam servata, si vellet, Praedicatorum veste: quod ille constanter detrectavit: unde ex aula Pontificia clam elapsus Coloniam ad Albertum suum redierit. Neque enim id ante Concilium Lugdunense I. anno MCCXLV. mense Iulio celebratum fieri potuit, cum fratres eius tum Frederici partes sequerentur. At post Concilium tota cognatio comitum Aquinorum, ut et plures eiusdem Regni Neapolitani, Fredericum depositum deserens, summo Pontifici adhaesit. Hinc ira excandescens Imperator eam familiam gravius insectatus est, Reginaldumque ipsum Thomae fratrem virum, ut nostri Tholomaei verbis utar, *probitatis non modicae*, fortitudinis scilicet militaris gloria illustrem, et inter aulae proceres e principibus unum morti addixit. Unde illi tum e Regno fugisse, et Lugdunum ad Summum Pontificem accessisse videntur: quibus favere volens Innocentius abbatiam Montiscassini Thomae ad se accersito conditionibus a Cantimpratano relatis obtulerit. Quod si placeat, apud Cantimpratanum eo loci υστερον προτερον agnoscendum erit, quod huic auctori non insolens: quique hic speciatim videtur omnia, quae ad iuvenem Thomam ab ordine extrahendum variis licet temporibus tentata sunt, simul ac semel congerere voluisse, proptereaque hoc ultimum tentamentum Parisiensi studio prius narrat, licet posterius factum. Favet Tholomaeus Lucensis, qui idem referens, non quidem ad aulam Romanam accitum Thomam, sed ei Coloniae studiis insistenti rem propositam scribit; sed eum praestat audire lib. 22. cap. 21. *Et ibidem* (Coloniae) *existens, oblata fuit eidem abbatia Montiscassini per Alexandrum gratia parentum, qui iam erant expulsi de Regno; sed recusavit.* Ubi vides, cum ea propositio facta est, parentes Thomae a Regno Neapolitano extorres factos fuisse, sicque haec nonnisi annis Concilium Lugdunense I. sequentibus evenisse: forte etiam post mortem Frederici qui sub finem anni MCCL. ac Stephani II. abbatis Cassinensis, qui anno MCCLI. obiit: nam antea Cassinum in miserrimo statu erat, omnibus fere a Frederico eiectis monachis, bonisque illius monasterii militum direptioni ac dilapidationi derelictis. Ceterum hic emendandus vel Tholomaeus, vel potius eius notarius, qui Alexandrum IV. scripsit pro Innocentio IV. nam priusquam Alexander ad Ecclesiae gubernaculum sederet, iam Colonia excesserat Thomas eo deinceps non reversurus.

IIS etiam annis quosdam tractatus edidit. Sic Tholomaeus loco cit. *Infra magisterium quosdam libellos composuit, unus fuit contra magistrum Guillelmum de Sancto amore, qui incipit: Domine ecce inimici tui sonuerunt. 2. fuit de quidditate et esse. 3. fuit de principiis naturae.* Primum opusculum certum est Anagniae compositum fuisse anno MCCLVI. cum pro negotio Parisiensi, de quo mox, ibi adesset. At secundum et tertium nulli tempori aptius adscribere possumus, quam annis illis lectionum Coloniensium. Hinc Tholomaeus lib. 23. cap. 12. dicit, Thomam tractatum de ente et essentia scripsisse *ad Fratres et socios*, qui loquendi modus indicat adhuc iuniorem. Forte et quaedam alia opuscula edidit, ac librum aliquem Scripturae Sacrae commentatus est, at in primis scriptum suum in Sententias inchoavit, quod postea Parisiis perfecit.

ANNO MCCLII. *vel Coloniae iisdem detentus lectionibus perstitit.* Perstitisse verius existimo, quia ibi longo tempore fuisse consentiunt omnes, nec Parisios docturum venisse nisi ut legeret Sententias testantur: quas lectiones certo Parisiis non incepit nisi anno MCCLII. Attamen sic habet Guillelmus de Tocco: *Post haec autem*

cum F. Thomas sic mirabiliter in scientia et vita proficeret, et magistro Alberto ex commissione R. P. F. Ioannis magistri ordinis incumberet, ut Parisiensi studio de baccalaureo provideret, magister praedicti sui discipuli praevidens velocem in doctrina profectum, suasit per litteras magistro ordinis, ut dictum F. Thomam Parisios mitteret. Quem cum non duceret acceptandum, ignorans eius sufficientiam, suasu Hugonis Cardinalis, cui erat de ipso per litteras intimatum, praedictus magister ipsum in bacelarium Parisiensem acceptavit, scribens ei ut statim Parisios se conferret, et ad legendum Sententias se pararet. Hae litterae certo scriptae fuerunt ante IV. Novemb. MCCLII. qua die obiit dictus Ioannes Theutonicus: unde si quis ex illis contendat Thomae praeceptum fuisse, ut statim Parisios adiret, non repugnabo, tumque eo anno librum aliquem Scripturae Sacrae interpretatus fuerit: quamvis responderi possit iis litteris non praeceptum, sed monitum tantum fuisse, ut ad legendas anno sequenti Parisiis Sententias se pararet, qui revera annus erat extraneis debitus.

ANNO MCCLII. *etc.* Audiendus hic Tholomaeus lib. 22. cap. 21. *Post haec vadit Parisius. Vigintiquinque autem annorum erat, cum primo Parisius venit.* Cum eam sententiam praeferat Tholomaeus, quae anno aetatis XLVIII. mortuum Thomam asserit, non mirum quod 25. aetatis paulo plus, scilicet anno MCCLIII. Parisios docturum venisse scribat. Illud *cum primo Parisius venit*, sic intelligendum, cum primo venit Sententias lecturus: nam primos eius studiorum annos non ita scrupulose discussit, ut nec Alberti Magni.

IN schola F. Heliae Brunetti Petracoricensis. Ex historia universitatis Parisiensis, ex bullis summorum Pontificum, et ex catalogo magistrorum Parisiensium apud Bernardum Guidonis, F. Bonushomo Brito e Provincia Franciae, et F. Helias Brunetti e provincia Provinciae ambo magistri scholas nostras regebant quadragesima anni MCCLII. stilo veteri, novo MCCLIII. cum Guillelmus de Sancto amore tantas in nos turbas excitavit. Igitur iuxta legem alternationis Bonushomo tertium annum magisterii, Helias secundum decurrebant: hinc ulterius sequitur illo eodem anno in instauratione scholarum circa Octobrem Heliam tertium annum incepisse, iusque habuisse baccalaurei, qui in sua schola sub suo regimine Sententias legeret, isque fuit Aquinas noster.

HABENS collegam in altera schola P. Hugonem Metensem. Bonushomo Brito anno MCCLII. mense Octobri tertium magisterii annum agens baccalaureum Sententias in sua schola legentem habere debuit intraneum, idest ex eadem sua provincia: hunc autem Hugonem Metensem ea aetate celebrem fuisse contendimus; tum quod S. Thoma antiquior apud Auctores, et apud ipsum Bernardum Guidonis indicetur, tum quod cum Aquinate Parisiis docuisse traditio sit conventus nostri Metensis, quam testatur eius historia a ducentis et amplius annis ex antiquioribus monumentis scripta, mihique in schedis servata. Assentitur Boulaeus *Hist. univ. Paris. T. III. p.* 216. *Hugo Metensis, qui cum D. Thoma aliquandiu rexit.* Alia autem, quae ibidem narrat Boulaeus, puta de privata S. Thomae suis Symmystis Sententiarum lectione, et de F. Ioanne Pungensasinum, quem Heliae postponit, cum Alberto Magno sit antiquior, nullo innituntur fundamento, nobisque non probantur.

ANNO MCCLIV. *etc. nec dubium quin lectiones continuaverit.* Lectiones publicas non obstantibus Guillelmi de Sancto amore eiusque fautorum clamoribus, in scholis nostris fuisse continuatas certum est ex omnibus eius anni et sequentis instrumentis. Vide *Hist. univ. Paris. T. III. p.* 257. ubi bedellus seu apparitor scholas nostras ingressus silentium professori voluit indicere, sed ab auditoribus repulsus est. Videsis etiam p. 281. Thomas igitur docere perrexit, nam ad id muneris destinatus erat, tumque cum secundum annum ageret, licentiam de iure petebat.

ANNO MCCLV. stylo veteri, novo MCCLVI. mense Februario iam licentiatus erat. Id constat ex brevi Alexandri IV. ad cancellarium Parisiensem dato Laterani v. Nonas Martii anno secundo: *Delectabile nobis est audita percipere, quod te in his promptum reddis et vigilem, quae pietatem continent, vel sapiunt honestatem, prout patenter agnoscitur quod dilecto filio F. Thomae de Aquino ordinis Praedicatorum viro utique nobilitate generis, et morum honestate conspicuo, ac thesaurum litteralis scientiae per Dei gratiam assecuto dedisti licentiam in Theologica facultate docendi, priusquam illuc nostrae litterae pervenirent, quas tibi super hoc specialiter mittebamus. Quia vero condecens est, ut huiusmodi negotium a te laudabiliter inchoatum festinum habeat exitum et felicem, devotionem tuam attente rogandam duximus et monendam per Apostolica tibi scripta mandantes, quatenus eumdem Fratrem in praedicta facultate cito facias regiminis habere principium etc.* Quo in diplomate tria veniunt adnotanda: primo quanta cum gloria Aquinas Sententias duobus annis praecedentibus legerat, qui thesaurum litteralis scientiae assecutus dicitur: secundo nequicquam reclamante Guillelmo de Sanctoamore cum suis sequacibus, nec expectato mandato Apostolico, ipsi licentiam iam nimium, per annum scilicet solidum, retardatam cancellarium Ecclesiae Parisiensis Haimericum dictum concessisse: tertio tamen ut magister agnosceretur et esset, ipsi necessario habendum principium. Hoc vero principium solemne habebatur in aula Episcopali adstante Sacrae Theologiae magistrorum omnium conventu, quod etiamnum observatur. Breve relatum videsis *Hist. univ. T.* III. *p.* 281. et apud Baluzium T. II. Pap. Aven. p. 1.

NON permiserunt academici. Sic refertur in bulla Alexandri IV. data XVII. Iunii sequentis MCCLVI. his verbis: *Nec non et illis, qui dilecti filii F. Thomae de Aquino voluerunt interesse principio, se nequiter opponendo.*

QUINTA Octobris sententia dicta est. Plures Aquinatem censent hoc eodem mense die XXIII. anni MCCLVI. Parisiensem magistrum agnitum. At ut ab eorum sententia recedam, et ut in annum sequentem id prorogem, haec me convincunt. Primo conveniunt omnes Thomam Anagniae v. Octobris praesentem fuisse, cum sententia adversus librum Guillelmi de Sanctoamore data est. Praeterea die XVIII. eiusdem mensis tantum Odo de Duaco et Christianus Bellovacensis universitatis ad aulam Pontificiam legati Anagniae coram notario publico manu propria se adstrinxerunt, cum Parisios rediissent, Thomam magistrum recepturos, et ut ab universitate reciperetur bona fide curaturos. Hanc legatorum submissionem ac palinodiam, priusquam Anagnia abiret, Aquinatem

expectasse verosimilius est, ne Parisios frustra reverteretur, ad magistrorum societatem non aliter recipiendus: sed etsi non expectasset, a die datae sententiae tam diligenter reversum esse difficile est, ut toto illo mense Octobri Parisiis adesse potuerit. Tandem quandocumque Aquinas reversus feratur, verum est integro adhuc anno magistros Parisienses Guillelmi de Sancto amore sequaces in pertinacia stetisse, noluisseque nec eum, nec alios magistros agnoscere. Unde a XV. Novemb. MCCLVI. ad 2. Octobris MCCLVII. undecim minimum bullae a sede Apostolica emanarunt, quolibet fere mense Alexandro IV. iteratis semper vicibus iubente, ut sententiae Anagniae latae tandem acquiescerent: quod argumento est eos huc usque non obedivisse. Immo die illo 2. Octobris MCCLVII. Summus Pontifex Episcopo Parisiensi mittit exemplum submissionis Anagniae per Odonem de Duaco et Christianum Bellovacensem anno praeterito factae, et supra laudatae, et promissionis eorumdem, et iubet nisi infra mensem promissis steterint, eos Episcopus publice denuntiet esse periurios. Igitur 2. Octob. MCCLVII. promissis adhuc non steterant, neque Thomam in magistrorum societatem acceperant. At vero haec ultima bulla lites omnes finivit, neque enim exinde ulla in actis huius temporis apparet intercessio: hinc Thomam tum principium habere regiminis in aula Episcopi permissum esse, et conventum, ut loquebantur, in Theologia recepisse autumo. Unde in cap. gener. Tolosae ad Pentecosten XII. Maii MCCLVIII. celebrato Humbertus magister ordinis V. sic ad provincias scribebat: *Verum ne sub onere tali deficiat ipsorum humana fragilitas, eos in omni tribulatione sua consolatur dulciter* (*Deus*), *iuvat potenter, et abbreviat dies malos. Quod quidem experientia nos docuit his diebus. Ecce enim, dilectissimi Fratres, in multis et gravibus et longe lateque diffusis, quas in servitio Christi pro nostro modulo laborantes passi sumus his temporibus, praeter consolationem, quas intrinsecus in multorum cordibus est infusa, quantam consolatus est benignus moerentium consolator in favore, quem Beatissimus Pater noster, Cardinalium coetus. Christianissimi Regis Francorum Ludovici* (gratia) *aliaque innumera multitudo Deo devotorum fidelium ipso inspirante nobis in nostris vexationibus praestiterunt.* Et post plura: *Considerate quam cito pius Dominus, qui nos dereliquisse videbatur, ad punctum post tempestatem tranquillum fecit, ventis et mari potenter imperans, in succursum fere periclitantis naviculae sua dominatione mitigans fluctus eius etc.* Ita autem in praecedenti capitulo generali Florentiae XXVII. Maii MCCLVII. non scripserat. Quod signum tempestatem illam Parisiensem, quae totum ordinem involvebat ac fere opprimebat, non ante Octobrem MCCLVII. pacatam fuisse. Consentit Tholomaeus citatus cap. 21. *Viginti quinque autem annorum erat cum primo Parisios venit* (scilicet Sententias lecturus, ut supra notavimus) *ubi infra trigesimum annum et Sententias legit, et conventum in Theologia sive licentiam recepit.* Iam monuimus Tholomaeum in eam sententiam propendere, quae Thomam XLVIII. aetatis anno mortuum statuit. Quo posito mense Octobri MCCLVII. annum trigesimum parum excesserat: anno vero praecedenti mense Februario MCCLVI. iam licentiatus erat, et XXIX. aetatis vix erat ingressus.

QUAESTIONES de veritate disputavit. Sic Tholomaeus citatus: *Infra magisterium*, idest antequam fieret magister, *quatuor libros fecit super Sententias, videlicet primum, secundum, tertium et quartum.* Et cap 22. seq. *Post haec ipso magistrato fecit quaestiones de veritate.*

SEX quodlibeta determinavit. Sic Trivetus. De quodlibetis respondere inter agones Theologicos magistrorum numerabatur, vocabantque disputationes suas generales. Videsis quodlibeta nostri Hervaei Britonis, Henrici de Gandavo, Godefridi de Fontibus etc.

HABENS sub se baccalaureum. Quis ille fuerit incertum, praesertim cum discordia supra relata licentias non parum turbasse videatur. Hi in schola extraneorum Thomae et sibi invicem succedere: F. Guillelmus de Antona Anglicus ad MCCLIX. Licentiatus; F. Hannibaldus de Hannibaldis Romanus postea Cardinalis; F. Guillelmus de Quinciaco Petragoricensis post MCCLIX. licentiati ex catalogo Bernardi Guidonis.

CONCIONES habuit Parisiis. Sic Alexander IV. in bulla VI. Kal. Iulii anno quinto, scilicet XXVI. Iunii MCCLIX. data quae incipit, *Ex alto. Praedicante dilecto filio F. Thoma de Aquino eiusdem ordinis Praedicatorum in Dominica de Ramis palmarum proxime praeterita.* Vide *Hist. univ. T.* 111. *pag.* 352.

ISAIAM et Matthaeum publice exponeret. Hos libros Parisiis exposuisse referunt eius vitae Scriptores.

CAPITULO generali Valenconis celebrato affuit. Ita refertur in actis capituli provincialis provinciae Provinciae anno MCCLXI. Biteris coacti: *Apud Valencenas anno Domini MCCLIX. de mandato magistri et definitorum ad promotionem studii ordinatum est per FF. Bonumhominem, Florentium, Albertum Theutonicum, Thomam de Aquino, Petrum de Tarentasia magistros Theologiae Parisius, qui interfuerunt dicto capitulo quod lectores etc.*

ANNO MCCLX. *in Italiam reversus.* Quo anno certo Thomas Italiam repetierit, non definimus, cum Tholomaeus clare non loquatur lib. 22. cap. 22. *Post tres annos*, ita codex Navarricus, et Colbertinus: *Post tertium annum sui magisterii rediit in Italiam, tempore videlicet Urbani* IV. Illud *post tres annos sui magisterii* indicare videtur annum MCCLX. at quod addit tempore Urbani IV. indicat annum MCCLXI nisi dicas intelligendum eo Pontifice iam rediisse. Idem tamen cap. 24. postquam electionem Urbani IV. narravit, addit: *Tunc F. Thomas rediit de Parisius ex certis causis, et ad petitionem Urbani multa fecit et scripsit.* In Actis SS. vitae S. Thomae num. 28. F. Raimundus Severus vel Salernus dicit se Parisius in studio cum F. Thoma septem annis fuisse, alius codex legit octo annis, mutuo sibi per confessionem conscientiam detexisse: a MCCLIII. ad MCCLX. sunt septem aut octo anni. In proc. canoniz. num. 47. F. Conradus de Suessa Sacerdos ord. Praedic. senex LXXVII. annorum anno MCCCXIX. testatur se Romae et Urbeveteri tempore Urbani IV. vidisse F. Thomam et LXII. annos iam transiisse ex quo primum viderat. Haec annum circiter MCCLIX. indicant.

PRIMO Romae docuit, Sic Tholomaeus lib. 23. cap. 15. *Scripsit etiam eo tempore quo fuit Romae, de*

quo dictum est supra, iam magister existens primum super Sententias, quem ego vidi Lucae, sed inde subtractum nusquam ulterius vidi. Iactura sane dolenda, sed irreparabilis.

ANNO MCCLXIX. *altera vice scholae Parisiensis regens est institutus.* Id nos fugerat alias cum lucubrationem, cui titulus *Sancti Thomae Summa suo Auctori vindicata*, edidimus: sed monumentis veteribus diligentius inspectis et expensis iam est certissimum. Primo affuisse Aquinatem comitiis ordinis anno MCCLXIX. Parisiis ad Pentecosten celebratis constat ex cod. MS. bibliothec. Victor. n. 635. fol. mag. memb. qui collectio est opusculorum Aquinatis, in quo sic legitur *fol. 255. Quaestiones quas sequuntur fuerunt propositae in capitulo generali Parisius celebrato anno Domini* MCCLXIX. *Maii* XII. *coram magistro ordinis et definitoribus, inter quos erant septem lectores et unus magister; item coram magistris simul congregatis, scilicet Fratre Thoma de Aquino, F. Bonohomine, F. Petro de Tarantasia, F. Bartholomaeo, F. Balduino, et F. Giliberto, qui omnes responderunt una voce, ut infra sequitur.* Et postea tamen, in quo F. Thomas ab aliis dissenserit refertur. Quas quaestiones F. Petrus Pelican noster facultatis Parisiensis magister edidit P. II. opusculorum S. Thomae iuxta novum ordinem a se institutum inter opuscula moralia, cum pluribus tamen erratis altera editione ad cod. MS. recognita emendandis. Tum autem Aquinatem iterato regentem in gymnasio Saniacobeo datum his momentis evincitur. Sic Nicolaus Trivetus noster habet ubi de operibus S. Thomae: *Scripsit et primam partem de QQ. disputatis de veritate et ultra, quas Parisius disputavit;* nempe annis MCCLVII. et sequentibus. *Item secundam partem de QQ: disputatis, de potentia Dei et ultra, quas in Italia disputavit. Item et tertiam partem de QQ. disputatis, quarum initium est de virtutibus, quas disputavit, cum secundo Parisius legeret.* Igitur altera vice Parisiis regens positus est. Idem innuit Bartholomaeus logotheta Regni Siciliae a Baluzio T. II. Pap. Ave. p. 7. relatus. *De QQ. disputatis partes tres: unam disputavit Parisius, scilicet de veritate; aliam in Italia, scilicet de potentia Dei et ultra; aliam item Parisius, scilicet de virtutibus et ultra.* Nisi altera vice rexisset Parisiis, istam tertiam partem distinguere non necesse erat. Praeterea idem logotheta proc. canoniz. num. 77. in actis SS. *Item dixit dictus testis se audivisse a pluribus FF. Praedicatoribus fide dignis quod quando idem F. Thomas una vice disputabat Parisiis, ubi erat F. Ioannes de Peckamo ordinis FF. Minorum, qui fuit postea Archiepiscopus Cantuariensis; quantumcumque dictus F. Ioannes exasperaret eumdem F. Thomam verbis ampullosis et tumidis, numquam tamen ipse F. Thomas restrinxit verbum humilitatis, sed semper cum dulcedine et humilitate respondit etc.* Revera extant Oxonii in collegio Mertonensi *Disputationes MS. Thomae et Peckami* ea Thoma Iames Ecloga Oxonio cantabrig. p. 10. num. 12. Has autem disputationes habere non potuit Peckamus cum Sancto Thoma, qua primum vice legit Parisius ab anno MCCLIII. ad MCCLX. quia tunc Peckamus iunior erat et discipulus auditor S. Bonaventurae, ut testatur Wadingus: itaque hae concertationes referendae sunt ad annum MCCLXIX. et sequentes, quibus Peckamus post studium Parisiense Oxonii laurea donatus, Parisios reversus est ad legendas Sententias, et ad gradus promovendus, ut habet idem Wadingus. Tum enim, cum esset magister, contra Aquinatem obluctari potuit. Denique ab anno MCCLXIX. ad MCCLXXI. Thomam Parisiis rexisse evincit visio, quam cum habuisse Neapoli anno MCCLXXIII. referunt Tholomaeus et Guillelmus de Tocco. Sic enim primus *lib. 23. cap. 10. Huius etiam tempore Pontificis* (scilicet Gregorii X.) *floruit F. Romanus ordinis Praedicatorum germanus D. Matthaei Rubei, ac Nepos Nicolai* III. *Hic fuit vir magnae excellentiae in vita et doctrina, magister in Theologia, cui F. Thomas Parisius in cathedra cessit, et sequenti anno dictus F. Romanus migravit ad Dominum. De quo dictus Doctor F. Thomas talem habuit visionem. Apparuit ei F. Romanus in somno, et tunc quaerebat ab eo qualiter esset eidem. Ille vero respondit quod bene. Et tunc F. Thomas quaerebat ab eo de visione Dei per essentiam si sic se haberet ut scribitur: ille vero quasi subridendo respondit quod nobiliori* (sic cod. Navar., at Colbert. 2818. *meliori*) *modo, et quod ipse in brevi sciturus erat hoc idem, et sic disparuit. Quod et rei postea probavit eventus, quia in sequenti anno gloriosus Doctor migravit ad Dominum. Hanc autem visionem ego Neapoli audivi ab ipso referri, et cum quadam laetitia.*

Quasdam addit circumstantias Guillelmus de Tocco, quae rem clariorem faciunt, vitae S. Thomae *num. 46. Alia fuit mirabilior dicto Doctori visio revelata, non imaginaria, sed corporalis et aperta, cui existenti in conventu Neapolitano in ecclesia ad orandum, apparuit ei F. Romanus Magister in Theologia, quem Parisiis legentem dimiserat: cui cum adesset F. Thomas et diceret: Bene veneritis, quando venistis? ille respondit, Ego ex hac vita transivi, et concessum est mihi pro tuo merito apparere. Tunc praedictus Doctor colligens spiritum, qui fuerat ex subita illa apparitione commotus, respondit etc. Quid est de te? Respondit; Ego sum in vita aeterna, et fui in Purgatorio sexdecim diebus propter negligentiam quam commisi in quodam testamento quod expediendum cito Episcopus Parisiensis commisit, et ego expedire ex mea culpa tardavi.*

Ex hac duplici relatione habetur tempore Gregorii X. kal. septemb. MCCLXXI. electi F. Romanum Parisiis floruisse, huic Aquinatem cathedra Parisiensi cessisse, Romanum anno sequenti initio forsan anni MCCLXXIII. Parisiis mortuum et sepultum Thomae Neapoli apparuisse; hunc qui vivum putabat, miratum quod quem Parisiis legentem dimiserat, tam cito rediisset non completo utique magisterii triennio, petiisse quando venisset: denique anno hanc visionem sequenti ipsum Aquinatem obiisse. Quae certe aliter intelligi non possunt quam dicendo Aquinatem, qui anno MCCLXIX. Parisios ad comitia ordinis venerat, constitutum altera vice regentem gymnasii Saniacobei, hocque munere functum ad electionem Gregorii X.

Ex his ulterius sequitur, cum Tholomaeus scribat sub Pontificatu Clementis IV. et *tempore vacationis sequentis, quae fuit spatio duorum annorum et novem mensium*, Aquinatem tres priores partes Summae Theologiae edidisse, scilicet primam partem, primam secundae, et secundam secundae, nos haud perperam colligere, quod secundam secundae Parisiis, ubi erat tempore dictae vacationis, confecerit. Favere videtur Guillelmus de Tocco vitae Sancti *num. 44.* ubi sic habet: *Dicitur quod cum semel S. Ludovicus Rex Franciae ipsum ad*

mensam suam invitasset, et ipse se humiliter excusasset propter opus Summae in Theologia, quod dictaret tunc en habemus *temporis etc.* et postea *accessit ad Regem etc.* Si, ut conicere proclive, id evenerit anno MCCLXIX. Summae Theologiae scribendae et accurandae Parisiis incubuisse. Scio editores Actorum SS. adnotare in alio suo MS. non legi *propter opus Summae in Theologia*, sed *propter Summae compendium:* at praeterquam quod huiusmodi opera levior non legitimam praebuisset excusationem, non est quod huic alteri MS. maiorem fidem habeamus, quam edito: etsi facile credam isti compendio, quod socio suo F. Reginaldo de Piperno inscripsit, et incipit, *Æterni Patris Filius*, etiam tum una horis subcisivis adlaborasse. Ludovicus a Valleoleti haec eadem transcribens ex Guillelmo de Tocco *de Summa contra Gentiles* interpretatur, et aliis assentiebar; sed si ita quis velit, id evenisse dicendum circa MCCLX. cum prima vice Parisiis legeret Aquinas: nam *Summam contra Gentiles* Parisiis in schedulis delineatam sub Pontificatu Urbani IV. in Italia consummavit, ex Tholomaeo.

Non omittendum quod habet Guillelmus de Tocco vitae *numer. 18. Unum videtur Deus in dicto Doctore ostendisse miraculum, ut tam modico tempore forte in viginti annis, qui inter magistrum eius et obitum in vita fluxerunt, bis eundo Parisius, et in Italiam redeundo, tot libros per suos scriptores scriptis redegerit.* Cum viginti illi anni numerandi sint a MCCLIV. sub finem, quo licentiam iure petebat, ad MCCLXXIV. quo mortuus est, primum iter illud censemus, quo anno MCCLVI. Anagnia Parisios reversus est, et Italiam anno MCCLX. vel sequenti repetiit: alterum iter, cum anno MCCLXIX. Parisios venit, et in Italiam anno MCCLXXI. remeavit. Unde, quod quibusdam recentioribus placet, Aquinatem XX. Maii MCCLXIII. Londini affuisse comitiis ordinis ad Pentecosten coactis, et ut definitorem provinciae Romanae abdicationi venerabilis Humberti magistri ordinis V. consensisse, mihi valde dubium; nec huius longioris itineris apud scriptores aequales, vel suppares ulla memoria.

Denique adnotandum ad visionem illam F. Romani huius Aquinatis responsionem a Guillelmo de Tocco aliter referri quam a Tholomaeo: sed Toccus videtur Romano adaptasse quod in vitis FF. *lib. 5. cap. 4. §. 4.* legitur his verbis: *De duobus Fratribus iuvenibus, et valde ferventibus, qui se speciali affectione diligebant, narravit magister Iordanis, quod unus post obitum suum apparuit alteri sole splendidior, et ait: Frater, sicut audivimus et frequenter contulimus, sic vidi in civitate Dei nostri; et hoc dicto disparuit.* Quae sane de aliis, at non de Aquinate et F. Romano narrare potuit Iordanus ordinis magister anno MCCXXXVII. mortuus. Hinc Tholomaei narrationem narrationi Guillelmi de Tocco iure praeferas. Idem Toccus *num. 47.* vitam quamdam iuvenis novitii tentationem de pastillo sibi dato, et daemone coram eo in choro tripudiante refert, ecu quae Neapoli acciderit, et ab Aquinate tum ibi morante ac praesente agnita fuerit, et sapienter correcta. Quod factum integrum habetur in Vitis FF. *lib. 4. cap. 17. §. 3.* ubi detectio illius tentationis cuidam Fratri spirituali tribuitur, qui non potuit, ut videtur, esse Aquinas, cum hic ante annum MCCLXXII. Neapolim non redierit, et vitae illae FF. iam scriptae essent, et per ordinem vulgatae anno MCCLX. nisi quis dicat id non Neapoli, sed alibi, puta Coloniae vel Parisiis accidisse.

UNIVERSITAS Parisiensis litteras etc. Has ad Patres ordinis Florentiae anno MCCLXXII. coactos scriptas iam perditas dolemus, at revera datas testantur aliae eiusdem Universitatis ad capitulum generale Lugdunense anno MCCLXXIV. coactum, quas ex Ludovici de Valleoleti opusculo, seu Tabula Scriptorum ordinis, Boulaeus edidit *Hist. univ. T.* III, *pag. 408.* in quibus sic legitur: *Cum a nostro Collegio generali capitulo vestro Florentiae celebrato requisivissemus instanter, proh dolor! non potuimus obtinere etc.*

CAROLI utriusque Siciliae Regis vota praevaluere. Caesar Engenius in sua Neapoli sacra anno 1624. edita pag. 268. refert ex Registr. Caroli I. anno MCCLXXII. ind. *1. fol. 1.* haberi, Thomae de Aquino dum in studio Neapolitano legeret, honorarium unius unciae auri quolibet mense ab eo Rege constitutum fuisse. In cuius memoriam ad ianuam gymnasii nostri Neapolitani ad S. Dominicum marmor appensum est cum hac epigraphe: *Viator hue ingrediens siste gradum, atque venerare hanc imaginem et cathedram, in qua sedens Mag. ille Thomas de Aquino de Neap. cum frequente, ut par erat, auditorum concursu, et illius saeculi felicitate admirabili doctrina Theologiam docebat.* Accersito iam a Rege Carolo I. constituta illi mercede unius unciae auri per singulos menses R. F. V. C. in anno MCCLXXII. D. SS. FF.

ANNO MCCLXXII. *Neapolim adivit.* Sic Tholomaeus *lib. 23. cap. 10. Etiam quod vidi de ipso ad indicium sanctitatis eius tacere non debeo. Cum enim ego cum ipso venirem de Roma, declinavit Molariam ad castrum Domni Richardi Cardinalis, ibique praefatus doctor infirmatus est de tertiaria, socius vero suus F. Rainaldus continua gravi; et cum non apparerent in eo signa critica, medici D. Richardi male iudicabant de ipso. Tunc venerabilis Doctor accepit reliquias Agnetis, quas ex devotione secum ferebat de urbe, et iussit dicto Fratri quod super se poneret, et haberet fidem plenam in eis, quod et fecit, et curatus est ultra spem omnium medicorum. Propter quam causam disposuerat singulis annis facere festum solemne de ipsa* (B. Agnete) *cum bona refectione Fratrum. Quod et illo anno fecit Neapoli, sequenti vero transivit ad Deum.* Hinc habetur ex quo Neapolim accessit, duos tantum S. Agnetis festos dies accidisse: primum quem in ea urbe celebravit: alterum quo in itinere versus Lugdunum positus mortuus est. Cum igitur iste secundus anno MCCLXXIV. acciderit, priorem anno praecedenti MCCLXXIII. accidisse necesse est. Cum autem Neapolim studii regendi causa mitteretur versus Augustum vel Septembrem MCCLXXII. Roma exivisse, et ad villam Cardinalis Richardi ex itinere divertisse probabilius.

OBDORMIVIT. Pro coronide harum notarum placet hic Tholomaeum transcribere *lib. 23. cap. 8. et 9. Huius etiam tempore* (Gregorii X.) *praeclarus Doctor F. Thomas de Aquino migravit ad Dominum. Vocatus enim ad Concilium per D. Gregorium, ac recedens de Neapoli ubi regebat, et veniens in Campaniam ibidem graviter infirmatur. Et quia prope locum nullum ordo Praedicatorum conventum habebat, declinavit ad unam solemnem abbatiam, quae dicitur Fossanova, et quae ordinis erat Cisterciensis, in qua sui consanguinei Domi-*

ni de Siccano (Sic Colbert. 527. Vide *Famiglie di Napoli di Ferraute della Marra* pag. 52. ubi de affinitate DD. de Ceccano cum DD. de Aquino, codex tamen Navarr. *avri de Siccano* legit *de Aquino*) *eraut patroni, ibique sua aggravata est aegritudo. Unde cum multa devotione, et mentis puritate et corporis, qua semper floruit, et in ordine viguit, quam ego probavi inter homines quos unquam novi, qui saepius confessionem eius audivi, et cum ipso multo tempore conversatus sum familiari ministerio, ac ipsius auditor fui, ex hac luce transiit ad Christum. Tradunt autem quod ibidem multis miraculis claruit, et multis iudiciis Deus suam sanctitatem ostendit. Propter quam causam sui consanguinei, cum sint potentiores de Campania, non permiserunt corpus inde transferri. Immo cum vidissent, quod Fratres sui ordinis hoc attentabant, corpus eius occultaverunt, cum tamen prius sepultum fuerit valde honorifice in presbyterio altaris maioris monasterii praedicti. Tradunt etiam monachi dicti loci, et Fratres qui cum ipso erant, quod cum morti appropinquaret, primo symbolum fidei confitetur cum multa devotione: deinde suam doctrinam asseruit per ipsum traditam, et conscriptam ad fidei robur et instructionem fidelium (in quo modernos Doctores transcendit sive in Philosophia, sive in Theologia, sive in quacumque materia secundum communem omnium hominum intelligentiam et opinionem: et inde in schola hodie Parisiensi communis Doctor appellatur propter suam claritatem doctrinae) ad maiorem tamen sui securitatem, et Ecclesiae Romanae reverentiam et honorem, quia erat homo, qui etiam errare potuit, sicut B. Augustinus asserit de se ipso, suos libros in manu exposuit Ecclesiae saepe dictae, prout recta fides catholica et apostolica hoc exposcit, et post haec verba in Domino obdormivit.*

CUM toto ordine indoluit Universitas Parisiensis. Litteras has, ut iam monuimus, habuit et servavit Ludovicus a Valleoleti, et ex eius codice MS. in Bibl. Victor. servato numer. 616. et 278. typis edidit Boulaeus Hist. Univ. Paris. T. III. pag. 408.

Vitam Aquinatis et laudes praeter hactenus citatos multi scripsere. Florent. in Medic. Pl. 29. cor. 8. MS. memb. in 4. Inter alia plura exstat carmen de eius gestis. Pr. *A teneris annis.*

DIVI THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN CANTICUM CANTICORUM EXPOSITIO

CAPUT PRIMUM.

Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum; ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me Rex in cellaria sua. Exultabimus, et laetabimur in te, memores uberum tuorum super vinum. Recti diligunt te. Nigra sum, sed formosa, filiae Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol. Filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi. Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie; ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum, et pasce haedos tuos iuxta tabernacula pastorum. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es; oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

SALOMON inspiratus divino spiritu composuit hunc libellum de nuptiis Christi, et Ecclesiae, et quodammodo Epithalamium fecit Christi, et Ecclesiae, idest Canticum super thalamos: unde et Cantica Canticorum vocavit hunc libellum, quia omnia alia Cantica superexcellit. Sicut enim dicitur, Rex Regum, et Dominus dominantium; et Solemnitas solemnitatum; sic dicitur Cantica Canticorum, ob excellentiam et dignitatem. Est autem in hoc obscurissimus iste liber, quia nullae ibi commemorantur personae, cum tamen stylo quasi comico sit compositus.

Ait ergo: *Osculetur me osculo oris sui.* Desiderantis vox est synagogae adventum Christi; quasi diceret: Quia toties mihi adventum suum promisit per prophetas, veniat ergo, et *osculetur me osculo oris sui*, idest per seipsum mihi loquatur. *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Repente ad ipsum, cuius desiderio flagrabat, verba convertens subdit: *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Per ubera Christi dulcedo Evangelii intelligitur, quia veluti lacte nutritur infantia credentium. Vinum autem austeritatem legis significat. Sed ubera Christi meliora sunt vino, quia dulcedo Evangelii melior est austeritate legis: In lege enim nulla reservatur poenitentia, quia praecipit, ut qui occidit, occidatur; Evangelium autem dicit: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat: Ezech. 33. Fragrantia unguentis optimis.* Unguenta dona sunt Spiritus sancti, vel etiam operationes virtutum, de quibus Apostolus *2. Cor. 2. Christi bonus odor sumus Deo. Oleum effusum nomen tuum.* Nomen tuum, o Christe, effusum est. Chrisma

Graece, Latine unctio dicitur. Inde nomen ab unctione vocatum est. Solet autem Spiritus sanctus hoc olei nomine appellari: iuxta quod Psalmista ait *Psalm. 44. Unxit te Deus Deus tuus oleo*, idest Spiritu sancto. Hoc oleum effusum est, quando haec gratia quam Christus singulariter habuit, data est omnibus electis. Unde et a Christo Christiani dicuntur participatione nominis Christi. Et bene non stillatum, sed effusum dicitur oleum: quia abundanter haec gratia omnibus data est in Christo credentibus. *Ideo adolescentulae dilexerunt te.* Adolescentulae dicuntur animae electorum, quia in baptismo reliquerunt sordes veteris hominis, et renovatae sunt in Christo. Bene autem feminino genere dicuntur, quia animae sanctorum quo maioris fragilitatis sibi consciae sunt, eo amplius diligunt Christum. Vox Ecclesiae de gentibus: *Trahe me post te: curremus:* nam hactenus loquuta est synagoga; hic incipit loqui Ecclesia de gentibus: *Trahe me post te:* quia, inquit, meam infirmitatem cognosco, et video nihil me meis viribus boni posse agere; tua gratia trahe me ad tui imitationem; vel etiam cum caelum ascenderis, *trahe me post te*, ut te sequi merear. *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Hic loquitur Ecclesia de Christo sponso suo ad animas fideles. Cellaria Dei sunt aeterna beatitudo, et supernae patriae gaudia, in quam introducta est iam Ecclesia per fidem, et spem; et quandoque introducetur per rem. *Exultabimus, et laetabimur in te.* De donis, inquit, tuis exultabimus, et laetabimur; sed quia scimus hoc non nostri esse meriti, in te, non in nobis exultabimus. Hoc est quod Apostolus ait *2. Cor. 10. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Memores uberum tuorum super vinum*, idest memores gratiae tuae, et misericordiae, quia salvati sumus: ubera enim sunt ipsa gratia qua salvamur. Recordantes etiam quia tu austeritatem legis uberibus doctrinae evangelicae temperare dignatus es. *Recti diligunt te.* Illi, inquit, qui recti corde sunt, diligunt te, idest illi qui nihil suis meritis tribuunt, sed omnia tuae gratiae deputant: nullus enim te diligit nisi rectus; nullus est rectus nisi qui te diligit. *Nigra sum, sed formosa* (vel *decora*) *filiae Hierusalem.* Hic rursus loquitur Ecclesia ad sanctas animas. *Nigra sum*, quia persecutiones patior; *sed formosa* sum virtutibus, *filiae Hierusalem:* idest, o animae fideles, *nigra sum*, idest deformis persecutionibus, et aerumnis quas sustineo; *sed formosa* sum decore virtutum. Quomodo anima nigra sit, vel quomodo formosa, ostendit cum subdit: *Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis:* ita enim distinguitur: *Nigra sum sicut tabernacula Cedar, formosa sicut pelles Salomonis.* Cedar filius fuit Ismaelis, et interpretatur tenebrae. Ismaelitae vero semper in tabernaculis habitare soliti sunt, et non habent domos. Dicit ergo Ecclesia se nigram esse, sicut tabernacula Cedar, propter persecutiones quas patiebatur a filiis tenebrarum, quod interpretatur Cedar. Hinc Psalmista dicit *Psalm. 119. Habitavi cum habitantibus Cedar*, idest conversatus sum inter persecutores, et peccatores infidelitate nigros. Formosam vero se dicit sicut pelles, idest tabernacula Salomonis, qui pacificus interpretatur: quoniam digna erat visitatione, et consolatione sponsi sui Christi inter angustias. Et sicut tabernacula ex pellibus mortuorum animalium fiunt, ita Ecclesia, tabernaculum videlicet Dei, ex his construitur qui seipsos cum vitiis, et concupiscentiis mortificant. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol.* O animae fideles, et Deo devotae, *nolite me considerare quod sim fusca*, idest quod tribulationibus afficiar, quod persecutionibus opprimar, *quia decoloravit me sol*, idest fervor persecutionis splendorem in me quodammodo obfuscavit; ac si diceret: Interiorem pulchritudinem meam cogitate, et illam attendite, non illa quae foris pati videor. Tale est quod et Apostolus dicit *Eph. 3. Nolite deficere in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra ..... Non enim sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis: Rom. 8.* Sol autem in Scripturis multos habet sensus. Aliquando significat ipsum Dei et hominum mediatorem, sicut dicitur *Malac. 4. Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiae*, idest Christus. Significat etiam Ecclesiam, sicut Dominus dicit *Matth. 13. Tunc iusti fulgebunt sicut sol.* Aliquando fervorem persecutionis, sicut hic, et in Evangelio *Matth. 13.* ubi dicitur de semine, quod cecidit super terram, et orto sole exaruit: quod ipse Dominus aperit exponens: *Facta autem persecutione propter verbum, scandalizantur. Filii matris meae pugnaverunt contra me; posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.* Unde coeperit haec persecutio, ostendit cum subdit: *Filii matris meae.* Vox primitivae Ecclesiae *Filii matris meae pugnaverunt contra me.* Mater primitivae Eclesiae synagoga est, cui per prophetam dicitur *Isa. 1. Et vocaberis civitas fidelis, et mater civitatum, fidelis Sion.* Huius filii sunt Iudaei, qui pugnaverunt contra Ecclesiam primitivam, quando excitaverunt persecutionem contra credentes, propter quam omnes dispersi sunt per regiones, et per civitates Samariae. *Posuerunt me custodem in vineis.* Vinea una fuit primitiva Ecclesia in Hierosolymis; sed ob Iudaicam persecutionem, dispersis omnibus credentibus, multae vineae factae sunt, idest multae Ecclesiae constructae sunt per universum mundum. Dicit ergo Ecclesia primitiva: *Posuerunt me*, scilicet Apostoli, et doctores, *custodem*, idest ut essem custos Ecclesiarum. Unde et bene, ubi nos legimus *Act. 8. Omnes dispersi sunt*, in Graeco habetur, *Disseminati sunt.* Ad hoc enim divinitus dispersi sunt, ut plures Ecclesiae fierent per universum orbem. *Vineam meam*, idest unam illam Ecclesiam quae in Hierosolymis fuit, *non custodivi.* Hoc autem non ad votum, neque ad mentem est referendum; sed ad locum. *Non custodivi*, subaudi, ut esset solummodo ibi ubi coepit. *Indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie.* Vox Ecclesiae ad sponsum suum Christum. O sponse, *quem diligit anima mea*, idest quem tota intentione diligo, *indica mihi ubi pascas*, idest ubi oves tuas pascere facias. Ipse est enim pastor bonus, sicut ipse dicit in Evangelio *Ioan. 11. Indica mihi ubi pascas, et ubi cubes*, idest requiescas, et hoc *in meridie*, idest in fervore persecutionis, vel tentationis. Laborans enim Ecclesia persecutionibus obsecrat sponsum suum ut ei dicat in quorum mentibus requiescat: nam cubare sponso requiescere est, sicut ipse dicit *Isai. 11. Super quem requiescet spiritus meus etc.* Ne enim sancti aestu tentationis arescant, ipse in eorum cordibus cubat, et requiescit, atque ab omni fervore tentationum, et persecutionum protegit. Quare hoc? *Ne*

vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Greges sodalium appellat conventicula haereticorum, qui sodales Christi sunt, quia et ipsi greges suos pascunt. Sed Christus unum habet gregem; haeretici vero non gregem, sed greges pascunt; et est sensus: O sponse, indica mihi sanctos, et electos tuos, in quorum mentibus requiescis; ne forte offendam et incurram haereticos, putans te me ibi posse invenire. Hunc versum male haeretici distinguebant, tamquam interrogaret: *Ubi pascas, ubi cubes;* et ipse responderet: *In meridie* cubo, idest in australi parte. *Si ignoras te.* Vox sponsi ad sponsam suam Ecclesiam. *Si ignoras te o pulchra, egredere, et abi post vestigia gregum*; ac si diceret: Tu quereris te quasi a me derelictam, et persecutionum fervoribus denigratam; nec consideras, quod pulchra sis inter mulieres, idest non attendis virtutum spiritualium pulchritudinem, qua prae ceteris decoraris, licet tentationibus denigreris. Si ergo *ignoras te*, idest si hanc dignitatem, et formositatem tuam non recognoscis; *egredere*, de meo consortio, *et abi post vestigia gregum.* Hoc est sequere, et imitare doctrinam errantium haereticorum, qui contempto vero pastore unius gregis, multos sibi greges coacervaverunt; *et pasce haedos tuos iuxta tabernacula pastorum*, idest peccatores, et erroneos auditores sub dogmate haereticorum. Unus enim pastor est Christus, qui unum habet gregem, idest unitatem Ecclesiae catholicae; pastores vero multi sunt haeretici, qui gregem deceptorum hominum sibi aggregant, quos diabolo pascunt, de quibus Psalmista *Psal. 48. Sicut oves in inferno positi sunt.* Oves vocantur in loco hoc mali, non propter boni simplicitatem, vel ignorantiam, sed propter hebetudinem, quia nesciunt resistere pravae doctrinae; sed omnia quae sibi imponuntur a malis doctoribus, sustinent non bona patientia. Vox eiusdem sponsi: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilari te, amica mea.* Equitatum suum appellat exercitum filiorum Israel, videlicet sexcentasex millia qui egressi sunt de Aegypto, et transierunt mare rubrum. Equitatum autem suum illam multitudinem dicit: quia sicut auriga currui praeest, ita Deus illi plebi praeerat, protegens illam, et defendens, et ad terram repromissionis introducens. Huic suo aequitatui assimilavit amicam suam: quoniam sicut ille populus per mare rubrum salvatus est, Pharaone demerso; ita Ecclesia gentium per baptismum de diaboli servitute liberata est, et ad veram repromissionis terram evangelicam libertatem introducta. Sicque quae erat ancilla vitiorum, facta est amica Christi, emundata et abluta per baptismum a sordibus peccatorum. Vel aliter, secundum Gregorium: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilari te, amica mea.* Omnes enim qui luxuriae, qui superbiae, qui avaritiae, qui invidiae, qui fallaciae deserviunt, adhuc quasi equi quidam sub curru Pharaonis sunt, idest sub regimine diaboli; omnis vero qui in humilitate, in castitate, in doctrina, in caritate fervet, iam equus effectus est creatoris nostri, iam in curru Dei positus est, iam sessorem Deum habet. Unde cuidam dicitur cui iam Dominus praesidebat *Act. 9. Durum est tibi contra stimulum calcitrare*; ac si diceret: Meus equus es, iam contra me calces iactare non potes, iam tibi ego praesideo. De istis equis alibi dicitur *Habac. 3. Misisti in mari equos tuos, turbantes aquas multas.* Habet enim currus Deus, quia animabus sanctis praesidet, et per animas sanctas circumquaque discurrit: unde scriptum est *Psalm. 67. Currus Dei decem millibus multiplex, millia laetantium.* Habet currus Pharao; qui tamen currus in mari rubro submersi sunt, quia multi perversi in baptismate mutati sunt. Dicit ergo sponsus: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilari te, amica mea*, idest, dum adhuc tu esses in curribus Pharaonis, ego te equitatui meo assimilavi: quia attendi quid praedestinationis in te fecerim, equis meis te comparavi. Videt enim Deus multos adhuc deditos luxuriae, adhuc avaritiae servientes; et tamen attendit in secreto iudicio quod iam de ipsis operatus est. Quia habet equos Deus, sed multos videt adhuc equos esse Pharaonis; et quia considerat occulto iudicio, occulta praedestinatione ad bonum commutandos, similes illos attendit iam equis suis, quia videt illos ad currum suum ducendos qui prius in curru Pharaonis deserviebant. Ubi consideranda sunt occulta iudicia: quia multi videntur per praedicationem, per sapientiam, per castitatem, per largitatem equos Dei esse; et tamen occulto Dei iudicio equis Pharaonis assimilantur: et multi videntur per avaritiam, per superbiam, per invidiam, per luxuriam equi Pharaonis esse; et tamen occulto Dei iudicio equis Dei assimilantur: quia et illos videt de bono ad mala verti, et istos videt de malo ad bonum reduci. Sicut ergo per distinctionem divini iudicii multi qui equi videntur Dei, equi sunt Pharaonis pro reproba vita quae illos sequitur; ita per impietatem multi equi Pharaonis videntur qui per sanctam vitam quam in fine suo servaturi sunt, equis Dei assimilantur. Unde blanditur sponsus, et dicit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea*, idest, tu adhuc in curribus Pharaonis subdita serviebas, sub vitia currebas; sed attendi ego quid de te praedestinatione fecerim. *Equitatui meo te assimilavi*, idest electis meis similem te attendi. *Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis.* Turturis natura est ut si casu coniugem perdiderit, alium ultra non inquirat. Turturi ergo assimilatur Ecclesia: quia ex quo Christus praesentia sua corporali mundum deseruit, et caelos petiit, Ecclesia in eius amore tenacissime perseverat. Nec recipit ullum adulterum amatorem, quia contemnit mundum, et concupiscentias eius, et solius sponsi sui pulchritudinem mente contemplatur. Genis autem turturis genas Ecclesiae comparat, quia in genis maxime verecundia apparet; et per hoc pudor et verecundia Ecclesiae ostenditur, quia erubescit aliquid foedum, et quod sponso suo displiceat, perpetrare; et est sensus: Noli timere, ne vageris per greges sodalium, quia tanto te amoris mei pudore, et tanta verecundia donavi, ut certus sim te me non posse deserere, vel ad alienos deflectere. *Collum tuum sicut monilia.* Per collum Ecclesiae doctores sancti figurantur: nam sicut per collum cibi reficiendo corpora ministrantur, sermones etiam, quibus arcana mentium demonstrantur, per colli fistulam egrediuntur; sic doctores non solum cibum nobis salutaris doctrinae ministrant, sed etiam secreta Scripturarum nobis manifestant. Hoc ergo collum Ecclesiae quasi monile est, quia castae doctrinae gemmis, et virtutum ornamentis sancti doctores decoran-

tur. Monile enim ornamentum est virginum, vel matronarum. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Murenulae iuxta litteram ornamenta sunt colli virginalis et puellaris, virgulae videlicet auri perplexae intermixtis nonnumquam pulchra varietate subtilimis argenti filis; et hoc est quod dicit, *Vermiculatas argento*, idest in modum vermium terrenorum, quos lumbricos dicunt, distinctas, et inter se coniunctas. Murenulae autem a similitudine piscis maritimi, qui murena vocatur. Mystice, murenulae sunt perplexa Scripturarum dogmata ex diversis Sanctorum Patrum sententiis inter se iuncta: aurum quippe claritatem significat sensus spiritalis; argentum vero nitorem eloquii designat. Murenulas aureas ergo sponsus sponsae suae facit, cum Christus Ecclesiam suam doctrinis Sanctorum Patrum, sensu, et eloquio fulgentibus instruit, atque ad illorum fidem, et virtutem imitandam accendit. Notandum vero, quod dicit pluraliter, *Faciemus tibi:* quasi enim Christus se personis doctorum coniungit, per quos ipsae murenulae incatenantur, ut istis Ecclesia exornetur. *Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Modo synagoga Regem sponsum suum Christum dicit, qui per divinitatem suam omnia regit, et etiam secundum humanitatem de regia David stirpe natus est. Accubitus huius Regis fuit incarnatio eius: accumbere enim est reclinare, et discumbere; et tunc Christus accubuit, quando pro nostra redemptione se usque ad suscipiendam naturam nostram inclinavit; et tunc *nardus dedit odorem suum*, quia virtus Ecclesiae magis enituit. Cum enim considerat Deum pro se hominem factum, amplius ad specialium virtutum studium, et amorem conditoris accenditur: nardus enim fragrantiam virtutum specialium designat. Erant quidem ante incarnationem sancti Dei; sed, sicut dictum est, sanctitas magis a tempore incarnationis Christi excrevit; et tunc quodammodo *nardus* Ecclesiae, idest odor virtutum fortis *dedit odorem suum.* Iuxta litteram, nardus herba est aromatica, crassa, et fragili radice, folioque parvo, et denso, cuius cacumina in aristas se spargunt. Hoc unguento Maria Magdalene caput, et pedes Domini perunxisse in Evangelio legitur *Luc. 7.* cum esset in domo Simonis. *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi.* Myrrha species est aromatica nimiae amaritudinis, qua mortuorum corpora condiuntur: hoc loco passio Christi, et sepulcrum designatur: nam depositum corpus Domini de cruce a Nicodemo, et Ioseph myrrha, et aloe conditum est, et involutum linteis cum aromatibus, ac sepulturae datum. Dicit ergo Ecclesia sponso eius: *Dilectus meus fasciculus myrrhae mihi* factus est, quia propter me mortuus, et sepultus est. *Inter ubera mea commorabitur.* Nemo dubitat locum cordis inter ubera esse. Dicit ergo: *Inter ubera mea commorabitur cor*, idest in cordis mei memoria aeternaliter habebitur, et numquam tantorum beneficiorum eius obliviscar; sed sive in prosperis, sive in adversis sim, recordabor eius qui me dilexit, et mortuus est pro me. *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Cyprus insula est, ubi vites nobiles esse feruntur maximos botros procreantes. Engaddi locus similiter esse fertur habens arbusculas liquorem balsami desudantes. Loquitur ergo sponsa de resurrectione sponsi sui: *Botrus Cypri dilectus meus mihi;* ac si diceret: Sponsus meus, qui mortis amaritudinem pro me gustavit, et quasi fasciculus myrrhae mihi fuit, sed in resurrectione sua factus est mihi botrus Cypri, quando me gaudio suae resurrectionis laetificavit: *vinum enim laetificat cor hominis Ps. 103.* et hoc *in vineis Engaddi*, quia ex resurrectione, quasi suavissimi balsami odore, per universum mundum redoluit, et fragrantiam suae fidei late dispersit. Engaddi autem fons haedi interpretatur, per quem significatur baptisma, et sacrificium, in quo omnia peccata abluuntur: haedus namque peccatores significat. Baptismus ergo fons haedi est, quia peccatores suscipit, et maculatos, et mundatos ab omnibus peccatis reddit. Vox sponsi Christi ad Ecclesiam suam sponsam: *Ecce tu pulchra es, amica mea; ecce tu pulchra.* Bis eam repetit esse pulchram, propter perfectionem operis, et munditiam cogitationis. *Ecce tu pulchra es*, hoc est in bonis operibus perfecta es, sancte, et iuste, et pie vivendo secundum Apostolum *Tit. 2. Ecce tu pulchra es*, mundam, et simplicem habens cordis cogitationem atque intentionem: quia non propter terrena commoda, vel mundi gloriam, sed ut solis oculis Dei placeas, bona operaris. *Oculi tui columbarum.* Columba simplicissima avis est. Per hanc simplicitas, atque innocentia Ecclesiae figuratur: quasi enim oculos columbarum habet, quia ab omni fictione et simulatione se immunem ostendit. Vel etiam oculos habet columbarum, quia scientiam divinarum Scripturarum casto, et simplici intuitu intelligit, spirituales et divinos sensus in ea requirens: nam quoniam Spiritus sanctus in specie columbae apparuit, recte doctrina caelestis in oculis columbae intelligitur. *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus.* Postquam sponsus sponsam suam de pulchritudine operis et cordis laudavit, reddit ei vicem sponsa respondens: *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus;* ac si diceret: Tu quidem me pulchram in opere, et cogitatione esse dicis; sed ego omnem hanc pulchritudinem a te me credo habere, et cognosco: tu enim es pulcher et decorus, tu es fons totius boni; et quicquid boni habeo, tua gratia habeo. Pulcher autem et decorus dicitur, quia et divinitatis perpetuitate, et etiam susceptae humanitatis dignitate mirabilis est. *Lectulus noster floridus.* Lectulus Ecclesiae est qualiscumque tranquillitas vel requies praesentis vitae: nam quasi in bello est Ecclesia, dum pro Christo diversa tolerat certamina; quasi vero in lectulo requiescit, cum aliquantula pace sibi concessa fruitur. Sed hic lectulus est floridus, hoc est varietate virtutum quasi vernantibus floribus distincta est requies Ecclesiae: tunc enim liberius contemplationi divinae insistit, cum ieiunia, vigilias, et cetera bonorum operum exercitia liberius exequitur. *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina.* Domus Ecclesiae sunt fidelium conventicula per orbem totum dispersa; tigna vero, et laquearia sunt ipsae personae fidelium, ex quibus Ecclesia constat. Sed attendendum est, quod tigna ad munimentum domus sunt, laquearia ad ornamentum. Ideoque per tigna designantur doctores, quorum doctrina fulcitur et sustentatur Ecclesia; per laquearia vero sancti simplicitate gaudentes, qui suis virtutibus ornant Ecclesiam, non autem muniunt doctrina. Et hic attendendum est, quod sicut laquearia tignis affixa sunt, sic et vita fidelium in Ecclesia ex doctoribus pendet, quia illorum doctrina in-

struitur, et roboratur. Bene autem tigna cedrina, et laquearia cypressina dicuntur, nam utraeque arbores imputribilis naturae sunt, sanctos designantes, qui immarcescibili desiderio flagrant amore sui conditoris, et contemptis transitoriis, ad aeterna festinant. Cedrus etiam odore suo serpentes fugat; sic et sancti doctores daemones, vel haereticos fragrantia doctrinae suae repellunt.

CAPUT II.

Ego flos campi, et lilium convallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius quem desideraveram sedi; et fructus eius dulcis gutturi meo. Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit. Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. Iam enim hyems transiit, imber abiit, et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra; tempus putationis advenit. Vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum. Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam; sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Capite nobis vulpes parvulas quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Revertere, similis esto, dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bether.

Ipse quoque sponsus de se qualis sit ostendit, postquam sponsa qualem donum ipsa, et sponsus eius habeant ostendit, dicens: *Ego flos campi, et lilium convallium*, videlicet quia odorem meae virtutis per latitudinem totius mundi diffundo. *Ego* sum *flos campi*, idest decus mundi: sicut enim campus floribus adornatur, et vernat, ita totus mundus Christi fide, et notitia decoratur. Sum etiam *lilium convallium:* quia illis mentibus meam praecipue gratiam tribuo quae nullam spem in se habentes mihi se humili devotione submittunt: convalles enim significant humiles mentes, quarum lilium Christus est, quia pulchritudo humilium mentium ipse est, qui dixit *Mat. 11. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Potest et hoc quod dicit, *Ego sum flos campi*, ad incarnationem referri: campus enim non aratur, non scinditur, non ullo vomere prosulcatur. Dicit ergo, Sum *flos campi*, idest filius virginis. Non ergo ruris, sed campi se florem vocat, quia virgineae carnis fructus est secundum vaticinium *Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet. Lilium convallium* est Christus, hoc est filius humilium parentum: convalles enim humiles parentes eius, et pauperes significant. Veniens enim Filius Dei in mundum, non solum homo fieri dignatus est, sed etiam pauper homo pro nobis: nec divites, sed pauperes elegit habere parentes, ut particeps factus paupertatis nostrae, divitiarum, et gloriae suae nos participes faceret. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Videns sponsam suam ad requiem festinare, et labores refugere, ac per quietem praesentis temporis ad aeternam beatitudinem tendere, monet eam tali comparatione, ut noverit se per pressuras et labores huius saeculi illuc pervenire debere. *Sicut*, inquit, *lilium* est *inter spinas*, *sic amica mea inter filias.* Spinae quae pungunt, et lacerant, significant pravos quosque vel intra Ecclesiam, vel extra Ecclesiam; et est sensus: Sic tibi vivendum est, et sic parata debes esse contra omnia adversa, sicut lilium inter spinas est; et tamen florere, et gratum odorem ex se emittere non cessat. *Sic amica mea inter filias:* quia non solum ab his qui extra Ecclesiam sunt, mala pateris, verum etiam ab illis qui generati per baptismum in filiationem Dei venisse videntur. Et nota, quod se superius sponsus lilium appellavit convallium; nunc sponsam suam dicit *quasi lilium inter spinas:* quia ipse, qui vere est lilium, per gratiam facit Ecclesiam suam esse lilium, candidam videlicet virtutibus, vel ab omni vitiorum labe immunem. *Sicut malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Nunc sponsa laudata a sponso vicem ei reddit, et dicit qualis quoque sit ipse. *Sicut*, inquit, *malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Sicut malum pulchritudinem habet pomorum, et gratum odorem inter agrestia ligna sylvarum; ita mediator Dei et hominum Christus Iesus spirituali refulget gratia inter filios Dei, et inter electos: ipse enim per naturam Dei Filius est, reliqui electi per gratiam, potestate accepta ab unico Filio Dei ut sint filii Dei. Hinc *Ioan. cap. 1.* dicit: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre;* non qualemcumque, sed quasi unigeniti a Patre. *Sub umbra illius quem desideraveram sedi:* quia in eius protectione confido, et ab eo inter adversa gubernari spero: umbra enim Christi protectio divinitatis est, qua electos tuetur et defendit. *Fructus eius dulcis gutturi meo*, idest divinitatis contemplatio, qua me satiari confido: haec est enim sanctorum expectatio, haec est etiam satietas, et praemium, visio conditoris. Desiderat ergo umbram conditoris sui Ecclesia, quia protectionem illius exoptat inter praesentis vitae adversa. *Fructus illius dulcis gutturi meo* est: quia expectat perfrui specie visionis illius, et satiari dulcedine claritatis eius. *Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.* Cella vinaria Ecclesia est, in qua est vinum evangelicae doctrinae. In hanc ergo cellam amica sponsi introducitur, quando ex omnibus gentibus

in unam Ecclesiam fideles adunantur. *Ordinavit*, inquit, *caritatem*. Inter omnes virtutes primatum tenet caritas, qua ipsa subsistit Ecclesia. Caritas ergo in Ecclesia ordinatur, quia non temere, non confuse, sed ordinate tenenda est omnis Dei et proximi dilectio. Deus enim est diligendus super omnia toto corde, tota anima, omnibus viribus, omni mente. Proximus diligendus est sicut se unusquisque diligit: nam confundere vult caritatem qui proximi caritatem dilectioni Dei praeponit, de quibus Dominus in Evangelio ait *Matt. 10. Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus.* Vel etiam *ordinavit in me caritatem*, idest ipse prior me dilexit, deinde qualiter eum diligere deberem, docuit: unde ipse dicit *Ioan. 15. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Namque in Evangelio dicitur *Ioan. 15. Ipse Pater amat vos, quia vos me amastis.* Non ita putandum tamquam amor discipulorum praecesserit amorem divinum, sed ita potius quod Deus primo discipulos amaverit, illi vero subsequenter gratiam habentes divino amori, maiori dilectione se dignos fecerint. Et I. *Ioan. 4. Diligamus Deum, quoniam ipse prior dilexit nos. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Postquam Ecclesia, vel anima Deo dilecta, in se caritatem ordinatam dixit, qualiter velit requiescere, vel in quo lecto sponso suo pausare, ostendit subdens: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Alloquitur animas iam perfecte divino amori inhaerentes. Per flores initia sanctae conversationis intelliguntur, per mala vero perfectio bonorum operum; et est sensus: O sanctae animae, quae iam dilectioni conditoris vestri inhaeretis, fulcite me bonorum vestrorum exemplis, et qualiter in exordio virtutum, vel in provectu, vel in perfectione bonorum operum vixeritis, ostendite, *quia amore langueo.* Tunc enim anima amore Dei languet, quando eius dilectioni nihil praeponit; immo quasi ad saeculi opera languida, et imbecillis efficitur; nihilque eam delectat nisi meditatio caelestium, et contemplatio conditoris sui. *Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Cum, inquit, tali in lecto iacuero, *laeva eius*, idest sponsi, erit *sub capite meo.* Per laevam praesentis temporis prosperitas, vel etiam dona Dei intelliguntur quae sanctis in praesenti conferuntur; per dexteram vero beatitudo caelestis patriae accipitur. Laeva Dei sunt pignora Spiritus sancti, et Scripturarum divinarum intellectus, et cetera dona ac charismata, quibus sancta Ecclesia in praesenti consolatur. Caput principale mentis accipitur. Laeva ergo sponsi sub capite sponsae est: quia haec omnia dona ad hoc percipit Ecclesia, vel anima fidelis, ut per haec discat suspirare ad aeterna. Dextera vero sponsi eam amplexatur, quia tota intentio Ecclesiae, vel animae fidelis, haec est ut ad aeternam beatitudinem quandoque perveniat, et specie sui conditoris gaudeat. Et bene prius laeva sub capite, post sponsi dextera eam amplectitur, quia nemo ad amplexus aeternae beatitudinis poterit pervenire, nisi hic mysteriorum caelestium, et donorum divinorum studuerit esse particeps. *Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ut non suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam meam, quoadusque ipsa velit.* Vox sponsi adiurantis filias Hierusalem, idest animas aeternis desideriis intentas, et visionem pacis requirentes, ne quiescentem sponsam suscitent, et inquietent. *Adiuro vos*, inquit, *filias Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ut non suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam meam*, hoc est, ne animam divinae contemplationi deditam, orationibus, vel lectionibus divinis occupatam inquietare, et ad exteriora opera suscitare velitis, *donec ipsa velit*, hoc est, donec expleto contemplationis tempore, admonente corporis fragilitate, ipsa velit suscitari a somno internae quietis, et ad temporalis agenda procedere. Videamus autem per quid adiuret filias Hierusalem: *Per capreas, cervosque camporum.* Capreae, et cervi munda animalis sunt, serpentibus, et venenis inimica; et significantur virtutes sanctorum, quae munditia spirituali refulgent, et venena fraudis diabolicae non solum cavent, verum etiam insectantur, et ad nihilum redigunt. Et est sensus: Adiuro vos, filiae Hierusalem, per virtutes vestras, quas vobis divina gratia collatas gaudetis, ut animam contemplationi meae intentam non inquietetis, donec contemplationis hora finita, ipsa aliud quid agere velit. Vox Ecclesiae: *Vox dilecti mei;* subandi, haec est. Laetabunda enim Ecclesia, quod tantum diligitur a sponso ut etiam pro illa filias Hierusalem adiuret ut non eam requiescentem inquietent, dicit: Haec *vox dilecti mei*, pro me loquentis: quem dilectum videre desiderans, sed non valens adnectit: *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Montes, et colles intelliguntur perfecti, quique sanctae conversationis sublimitate a terrenis sublevati sunt, et quasi camporum planitiem melioris vitae meritis excedentes. De his quoque montibus Isaias dicit *cap. 2. Erit mons domus Domini praeparatus in vertice montium, et elevabitur super colles.* Loquitur ergo sponsa de dilecto suo: *Ecce iste venit saliens in montibus, et transiliens colles*, hoc est, etiam secundum humanitatem, omnem sanctorum excellentiam, omnem contemplationis vitae puritatem excedens. Nec stare in montibus, sed transilire dicitur: quia etsi ad horam per internam inspirationem cor sanctorum visitet, subito tamen recedit, ut eos amplius in sui dilectionem accendat. Potest etiam hoc ad incarnationem Christi referri, quia veniens quosdam saltus dedit: quia de caelo venit in uterum virginis, de utero virginis in praesepe, de praesepe ad baptismum, de baptismo ad crucem, de cruce ad sepulcrum, de sepulcro ad caelum. Hinc et Psalmista *Psalm. 18. Exultavit ut gigas ad currendam viam; a summo caelo egressio eius. Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum.* Capreae, et cervi, quamvis in sua natura multa habeant quae allegoricis sensibus conveniant, hoc tamen habent singulare quod non in planioribus immorantur, sed in arduis et excelsis locis, et quod quosdam saltus dare solent. Recte ergo his assimilatur Christus propter subtilem contemplationem, et quia nullo intellectu divinitatis eius maiestas comprehendi potest. Non autem cervis assimilatur, sed capreis, mitioribus videlicet animantibus, propter humilitatem incarnationis suae: quia non solum homo fieri, sed etiam humilis homo fieri dignatus est. Hinnulo autem cervorum similis dicitur, quia secundum humanitatem de cervis, hoc est de patriarchis, duxit originem. Unde et Paulus dicit *2. Tim. 2. Memor esto Dominum Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine David secundum Evangelium meum:*

Vel etiam propter varietatem virtutum, et innocentiam, hinnulo cervorum comparatur. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Paries mortalis nostra conditio appellatur, quae quodammodo ioter nos et Deum, quasi crassus quidam paries constitutus, non permittit nos eius contemplatione frui: nam primus homo conditus est ut visione, et alloquio Dei frueretur, sed postquam peccavit, appositus est quidam paries, ipsa videlicet mortalitas qua praegravamur. Nam, ut Sapiens dicit *Sap. 9. corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et premit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Sponsum ergo suum, quem superius capreis, vel hinnulis cervorum comparavit, nunc dicit post suum parietem stare: quia Christus aliquando vicinus fit ei cui se, quantum humana mens capit, contemplari permittit; aliquando vero elongatur, et quasi caprea, vel cervus quibusdam saltibus effugit. Quia ergo paries appositus erat inter nos et ipsum, nec videre illum poteramus, dignatus est in ipso pariete facere fenestras, et cancellos, per quos utcumque sentiri, utcumque perspici possit: unde et sequitur: *Respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos:* quasi enim fenestrae, et cancelli in pariete fiunt, cum ipse sua gratia se contemplari permittit; licet in speculo, et aenigmate. Potest etiam hoc quod dicit, *Ipse post parietem nostrum*, ad humanitatem eius referri: quasi enim post parietem nostrum stetit, quia carnem nostram sibi opposuit, in qua divinitas eius latuit. Quod vero sequitur *Respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*, hoc ad divinitatem eius refertur: ille enim qui per fenestras, vel per cancellos intuetur, cuncta quae foris aguntur videt, et ipse a nemine videtur: ita Deus cum omnia videat, et omnia perscrutetur, ipse investigari, et comprehendi non potest. *En dilectus meus loquitur mihi.* Ad praedicandum hortatur me dicens: *Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni.* Vox sponsi ad publicae operationis studia provocantis: *Surge, propera amica mea*, per fidem, et dilectionem; *columba mea*, per innocentiam, et simplicitatem; *formosa mea*, per virtutum pulchritudinem, festina, *et veni*; ac si diceret: Surge de statu tuo illo tibi dulcissimo, hoc est de quiete in qua mihi soli placere in psalmis, hymnis, et orationibus desideras. Festina, et veni, idest festina ad utilitatem proximorum, ut illos quoque per praedicationis officium, et bonorum operum exempla tui imitatores facias, et ad salutem perducas. Et notandum, quod superius filias Hierusalem adiurabat ne suscitarent, neque evigilare facerent dilectam; hic vero ipse eam suscitat, et surgere ad laborem hortatur, quia *omnia tempus habent, et omni rei est tempus sub caelo: Eccle. 3.* Tempus contemplationis; tempus etiam actionis: alio enim tempore debent sancti praedicatores divinae contemplationi insistere, et mentem suam caelesti quiete oblectari; alio vero tempore per caritatem debent curam proximorum agere, et eis bonorum operum exempla praebere, ac divinae contemplationis doctrinam impendere. *Iam enim hyems transiit, imber abiit, et recessit.* Hyemis, et imbris nomine asperitas infidelitatis exprimitur, quae totum mundum tenebat usque ad adventum Christi. Dicit ergo sponsus: *Surge, amica mea, et veni, quia hyems transiit*, sole iustitiae apparente, et *imber*, infidelitatis, *recessit*, ac serenitas verae fidei in mundo resplenduit. Tale est quod Apostolus ait *Rom. 13. Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit.* Finita hyeme, et imbre, flores in terra apparuerunt, decor videlicet virtutum, et pudicitiae, et transeunte asperitate infidelitatis, verna fidei successit temperies. *Tempus putationis advenit*, hoc est purgationis sanctorum: putatio enim vinearum sanctorum significat purgationem, quae in Christo, et per Christum est, de qua ipse ait *Ioan. 15. Ego sum vitis vera, et vos palmites. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum Pater meus; et qui fert fructum, purgabit eum, ut plus afferat fructum. Vox turturis audita est in terra nostra*, hoc est vox praedicantium Apostolorum. Turtur enim quae est avis castissima, et quae in excelsis semper, et in arboribus morari solet, et nidificare, Apostolos, vel ceteros doctores significat, qui possunt dicere: *Nostra conversatio in caelis est: Phil. 3.* Quod etiam gemitum pro cantu habet, sanctorum ploratum significat, qui suos ad fletum, et lamenta hortantur dicentes: *Miseri estote, et lugete, ut luctus vester in gaudium convertatur: Iac. 4. Vox turturis audita est in terra nostra*, idest vox praedicantium Apostolorum; *in terra nostra*, hoc est in Ecclesia, de qua Psalmista *Psal. 23. Domini est terra, et plenitudo eius. Ficus protulit grossos suos.* Per ficus synagoga designatur; grossi autem dicuntur primitivae et immaturae ficus inhabiles ad edendum, quae ad pulsum venti facile cadunt. Voce autem turturis insonante ficus protulit grossos suos, quia Apostolis praedicantibus, emerserunt multi de synagoga Iudaeorum qui et Christum crederent, et tamen legem carnaliter observare vellent; magisque auctoritate legis delectarentur, quam dulcedine Evangelii, volentes circumcisionem, et sabbatum, et alia legis praecepta iuxta litteram observare; de quibus Apostolus dicit *Galat. 4. Æmulantur vos non bene . . . . Sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur: (ibid. 6.). Vineae florentes dederunt odorem suum.* Postquam *turturis vox audita est*, postquam *ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum:* quia multitudo Ecclesiarum per latitudinem orbis diffusa est, quae flores virtutum, et odorem bonae opinionis late de se spargunt. *Surge, amica mea, sponsa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae.* Vocat iterato sponsus amicam suam, et dicit: *Surge, amica mea, sponsa mea, et veni.* Noli inquit, sponsa mea, quam mihi per fidem, et dilectionem amicam feci, otioso torpore lentescere; sed surge, et veni, et exempla virtutum foris proximis praebe. *Columba mea in foraminibus petrae*, Si petra est Christus, iuxta quod Apostolus ait *1. Cor. 10. Petra autem erat Christus*; foramina petrae sunt vulnera quae pro salute nostra in cruce suscepit, fixuram videlicet clavorum, lanceae percussuram. In his ergo foraminibus columba, idest Ecclesia, moratur, quia totam spem salutis suae in passione sui redemptoris constituit. Ibi ab insidiis malignorum spirituum, quasi a raptu accipitris secura delitescit; ibi nidificat, idest fetus bonorum operum congerit. *In caverna maceriae.* Maceriae construuntur ex viminibus, vel ex siccis lapidibus ad munimenta vinearum ad repellendas vulpes, vel ceteras

nocuas bestiolas. Per maceriam ergo significatur caelestium custodia praeceptorum, vel virtutum, vel angelicum praesidium, sicut Isaias de domini vinea ait *cap. 5. Et maceria circumdedit, et circumfodit eam.* In caverna ergo maceriae moratur, quia praesidio Angelorum undique circumdatur, et à tentationibus custoditur. *Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* Tu, inquit, dilecta mea, quae in lecto contemplationis dulcissime requiescis, veni, et *ostende faciem tuam mihi*, et a secreto quietis egredere ad publicam actionem, et pulchritudinem bonorum operum tuorum aliis ad exemplum demonstra: *ostende mihi*, dicit, quasi Deo: Deo enim suam faciem ostendit Ecclesia, cum proximis ad utilitatem, et profectum virtutum, quantam intrinsecus habeat pulchritudinem insinuat. Hoc est quod Dominus dicit in Evangelio *Matth. 5. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum. Sonet vox tua in auribus meis*, vox videlicet praedicationis, vel divinae laudis, qua alios facias proficere. In auribus enim Dei vox Ecclesiae sonat, cum praedicatione ex multorum conversione delectatur Deus. Bene autem dicit, *Faciem tuam*, et, *Vox tua*, non aliena. Illam videlicet faciem mihi ostende quam in baptismo tibi dedi, quando mundavi te ab omni peccato. *Vox tua*, dicit, *in auribus meis sonet*, ut ex sincera intentione dilectionis meae procedit, ut non propter aliud praedices nisi propter me. *Capite nobis vulpes parvulas, quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.* Vox sponsi praecipientis sponsae suae, et filiabus Hierusalem, sanctis videlicet doctoribus, vel animabus fidelibus. *Capite*, inquit, *nobis vulpes parvulas.* Vulpis dolosum est animal et fraudulentum, in cavernis, et specubus habitans, nec recto, sed tortuoso incedens itinere; ideoque designat haereticos, et schismaticos, qui *demoliuntur vineas*, hoc est Ecclesiam Dei, plebem videlicet fidelium lacerare, et decipere non cessantes. Praecipit ergo ut parvulas vulpes capiant; idest, ut haereticam pravitatem in ipso initio debellare, et destruere non cessent, ne robusta facta fortius Ecclesiam impugnet. *Nam vinea nostra floruit*, idest Ecclesia per universum mundum flores virtutum emisit. Et nota, cum superius vineas pluraliter dixerit, modo dicit singulariter: *Vinea nostra floruit*, quia ex multis ecclesiis una est electa Ecclesia. *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae.* Vox sponsae, *Dilectus meus mihi*; subaudi, societur vinculo caritatis et amoris; et ego illi coniungar, et consociabor vicissitudine mutuae dilectionis. Vel *dilectus meus*, subaudi, det mihi verba exhortationis, et divinae promissionis; *et ego*, subaudi, ostendam illi faciem meam. Vel etiam *dilectus meus mihi* dignetur coniungi glutino caritatis; *et ego illi* coniungar vinculo dignae obedientiae, obtemperans praeceptis illius. *Qui pascitur inter lilia*, hoc est delectatur, et iucundatur inter candidas, et odoriferas virtutes sanctorum. Et hic notandum, quod superius dixit lilium, hic vero pluraliter lilia: quia multae sunt virtutes sanctorum; una tamen fides est, et una caritas, qua praecipuè delectatur Deus. Sive etiam pascitur inter lilia, hoc est suavissime delectatur inter choros virgineos: candor enim liliorum recte munditiae virginali comparatur. *Donec aspiret dies*, hoc est, donec transeant nebulae praesentis vitae, et appareat dies, hoc est veniat claritas sempiternae beatitudinis. Et est sensus: *Dilectus meus mihi* praestat auxilium, *et ego illi* dignam praebeo obedientiam; qui virtutibus sanctorum delectatur, quousque transcursa nocte praesentis viae, in qua per speculum, et in aenigmate cernitur, appareat dies supernae claritatis, ut facie ad faciem videatur. *Revertere, dilecte mi, similis esto capreae, aut hinnulo cervorum super montes Bethara.* Vox Ecclesiae sponsi sui speciem desiderantis: *O dilecte mi*, qui me de lecto quietis surgere praecipis, et ut tibi faciem meam ostendam hortaris, *revertere*, hoc est claritatem divinitatis tuae me perspeculari permitte, et hoc quod mihi perfecte promittis in alia vita, beatitudinem videlicet tuam, in hac adhuc peregrinatione me saltem in figura et aenigmate habere permitte. *Similis esto capreae, aut hinnulo cervorum super montes Bethara.* Iam dictum est superius, quod capreae campos despiciunt, et ad alta montium enituntur. Christus ergo capreis comparatur, quia secundum carnem resurgens a mortuis caelorum alta petiit. Hinnulus vero cervorum vocatur, hoc est filius antiquorum patrum. Cervi enim sunt patriarchae, et prophetae, de quibus Christus carnis originem duxit. Fertur hinnulus hanc habere naturam, ut fervente sole, umbrosa et opaca loca requirat, in quibus ab aestu protegatur, sic et Christus in eorum mentibus requiescit qui rore Spiritus sancti ab aestibus carnalium voluptatum temperantur; ac si diceret: *O dilecte, revertere*, hoc est, me saepius tua visitatione illustrando laetifica, qui per carnem quam assumpsisti, iam caelorum sublimia penetrasti. Montes autem Bethara mentes significant sanctorum a terrenis per superna desideria elevatas. Nam Bethara interpretatur domus consurgens, vel domus vigiliarum. Vigiliae mentes sanctorum significant, quae ad desideranda superna consurgunt, et ad ea perspicienda invigilant. Quidam codices habent: *Super montes Bethel.* Bethel interpretatur domus Dei, apte mentes sanctorum signans, quae domus Dei sunt habentes in se Deum inhabitatorem, qui dicit per prophetam *Levit. 26. Inhabitabo in illis, et inambulabo.* Super has ergo mentes dilectus similis est capreae, hinnuloque cervorum, quia illas visitare est dignatus quae domus Dei esse student.

CAPUT III.

In lectulo meo per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem; per vicos, et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae

ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii? En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constravit, propter filias Hierusalem. Egredimini, filiae Sion, et videte Regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis eius.

Vex Ecclesiae de gentibus congregatae: *In lectulo*, inquit, *meo*, hoc est, cum adhuc in desideriis carnalibus requiescerem, et cum adhuc in tenebris infidelitatis, et ignorantiae posita essem, *quaesivi quem diligit anima mea.* Multi enim Philosophorum Deum ignorantes, summo tamen studio illum requirebant, per creaturas creatorem volentes cognoscere; sicut Plato qui in Timaeo multa de anima disputavit, et sicut Aristoteles, et Socrates, et ceteri qui omne vitae suae tempus in studiis exquirendae veritatis expendebant. *Quaesivi illum, et non inveni:* non enim per mundanam sapientiam Deus cognosci potuit. *Surgam, et circuibo civitatem; per vicos, et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni.* Exurgam, inquit, de strato corporis, et carnalis delectationis, et circuibo civitatem huius mundi, maria, ac terras peragrando. *Per vicos, et plateas quaeram quem diligit anima mea*, hoc est, per lata itinera gradientes huius saeculi, et suis voluptatibus deditos adspiciam, si forte in illis dilecti mei vestigia adspiciam. Hoc, cum causa exempli de multis dici possit, praecipue in illo Eunucho impletum est, qui a finibus terrae venit Deum caeli Hierosolymis adorare, quem Philippus invenit, eique Christum in prophetia Isaiae ostendit: *Act. 8.* Hoc quoque in Cornelio adimpletum est, qui adhuc paganus, et ignorans Deum, eleemosynas faciebat, et orationibus vacabat; quem Petrus cum domo sua baptizavit: *Act. 10.* Iterat adhuc difficultatem inventionis, et dicit: *Quaesivi illum, et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem.* Vigiles sunt sancti Apostoli, et ceteri doctores Ecclesiae, qui civitatem, idest sanctam Ecclesiam custodiunt, et ab insidiis spiritualium hostium defendunt; quos interrogat: *Num quem diligit anima mea vidistis?* Quasi vigilans Ecclesia interrogabat, cum intenta aure eorum praedicationem percipiebat. *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea.* Pertransire vigiles est eorum dicta et doctrinam diligenter perscrutari: solemus namque dicere: Transcurri librum, legens, vel pertransivi. *Cum*, inquit, *pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea:* quia cum sollicita meditatione dicta, vel scripta sanctorum requirimus, statim dilectum invenimus, quia Deum in eorum dogmatibus reperimus. Potest et sic intelligi: *Cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*, hoc est, cum intellexissem Christum omnem sublimitatem, et gratiam superare, tunc *inveni quem diligit anima mea*, hoc est, tunc vere intellexi quantum ipse a ceterorum sanctorum meritis distet. *Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae*, hoc est ardentissima fide, et devotione illi inhaesi; *nec dimittam eum*, sed in eius amore, et fide perseverabo, *donec introducam eum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae*, hoc est, donec illum synagogae, quae est mater mea, spiritualiter praedicem, ut eam quoque ad eius fidem perducam. Hoc fiet in die iudicii, ut Apostolus ait *Rom. 11. Cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus erit.* Tantum ergo sibi de caritate sponsi sui promittit Ecclesia, ut etiam se credat synagogam posse convertere. Quod autem dicit, *Donec introducam eum*, non est putandum, quod tunc relictura sit illum cum in cubiculum matris introduxerit; sed *donec* pro sempiterno ponitur, idest semper illi inhaerendo, semper in eius fide, et dilectione perseverabo. Taliter et in *Psalm. 122. Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Numquid postquam nostri misertus fuerit, non erunt oculi nostri ad eum? Utique erunt. *Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Bis repetitur iste versiculus, nam superius positus est; sed supra ad Ecclesiam primitivam de Iudaeis collectam pertinet, hic vero ad Ecclesiam de gentibus congregatam, et amoris vinculo Christo arctius copulatam: una enim eademque cura est Deo de sanctis qui vel in circumcisione, vel etiam in tempore baptismatis coruscante gratia Evangelii illi placuerunt. Quia vero supra iste versiculus expositus est, iam hic videndum est, quare velut dormientem inducat Eclesiam: unde et adiurat filias Hierusalem ne eam excitent, cum paulo superius non dormientem, vel quiescentem, sed studio laboriosissimae inquisitionis insistentem, qua sponsum inquirebat, introducat. Si ergo requirebat sponsum, quomodo requiescebat? Sed dulcissimus et suavissimus est somnus Christum quaerere. Dormit ergo Ecclesia, et sponsum quaerit, dormit videlicet a desideriis terrenis, ab actibus saeculi; vigilat autem, et requirit sponsum, quia eius contemplationi inhaeret, eum solum desiderat, et ad illum pervenire contendit. Adiurat ergo sponsus filias Hierusalem, animas videlicet desideriis terrenis contemptis supernae patriae inhiantes, ne illam excitent ab hoc somno suavissimae quietis, et contemplationis, donec ipsa velit. Somnus autem merito amor appellatur: quia sicut dormiens a visibilibus oculos claudit, et invisibilia contemplatur; ita is qui divinae contemplationi insistit, quasi alienus est, et dormit exterioribus, sola spiritualia, et caelestia videns. Nec mirum, si amor somnus vocatur, cum in sequentibus mors appellatur, ubi dicitur *cap. ultim. Fortis est ut mors dilectio.* Cum autem dicit, *Donec ipsa velit*, ostendit Ecclesiam de gentibus voluntarie se praeparaturam ad labores, et persecutiones pro Christo perferendas. *Quae est ista quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?* Vox filiarum Hierusalem, idest sanctorum primitivae Ecclesiae admirantium pulchritudinem Ecclesiae ex gentibus congregatae,

Quae est, inquit, *ista? Quae*, idest qualis, quanta laude, et admiratione digna, quae non circumcisione mundata, nec adhuc baptismo sanctificata iam currit ad Deum? *Ascendit*, inquit, *per desertum*. Hoc dicitur ad imitationem plebis priscae Iudaicae, quae liberata de Aegyptiaca servitute per desertum, mari rubro transito, venit ad terram repromissionis. Dic etiam: Ecclesia per desertum nationum descendebat iam de Aegypto, hoc est de confusione idololatriae, liberata, et a Pharaone, idest diabolo, submerso, ut caelesti manna pasceretur, et veram terram repromissionis ingrederetur. Ascendit, inquit, ad montem virtutum, vel etiam ad ipsum caelum virtutibus sublevata, quae *in Psalm. 120* dicit: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi:* et *alibi 122. Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis*. Montes ipsi sunt Patriarchae, Prophetae, Apostoli, et ceteri sancti, qui merito virtutum montes appellantur. Primo enim ad montes, idest ad sanctos, sublevat oculos Ecclesia, vel anima fidelis: quia illorum doctrinam, actusque considerat, illorum exemplo, et intercessione muniri gaudet. Postea proficiens ad ipsum quoque qui fecit montes, audet cordis adspectum erigere, et dicit: *Ad te levavi oculos meos qui habitas in caelis*, idest gratanter requiescis in sanctis. *Sicut*, inquit, *virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris*. Fumus ex igne nascitur, et mox altiora aeris expetit, donec adspectibus intuentium subtrahatur. Fumus igitur significat sanctum desiderium igne divini amoris perfusum. Nec absolute fumo comparatur, sed virgulae fumi: quia sancta Ecclesia, vel anima sancta Deum amans, gracilis est, et delicata, disciplinis Spiritus sancti extenuata, non habens grossitudinem carnalium desideriorum. Sive virgulae fumi, non sparso fumo, comparatur propter unitatem Ecclesiae, quae in Christo una est. Unde vero esset ille fumus, ostendit cum subdit: *Myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii*. Myrrha condiuntur mortuorum corpora; thus vero adoletur in sacrificio Dei. Ideoque per myrrham carnis mortificatio designatur; per thus munditia orationum exprimitur. Virgulae ergo fumi, myrrhae, et thuris Ecclesia assimilatur, quia sancti mortificatione carnis suae, et orationibus mundo ac simplici corde profusis, Deo placere student. *Et universi*, inquit, *pulveris pigmentarii*, idest congerie omnium virtutum. Non autem integra fuisse aromata, sed in pulverem redacta dicuntur: quia sanctorum actiones magna discretione considerandae sunt, et tamquam cribro subtilissimae considerationis eventilandae, ne quid forte in illis durum, aut inconveniens existat, ne salutem per ipsas virtutes milleformis adversarius surripiat, qui callidus per bona etiam consuevit nocere. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos*. Quo haec dilecta, et mirabilis ascendere ostenditur, cum subditur: *En lectulum Salomonis*, et reliqua. Lectulus Salomonis, quamvis superna illius caelestis beatitudinis requies accipi possit, in qua Deus cum sanctis requiescit, probabilius tamen praesens accipitur Ecclesia, in qua sancti Dei, sopitis tumultibus vitiorum, amplexu Salomonis, idest viri pacifici, delectantur: unde et Psalmista de Christo dicit *Ps. 75. Factus est in pace locus eius, et habitatio eius in Sion. Lectulum* ergo *Salomonis*, idest Ecclesiam Christi, *sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel*. Per ly *fortes* ordo doctorum intelligitur, qui vel praedicando Ecclesiam muniunt, vel contemplando ad illam supernam beatitudinem pervenire desiderant. Sexagenarius autem numerus ex senario et denario constat: sexies deni, vel decies seni sexaginta faciunt. Senarius vero perfectionem significat operis, quia sex diebus perfecit Deus opera sua. Denarius vero remunerationem et praemium quod in fine electis dabitur: unde et hi qui in vineam venerunt, denarium leguntur accepisse. *Sexaginta* ergo *fortes* significant, ut dictum est, sanctos doctores, fortes opere, et animo constantes. Additur vero, *Ex fortissimis Israel*, omnes in Christum credentes, et Christum diligentes. Israel, idest videns Deum, appellatur. Fortissimi vero Israel sunt qui Ecclesiam tueri praedicando, et ab incursibus daemonum, vel impugnatione haereticorum defendere noverunt. Hi ergo ambiunt lectulum Salomonis, quia illis est commissa Ecclesia, et ab illis vigilanti cura est custodienda. *Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi*. Tenent enim gladium spirituale verbi Dei, de quo Apostolus *Ephes. 6. Et galeam*, inquit, *salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei. Ad bella* vero sunt *doctissimi:* quia necesse est ut spiritualis praelii arte instructi sint qui *adversus principatus, et potestates, et adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus ibidem* bellum gerunt: versutissimus enim est ille hostis, et tam subtilitate spiritualis naturae, quam etiam temporis longinquitate doctissimus, contra quem sancti bella suscipiunt. *Uniuscuiusque ensis super femur suum*. Per femur propagatio sobolis accipitur. Super femur ergo ensem habent, quia timore Dei omnes comprimunt, et coercent motus carnalis voluptatis. Et hoc *propter timores nocturnos*, idest propter occultas insidias maligni hostis, qui in nocte huius saeculi, sanctis maxime qui in Ecclesia praeeminent, insidiatur, ut illis deceptis, lectulum Salomonis, idest requiem sanctorum, foedare possit. Et notandum, quod superius tenere gladios dicuntur; hic vero super femur enses habere: gladios enim tenent, ut adversariis resistant, ut haereticos, et omnes sanae fidei contradicentes confodiant; super femur vero enses habent, ut sumet curam habeant, ut fluxus carnalium voluptatum reprimant, ne iuxta verbum Apostoli *1. Cor. 9. aliis praedicantes, ipsi reprobi efficiantur. Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani*. Quod superius per lectum Salomonis, hoc nunc designatur per ferculum, sancta videlicet Ecclesia, in qua velut in lecto requiescunt sancti Dei, et velut in lecto discumbunt ad epulas aeternae satietatis. *De lignis Libani fecit Salomon ferculum*. Libanus mons est Phoenicis, cuius arbores et proceritate, et pulchritudine, et durabilitate ceteris praeeminent; ideoque significant sanctos virtutum specie fulgentes, et ad aeterna festinantes: Libanus enim candidatio, vel dealbatio interpretatur. Ligna ergo Libani sunt sancti candidati et dealbati baptismo, et exornati omnium virtutum pulchritudine. *Columnas eius fecit argenteas*. Per columnas doctores eiusdem Ecclesiae figurantur, qui eam verbo, et exemplo sustinent, ac roborant: unde dicitur *Galat. 2. Iacobus, et Ioannes, et Cephas, qui videbantur columnae esse*.

Hae columnae sunt argenteae, quia ultore caelestis eloquii refulgent : *eloquia enim Domini , eloquia casta , argentum igne examinatum, probatum terrae , purgatum septuplum : Ps. 11. Reclinatorium fecit aureum.* Per reclinatorium aureum requies aeterna accipitur , quae sanctis in Ecclesia promittitur ; ad quam tamen ascensus est purpureus. *Ascensus eius purpureus.* Purpureus ascensus èst passio Christi, quia purpura colorem sanguinis imitatur. Ascensu ergo purpureo ad reclinatorium aureum pervenitur : quia illi ad aeternarum epularum mensam discumbunt , et ad supernae quietis requiem veniunt qui in praesenti passionem redemptoris sui digne venerari, et imitari satagunt. *Media caritate constravit propter filias Hierusalem. Media caritate constravit :* quia omnibus fidelibus suam caritatem Christus commendavit, patiendo pro nobis , et requiem nobis praeparando ; iuxta quod Apostolus *Rom. 5.* dicit: *Commendat autem Deus suam caritatem in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, pro nobis filium suum in mortem tradidit.* Aliter per columbas argenteas Apostoli , et apostolici viri designantur ; per reclinatorium aureum doctorum ordo , qui cum ineffabilia aeternae vitae repromittunt, utique nos suaviter quiescere faciunt : et hoc reclinatorium bene aureum dicitur , quia ineffabile est illud praemium quod sancti expectant : in rebus enim caducis nihil auro pretiosius est. Per ascensum etiam purpureum ordo designatur martyrum, qui passionem Christi imitati pro illo sanguinem suum fuderunt. *Sed quid nos faciemus* dicit B. Gregorius *qui nullius meriti sumus, et non inter doctores, non inter martyres locum nos habere videmus?* Sequitur, *Media caritate constravit.* Habeamus ergo caritatem , qua media huius ferculi constrata sunt ; quae et idcirco latum mandatum vocatur , quia omnibus suis observatoribus aeternam salutem parat. Hanc efficaciter teneamus, et per hanc salvabimur. Et hoc *propter filias Hierusalem,* hoc est propter animas simplices, quae nullius virtutis sibi sunt consciae, quae quanto maioris fragilitatis sibi sunt consciae, tanto amplius salvatorem et redemptorem suum diligere satagunt. *Egredimini , et videte , filiae Sion , Regem Salomonem in diademate , quo coronavit eum mater sua in die desponsationis eius, et in die laetitiae cordis eius.* Vox Ecclesiae invitantis animas fidelium ad intuendum quam mirabilis et speciosus sit sponsus eius: filiae namque Sion eaedem sunt quae et filiae Hierusalem , sanctae videlicet animae , supernae illius civitatis cives, quae et perpetua cum Angelis pace fruuntur , et per contemplationem gloriam Domini speculantur. *Egredimni,* inquit, o *filiae Sion* , hoc est, exite de turbulenta huius saeculi conversatione , ut mente expedita eum quem diligitis, contemplari possitis. *Et videte,* inquit, *Regem Salomonem,* hoc est verum pacificum Christum, *in diademate quo coronavit eum mater sua;* ac si diceret: Considerate Christum pro vobis carnem indutum, quam carnem de carne Virginis matris suae assumpsit. Diadema namque vocat carnem quam Christus assumpsit pro nobis, in qua mortuus destruxit mortis imperium, in qua etiam resurgens resurgendi nobis spem contulit. De hoc diademate Apostolus *Heb. 2.* dicit : *Vidimus Iesum propter passionem mortis gloria , et honore coronatum.* Mater vero sua eum coronasse dicitur, quia Virgo Maria illi de sua carne carnis materiam praebuit. *In die desponsationis eius* , hoc est in tempore incarnationis eius , quando sibi coniunxit *Ecclesiam , non habentem maculam aut rugam: Ephes. 5.* vel quando Deus homini coniunctus est. *Et in die laetitiae cordis eius.* Laetitia enim et gaudium Christi salus est et redemptio generis humani ; iuxta quod in Evangelio multos ad fidem Christi cernens confluere, *In illa hora,* inquit Evangelista, *exultavit in spiritu, et dixit: Confiteor tibi , Pater caeli , et terrae : quia abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis: Mat. 11.* Et in evangelica parabola inventa ove, vocat amicos dicens : *Congratulamini mihi Luc. 15.* Potest et hoc simpliciter totum ad passionem Christi referri, iuxta litteram. Praevidens enim Salomon in spiritu passionem Christi , longe ante praemonebat filias Sion, idest plebem Israeliticam, *Egredimini*, inquiens, *et videte Regem Salomonem,* idest Christum ; *in diademate* , idest in spinea corona , *qua coronavit eum mater sua,* synagoga, *in die desponsationis eius,* quando videlicet sibi iunxit Ecclesiam , *et in die laetitiae cordis eius* , quo gaudebat per suam passionem redimere mundum de diaboli potestate. Egredimini ergo , et exite a tenebris infidelitatis, et videte , hoc est intelligite mente, quia ille qui ut homo patitur , verus est Deus. Vel etiam egredimini extra portam civitatis vestrae , ut eum in Golgotha monte crucifixum videatis.

CAPUT IV.

Quam pulchra es , amica mea , quam pulchra es! Oculi tui columbarum absque eo quod intrinsecus latet: capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad ; dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus , et sterilis non est inter eas. Sicut vitta coccinea labia tua , et eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo quod intrinsecus latet. Sicut turris David collum tuum , quae aedificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis , donec aspiret dies , et inclinentur umbrae. Vadam ad montem myrrhae , et ad collem thuris. Tota pulchra es , amica mea, et macula non est in te. Veni de Libano , sponsa mea , veni de Libano , veni ; coronaberis de capite Amana , de vertice Sanir, et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa , vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui. Quam pulchrae sunt mammae tuae , soror mea sponsa! Pulchriora sunt ubera tua vino , et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Favus distillans labia tua , sponsa; mel, et lac sub lingua tua ; et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus , soror mea sponsa , hortus conclusus , fons signatus. Emissiones tuae paradisus ma-

lorum punicorum , cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus, et crocus, fistula, et cinnamomum cum universis lignis Libani , myrrha , et aloe cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viventium, quae fluunt impetu de Libano. Surge , aquilo , et veni auster , perfla hortum meum , et fluent aromata illius.

Bis repetit , *Quam pulchra es , quam pulchra es* , idest in opere , et in praedicatione : in opere , quia nihil foedum, nihil oculis meis indignum agit; in praedicatione , quia ad considerandum incarnationis meae mysterium etiam sodales tuas filias Hierusalem invitare non cessas. *Oculi tui columbarum*. Per oculos intelligitur acumen sensuum spiritualium, quibus divina et sempiterna contemplatur, vel intuetur Ecclesia. Columbae autem oculi Ecclesiae comparantur , propter spiritualem gratiam , quia Spiritus sanctus in specie columbae apparuit. Sequitur autem : *Absque eo quod intrinsecus latet* , idest absque superna retributione illius, quam in fine saeculi perceptura es, quam et in praesenti per fidem contemplaris. Latet tamen intrinsecus , nec in praesenti videri potest , sed in futuro expectatur. *Capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad*. Per capillos Ecclesiae subtiles cogitationes accipiuntur , quibus plerumque temporalia disponuntur. Comparantur vero gregibus caprarum , quia haec animalia munda sunt, et in rupibus, sive in excelsis locis resupinata pascuntur: quia cogitationes sanctorum etsi corporali necessitate in temporalibus figuntur , tamen ab aeternorum intentione non disceduut, et in ipsa etiam cura quam necessitati corporeae impendunt, quasi caelum semper intuentur. Possumus etiam per oculos doctores Ecclesiae , et praedicatores accipere , qui in corpore , cuius caput Christus est , summum locum tenent , et caelestia , et spiritualia ceteris membris vident; per capillos vero innumeram multitudinem simplicium fidelium in laicali ordine constitutorum , qui etsi minus vident spiritualia , sua tamen numerositate magnum decus praestant Ecclesiae. Et bene gregibus caprarum comparantur. Capra peccatoribus convenit, per quam significantur plebes fidelium actionibus saeculi deditae, quae sine peccato agi non possunt. Bene autem sequitur , *Quae ascenderunt de monte Galaad*. Galaad acervus testimonii interpretatur. Iuxta litteram quidem , ideo quia Iacob recedente de Mesopotamia, persecutus est eum Laban , et in die tertia reperit eum, ibique in testimonium mutui foederis acervum lapidum extruxerunt. Mystice autem acervus testimonii Christus est, in quo multitudo consistit omnium sanctorum , qui sunt lapides vivi adhaerentes illi lapidi, de quo Petrus *1. Can. 2.* ait: *Ad quem accedentes lapidem vivum .... et ipsi tamquam lapides vivi simul coaedificamini*. Greges caprarum de monte Galaad ascenderunt, quia sanctorum multitudines ad celsa virtutum conscendunt , et Christi doctrinam, atque praecepta in omnibus sequi satagunt. *Dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas*. Si per capillos Ecclesiae innumerabilis multitudo fidelium simplicium intelligitur , per dentes Ecclesiae doctores figurantur : dentibus enim cibos commolimus , et masticamus. Et sancti doctores bene dentibus conformantur, quia spirituales cibos quos simplices capere nequeunt, ipsi quodammodo exponendo comminuunt. Dens Ecclesiae praecipuus erat Petrus , cui dictum fuit in visione *Act. 10. Surge, occide, et manduca;* ac si diceret: Hos quos ad fidem convertis, occide ab eo quod sunt, ut desinant esse peccatores; et manduca, hoc est transfer in corpus Ecclesiae. Bene autem hi dentes ovibus tonsis , et lavacro lotis comparantur : solent enim oves post tonsionem currenti aqua ablui, ne illotus sudor corpori adhaerescat , et scabiem generet. Tonsae ergo oves sunt sancti doctores, et magistri Ecclesiae, qui et lavacro baptismatis abluti sunt , et vellera , idest facultates , et substantias suas pro Christo amiserunt. Omnibus quidem fidelibus convenit quod dicit : *Quae ascenderunt de lavacro :* nullus enim sine lavacro baptismi fidelis esse potest; non autem omnibus tonsos esse convenit, quia non omnes ita sunt perfecti , ut sua pro Christo valeant amittere; sed illis specialiter congruit, qui secundum verbum Domini vendunt omnia sua , et dant pauperibus , et nudi , atque expediti sequuntur Christum. Tales sunt ergo dentes Ecclesiae , idest praedicatores, et magistri eius, oves per innocentiam abluti baptismo , voluntaria paupertate , et rerum sparsione gaudentes. Sequitur: *Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas:* quia gemina caritate, dilectione Dei, et proximi , praeeminent , et hanc observare docent ; vel etiam quia fidem , et operationem praedicant. *Et sterilis non est inter eas* , nullus videlicet alienus est a bonis operibus. *Sicut vitta coccinea labia tua , et eloquium tuum dulce*. Per labia Ecclesiae sancti praedicatores accipiuntur, qui et per dentes figurantur. Coccus autem sanguinis vel ignis habet speciem. Labia ergo Ecclesiae , idest sancti praedicatores vittae coccineae assimilantur, quia passionem Christi assidue praedicant , qui pro nostra redemptione sanguinem suum fudit: sive vittae coccineae assimilantur , quia praedicant, et ardent dilectione; diligunt eos quibus verbum impendunt , et etiam a quibus malum patiuntur. Ad hoc etiam pertinet quod Spiritus sanctus in linguis igneis apparuit : quia loquentes , et ardentes fecit Apostolos; ardentes in dilectione, loquentes in praedicatione. Et bene vitta coccinea dicitur: vitta enim capillos ligat, et constringit; sic doctores sua praedicatione ad unitatem fidei, et dilectionis multitudinem fidelium in Ecclesia nectunt , et in unum decorem redigunt. Possunt etiam per capillos subtiles cogitationes nostrae accipi. Vitta ergo coccinea crines ligamus , quando cogitationes nostras disciplina timoris Dei constringimus , et coercemus. *Eloquium tuum dulce*. Dulce est eloquium Ecclesiae , cum sancti doctores vel passionem sui redemptoris ad memoriam reducunt, et praedicant quantum Deus hominem dilexerit, vel etiam cum caelestia praemia auditoribus annuntiant. *Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae , absque eo quod intrinsecus latet*. Per genas superius diximus Ecclesiam figurari: nam cum verecundamur , rubor sanguinis in genis effunditur. Malum autem punicum habet rubicundum corticem, interius vero multitudine granorum plenum est : unde et malum granatum vocatur. Per fragmen ergo mali punici memoria eiusdem dominicae passionis accipitur, quae et in cocco superius figuratur:

solet enim una res diversis exprimi figuris. Genas ergo Ecclesiae fragmini comparamus, quia sancti doctores venerabiliter agunt memoriam passionis redemptoris sui, nec erubescunt crucem eius; immo gloriantur dicentes cum Apostolo *Gal. 6. Mihi autem absit gloriari nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*: et alibi idem Apostolus scribens ad discipulum suum: *Noli erubescere Christi crucem, neque me vinctum eius: II. Tim. 1.* Bene autem non integro malo punico, sed fragmini comparantur: malum enim punicum cum frangitur, exterius rubor, interius candor apparet: sic et sancti praedicatores cum passionem Christi nuntiant, quasi rubor est exterius; cum vero quanta utilitas nostrae redemptionis inde provenerit, et quod homo per passionem Christi non solum a peccatis iustificari, sed etiam quod divinum consortium meruerit demonstrant, quasi candidum est, quod intrinsecus latebat. Possunt etiam per genas Ecclesiae martyres figurari, qui rubicundi sunt effusione sanguinis sui, veluti malum punicum. Sed fracto malo punico, candor interius apparet, quia post mortem miraculis coruscant. *Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis.* Collum sanctae Ecclesiae praedicatores sancti, et doctores eius sunt: hi enim hic designantur per collum, qui superius per oculos, et per dentes, sancti videlicet praedicatores, qui veluti per collum acceptos verbi Dei cibos nutriendo corpori transmittunt, et vocem divinae praedicationis auditoribus proferunt. Vel etiam sancti doctores per collum signantur, quia sicut collum caput et cetera membra corporis coniungit, ita sancti praedicatores quasi mediatores sunt inter Christum et reliquos quos instruunt fideles, et quasi Christum corpori suo, idest Ecclesiae coniungunt. Hoc autem collum turri David comparatur. David, qui interpretatur manu fortis, vel visu desiderabilis, Christum significat, et tota quidem Ecclesia civitas David, idest magni Regis est Christi, qui est manu fortis, quoniam diabolum devicit, iuxta quod Psalmista dicit *Psal. 23. Dominus fortis, et potens, Dominus potens in praelio.* Est et visu desiderabilis: quia, ut Apostolus dicit *I. Petr. 1. In eum desiderant Angeli prospicere.* Turres autem huius civitatis illi sunt qui vel scientia, vel operis perfectione ceteris praeeminent. *Quae aedificata est cum propugnaculis.* Propugnacula sunt divinarum Scripturarum sacramenta, de quibus veluti iacula procedunt, quibus adversariae potestates repelluntur. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Mille clypei intelliguntur innumera divinae praesidia defensionis, quibus sancta Ecclesia vallatur et defenditur. *Omnis armatura fortium,* idest omnis instructio vel sanctae praedicationis, vel sanctae operationis. Et bene collum Ecclesiae, hoc est praedicatores, et doctores, turri David comparantur, quia semper quasi in bello sunt pro defensione Ecclesiae pugnantes. *Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae.* Duo ubera Ecclesiae eosdem significant sanctos doctores. Nec mirum, quod una eademque res diversis figuratur modis. Sancti doctores oculi sunt, quia vitae vias, quas ingredi debeant, subiectis demonstrant. Dentes sunt, quia cibos divinarum Scripturarum et molunt et comminuunt, ut mandi possint. Collum sunt, quia caput et membra, hoc est Christum et Ecclesiam coniungunt. Ipsi ergo doctores sunt et ubera Ecclesiae, quia parvulos et simplices fideles lacte verbi Dei nutriunt; iuxta quod Paulus simplicioribus intendens dicit *I. Cor. 3. Non potui vobis loqui tamquam spiritualibus, sed quasi carnalibus; tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Et bene non absolute ubera, sed cum additamento dicit, *Duo ubera;* cum femina neque plus, neque minus habeat quam duo ubera, quia nimirum sancti doctores parvulos ex utroque populo, Iudaico videlicet, et Gentili, lacte verbi Dei nutriunt. Nam et Paulus de seipso dicit *Gal. 2. Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Et apte haec duo ubera sicut duo hinnuli capreae gemelli esse dicuntur: quia videlicet fetus sunt, et filii salvatoris nostri Christi, qui superius per capream designatus est: haec enim animalia acutissime vident, et nimia velocitate altiora conscendunt; sic et sancti doctores quae agenda sunt et ipsi vident, et aliis monstrant, et despectis terrenis ad superna nituntur. *Qui pascuntur in liliis*, hoc est delectantur purissimis et nitidissimis sensibus Scripturarum. *Donec aspiret dies, et inclinentur umbrae*, hoc est donec dies illa aeterna veniat, quam desiderabat Psalmista dicens *Ps. 83. Melior est dies una in atriis tuis super millia. Et inclinentur umbrae*, idest transeant maerores, et perturbationes huius saeculi. *Donec aspiret dies*, idest oriatur. Apparebit enim dies, idest orietur, quando ille verus sol iustitiae apparebit; et tunc inclinabuntur umbrae, hoc est omnia nubila maeroris, et tenebrae praesentis saeculi pertransibunt. Sed etsi ipsam litteram velimus adspicere, pulchre expressit ortum diei, et occasum noctis: nam nox nihil est aliud nisi umbra terrae, quae sole sub terras descendente consurgit. Sole autem iterum super terras adscendente, inclinantur umbrae, idest cadit nox. *Pascuntur ergo liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae:* quia sanctorum doctorum in praesenti tantum vita necessaria est praedicatio, et doctrina: nam in alia vita, postquam apparuerit aeterna dies, et nox praesentis saeculi finita fuerit, non necesse erit doceri aliquem, quia omnes revelata facie gloriam Domini contemplabuntur: unde et Dominus per prophetam dicit *Hier. 31. Non docebit vir fratrem suum dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris.* In myrrha carnis mortificatio, vel mortificationum pro Christo tolerantia; in thure vero sancta devotio orationum accipitur. Mons ergo myrrhae, et collis thuris sunt excelsae animae sanctorum per contemplationem. Promittit ergo sponsus se ad montem myrrhae venturum, et ad collem thuris: quia illas mentes sua visitatione dignatur inhabitare, quae membra cum vitiis et concupiscentiis mortificant, quae etiam seipsas per sancta orationum studia Deo gratum sacrificium faciunt. *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Vox sponsi ad amicam et sponsam suam. *Tota pulchra es, amica mea.* Omni, inquit, ex parte nullam recipis maculam, aut rugam: non enim soli doctores, vel perfecti quique pulchri sunt ante oculos Dei, qui summa scientia, et contemplatione praeeminent; sed etiam simplices, et fideles, qui recta fide, et bonis operibus exornantur,

pulchri in oculis sponsi habentur. Nam, ut Psalmista dicit *Psal. 113. Benedixit omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus.* Ideo dicit, *Tota pulchra es,* non pars tua. Haec autem ideo dicimus, non quod aliquis in praesenti vita sine peccato esse possit, cum scriptum sit *Iob 25. Nemo est super terram sine peccato, nec infans unius diei;* sed ideo quia fides perfecta, et caeleste desiderium omnem abstergit maculam peccati levioris. Non enim de gravioribus nunc ratio est, quae qui committunt, iam sponsa Christi non sunt, nec ullam habent particulam huius sanctae pulchritudinis. Hinc est quod Ioannes dicit *Ep. I. c. 3. Qui natus est ex Deo, non peccat,* scilicet peccatum ad mortem, non quod levibus peccatis quis careat, sine quibus vita ista agi non potest. Tota est ergo pulchra Ecclesia, inquantum se castam, et immunem ab omni peccato custodit. Si quando autem levi peccato fuscatur, cito poenitudine et recta fide, ac caelesti desiderio in ea prisca pulchritudo reparatur. *Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni.* Libanus mons est Phoenicis. Interpretatur autem ex Hebraeo candidatio, vel dealbatio. Ex Graeco autem thus interpretatur. Unde et supra ubi loquitur, *Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris,* habetur collis Libani. Vocat ergo sponsus sponsam suam candidatam baptismo, et dealbatam oitore omnium virtutum, fragrantem studio sanctarum orationum. Vocat eam ut veniat, idest ut virtutibus proficiat: non enim solum vocat Deus animam, quando eam a vinculis corporis exutam ad caelestia praemia ducit; sed etiam cum per internam inspirationem ut in virtutibus proficiat, hortatur: quot enim virtutibus sancti proficiunt, quasi tot passibus ad ipsum tendunt. Et tertio dicit, *Veni,* quia vult eam perfectam esse in cogitatione, locutione, et opere. Vel vocat eam primo, ut ad se veniat per fidem. Vocat secundo, ut dignam caelestium praemiorum retributionem iam liberata a corpore accipiat. Vocat tertio, ut in die generalis resurrectionis, iam assumpto corpore, duplici stola ornata perpetuo gaudeat. *Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir, et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Amana ipsum dicunt esse montem Ciliciae Amanum, qui et Thaurus appellatur. Sanir vero, et Hermon montes sunt Iudaeae, in quibus leones, et pardi feruntur habitare. Per hos autem montes saeculi potestates, Reges videlicet, et Principes intelliguntur, qui veluti montes in superbia extolluntur, et malignis spiritibus, quasi leonibus et pardis, cubilia praebent. Maligni autem spiritus leones vocantur propter superbiam; pardi autem propter ferocitatem, vel etiam pro mille nocendi artibus, quia pardus varium animal est. De his ergo montibus coronatur Ecclesia, quando Principes saeculi ad fidem Christi convertuntur. Et non solum propter suas virtutes, sed etiam propter talium conversionem et salutem coronatur, vel remuneratur Ecclesia. Potest hoc et in praesenti accipi: nam coronatur Ecclesia de vertice horum montium, quando subiectis Principibus catholicae fidei, Ecclesia, quae ante premebatur, coronatur et gloriatur in Christo; sicut factum est tempore Constantini, quando, illo converso, mirabiliter glorificata est Ecclesia. Coronatur et de cubilibus leonum, et montibus pardorum, quando superbos quosque et saevos ac dolosos convertit, et pro illorum quoque conversione aeterna praemia recipit. *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum.* Sponsam et sororem suam dicit sanctam Ecclesiam, quae sponsa est, quia eam sibi Christus incarnatus despondit, eamque mundatam a sordibus peccatorum dote Spiritus sancti sibi coniunxit; soror vero est, quia propter eam incarnatus, frater eius fieri dignatus est: sicut resurgens a mortuis dixit mulieribus *Matth. 28. Ite, nuntiate fratribus meis.* Cum ergo dixit vulneratum cor se habere, magnitudinem dilectionis expressit, qua sanctam suam diligit Ecclesiam. Affirmat autem haec iterans, et inculcans, *Vulnerasti cor meum,* ut tali iteratione quantum Ecclesiam suam diligat ostendat. Qua autem re vulneratum sit, subiungendo demonstrat: *In uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.* Per oculos Ecclesiae superius spirituales sensus, vel doctores sanctos accipiendos esse diximus; per crines vero multitudines subiectarum plebium, quibus sancta decoratur Ecclesia. Et est sensus: Cum tota sis pulchra, o Ecclesia, et cum te ob multa diligam; praecipue tamen nitor spiritualium sensuum, et doctorum tuorum sinceritas me delectat: simplicitas etiam subiectarum plebium, quae pie et fideliter verbis suorum doctorum obtemperant. Bene autem cum superius pluraliter dixerit oculos, et capillos, hic singulariter in uno oculo, et in uno crine dixit, ut per hoc unitas sanctorum doctorum exprimatur; unitas etiam caelestis doctrinae, quam subiectis impendunt. *Unus enim Dominus,* ut Apostolus dicit *Eph. 4. una fides, unum baptisma;* una etiam devotio subiectorum fidelium. Potest et hoc quod dicit, *Vulnerasti cor meum,* de passione Christi accipi, idest tuo amore fecisti ut ego in cruce vulnerarer. Notandum vero, quod dicit, *In uno crine colli tui:* per collum enim Doctores diximus significari, et crinis Ecclesiae collo adhaeret, quia subiectae plebes sanctis doctoribus connectuntur, et eorum sacrae doctrinae inhaerent, ac secundum illorum praecepta vivere satagunt. *Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa!* Per mammas superius eosdem doctores diximus figurari, qui per oculos designantur: nam sancti doctores mammae sunt cum lacte, idest simplici doctrina humiles quosque nutriunt; oculi sunt, cum summa quaeque caelestia praedicant. Ait ergo: *Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa!* idest, quam pulchri sunt doctores, quoniam sermo illorum, et eloquia praeeminent, et pondere sensuum pretiosa sunt. *Pulchriora sunt ubera tua vino.* Hic versiculus iam superius expositus est, ubi dicitur, *Meliora sunt ubera tua vino;* nunc vero vicissim sponsus sponsae suae ubera extollit, ut per hoc unitas Christi et Ecclesiae commendetur: Christus enim est caput, Ecclesia corpus eius. Praecellit enim virtus praedicationis evangelicae legalem scientiam. *Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Unguenta Ecclesiae sunt doctrinae caelestis charismata, vel etiam fama virtutum, quae de Ecclesia fragrat; aromata vero intelliguntur legales observationes. Super aromata ergo est odor unguentorum Ecclesiae, quia fama evangelicae perfectionis transcendit omnem laudem legalis observationis. *Favus distillans labia tua, sponsa.* Favus mellis est in cera; mel autem in cera est spiritualis intelligentia.

in littera. Labia ergo Ecclesiae favus distillans vocantur: quia sancti doctores, qui per labia designantur, spiritualia documenta praeferunt instruendis fidelibus. Nec solum favus, sed etiam distillans vocantur labia Ecclesiae: distillat enim favus cum mellis copia exuberans iam non potest cereis capsulis contineri. Recte ergo divina Scriptura favus distillans vocatur: quia multipliciter intelligitur, et variis sensibus exponitur; nunc iuxta litteram, nunc iuxta allegoriam, nunc iuxta moralem, nunc iuxta anagogen, idest superiorem sensum. *Mel, et lac sub lingua tua.* Lac parvulis convenit; ideoque per lac designatur simplex doctrina, qua initia credentium imbuuntur; mel vero, quod de rore caeli confici creditur, caelestem et spiritualem doctrinam significat, quae et perfectis, et instructis convenit. Sub lingua ergo Ecclesiae mel, et lac est: quia aliquando caelestia mysteria perfectis, aliquando rudibus plana et simplicia annuntiat. *Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Vestimenta Ecclesiae sunt bonorum operum ornamenta, iuxta quod Ioannes *Apocaly. cap. 5. et 19.* dicit: *Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum:* et ideo dicitur *Iob 29. Iustitia indutus sum, et induit me sicut ornamento, et diademate iudicio meo.* Thure autem diximus superius sanctarum orationum munditiam designari. Vestimenta ergo Ecclesiae thuri comparantur: quia omnia opera Ecclesiae quasi orationes sunt, in cunctis enim quae agit semper Dominum deprecatur; et tali modo implet hoc quod Dominus dicit *Luc. 18. Oportet semper orare.* Nec hoc aliter impleri potest in nostra tota vita, nisi ut conversatio talis sit ut in conspectu Dei oratio deputetur. Thus est arbor Arabiae felicis, cortice, et folio lauro similis, succum in modum amygdalae emittens, qui bis in anno colligitur, autumno, et vere; sed autumnali collectione praeparantur arbores, in eius corticibus flagrantissimo aestatis fervore facto tenui vulnere, ac ex eo prosiliente spuma pingui, quae concreta densatur; et ubi loci natura poscat tegente palmeam excipiente, quod in arbore haesit, ferro depectitur; ideoque videtur esse purissimum, et hoc candidum esse. Secunda vindemia eadem hyeme corticibus incisis, rubrum hoc exit, nec comparandum priori. Creditur et novella arboris candidius esse; sed veteris arboris odoratius. Quod ex eo in rotunditate guttae dependet, masculum vocamus. Guttam concussu elisam mannam nuncupamus. *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Sororem et sponsam suam Ecclesiam dicit, quoniam ex ancilla sororem sibi esse constituit, et dote Spiritus sancti pignoratam sponsam sibi efficit. Haec ergo Ecclesia hortus est, quia spiritualium virtutum germina profert, quae in sequentibus aromatum vocabulis designantur. Conclusus vero est hortus iste, quia sancta Ecclesia redemptoris, et domini sui adiutorio munita est, et praesidio angelicarum virtutum vallata, nullis malignorum spirituum patet insidiis. Haec ipsa Ecclesia est fons signatus. Fons ideo, quia caelestis doctrinae fluentis manat, quibus omnes in Christum credentes a peccatis abluit, et veritatis scientia potat. Signatus vero est fons iste, quia sermo fidei evangelicae veritatis signaculo munitus est, ita ut neque maligni spiritus, neque haeretici fidem catholicam violare, atque disrumpere valeant. Hic hortus, vel fons, idest Ecclesia, primum in parvo locello Iudaeae plantatus, vel exortus est, deinde per universum mundum disseminata praedicatione, areolas suas, vel rivulos emisit. Unde sequitur: *Emissiones tuae paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus.* Emissiones Ecclesiae, ut dictum est, incrementa fidei sunt, et disseminatio praedicationis, quae emissiones paradisus Graece, hortus Latine: quia illa primitiva Ecclesia, quae in Iudaea quasi hortus fuit, postea per universum mundum multos hortos, idest Ecclesias emisit. Mala autem punica, quae rubicundum habent corticem, eos significant, qui non solum generali baptismo sanctificati sunt, verum etiam qui proprio sanguine sunt in passione baptizati, martyres videlicet. Fructus vero pomorum opera significant virtutum, sive eos qui ipsas virtutes opere exercent. Emissiones ergo Ecclesiae paradisus malorum punicorum fuerunt, quia primum locum post Apostolos in Ecclesia martyres tenuerunt per ipsam Domini passionem, quam ipsi patiendo imitari studuerunt. Quamvis generalium omnium fidelium multitudo paradisus malorum punicorum possit accipi, qui mala punica sunt, quia passionem sui redemptoris semper in memoria retinent. Et sicut malum punicum intra unum corticem multitudinem habet granorum, ita in Ecclesia multitudo fidelium intra mysterium dominicae passionis continetur. Hinc Apostolus *Rom. 6.* dicit: *Quotquot baptizati estis in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati estis, consepulti cum ipso per baptismum in morte. Cypri cum nardo, nardus, et crocus, fistula, et cinnamomum cum universis lignis Libani.* In hoc horto sic clauso, idest in Ecclesia, nascuntur *cypri cum nardo, nardus simul, et crocus cum universis lignis Libani.* Cyprus arbor est aromatica, semen simile coriandri habens, idest album, et sublucidum, quod oleo coquitur, et inde exprimitur quod cyprus vocatur: unde regium unguentum paratur. Legimus in Exodo *cap. 16. quod manna erat quasi semen coriandri album.* Cyprus ergo, et manna unam habent significationem: significant enim caelestem gratiam tamquam mannam de caelis venientem. Cyprus ergo in horto Ecclesiae est, vel nascitur, cum fideles quique docentur gratiam spiritualem omnibus praeferre, et per illam salutem sperare: nemo enim suis viribus, sed sola Dei gratia potest salvari. Nardus typus est dominicae passionis: unde et Maria nardo pistico caput, et pedes Domini unxit. Nardus ergo in horto Ecclesiae est, cum sancti memoriam dominicae passionis venerantur, eique gratias agunt, quod intantum eos dilexerit ut pro eorum salute et liberatione mortem susciperet. Crocus aurei coloris habet florem, ideoque significat caritatem: sicut enim aurum inter cetera metalla pretiosius est, ita caritas inter omnes virtutes principatum tenet, dicente Apostolo *1. Cor. 13. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas.* Cum nardo ergo crocus in horto Ecclesiae nascitur, cum membra Christi, hoc est fideles quique caritatem Dei, et proximi efficaciter tenere student. Crocus autem fertur ignitas febres refrigerare; sic vera caritas ardorem concupiscentiae saecularis refrigerat, et dilectionem Dei et proximi in mente accendit. *Fistula, et cinnamomum.* Fistula brevis est arbuscula, quae et casia vocatur, cortice purpureo; et significat sanctos in Ecclesia hu-

militate, et patientia praecipuos, pauperes videlicet spiritu, quorum est regnum caelorum. Purpureus autem cortex significat similitudinem passionis Christi, quam illi qui in vera humilitate fundantur, in corde semper retinere, et imitari satagunt. Cinnamomum et ipsa brevis est arbuscula, sed mirae virtutis, et odoris; ideoque profectum designat humilitatis, quae et per fistulam designatur. Fistula ergo, et cinnamomum in Ecclesia sunt, cum sancti Dei humilitatem, et patientiam et in corde veraciter retinent, et foris aliis ostendunt. Quod autem fistula rubicundum habet corticem, cinnamomum vero cyaneum habet colorem, significat quod quanto plus sancti memores sunt passionis redemptoris sui, tanto in oculis suis viliores, et despectiores fiunt, dicentes cum Abraham *Gen. 18. Loquar ad Dominum meum, quamvis sim pulvis, et cinis:* et cum *Iob 42. Idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere. Cum universis lignis Libani.* Ligna Libani ceteris lignis pulchritudine, ac proceritate, et robore praeeminent; ideoque significant doctores, et perfectos quosque in Ecclesia, de quibus superius domus Ecclesiae dicitur aedificata, dicente eadem Ecclesia *supra cap. 1. Ligna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina:* quia videlicet sancti doctores praedicatione sua, et exemplis Ecclesiam muniunt. Cum fistula ergo, et cinnamomo universa ligna Libani in horto Ecclesiae memorantur: quia sive humiles et patientes, sive perfecti quique doctores eamdem habent fidem in Ecclesia, et eamdem beatitudinem expectant. *Myrrha, et aloe cum omnibus primis unguentis.* Myrrha arbor est cuius succus stacten dicitur, tantae virtutis ut quicquid ex eo tactum fuerit, ab omni putredine, et vermibus servetur illaesum. Aloe est suavissimi odoris arbor, adeo ut vice thymiamatis altaribus adoleatur. Habet vero succum amarissimum, resistentem putredini, et vermibus. Hinc et in passione Domini *Io. 19.* Nicodemus detulisse dicitur *myrrhae et aloes quasi libras centum.* Per has ergo arbores designantur carnis continentia et castimonia: nam putredo luxuriam solet designare; iuxta quod propheta de quibusdam dicit *Ioel. 1. Computruerunt iumenta in stercore suo.* In horto ergo Ecclesiae sunt myrrha, et aloe, hoc est mentes castae, et omnis corruptionis immunes, audientes ab Apostolo *Heb. 12. Pacem sectamini cum omnibus, et castimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Cum omnibus primis unguentis.* Prima unguenta quid melius quam caritas intelliguntur? De qua Apostolus dicit *1. Cor. 12. Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro:* ac deinde *c. 13. Si linguis hominum loquar, et Angelorum; caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Post myrrham ergo, et aloe, bene prima unguenta ponuntur: quia post carnis continentiam succedit vera caritas, qua Deus super omnia diligitur. Neque enim illi qui mundi dilectione tenentur, hoc est qui voluptatibus, et illecebris adhuc delectantur, huius caritatis participes esse possunt. *Fons hortorum puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano.* Fons hortorum ipsa est primitiva Ecclesia, quae veritatis scientia hortos, idest Ecclesias per universum mundum disseminatas irrigat. Ipsa est et puteus aquarum viventium: quia scientia veritatis, quae est in Ecclesia, in quibusdam quasi fons est, ubi patet, in quibusdam quasi puteus, ubi latet, et ad liquidum percipi non potest: nam inter fontem et puteum hoc distat quod fons est in imo, et in superficie terrae ducitur; puteus vero semper est in imo. Ecclesia ergo et fons est, et puteus: quia mysteria Dei in quibusdam veluti fons facile capiuntur, in quibusdam vero cum difficultate tamquam aqua ex puteo extrahuntur. Aquae autem viventes ipsa mysteria Scripturarum vocantur, quia in se caelestem habent virtutem: et e contra cisternae vocantur, idest collectiones aquarum, dogmata haereticorum, de quibus Dominus per prophetam *Hier. 2. Me dereliquerunt fontem aquae vivae; et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas. Quae fluunt impetu de Libano*, hoc est manant de Ecclesia, quae dealbata est et candidata baptismate, et bonis operibus; quod Libanus interpretatur. De hoc Libano, hoc est de Ecclesia fluunt, idest emanant aquae doctrinarum caelestium; et hoc cum impetu, idest cum magna virtute, quia omnia haereticorum figmenta destruuntur, et subvertuntur. Hinc et *Psal. 45. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei*, idest virtus divinorum eloquiorum. *Surge aquilo, et veni auster, perfla hortum meum, et fluent aromata illius.* Numeratis Ecclesiae virtutibus sub nomine aromatum, sciens Dominus, qui est sponsus, et redemptor Ecclesiae, ipsam Ecclesiam persecutionibus esse multiplicandam, subsequenter ipse quodammodo iubet venire persecutionem, non praecipiendo, sed permittendo. *Surge*, inquit, *aquilo, et veni auster.* Per aquilonem, et austrum flatus persecutionum et perturbationum intelliguntur contra Ecclesiam saevientium. Aquilo quidem frigidissimus ventus est; auster calidus: et ideo per aquilonem terrores et minae designantur; per austrum blandimentorum decipulae figurantur: quibus duobus modis probatur Ecclesia, terroribus videlicet, et blandimentis. Quando autem dicit, *Surge aquilo, et veni auster*, non imperat malis, nec cogit eos ad mala facienda, sed permittit, et facultatem illis dat, ut possint saevire contra Ecclesiam, quatenus per illorum malitiam Ecclesia probetur, et illi gravius puniantur. Novit enim Dominus de malis hominum bona quaedam facere. Sed et ipsam persecutionem in sua potestate habet, ut non tantum saeviant quantum volunt: unde scriptum est *Iob 28. Qui facit ventis pondus:* quia videlicet flatibus persecutionum modum impendit; iuxta quod Apostolus dicit *1. Cor. 10. Faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere. Perfla*, inquit, *hortum meum*, hoc est Ecclesiam meam, *et fluent aromata illius*, hoc est fragrantia virtutum, et odor bonorum operum ex illa procedent: quo enim acerbius Ecclesia conteritur, eo maiorem virtutum odorem ex se emittit.

CAPUT V.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum, soror mea sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi favum cum melle meo, et bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. Ego dormio, et cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi, soror mea, amica mea,

columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium. Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa? Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi ut aperirem dilecto meo. Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat, atque transierat. Anima mea liquefacta est ut dilectus loquutus est. Quaesivi, et non inveni illum; vocavi, et non respondit mihi. Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem: percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum. Adiuro vos, filiae Hierusalem, si inveneritis dilectum meum mihi ut nuntietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiuvasti nos? Dilectus meus candidus, et rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum; comae eius sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus; oculi eius sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae, et resident iuxta fluenta plenissima; genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis; labia eius lilia distillantia myrrham primam; manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacintis; venter eius eburneus, distinctus sapphyris; crura illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas; species eius ut Libani, electus ut cedri; guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Hierusalem. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum, quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.

Audiens Ecclesia persecutionem vocari, tamquam se praeparans contra adversa dicit: *Veniat dilectus meus in hortum suum*, hoc est veniat Christus sponsus meus, quem toto corde diligo, ad Ecclesiam suam, *ut comedat fructum pomorum suorum*, idest delectetur atque pascatur bonis operibus fidelium suorum: nam cibus Domini bona nostra opera sunt; sicut ipse fidem Samaritanorum vel gentium intuens dixit Apostolis *Ioan. 4. Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Veni in hortum meum, soror mea sponsa*. Desideranti Ecclesiae ut ad se veniat sponsus, respondet se iam hoc fecisse: Ego iam *veni*: nam non est imperativus *veni*, sed praeteritum indicativi. O soror mea sponsa, iam ego *veni in hortum meum*, idest iam visitavi Ecclesiam meam, et quotidie visito, et virtutum illius tamquam pomis pascor, atque odore fruor. Venio ad eam, ut errantes corrigam, infirmantes roborem, dubios confirmem, et perfectos quosque praemiis caelestibus donem. *Messui myrrham cum aromatibus meis*. Per myrrham designantur illi qui vitam martyrio finierunt, vel etiam carnem suam cum vitiis et concupiscentiis mortificaverunt; aromata vero sunt opera sanctarum virtutum bonae opinionis odoribus fragrantia. Mittit ergo Dominus myrrham cum aromatibus suis, quando sanctos martyres, vel reliquos electos bonis operibus insignes ab hac vita falce mortis praecidit, atque ad maturitatem bonorum operum perductos in horreo supernae quietis recondit. *Comedi favum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo*. Per favum, et vinum sancti praedicatores figurantur; per mel vero, et lac boni auditores. Favus enim praedicatores sunt, qui arcana et intima Scripturarum mysteria quasi mella de favis producunt, et praedicando aliis manifestant; mel vero sunt boni auditores, qui dulcedinem verbi Dei attente percipere, eaque delectabiliter pasci student. Vinum sunt ipsi praedicatores, qui et favus, qui fortia quaeque sacramenta Scripturarum annuntiant; lac vero sunt infirmi, qui et auditores, quibus aperta mysteria quasi lac parvulis conveniunt. Cum ergo horum omnium vita diversis modis, et studiis agatur, horum tantum omnium bona intentione Redemptor delectatur, et pascitur; et sic quasi favum cum lacte bibit. Possumus hoc etiam ad mortem electorum referre, quos Dominus comedit, cum ad aeternam quietem vocat per mortem, et corpori suo, hoc est societati electorum in illa iam caelesti felicitate laetantium coniungit. Quod si hoc non accipimus, in melle debemus eos accipere quorum animae iam caelesti gloria laetantur. In favo vero eos qui iam corpore et anima in illa beatitudine laudant Deum, et in illo gaudent perpetuo; quales sunt illi qui cum Domino surrexerunt. *Comedite amici, bibite, et inebriamini carissimi*. Non solum Dominus profectu iustorum gaudet, verum etiam nos hortatur, ut in illorum virtutibus gaudeamus, et illos imitemur. *Comedite*, inquit, *amici*, hoc est fideles mei, quia amici mei estis faciendo quae iubeo; carissimi mei estis, perfecta me animi caritate diligendo. Comedite, inquit, ergo, et bibite, idest sanctorum bonis actibus congaudete, et illos vobis ad imitandum proponite. Notandum vero, quod dicit; *Bibite, et inebriamini carissimi*. Ebrietas aliquando pro saturitate ponitur in Scripturis, sicut de fratribus Ioseph scriptum est *Gen. 43. Biberunt, et inebriati sunt coram eo*: et *Ps. 64. Visitasti terram, et inebriasti eam*, idest satiasti, et replesti. Hortatur ergo nos ut non solum comedamus, et bibamus, verum etiam saturemur: quia sunt qui comedunt, et non saturantur, hi videlicet qui verba Dei corporis quidem aure percipiunt, sed opere adimplere contemnunt. At vero electi quique et comedunt, et saturantur, quia videlicet praedicationem divinam delectabiliter audiunt, internis sensibus recondunt, et opere adimplere satagunt: de quibus Psalmista dicit *Psal. 21. Edent pauperes, et saturabuntur*. Si vero, ut superius dictum est, de morte sanctorum hoc acceperimus, amici, et carissimi angelici spiritus intelliguntur, quos iubet Dominus congratulari electis suis, cum ab hac vita ad aeternae beatitudinis requiem transferuntur; iuxta quod in Evangelii parabola legitur *Lucae 15. Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quae perierat. Ego dormio, et cor meum vigilat*. Vox Ecclesiae, *Ego dormio*, quia aliquantula pace largiente sponso meo requiesco; nec tales patior pressuras quales primitiva Ecclesia: et ideo *cor meum vigilat*, quia securius concessa mihi pace, amore sponso meo inhae-

reo, et ad illum oculis cordis mei intendo. Sed quia hoc tempus non est requiei, sed potius laboris, et certaminis, rursus sponsus Ecclesiam suam ad labores excitat, et ad praedicationis certamen hortatur. *Vox dilecti mei pulsantis*. Pulsat dilectus, cum Christus fideles suos ad profectum virtutum hortatur; sive pulsat, cum eos admonet, ut proximos praedicando lucrentur. Est et tertia pulsatio, qua pulsat Dominus electos suos, cum per aegritudinis molestias esse mortem vicinam designat: de qua pulsatione in Evangelio dicitur *Lucae 12. Ut cum venerit, et pulsaverit, confestim aperiant ei*. Sed hoc loco pulsare dicitur, hoc est Ecclesiam ad opus praedicationis instigare. *Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea. Aperi mihi, soror mea. Soror*, quia cohaeres Regni mei facta: *amica mea*, quia de iugo servitutis liberata, arcana veritatis meae cognovisti: *columba mea*, quia spiritus mei dote sanctificata: *immaculata mea*, quia effusione mei sanguinis ab omni peccatorum macula et naevo purgata es: *aperi mihi*, hoc est de quiete, et otio dilectae tibi contemplationis egredere ad opus praedicationis. *Quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium. Caput Christi*, ut Apostolus dicit *1. Cor. 11. Deus est*; cincinni vero sunt intimae cogitationes sanctorum, quae non laxae et dissolutae fluunt, sed vinculo timoris, et amoris Dei colligantur. Ros vero, et guttae noctium hoc loco tenebrosas, et infidelitate plenas, frigidasque mentes significant. Caput ergo sponsi plenum est rore, cum saeculares quique saeculi amore a caritate torpescunt; iuxta quod Dominus *Matt. 24*. dicit: *Abundante iniquitate, refrigescet caritas*. Et cum tales sanctos Dei caelestia meditantes persequuntur, et odiunt, quasi cincinni sponsi pleni sunt guttis noctium. Cum ergo tales multiplicantur, et gravant Ecclesiam, tunc sponsus admonet sponsam suam ut surgat, et operi praedicationis insistat. *Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa?* Provocata Ecclesia a sponso suo ad officium praedicationis respondet: *Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa?* Exui, inquit, me curis et occupationibus istius saeculi, sine quibus officium praedicationis aut vix aut nullatenus agitur; et quomodo fieri potest ut ad ea quae deserui iterum revertar? Nam qui se ad officium praedicationis suscipiendum aptat, debet quaeque temporalia subditis providere, quae sine magna sollicitudine agi non possunt. Quod autem tunica sollicitudines et curas saeculi significet, Dominus ostendit dicens in Evangelio *Matt. 24. Et qui in tecto est, non descendat tollere tunicam suam*; quod est aperte dicere, qui in sublimi contemplationis arce consistit, non descendat, et iterum occupationibus saeculi implicetur. Timet ergo Ecclesia, vel anima quaeque sancta, hac tunica exuens in contemplatione sui conditoris requiescens, iterum illam indui, et saecularibus negotiis occupari. *Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Lavi pedes meos*, hoc est actiones quibus pulverem tangere, hoc est terrena agere consueveram, dignis poenitentiae fletibus ablui, adeo ut nihil nunc nisi divina me libeat meditari; *quomodo inquinabo illos?* idest, quomodo potest fieri ut iterum ad cogitanda terrena et caduca redeam, quae nunc exoccupato et libero corde divino fruor contuitu? *Dilectus meus misit manum suam per foramen; et venter meus intremuit ad tactum eius*. Dilectus manum per foramen mittit, et ventrem tangit, cum interna conditor inspiratione visitat cor, et ad profectum virtutum accendit; sive etiam cum nos ad memoriam operum suorum revocat, ut cogitemus quia, cum esset Deus, homo pro nobis fieri dignatus est, ut terrena nostra suscipiens caelestes nos faceret, et moriendo pro nobis vitam aeternam nobis daret. Quod cum fit, venter intremit: quia cum talia cogitare incipimus, cordis nostri arcana se concutiunt, dum stupere incipimus quanta dignatione haec conditor pro nobis agere dignatus est: nam quod venter cor significet, ostendit propheta dicens *Hier. 4. Ventrem meum doleo*. Quod quid esset, ostendit subdens: *Sensus cordis mei dissipati sunt. Surrexi ut aperirem dilecto meo*. Aperimus dilecto, non solum cum adventum eius per caritatem suscipimus, verum etiam cum aliis praedicamus, et eos qui per malitiam pectus clauserant, nostra praedicatione conversos facimus, ut ipsi quoque ianuam cordis Christo aperiant. Bene autem primo dicitur, *Surrexi*, deinde, *Ut aperirem*: qui enim praedicando aliorum corda Christo vult aperire, prius debet surgere, hoc est ad studia bonorum operum erigi, et opere implere quod praedicat; ne forte cum aliis praedicaverit, ipse reprobus efficiatur. Hinc et Lucas de Domino dicit *Act. 1. Quae coepit Iesus facere, et docere*. Prius dicit Facere, deinde, Docere. *Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima*. Per manus, quibus operamur, ipsa operatio designatur; per digitos vero discretio operationis: quia in nullo membro tantae sunt distinctiones articulorum, quantae in digitis. Manus Ecclesiae myrrham distillant, cum praedicatores eius continentiae, et mortificationi carnis suae operam dant, dicentes cum Apostolo *1. Corint. 9. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo:* sive cum pro Christo mori parati sunt; sicut Ioannes dicit *Ep. 1. cap. 3. Si Christus pro nobis animam posuit* (vel *mortuus est*) *et nos debemus pro fratribus animas ponere*. Digiti vero sunt pleni myrrha probatissima, cum ipsum opus mortificationis subtiliter discernimus, utrum pro spe vel intuitu supernae mercedis fiat, an pro saeculi laudibus: qui enim pro humanis favoribus ieiunat, vel abstinentiae sive continentiae operibus insistit, in manibus quidem myrrham habet, sed in digitis non habet, quia non discernit quare hoc faciat; de qualibus Dominus dicit *Matt. 2. Receperunt mercedem suam*. Sive manus sponsae distillant myrrham, cum operarii sanctae Ecclesiae castimoniae et continentiae seipsos aptant. *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat, atque transierat*. Pessulum ostii aperit, cum Ecclesia, vel fidelis quaeque anima cor advenienti conditori praeparat. *At ille declinaverat atque transierat*. Plerumque enim dum subtilia quaeque tractare volumus, quanto subtilius intendimus, tanto acies cordis reverberatur: unde Salomon dixit *Eccle. 7. Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me*: et *Psal. 63. Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur Deus*. Quanto enim quisque ad contemplationem divinam purificatione carnis cor sustollit, tanto altius quod quaerebat esse invenit. Dicit ergo: *At ille declinaverat, atque transierat:* quia nemo in praesenti vita eum sicuti est comprehendere potest. *Anima mea liquefacta est, ut dilectus loquutus est*. Quanto, inquit, vicinius ad-

ventum sponsi mei persensi ad tactum secretae inspirationis, tanto magis quicquid in me erat frigidum incaluit, ita ut nihil mihi libeat iam nisi lacrymis resolvi. Loquitur enim sponsus interna sui inspiratione, cum Christus sanctam animam inspirat, eique caeleste desiderium suggerit. Et ita eo loquente liquefit: quia quo magis caelestibus afflat desideriis, eo amplius terrenis emoritur, et quasi insensibilis mundo efficitur, solumque desiderio caelesti vivit. Hoc est etiam quod per prophetam Dominus dicit *Isai. 42. Quis caecus nisi servus meus? Quis surdus nisi ad quem causam per nuntios meos misi? Quaesivi illum, et non inveni.* Ingeminat iterum causam doloris sui: *Quaesivi illum, et non inveni, vocavi illum, et non respondit mihi.* Omnibus quidem se pie quaerentibus semper adest Dominus, se invocantibus respondet, idest ad salutem exaudit; sed plerumque fidelem animam, et ad se venire desiderantem non exaudit, ad hoc ut ita se in praesenti ostendat sicut se in futurum ostensurum promisit. Vel etiam non respondet, idest non exaudit, ad hoc ut ad libitum suum sanctus quisque vinculis corporis exuatur, et liberis amplexibus sponsi sui demulceatur: nam quando Apostolus dicebat *Phil. 1. Cupio dissolvi, et esse cum Christo*, quasi quaerebat inhaerere sponso suo, et vocabat illum desiderio mentis; sed non respondebat illi, quia non statim de corpore eum liberabat, sed adhuc laboribus exerceri, et utilitatibus Ecclesiae insudare permittebat. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem: percusserunt me, vulneraverunt me: tulerunt mihi pallium meum custodes murorum.* Vigiles qui custodiunt civitatem sancti sunt doctores, qui caritate Dei ipsam Ecclesiam circumeunt, pervigilem eius curam habentes, quo illam et ab adversariis tueantur, et verbo suo, vel exemplo ad caelestia desideranda accendant. Inveniunt ergo sponsam dilectum quaerentem, cum sancti doctores animam caelestibus desideriis intentam, vel praesentes verbo, vel absentes scriptis suis instituunt et informant. *Percusserunt me*, inquit, *et vulneraverunt.* Verbum Dei gladius est, dicente Apostolo *Heb. 4. Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animae.* Hoc gladio sponsa percutitur, et vulneratur, quando praedicatoris sermo de Deo loquitur, et auditoris mentem veluti quodam spiculo compunctionis, et amoris transfodit *Tulerunt mihi pallium meum:* hoc pallium, quod superius tunica intelligitur, ubi dicitur, *Spoliavi me tunica mea*, tegmen videlicet saecularium desideriorum, quod custodes auferunt: quia quod de amore praesentis saeculi in mente alicuius sancti remansit, totum sancti doctores auferunt, et ea solummodo Christum diligere faciunt. Hi tales possunt dicere cum Apostolo *Gal. 6. Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Custodes murorum.* Muri civitatis sunt doctores Ecclesiae. Custodes ergo murorum illi sunt qui etiam illos instruunt qui aliis praedicare possunt: qualis erat Paulus qui Timotheum, et Titum muros utique huius civitatis instruebat, et custodiebat, hoc est exhortabatur ad perfectionem boni operis. *Adiuro vos, filiae Hierusalem, si inveneritis dilectum meum, ut annuntietis ei, quia amore langueo.* Filiae Hierusalem sunt animae fideles, quae vel adhuc in praesenti peregrinantur, vel etiam Christo fruuntur, idest filiae supernae illius civitatis, in qua est superna pax, et felicitas divinae contemplationis. Sed hoc loco filias Hierusalem animas debemus accipere Deum desiderantes, sed adhuc in hac peregrinatione versantes. Adiurat ergo sponsa filias Hierusalem, ut nuntient sponso quia amore languet: tunc enim anima fidelis amore languet, cum fideles alios desiderantes Deum pro se deprecatur ut suum desiderium Christo insinuent, eique nuntient suo amore illam teneri. Bene autem se amore languere dicit: quanto enim superna desiderare coeperit, tanto magis erga ea quae mundi sunt infirmatur, et languescit. Nec mirum si tales languere dicuntur, cum Apostolus *Col. 3.* eos mortuos dicat, *Mortui*, inquiens, *estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ita ergo adiuranti sponsae respondent filiae Hierusalem: *O pulcherrima mulierum, qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?* Hoc tunc fit, quando quis fidelis fratrem fidelem alloquitur, et invicem sibi caelestium desideriorum verba suggerunt, quibus se ad supernorum amorem accendant. Indica mihi, inquit, tamquam desideranti, et iam ad visionem conditoris mei venire cupienti, qualis est dilectus tuus, idest qualiter Christus amari debeat. Iamdudum, inquit, illum timere coepi; sed iam caritate timorem expellente, opto audire verba quibus ad amorem illius accendar. Tu ergo, quae illum iam amore quaeris, eiusque amore langues, dic mihi *qualis est dilectus tuus ex dilecto.* Dilectus ex dilecto, filius est ex patre, sicut est Deus ex Deo, lumen de lumine. Vel etiam dilectus ex dilecto est Christus, ex ea parte videlicet qua diligendus est, non ex ea qua timendus: nam timere minus perfectorum est, quos timor a peccatis revocat; amare vero iam perfectorum est. Interrogat ergo qualis sit dilectus ex dilecto, idest qualiter Christus amari debeat, vel qualis sit erga illos qui illum tantum amare noverunt. *Dilectus meus candidus, et rubicundus, electus ex millibus.* Vox respondentis Ecclesiae: *Dilectus meus candidus*, virginitate, *rubicundus* passione. *Candidus*, quia sine peccato natus est, et sine peccato est conversatus; *peccatum enim non fecit, nec dolus inventus est in eo: 1. Petr. 2. rubicundus*, quia *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo: Apocaly. 1. Electus ex millibus.* Singulari enim gratia homo Christus in humani generis massa refulsit: quia per illum proposuit Deus salvare genus humanum, et ipse est *mediator Dei et hominum Iesus Christus.* De quo *Psalm. 13. Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum:* et Salomon *Eccle. 7. Virum de mille unum reperi*, idest Christum. Et ipse *in Ps. 140. Singulariter sum ego, donec transeam.* Electus ergo ex millibus, quia solus ex multitudine sanctorum dignus fuit audire *Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Caput eius aurum optimum.* Caput sponsi Deus est, iuxta quod Apostolus dicit *1. Cor. 11. Caput Christi Deus;* qui auro optimo comparatur, quia sicut aurum omnibus metallis est pretiosius, ita omnipotens Deus omnibus a se factis bonis praecellit, et supereminet: unde Dominus *Mar. 10. Nemo bonus, nisi solus Deus.* Caput ergo sponsi aurum optimum est, quia Dei bonitas ineffabilis est, omnium rerum bonitatem transcendens, quia nihil bonum nisi participatione huius summi boni. *Comas eius sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus.* Comae

sponsi sunt multitudines fidelium per fidem, et dilectionem Deo adhaerentes, quae elatis palmarum comparantur. Dicamus iuxta litteram de elatis palmarum. Elatae palmarum sunt rami provectiores, et excellentiores, interdum aureo colore crispantes, et semper ad excelsa tendentes, et numquam virorem suum amittentes. Tales ergo dicit comas sponsi sui, crispas videlicet, et rutilas. Nonnulli dicunt elatas palmarum speciem esse arboris aromaticae, quam Latini abietem sive spatam vocant, nam Graece abies, elates dicitur. Est autem haec species apta conficiendis unguentis. Abietem vero hic non magnam illam arborem quae est navigiis, vel domibus apta; sed, ut diximus, speciem aromaticae arboris debemus accipere. Haec iuxta litteram de elatis palmarum. Comae ergo sponsi elatis palmarum comparantur, quia fidelium multitudines et virore fidei gaudent, et ad aeterna praemia desideranda extolluntur, atque supernae suavitatis dulcedinem degustant; quam quanto magis percipiunt, tanto amplius in oculis suis peccatores sibi, et contemptibiles esse videntur; unde sequitur, *Nigrae quasi corvus.* Comae enim sponsi nigrae sunt quasi corvus, quia fidelium multitudines suae fragilitatis consciae sunt, et nihil se boni ex seipsis habere noverunt. Vel etiam elatae palmarum sunt in spe, et victoria. Nigrae vero quasi corvus, quia despecti et contemptibiles sunt pressuris huius saeculi. Elatae palmarum sunt sancti, qui per gratiam Dei ad caelestis victoriae palmam tendunt. Nigrae vero quasi corvus, quia per se infirmos, et peccatores se esse cognoscunt. Possunt etiam comae sponsi angelicae virtutes accipi, quae Deo specialiter inhaerent, sicut comae capiti; cumque e vicino contemplantur: quae bene elatis palmarum comparantur, quia numquam a status sui rectitudine inclinantur, sed in dignitate officii sui immaculate permanent: quae quanto magis claritatem sui conditoris contemplantur, in eo quam vile sit omne creatum in eius comparatione adspiciunt; et ideo quasi corvus nigrae esse dicuntur. *Oculi eius sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae.* Oculi sponsi sunt dona Spiritus sancti; quod ostendit Ioannes in *Apoc. 5.* dicens: *Vidi agnum tamquam occisum habentem cornua septem, et oculos septem; qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram.* Unde bene columbis super rivos aquarum comparantur, quia Spiritus sanctus puris, et sinceris mentibus delectatur: non enim super stagna vel paludes, sed super rivos aquarum columbae resident, quia Spiritus sanctus castas et mundas mentes, ut dictum est, sibi habitaculum facit. *Quae lacte sunt lotae.* Lactis nomine gratia Dei intelligitur, quae per Spiritum sanctum Ecclesiae tribuitur, et qua, veluti lacte parvuli, ita Ecclesia nutritur. Possumus et per oculos sponsi doctores accipere, qui columbis comparantur propter innocentiam et simplicitatem. Hae columbae super rivos aquarum resident, quia sancti doctores fluentis divinarum Scripturarum immorantur. Columbae super rivulos aquarum resident, ut adventum accipitris a longe prospiciant, et praecaveant; sic et sancti doctores aqua baptismatis perfusi, nitore castitatis, et sanctimoniae dealbati, resident iuxta fluenta plenissima, hoc est iuxta Scripturarum exuberantem scientiam. Si quid vero putamus distare inter rivulos et fluenta plenissima, dicendum est, per rivulos veteris testamenti Scripturas exprimi, per fluenta plenissima copiosam sancti Evangelii doctrinam designari. Istae ergo columbae et super rivulos aquarum sunt, et iuxta fluenta plenissima resident: quia sancti doctores assidue tam veteris testamenti, quam novi mysteria perscrutantur. *Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis.* Genae sponsi modesta Christi pietas, vel severitas, sive habitus vultus illius accipitur: nam in genis viri laetitia, vel modestia; severitas quoque, et pietas deprehenditur. Ideoque in genis sponsi redemptoris nostri istius habitus vultus accipitur. Genae illius erant cum exultaret in spiritu, ut Evangelium dicit *Mat. 11.* vel cum fleret super mortuum Lazarum: *Ioan. 11.* vel cum doleret super perituram Hierusalem: *Luc. 19.* et plura id genus. Hae ergo genae sponsi areolis aromatum comparantur: sicut enim areolae aromatum optime compositae et ordinatae aspectum intuentium delectant, eisque odorem suum propinant; ita Christi mansuetudo et absentes fama, et praesentes reipsa delectabat, et ad sui dilectionem provocabat. Hae ergo areolae a pigmentariis consitae sunt. Pigmentarii sunt Prophetae, vel Apostoli, quorum alteri futura omnia, alteri iam facta descripserunt. *Labia eius lilia distillantia myrrham primam.* Per labia sponsi verba Domini Iesu Christi accipiuntur: quae liliis comparantur, quia candoris aeterni praemia annuntiant. Distillant myrrham primam, quia per carnis mortificationem ad haec perveniendum docent. Vel etiam liliis labia Domini comparantur, quia castitatis ac munditiae opera docent. Distillant myrrham primam, quia quaecumque adversa patienter perferenda insinuant. Labia Domini lilia erant, cum docens in monte diceret *Matt. 5. Beati pauperes spiritu . . . beati mites . . . beati misericordes . . . beati mundo corde.* Distillabant myrrham primam, cum post haec subiungeret: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacintis.* In manibus sponsi operatio salvatoris exprimitur. Sicut enim quis facile torno operatur, nec regula ulla indiget, sic operatio redemptoris facilis erat: quicquid enim volebat, illico perficiebat: quia *dixit, et facta sunt: Psalm. 148.* et de quo Evangelista dixit *Matth. 7. Erat quasi in potestate habens sermonem.* Aureae autem erant, quia operatio illius divinitatis peragebatur potentia. Nam in auro divinitas figuratur: quia sicut aurum cetera metalla antecedit, et pretiosius est; ita divinitas omnibus suis operibus ineffabili modo cunctorum studia et operationes praecellit. *Plena hyacintis.* Hyacintus lapis est aerii coloris. Quid ergo in hyacintinis manibus nisi spes, et desiderium caeleste accipitur? Et manus Domini plenae sunt hyacintis, quia omnis eius operatio nos ad spem, et desiderium supernorum excitat. Hyacintus etiam est flos aromaticus coloris purpurei, bonique odoris. Manus Domini plenae sunt hyacintis, quia in cruce clavis perforatae, et rubore sui sanguinis quasi colore purpureo respersae sunt. Sed superior expositio de hyacinto lapide melius hic convenit; quoniam in alia translatione etiam lapis habetur, dicitur enim: *Manus eius tornatiles plenae sunt tharsis.* Tharsis autem lapis est quem nos chrysolitum dicimus. *Venter eius eburneus, distinctus sapphyris.* In membris humani corporis nihil ventre fragilius, ni-

hil tenerius; ideoque per ventrem fragilitas humanitatis assumptae in Christo accipitur. Ebur autem est os elephantis, quod animal dicunt esse castissimum, et naturae frigidissimae: unde et a dracone, qui calidae naturae est, vehementer appetitur. Venter ergo sponsi eburneus est, quia assumpta humanitas redemptoris nullam corruptionem, nullam labem admisit. *Peccatum enim non fecit, nec dolus inventus est in eo ullus: I. Pet. 2.* Fragilitatem quidem carnis assumpsit, sed tamen totius peccati immunis fuit; sicut serpens aeneus qui a Moyse in deserto exaltatus fuerat *Ioan. 3.* figuram quidem serpentis habuit, sed malitia veneni caruit. *Distinctus sopphyris.* Sapphirus lapis est caeli sereni habens colorem: unde in visione Domini dicitur *Exodi 24. Est sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphyri, et quasi caelum cum serenum est.* Per sapphiros ergo opera divinae maiestatis intelliguntur, quae in carne perficiebat. Venter ergo sponsi distinctus erat sapphyris, quia humanitas Christi caelestibus virtutibus refulgebat. Nec plenus dicitur esse sapphyris, sed distinctus, ita videlicet ut inter sapphyros appareret eboris candor: quia sic Dominus operabatur ea quae erant humanitatis, ut non relinqueret ea quae erant divinitatis: distincta est enim operatio in Christo divinitatis et humanitatis: nam quod esuriebat, quod flebat, quod lassabatur, quod ad ultimum crucifigi, et mori poterat, humanitatis opera erant; quod vero mortuos suscitabat, quod omnibus infirmitatibus succurrebat, quod seipsum a mortuis resuscitabat, evidentissima erant divinitatis opera. *Crura illius columnae marmoreae.* Crura sponsi itinera sunt Salvatoris, quibus homo fieri, et ad nos venire dignatus est > quae recte columnis marmoreis comparantur, quia nihil marmore fortius, nihil columna rectius. Et crura sponsi columnae marmoreae sunt, quia omnia itinera Dei et fortia, et recta sunt. De fortitudine dicit *Psal. 18. Exultavit ut gigas ad currendam viam.* De rectitudine alibi *Psalm. 10. Iustus Dominus, et iustitiam dilexit, aequitatem vidit vultus eius:* et *Psalm. 24. Universae viae Domini misericordia, et veritas. Quae fundatae sunt super bases aureas.* Haec crura super bases aureas fundatas esse dicit, quia omnia quae per Christum, vel in Christo agenda erant, divinitatis consilio ante mundi constitutionem praeordinata, et praefinita sunt. Aurum enim, quod, ut saepe dictum est, pretiosius est ceteris metallis, divini consilii sincerissimum secretum significat. De basibus ergo aureis columnae marmoreae procedunt, quia ab initio saeculi ordinata est incarnatio, nativitas, passio, et surrectio, ceteraque mysteria Salvatoris, quibus humanum genus redimeretur: unde propheta laudans Dominum dicebat *Ps. 60. Domine Deus meus, honorificabo te, laudem dicam nomini tuo, qui facis mirabiles res: consilium tuum verum fiet. Species eius ut Libani, electus ut cedri.* Libanus Phoeniciae est mons, terminus Iudaeae contra septemtrionem; et est excelsior ceteris montibus. Arbores etiam illius montis et proceritate, et specie, ac robore ceterarum sylvarum ligna praecellunt. Sicut, inquit, Libanus ceteris montibus Iudaeae terrae praecelsior, ita Redemptor noster speciosior est omnibus electis: quia *speciosus forma prae filiis hominum: Ps. 44.* Et sicut cedrus pulchrior, et procerior est ceteris arboribus; ita ille gratia, et dignitate omnes ab initio saeculi praecellit. *Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis.* Superius per labia sponsi verba eius intellecta sunt. Nunc per guttur ipsorum verborum interior dulcedo significatur, qua intellectus noster satiatur; et ad quam percipiendam invitabat *Psal. 33.* dicens: *Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus.* Et multi quidem verba Domini facile intelligere possunt; sed pauci sunt qui dulcedinem illorum valeant penetrare, hoc est qui praecepta Domini ex amore, et desiderio studeant adimplere. *Et totus desiderabilis;* ac si diceret: Quid per singula eius membra describendo immorer? Totus est desiderabilis sponsus meus. Totus, inquit, quia perfectus Deus, perfectus homo. Totus ergo desiderabilis est, quia Angelos et electos quosque ad suum desiderium accendit; iuxta quod Apostolus dicit *I. Pet. 1. In quem desiderant Angeli prospicere.* Et quanto vicinius adspicitur, tanto maiori affectu ad se adspiciendum desiderium provocat intuentis. *Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Hierusalem.* Dilectus, quia per fidem, et caritatem illi inhaereo, amicus vero, quia me de vinculo peccati redemptam, amicam suam, et secretorum suorum consciam facere dignatus est. Quem quanto quisque plus diligit, tanto amicitia eius dignus est. *Quo obiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?* Vox est filiarum Hierusalem, idest Ecclesiarum, sive etiam animarum sanctarum. Nam sponsa Christi est Ecclesia; filiae vero Hierusalem ipsa Ecclesia est, quae ex singulis fidelium animabus constat. Aiunt ergo: *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum, quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.* Adiuraverat enim ipsa sponsa superius filias Hierusalem, ut nuntiarent sponso quod amore eius langueret. Interrogaverant hae eaedem filiae Hierusalem, qualis esset sponsus, et illa consequenter formam sui sponsi exposuerat. Nunc interrogant ipsae filiae Hierusalem, quo abierit sponsus ille, ut quaerant eum cum ea. Hoc faciunt sanctae animae, quando ad invicem de aeterna salute colloquuntur, flagrantes amore Christi, et eius aspectum desiderantes; sive cum diligenter investigant in quorum maxime cordibus Christus requiescat, ut eorum exemplo, et conversatione aedificentur. Notandum autem, quod dicitur, *Quo abiit* (vel *quo declinavit*) *dilectus tuus?* Quasi enim ad tempus declinat, dum quaerit ut ad maius desiderium ad se sequendum nos excitet. Ad hoc enim plerumque differuntur vota, et orationes sanctorum ut ardentius eum desiderare incipiant. Sicut et quondam Mariae se quaerenti non statim se ostendit, sed in specie hortulani apparens, tandem quod ipse esset qui quaerebatur aperuit. Exaudit ergo semper Dominus electos suos; sed tamen quasi declinat, cum non statim postulata concedit. Bene autem dicitur: *Quaeremus eum tecum:* nam qui sine Ecclesia Christum quaerit, errare potest, proficere non potest.

C A P U T VI.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, et lilia colligat. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia. Pulchra es, amica

mea, suavis, et decora sicut Hierusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad; dentes tui sicut greges ovium quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis. Sexaginta sunt Reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea; una est matris suae, electa genitrici suae. Viderunt eam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt; Reginae, et concubinae laudaverunt eam. Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? Descendi in hortum meum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica. Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab. Revertere, revertere, Sunamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.

Iam supra diximus quis sit hortus Christi, sancta videlicet Ecclesia, de qua supra dictum est *cap. 4. Hortus conclusus, soror mea sponsa. Descendit*, inquit, Christus *in hortum suum*, hoc est quem ipse praeparavit, et excoluit, quem virtutum germinibus consevit, quem muro suae custodiae ab incursu malignorum spirituum defendit. Et bene in hortum suum descendisse dicitur: nam in horto sepeliri voluit, et primum Mariae Magdalenae in horto apparuit *Ioan. 19* et *20.* ibique quodammodo primitias Ecclesiae consecravit. Descendisse ergo dicitur, quasi de superioribus et de caelestibus sedibus in hortum quem in humili loco plantavit, ut hortus, idest Ecclesia sua, dicat, quae est ista quae descendit per desertum. *Ad areolam*, inquit, *aromatum*. Per areolam anima cuiusque fidelis intelligitur, quae disciplina caelesti exultat, et diligenter composita, ac laterum parilitate exquadrata est. Sed ad hoc ipse descendit, *ut pascatur*, inquit, *in hortis*, idest, ut piis sanctorum laboribus delectetur. Ipse enim bonis nostris pascitur intantum ut in paupere ipse reficiatur. *Et lilia colligat*, hoc est, ut sanctas animas virtutis maturitate ad perfectum candorem perductas de hoc mundo ad se colligat, et secum in aeterna beatitudine gaudere faciat: lilia enim sanctae sunt animae, virtutum studiis, et bonis operibus candidatae. *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia. Ego dilecto meo*, et subauditur, gratiam passionis praeparo, *et dilectus meus mihi*, subauditur, gratiam perfectionis, vel praemium vitae aeternae remunerationis praestabit. Sive *ego dilecto meo*, in meipsa mansionem praestabo; *et dilectus meus mihi*, quia ipse in me habitat, et me in se habitare facit; sicut ipse in Evangelio dicit *Ioan. 15. Ego in vobis, et vos in me. Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut Hierusalem.* Quaerebat Ecclesia sponsum suum tamquam absentem, sed ille, ut se semper praesentem ostenderet, eique de se colloquenti, seque desideranti semper adesse demonstraret, cito respondit: *Pulchra es, amica mea, et decora sicut Hierusalem. Pulchra es*, quia maculam, et rugam peccati non habes, sed omni nitore virtutum vernas, amica mea, idest Ecclesia, vel anima quaeque fidelis. *Suavis, et decora sicut Hierusalem.* Hierusalem, quae visio pacis interpretatur, illam supernam civitatem designat, in qua est vera pax, et felicitas: quia ibi sic gaudent sancti de munere, ut non sit quod doleant de corruptione. Ergo Ecclesia, quae adhuc in terris est, vel anima quaeque fidelis, ad similitudinem illius Hierusalem *suavis* est, *et decora*, quia illam pacem inquantum potest imitatur. *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Terribilis est Ecclesia malignis spiritibus; et est ordinata sicut castrorum acies, cum videlicet unusquisque fidelis ordinem suum, et vocationem recte custodit. Tres enim sunt Ecclesiae ordines; doctorum, continentium, et coniugatorum; quae acies in tribus viris demonstrata est, Noe, Daniel, et Iob. Noe enim qui inter fluctus arcam rexit, sanctos doctores significat; Daniel celebs et castus, continentium; Iob, qui uxorem habuit et filios, ordinem coniugatorum exprimit. Ergo sancta Ecclesia ordinata est sicut acies castrorum, quia uniuscuiusque ordo Ecclesiae velut in acie contra hostem malignorum spirituum consistit. Sancti doctores, dum praedicationis et doctrinae operam impendunt. Continentes, dum quae mundi sunt contemnentes, tantum quae Dei sunt cogitant, et liberi a terrenis cogitationibus, mente solum Deo vacant. Coniugati dum eleemosynis et ceteris actualis vitae bonis operibus insistunt, sicque utuntur mundo ut quae Dei sunt non deserant. Haec ergo ordinatissima dispositio Ecclesiae terribilis est immundis spiritibus, velut acies castrorum ordinata ad bellum, quia imperium suum, et potestatem proferre non cessat usque ad terminos totius orbis. Sive *terribilis est ut castrorum acies ordinata:* quia sic unitate caritatis connexa est et coniuncta ut nulla ab hostibus peste discordiae possit penetrari: nihil enim sic terret malignos quomodo caritas. *Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt*; ac si diceret: Ego quidem dedi tibi oculos columbinos, quibus me intueri, et arcana Scripturarum penetrare valeres; sed cave ne illos ad me videndum intendere velis, quia dum in presenti vivis, non potes. *Non enim videbit me homo, et vivet: Exod. 33.* Cum autem vinculis carnis absoluta ad me perveneris, tunc me aperta visione videbis, et implebitur quod in Evangelio repromittitur *Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* Quod autem dicit, *Quia ipsi me avolare fecerunt*, non est putandum quod quaerentes se deserat, et ab illis recedat, cum ipse praecipiat *Matth. 7. Quaerite, et invenietis;* sed ita potius accipiendum est, quia quanto amplius quis divinitatem maiestatis Dei perscrutari voluerit, eo amplius intelligit quia inscrutabilis, et incomprehensibilis sit. Et hoc est quod *Psal. 63.* dicit: *Accedet homo ad cor altum; et exaltabitur Deus;* ac si diceret: Licet homo ad videndum Deum cor sublevet, exaltatur Deus, quia quantus sit comprehendi non potest. *Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad.* Hi autem superius expositi sunt, sed non pigeat iterato exponere quos non piguit Spiritum repetere. Ideo bis istos versiculos posuit ut certissimum et stabile teneremus quod sub repetitione confirmari

audiremus. Capillus sanctae Ecclesiae multiplex est subtilium cogitationum varietas. Et bene comparantur gregi caprarum: nam capra peccatoris figura est: unde et in lege praecipitur, ut quicumque per ignorantiam peccaverit, et cognoverit reatum suum, offerat pro delicto suo capram in holocaustum. Capilli ergo Ecclesiae gregi caprarum comparantur, quia sancti, qui sunt membra Ecclesiae, omnes reatus cogitationis suae per dignam poenitentiam, et per lacrymas iustae compunctionis deflere satagunt. Bene autem de monte Galaad apparuisse dicuntur. Galaad interpretatur acervus testimonii, quoniam omnia quae saeculi sunt neglexere, et solum desiderant Deum, sicut evidentibus attestantur indiciis. Potest etiam per Galaad ipse Dominus, et Redemptor noster intelligi: Galaad enim et montis, et civitatis est nomen. De monte Galaad grex caprarum apparuit, quia Ecclesia super Christum fundata est, sicut ipse dicit *Matth. 5. Non potest civitas abscondi super montem posita.* Ipse est acervus testimonii qui multitudini prophetarum, et patriarcharum et gestis, et scriptis testimonium perhibet. *Dentes tui sicut grex ovium quae ascenderunt de lavacro.* Per dentes Ecclesiae firma sermonum eius stabilitas intelligitur: qui bene gregi ovium comparantur quae de lavacro ascenderunt, quia verba Ecclesiae nihil nisi innocentiam, et mansuetudinem sonant; nihil in se foedum, nihil turpe, vel immundum retinent; sed lavacro sinceritatis, et puritatis lavantur, audientes ab Apostolo *Ephes. 4. Sermo malus ex ore vestro non procedat. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis.* Bene autem omnes gemellis fetibus esse dicuntur, quia sermo sanctorum nihil aliud sonat, et loquitur nisi quod ad dilectionem Dei et proximi pertinet. Solummodo enim ea sancti loqui debent quae ad perpetuam corporum, et animarum pertinent salutem. *Sicut cortex mali punici, sic genae tuae, absque occultis tuis.* In genis diximus superius sanctorum castam verecundiam designari; in cortice mali punici mysterium passionis Christi, dicente Paulo Apostolo *2. Tim. 1. Noli erubescere crucem Christi, neque me vinctum eius.* Et quidem magna sunt quae in aperto sunt; maxima vero sunt illa quae sunt intrinsecus, hoc est quae in futuro sanctis reservantur. *Sexaginta sunt Reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus.* Reginae sunt doctores sanctae Ecclesiae, qui merito fidei, et scientiae thoro Regis aeterni propinquant, et spirituales Deo filios pariunt. Sexagenarius numerus ex denario et senario perficitur. Denarius per senarium multiplicatus in sexagenarium consurgit. Et per denarium significantur divina praecepta propter decalogum legis; senarius vero pro perfectione ponitur, quia sex diebus perfecit Deus opera sua. Reginae ergo sexaginta dicuntur esse, quia eos significant, ut diximus, qui perfectione scientiae, et operis pollent, et propter solum amorem conditoris sui, et intuitu supernae remunerationis aeterna gaudia praedicant; sic etiam idem numerus, idest sexagenarius, ex duobus senariis quinquies ductis conficitur: nam quinquies duodeni, vel duodecies quini, sexaginta sunt. Reginae ergo sexaginta esse dicuntur, quia illos significant qui in Ecclesia constituti quinque sui corporis sensus iuxta institutionem duodecim Apostolorum caste disponere noverunt. Concubinae significant eos qui non sincere Christum praedicant, sed propter lucra temporalia, vel propter laudes populares: nam et istae, sicut et Reginae ad thorum Regis per scientiam accedunt, et filios spirituales generant, sed a corona aeterni regni alienae existunt. Et bene octogenario numero comprehenduntur: nam hic numerus ex denario et octonario conficitur. Octonarius vero in malo accipitur aliquando propter quaternarium quo multiplicato consistit. Quaternarius enim temporalia quaeque et praesentia significat propter anni tempora, vel propter quatuor mundi elementa. Recte ergo concubinae istae octoginta esse dicuntur: quia, ut dictum est, propter sola temporalia, et visibilia praedicant, et spiritualia minus curant. De talibus Apostolus dicebat *Phil. 1. Sunt quidam Christum annuntiantes non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Adolescentularum non est numerus.* Adolescentulae sunt animae quae deposita primi hominis vetustate in Christo renatae sunt; necdum tamen sunt nubiles, necdum thoro Regis aptae, quia necdum ad praedicationem de Christo perfectam pervenerunt. Quarum non est numerus, quia infinitus est numerus animarum in Christum credentium, nec ab ullo homine comprehendi potest. Ceterum Deo numerati sunt omnes electi: nam apud quem etiam stellarum numerus comprehensus est, ignorari non potest electorum numerus. *Una est columba mea.* Una catholica est per universum orbem diffusa Ecclesia, quae ex Reginis, et adolescentibus constans iam contubernia habet, hoc est etiam qui nomine, vel re doctores dicuntur. Una est Ecclesia: quia scissuram et schismata non recipit; sed sicut *unus est Deus, una est fides, unum baptisma: Eph. 4.* ita una est generalis Ecclesia; quae et recte columba vocatur, quia Spiritus sancti dote, qui in specie columbae apparuit, Christo sponsata est, et sanctificata. *Una est matris suae.* Mater enim nostra illa caelestis Hierusalem est, de qua Apostolus dicit *Gal. 4. Illa autem quae sursum est Hierusalem, libera est, quae est mater nostra.* Haec ergo Ecclesia una est matris suae, quia ad exemplum illius Ecclesiae quae iam Christo fruitur, ipsa in hac peregrinatione instituitur et informatur, atque ad illam beatitudinem, in qua cum Christo conregnat, pervenire nititur. *Viderunt illam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt, Reginae, et concubinae laudaverunt eam.* Quas superius adolescentulas, hic filias appellat. Reginas vero, et concubinas in hoc loco ut superius intelligamus. Filiae ergo, Reginae, et concubinae praedicant Ecclesiam, et laudant, quia universitas fidelium catholicam admiratur Ecclesiam. ipsa enim Ecclesia quae ex multis fidelium constat personis, catholicam, idest universalem, efficit Ecclesiam. *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens?* In fine quidem saeculi cum plebs Iudaica ad praedicationem Heliae, et Enoch conversa fuerit ad Christum, ipsa quoque de Ecclesia admirabitur dicens: *Quae est ista*, idest, quanta et qualis est Ecclesia, *quae progreditur*, hoc est proficit de virtute in virtutem? Non enim stare, sed progredi dicitur, quia non uno loco contenta; sed totum mundum caelesti praedicatione occupavit. *Quasi aurora progreditur*, quia transactis tenebris infidelitatis, lumen se veritatis ha-

bere ostendit. *Pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.* Luna a sole illuminatur; et Ecclesia pulchra est ut luna, quia claritate sponsi sui Christi illuminatur, et eius gratia resplendet. Sive *Pulchra est ut luna* in praesenti vita, ubi aliquando concessa sibi pace et securitate crescit, aliquando adversitatibus obscurata decrescit; *electa ut sol*, in alia vita, ubi perpetuo splendebit visione conditoris sui. Sive *electa* est *ut sol*, quia illum verum solem imitari nititur, de quo scriptum est *Mal. 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiae.* Hunc solem imitatur vivendo in omni humilitate, et iustitia, et pietate. *Terribilis*, aereis potestatibus, *ordinata ut castrorum acies*, idest caritatis unitate unita, ut nullis tentationibus penetrari valeat. *Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruissent vineae, et germinassent mala punica.* Laudata Ecclesia ad synagogam respondet: *Descendi ad hortum nucum.* Hortus nucum est vita praesens: nam sicut in nuce tegmen quidem durissimum videtur, sed nucleus latet; ita in praesenti vita nostrae conscientiae clausae sunt; et non apparent, donec fracta testa corporis manifestentur. Descendit ergo ad hortum nucum Ecclesia, quando per doctores suos vitas singulorum considerat. Unde sequitur: *Ut viderem poma convallium.* Poma convallium sunt virtutes quae humilitate condiuntur. *Descendi*, inquit, *ut viderem poma convallium*, idest considerarem sanctos excellentia quidem virtutum praeditos, sed humilitate depressos. *Ut inspicerem si floruisset vinea*, hoc est, considerarem qui in studio sanctarum virtutum proficerent; *et germinassent mala punica*, hoc est, ut eos quoque perquirerem qui iam apti sunt ad imitandum passionem Christi. Nam mala punica, ut saepe dictum est, mysterium dominicae passionis significant. Considerat ergo Ecclesia per praelatos suos qui in virtutibus crescunt, vel qui iam ita perfecti sunt ut imitantes passionem Christi pro illo quoque idonei sint sanguinem fundere, quales erant illi de quibus Apostolus dicebat *Phil. 1. Vobis datum est non solum ut credatis in Christum, sed ut pro illo patiamini. Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.* Vox est synagogae, quae videns tantam Ecclesiae gratiam, inspecta veritate Evangelii, dolet, quod non antea cognoverit fidem Christi, et quasi excusans se quod tam tarde conversa sit, dicit, *Nescivi.* O sponsa Christi Ecclesia, *nescivi*, idest ignoravi, tantam gratiam, et tanta dona spiritualium virtutum tibi a sponso tuo collata. *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.* Conturbata est, inquit, anima mea sollicitudine pro tam subita Evangelii praedicatione. Sciebam enim legem, et prophetias divinitus datas; et ideo cum subito vidissem praedicari Evangelium, conturbata sum *propter quadrigas Aminadab.* Aminadab nepos fuit Iudae, per quem generatio Christi contexitur. Interpretatur autem Aminadab populus meus spontaneus; ideoque significat Christum, qui populi sui spontaneus fuit, quia cum esset Deus, sponte factus est homo. Cum conditor esset et creator, sola benignitate sua factus est portio populi sui; et est sensus: Conturbata, inquit, sum propter Evangelii subitam praedicationem, quae veluti velocissimae quadrigae totum subito mundum pervolavit. Et bene hanc praedicationem non currum, sed quadrigam appellat: quia Evangelii praedicatio quatuor Evangelistarum auctoritate consistit; et quatuor Evangelistae quadrigae sunt novi testamenti, cui praesidet auriga Ipse Christus, temperans, et disponens ipse cursum Evangeliorum. *Revertere, revertere, Sunamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.* Vox Ecclesiae synagogam ad fidem invitantis. Revertere, o synagoga, ab infidelitate ad fidem, revertere ab odio ad dilectionem. Sunamitis interpretatur captiva, vel despecta. Talis est synagoga post adventum Christi, captiva videlicet vinculo diaboli, despecta a Deo, quia Christum ad salutem suam missum non cognovit. *Revertere, ut intueamur te*, idest pulchritudinem tuae castitatis adspiciamus.

CAPUT VII.

Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis! Iuncturae feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis; umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis: venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis; duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae; collum tuum sicut turris eburnea; oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis; nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum; caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui sicut purpura Regis vineta canalibus. Quam pulchra es, et quam decora, carissima in deliciis! Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius. Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut odor malorum: guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, et ad me conversio eius. Veni, dilecte mi: egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica. Ibi dabo tibi ubera mea. Mandragorae dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma nova, et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

Vox est sponsi, qui audiens invitari synagogam a sponsa sua Ecclesia ad fidem, dicit: *Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum?* ac si diceret: Tu quidem, o sponsa, doles de perditione synagogae, et quod tarde ad fidem veniat; sed adest tempus quo convertatur: et tunc nihil videbis in ea nisi choros castrorum, idest non nisi caritatis concordiam, et stabile robur fidei, quo pro defensione meae fidei pugnabit. Nam chori canentium sunt; castra vero militum pugnantium. In Sunamite ergo chori castrorum videbuntur, quia conversa synagoga et concorditer Christum praedicabit cum Ecclesia, et pro fide Christi usque ad

mortem certabit. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis!* Ab hoc loco incipit sponsus exponere laudes sponsae suae. Et notandum, quod a gressibus incipit eius pulchritudinem texere, et in laude oris eius finit, sicut superius ab oculis coeperat. Hoc autem fecit vel ad pulchritudinem carminis variandam, vel etiam quia sic mysteriis aptissimum est. *Quam pulchri*, inquit, *sunt gressus tui!* Vidit Ecclesiam non in uno loco otiose stantem, sed veloci praedicatione totum mundum peragrantem; ideo a gressibus coepit eam laudare: gressus enim Ecclesiae sunt veloces praedicationes Apostolorum, per quos in omnem terram Evangelium insonuit. *In calceamentis*, idest in patrum praecedentium exemplis. Calceamenta ex mortuis fiunt animalibus. Et calceamenta Ecclesiae sunt patrum praecedentium exempla, quibus gressus habet munitos, ut secura eos imitando, et sine offensione gradiatur. *Filia Principis.* Alia translatio *Filia Aminadab* dicit. Aminadab, ut superius dictum est, populus spontaneus dicitur, qui recta figuram Christi tenet. Nam Ecclesia et filia est, et sponsa: filia, quia eius sanguine redempta, eius baptismate est regenerata; sponsa, quia dote Spiritus sancti illi est coniuncta. *Iunctura feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis.* In feminibus, vel femoribus solet sacra Scriptura generationis propagationem designare: unde de Iacob legimus *Exodi 1. Omnes animae quae egressae sunt de femoribus Iacob.* Femina ergo Ecclesiae sunt spiritualis generatio, credentes populi per verbum praedicationis, et lavacrum baptismatis. Iunctura feminum est coniunctio duorum populorum Iudaici et Gentilis in una fide. Et bene haec iunctura monilibus comparatur: nam *fides sine operibus mortua est: Iac. 20.* Fabricata sunt autem manu artificis, hoc est Dei omnipotentis, cuius munere virtus boni operis credentibus tribuitur. Hic est ille artifex, de quo Paulus Apostolus dicit *Hebr. 11.* memoriam Abrahae faciens: *Expectabat enim civitatem manentem, cuius artifex et conditor est Deus. Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis.* Umbilicus fragilissima pars est corporis. Et ideo per umbilicum fragilitatem nostrae mortalitatis debemus accipere; crater vero est calix maior, ansas hinc et inde habens. Umbilicus ergo Ecclesiae crater tornatilis est: quia quanto magis doctores sanctae Ecclesiae fragilitatis meminerunt, tanto magis verbis praedicationis insistunt; idest eleemosynam verbi Dei praebentes, ipsi a Deo misericordiam consequuntur. Et bene crater tornatilis dicitur: torno enim facilius operamur; per quod significatur facilitas erogandi verbum, vel eleemosynam dandi. Non enim morose, vel haesitando eleemosyna danda est, iuxta quod Salomon dicit *Prov. 3. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere, et cras dabo tibi, cum statim possis dare.* Quod etiam torno fit, non indiget exterius adhibita regula vel linea, sed inerrato ex se ipso perficitur. Umbilicus ergo Ecclesiae crater tornatilis est, quia quicumque vel praedicat, vel eleemosynam dat, pro sola dilectione Dei, et supernae mercedis expectatione hoc facere debet: nam quicumque vel praedicat, vel proximis miseretur pro remuneratione temporali, crater quidem est, sed non tornatilis. Et hic crater numquam indiget poculis, quia praedicatoribus numquam deest praedicatio verbi Dei, quia ipse quem praedicant, pocula scientiae, et virtutem constantiae illis subministrat. Unde *Psal. 67. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. Venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis.* Eadem fragilitas quae per umbilicum designata est, ostenditur hoc loco etiam per ventrem, quia venter nulla ossium firmitate praemunitur. Bene ergo venter Ecclesiae acervo tritici comparatur: quia sancti quanto memores sunt suae fragilitatis, eo studiosius ad proferendos bonorum operum fructus insistunt. Et recte non copiam tritici, sed acervum tritici dicit, ut per hoc significet incrementa virtutum, quae veluti acervus ab inferioribus ad superiora crescendo conscendunt: nam sicut acervus in inferioribus lata amplitudine spatiatur, superius vero quadam brevitate contrahitur, et acuminatur; ita in Ecclesia multi sunt qui indulgentius vivunt, pauci vero qui summae perfectioni insistant: plures etiam inveniuntur qui de bonis suis eleemosynam faciunt, quam qui sua omnia pro Domino relinquant. Hic acervus liliis vallatus dicitur, quia sancti bona quae faciunt, pro desiderio supernae claritatis et candoris agunt: nam per lilia caelestis illa claritas designatur. Potest etiam per ventrem Ecclesiae divinus fons baptismatis accipi, quo fideles in novam creaturam regenerantur. Bene ergo venter acervo tritici vallato liliis comparatur: quia generati fonte baptismatis docentur bonis insudare operibus, et ad intuendam supernae claritatis gloriam semper inhiare. *Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae.* Ubera Ecclesiae, sicut iam superius dictum est, sanctos doctores significant, qui parvulos, hoc est nuper in Christo regeneratos, lacte apertionis doctrinae instruunt. Bene autem duo ubera dicuntur: quia de duobus populis, Iudaico videlicet, et Gentili, fideles congregantur, et lacte spiritualis doctrinae aluntur. Haec duo ubera sicut duo hinnuli capreae gemelli esse dicuntur. Duo hinnuli duo sunt testamenta, quibus eorumdem doctorum omnis praedicatio subsistit: quorum duorum testamentorum unus est auctor et promulgator Christus; iuxta quod Salomon dicit *Eccle. 12. Verba sapientium quasi stimuli, et sicut clavi in altum defixi, quae data sunt a pastore uno*, Christo videlicet. Caprea enim recte Christum significat, quia intuitu, et velocitate ceteris animantibus praeeminet; et mundum est animal, ungulam dividens, et ruminans: *Levit. 11.* Tales sunt etiam membra Christi, doctores videlicet intuitu scientiae insignes, et sua velocitate terrena deserentes, atque ad caelestia festinantes. Dividentes ungulam, idest habentes mali et boni discretionem. Et ruminantes, hoc est praecepta Dei sedula memoria meditantes. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Doctores sancti qui designantur per ubera, ipsi etiam designantur per collum: nam per arterias colli vox egreditur, et colli ministerio vitalia alimenta ceteris membris ministrantur; sic sancti doctores et verba vitae populis annuntiant, et alimentis doctrinae caelestis auditores enutriunt. Collum ergo Ecclesiae turri eburneae comparatur, quia sancti doctores eidem Ecclesiae pulchritudinem, et robur praestant: pulchritudinem quidem, quae per candorem eboris designatur, caste, et sincera vivendo; robur vero praestant, quod significatur per turrim, quando eamdem Ecclesiam contra tentationes

diaboli, vel impetus haereticorum muniunt. *Oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis.* Iidem ipsi doctores qui per collum designati sunt, designantur etiam per oculos: ipsi enim quasi oculi universo Ecclesiae corpori provident, et iter quod ingredi debeat ostendunt. Hi oculi Ecclesiae comparantur piscinis aedificatis in porta Esebon civitatis, quia sancti doctores populos in Christum credentes vitali lavacro abluunt, et salutaris doctrinae potu reficiunt. Filia autem multitudinis vocatur Esebon iuxta litteram, ob multitudinem confluentium inibi populorum; sic et sancta Ecclesia recte filia dicitur multitudinis, quia numerositatem quotidie colligit gentium. Esebon autem interpretatur cingulum maeroris. Oculi ergo Ecclesiae piscinis Esebon comparantur, quia sancti doctores neglectis caducis saeculi gaudiis, cingulis maeroris se constringunt: quia caste, et sobrie vivunt in hoc saeculo, et pro suis erratibus deflent, quatenus in praesenti saeculo lugentes, ad vera, et aeterna gaudia pervenire possint. In porta autem Esebon hae piscinae esse dicuntur, quia nullus Ecclesiam ingredi valet, nisi prius aqua baptismatis abluatur, et nisi fonte sanctae doctrinae potetur. Hoc etiam significabatur per labrum aeneum quod Salomon in porticu templi posuerat, ut sacerdotes ingressuri templum, et hostias immolaturi, ibi corpora abluerent. *Nasus tuus sicut turris Libani quae respicit contra Damascum.* Quia naso foetores, et bonos odores discernimus, recte per nasum Ecclesiae sancti doctores signantur: ipsi enim sagaciter discernere noverunt inter fragrantem catholicae fidei doctrinam, et lethiferum haeretici erroris foetorem: nam de divinis charismatibus quae per Spiritum sanctum distribuuntur, dicitur *1. Cor. 12. Alii datur per Spiritum discretio spirituum.* Nasus ergo Ecclesiae turri Libani comparatur, quia sancti doctores et summum locum in Ecclesia tenent, ac veluti in Libano monte consistunt, et defendunt Ecclesiam a malignorum spirituum incursibus. Haec turris contra Damascum esse dicitur. Damascus metropolis est Syriae, quae quondam contra filios Israel, utpote fortissimos, et crudelissimos Reges habens, dimicabat. Interpretatur autem Damascus sanguinis potus, vel sanguinis oculus: ferunt enim ibi Abel interfectum; ideoque significat potentes huius saeculi, qui sanguinis potum sitiunt, quia voluptatibus et illecebris carnis, et sanguinis delectantur. Significat etiam aereas potestates quae animarum nostrarum cruorem sitiunt. Contra Damascum ergo est haec turris, quia Ecclesia semper diabolo, et membris illius adiutorio Christi munita resistit. *Caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui ut purpura Regis iuncta canalibus.* Caput Ecclesiae principalitas mentis fidelium intelligitur: nam sicut capite membra reguntur cetera, ita mente cogitationes disponuntur. Bene autem caput Ecclesiae Carmelo comparatur: Carmelus enim, qui et Carmel dicitur, interpretatur cogitatio, vel scientia circumcisionis. Ergo caput Ecclesiae Carmelo assimilatur, quia novit circumcisionem aliquando corporaliter celebratam, nunc spiritualiter debere observari; iuxta quod Propheta dicit *Hier. 4. Circumcidimini Domino in cordibus vestris.* Hanc scientiam circumcisionis non habuerunt Iudaei; ideoque reprehenduntur a B. Stephano protomartyre dicente *Act. 7. Dura cervice, et incircumcisis cordibus, et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis.* In libro Regum legitur *3. Reg. 18.* quod Helias in montem Carmeli ascenderit, et ibi orando aridam terram caelestibus pluviis irrigaverit post longam trium annorum et semis siccitatem; quae historia pulchram redolet allegoriam: nam Helias qui interpretatur Deus meus Dominus, Christum significat, qui cum sit Deus, et Dominus totius creaturae, specialiter suus, idest proprius Deus, et Dominus est Ecclesiae. Hic ergo in Carmelum ascendit, et per eum arenti mundo gratiarum suarum pluvias tribuit. Recte ergo, ut dictum est, caput Ecclesiae Carmelo monti comparatur, quia mens sanctorum quadam conversatione sublimis est, et Christo in se ascensum praebet perfectum virtutum. Et *comae capitis tui ut purpura Regis iuncta canalibus.* Si per caput mens Ecclesiae accipitur, per comas capitis cogitationes mentis debemus accipere, quae assidue de illa prodeunt. Purpureus vero color qui sanguinis habet speciem, mysterium significat dominicae passionis. Iuxta litteram, quod dicit, *Purpura Regis iuncta canalibus*, significat lanam iam purpureo colore confectam, et nondum in fila deductam, sed adhuc in canalibus constitutam, quos Graeci baphias vocant, in quibus sanguis conchiliorum solet defluere, et lanam in purpureum vertere colorem. Mystice canales isti humilitatem significant sanctorum, in quibus aeterni Regis purpura tingitur, cum sancti quique humilitatem sui Redemptoris imitando, passioni illius conformes fieri satagunt, quatenus in purpurae dignitatem vertantur, idest laborantes pro Christo mereantur regnare cum ipso. Tincta autem haec purpura esse dicitur, quia sanctorum praecordia fixa sunt et stabilita in timore, et amore Redemptoris sui, nec umquam a caritate eius separari possunt. *Quam pulchra es, et quam decora, carissima in deliciis! Quam pulchra*, subaudi in fide, *et quam decora*, in operatione, *carissima in deliciis!* Supra dictum est de eadem Ecclesia *cap. 6. Pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.* Nunc vero dicitur *pulchra, decora, carissima in deliciis:* quae quasi contraria esse videntur. Nam ordinatam esse velut castrorum acies, et esse in deliciis, repugnat, quia deliciae fortitudinem solent enervare. Sed Ecclesia utrumque agit: nam ordinata est ut castrorum acies, quia infidelibus, et haereticis resistit, et malignos spiritus sua sanctitate et perfectione terret. In deliciis etiam est, quia suavitatem supernae dulcedinis assidue palato mentis degustat, et inter pressuras huius saeculi illas adipisci desiderat, et continue illis satiari. Unde merito illa quae talis est, sponso suo Christo carissima esse dicitur. *Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris.* Statura Ecclesiae perfecta est eius rectitudo: neque enim a vitiis incurvatur, sed recta et nobilis consistit: unde Psalmista ex persona peccantium dicebat *Ps. 118. Incurvatus sum, et humiliatus sum usquequaque.* Et Propheta sub specie Hierusalem peccanti animae de malignis spiritibus dicit *Isai. 51. Quia humiliaverunt te, et dixerunt animae tuae: Incurvare, ut transeamus: et posuisti ut terram corpus tuum, et quasi viam transeuntibus.* Sancta Ecclesia recta stat, nec umquam incurvari consentit, audiens ab Apostolo *1. Cor. 16. Vigilate, state in fide, viriliter agite.* Et

Dominus filiis Israel loquitur *Exod. 6. Ego sum Dominus Deus qui eripui vos de ergastulo Ægyptiorum, ut incederetis recti.* Statura ergo Ecclesiae palmae assimilatur, quia in omnibus quae agit semper supernam in memoria retinet remunerationem: palma enim victricem ornat manum; et ideo significat praemium illud quod victoribus sanctis in caelestibus dandum est. *Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut odor malorum.* Ubera Ecclesiae sunt, ut superius dictum est, sancti doctores, qui lacte simplicis doctrinae regeneratos in Christo nutriunt. Sed haec ubera botris assimilantur, quoniam iidem doctores perfectis perfectiora annuntiant, sicut Apostolus loquens simplicioribus dicebat *1. Cor. 3. Non potui vobis loqui tamquam spiritualibus, sed quasi carnalibus: tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Ecce ubera lactis plena, quae ubera in botrum sunt versa, cum diceret *1. Corint. 1. Nos praedicamus Christum ..... Dei Sapientiam.* Et *Sapientiam loquimur inter perfectos. Dixi: Ascendam in palmam, apprehendam fructus eius.* Ut ostenderetur omnis haec excellentia et magnitudo donorum Ecclesiae de Dei gratia provenire, introducitur idem sponsus dicere: *Ascendam in palmam*; quasi diceret: Unde habes ubera ad parvulos nutriendos, inde etiam botros, quibus perfectioribus perfectiorem propines doctrinam. Quia ergo in eam gratiam vitae ascendi, et hanc tibi perfectionem concessi, *ascendam*, inquit, *in palmam*. Palma Ecclesiam significat, vel etiam animam cuiuscumque fidelis, qui memor est Domini, qui dicit *Ioan. 16. Confidite, ego vici mundum:* ipsa quoque omnium vitiorum, et iniquitatis victrix esse studet. Bene autem in palmam ascendisse hic dicitur, cum superius in hortum descendisse legatur *cap. 6.* dixit enim Ecclesia: *Dilectus meus descendit in hortum suum.* Est idem hortus, quae et palma, videlicet una eademque Ecclesia: sed ad hanc, copiam suae gratiae de caelestibus mittendo, adscendit; ad illum autem, sua dona in eo incrementaque virtutum disseminans, descendisse dicitur: ideoque eamdem quibusdam profectibus veluti quibusdam gradibus ad celsiora sublevando nunc palmam nominat. Sed et hoc de natura palmae dicendum, quod in inferioribus asperitatem laborum et passionem sustinet pro Christo; in superioribus vero, hoc est in caelestibus, pulchritudinem et suavitatem expectat praemiorum. Potest etiam per palmam arbor dominicae Crucis exprimi, in quam Redemptor noster pro humani generis redemptione ascendit, et in qua hostem humani generis superavit. Ait ergo: *Dixi: Ascendam in palmam*: idest, per meos prophetas locutus sum, et promisi me ad passionem venturum, et meam Ecclesiam redempturum. *Apprehendam*, inquit, *fructus eius*, idest fructus bonorum operum, et laborum quibus Ecclesia desudat, remunerabo. Vel etiam secundum eum sensum quo per palmam Crux intelligitur, *apprehendam fructus eius*, idest impleto triumpho passionis, veniam ad gloriam resurrectionis, et Apostolis meis spiritualia dona concedam. *Et erunt ubera tua sicut botri vineae.* Hoc superius expositum est. Nam ubera Ecclesiae doctores sunt, cum parvulos simplici doctrina nutriunt. Sed botri vineae efficiuntur, cum perfectioribus sublimia quaeque annuntiant. Nam B. Paulus uno eodemque tempore ubera, et botros habuit, quando de Christo loquens dixit *Rom. 9. Quorum patres, et ex quibus est Christus.* Ecce ubera, idest simplex de Christo praedicatio. Sed haec ubera in suavissimum, et fortissimum vinum conversa sunt, cum subiunxit ibidem: *Qui est Deus benedictus in saecula. Et odor oris tui sicut odor malorum; guttur tuum sicut vinum optimum.* Os Ecclesiae est praesens praedicatio, quae fama vel scripto ad absentes pervenit; guttur vero est vox ipsa praedicatoris, quae in praesenti auditur. Odor ergo oris Ecclesiae malis comparatur, quia ipsa fama praedicationis plena est suavitatis et gratiae; guttur vero vino optimo assimilatur, quia ipsa vox praedicantium magnam in se virtutem auditoribus ostendebat. Quod vero malorum odor in novitate est, vini vero in vetustate, significat praedicationem Ecclesiae et in sui novitate, et etiam in sui profectione omnem habere suavitatem, et gratiam. *Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, et dentibus illius ad ruminandum;* ac si diceret: Sponsus meus guttur meum vino optimo comparavit, et illud vinum dignum est ad potandum ipsi dilecto meo; hoc est, praedicatio evangelica, quam in ore meo posuit, per ipsum, et non per alium annuntiari debet in mundo. Neque enim per alium decebat mysteria Regni caelestis praedicari in mundo, quam per mediatorem Dei et hominum Christum Iesum. *Et labiis, et dentibus illius ruminandum.* Labia, et dentes sponsi, ut supra dictum est, doctores sancti sunt. Illud ergo vinum ruminandum fuit labiis, et dentibus sponsi, quia praedicatio evangelica a doctoribus tractanda, et exponenda est. Nec absurdum est quod cum vinum potetur, et non ruminetur, hic tamen dicatur labiis, et dentibus ruminandum; quod magis ad cibum, quam ad potum pertinet: nam sancti doctores vinum spirituale ruminant, quando praecepta evangelica diligenter exquirunt, et crebra meditatione investigant, atque invicem conferunt. *Ego dilecto meo, et ad me conversio eius. Ego dilecto meo*, subaudi, officium iustitiae, et devotionis impendo illi, et non alteri fidem, et servitutem meam promitto; *et ad me conversio eius* est, ut me et in praesenti inter labores huius vitae adiuvet, et in futuro ad gaudia patriae caelestis inducat. Potest etiam haec vox esse synagogae ex persona sanctorum patrum adventum Christi desiderantium; ac si diceret: Scio quidem illum spirituali praesentia mihi semper adesse; et ideo *ego dilecto meo* omni devotione famulari cupio. Sed tandem *ad me conversio eius*, quia opto ut sicut mihi promisit, in mea substantia appareat. Nam dixerat supra sponsus: *Ascendam in palmam*, idest promiserat se in carne venturum, et pro humano genere passurum. Inde iam gratulabunda dicebat: *Ego dilecto meo; et ad me conversio eius*, idest credo illum hominem futurum, et in mea substantia hominem mundo manifestandum. *Veni, dilecte mi; egrediamur in agrum, commoremur in villis.* Eiusdem synagogae vox est. *Veni dilecti mi*, idest appare per assumptum hominem. Tale est illud Psalmistae *79. Excita potentiam tuam, et veni:* et *Isa. 64. Utinam disrumperes caelos, et descenderes. Egrediamur in agrum.* Ager mundus iste est. *Egrediamur in agrum*, idest praedicemus tuum adventum mundo. *Commoremur in villis*, hoc est, ipsis quoque paganis fidem tuam annuntiemus. Nemo nescit paganos a villa dictos,

quia pagos Graece, villa Latine. Inde pagani dicti, quia longe sunt a civitate Dei. Potest esse et vox Ecclesiae. *Veni dilecte mi;* ac si diceret: Iam mysterio ascensionis assumptum hominem ad caelos sublevasti; sed veni divinae maiestatis praesentia me saepius visitando. *Egrediamur in agrum;* eodem sensu quo superius, idest praedicemus fidem incarnationis tuae mundo. *Commoremur in villis.;* idest etiam ignorantibus paganis tuam fidem annuntiemus: nec in transitu, sed commoremur ibi, donec illos ex paganis catholicos, ex alienis tibi proprios faciamus. *Mane surgamus ad vineas; videamus si floruit vinea, si flores fructus parturierunt.* Mane est exortus novae gratiae, quando videlicet transeuntibus tenebris infidelitatis, Evangelium mundo coepit praedicari. *Videamus si floruit vinea;* hoc est, inspiciamus Ecclesiam si iam prima fidei rudimenta suscepit, si flores fructus parturierunt. Inspiciamus etiam si flores parturiunt fructum, idest si illi qui iam crediderunt apti sunt ad bene operandum: nam flores fructum parturiunt, cum illi qui iam in Christum crediderunt, idonei sunt ad bene operandum. Nam flores emittit Ecclesia cum primo fideles ad fidem veniunt; flores vero fructus parturiunt, cum iam ipsa fide et dilectione bene operantur, nec ipsa fides otiosa sit, vel mortua sine operibus. *Si floruerunt mala punica.* Mala punica, sicut iam superius dictum est, rubicundum velut sanguineum habent corticem; et ideo significant passionem Domini, vel membrorum ipsius. Dic ergo: *Si floruerunt mala punica,* hoc est, si iam sancti qui in fide et opere perfecti sunt, idonei sunt etiam imitari passionem Christi, et pati pro illo. Mala punica erant illi quibus Apostolus dicebat *Phil. 1. Vobis datum est nosse non solum ut in illum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini. Ibi dabo tibi verba mea.* Verba Ecclesiae sancti sunt doctores, qui fideles primum ad fidem erudiunt. *Ibi dabo tibi, sponse, ubera mea.* Cum, inquit, ad vineam exierimus, *ibi dabo tibi ubera mea,* hoc est spirituales tibi filios generabo. Unde adhuc sequitur: *Mandragorae dederunt odorem suum in portis nostris.* Mandragora herba est aromatica, cuius radix similitudinem habet humani corporis. Poma eius optimi sunt odoris in similitudinem pomi matiani, quod nostri malum terrae vocant: herba rebus medicinalibus aptissima est: nam ferunt eos qui incommodo vigiliarum laborant, haustu huius pomi levari, et posse dormire. Item ferunt eos qui ob curam secandi sunt, si exteriorem huius pomi corticem biberint, non sentire sectionem, vel adustionem: quae omnia si quis mystice discutere voluerit, spirituales sensus, et Ecclesiae convenientes ibi inveniet. Dicit ergo: *Mandragorae dederunt odorem in portis nostris:* Portae Ecclesiae sunt Apostoli, et eorum successores, quia nemo civitatem Dei, idest Ecclesiam, intrat, nisi per sanctos doctores aqua baptismatis regeneratus, et vitali doctrina instructus fuerit. De his portis Psalmista dicebat *Psal. 86. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* Mandragorae fragrantiam virtutum designant. In portis autem Ecclesiae mandragorae odorem dederunt: quia Apostoli, vel eorum successores famam suavissimae opinionis, et odorem virtutum longe lateque sparserunt. Ideoque invitat sponsum suum ut veniat, qui iam nomen eius longe lateque per Apostolos annuntiatur, et odor praedicationis eius ubique dispergitur. *Omnia poma nova, et vetera, dilecte mi, servari tibi,* idest praecepta, vel promissa veteris testamenti, et novi. Sciebat enim omnia quae in veteri testamento annuntiata sunt, non nisi per Christum, et in Christo posse compleri; ideoque dicebat: *Tibi servari poma nova, et vetera;* hoc est te expecto ut per te impleantur in novo testamento quae praedicta sunt in veteri. Unde et in passione sua iam pendens in cruce, cum gustasset acetum, dixit *Ioan. 19. Consummatum est:* et post resurrectionem suam dixit Apostolis *Luc. 24. Necesse est enim impleri omnia quae scripta sunt in lege, et prophetis de me.* Possunt etiam nova poma, et vetera iustorum personae intelligi, quae vel in veteri testamento, vel in novo fuerunt. Dicit ergo Ecclesia: *Servari tibi poma nova, et vetera;* idest iustos qui vel in veteri testamento praecesserunt, vel in novo subsecuti sunt, tibi servavi, ut per te praemia suorum laborum reciperent: nullus enim iustorum regnum caelorum intrare valuit, nisi per Christum: quia ipse primum ascendit, et sequentibus membris suis caelum aperuit.

CAPUT VIII.

Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae, ut inveniam te solum foris, et deosculer te, et iam me nemo despiciat? Apprehendam te, et ducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos, filiae Hierusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua; ibi violata est genitrix tua. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Lampades eius lampades ignis, atque flammarum. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est? Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Ego murus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vinea fuit pacifico in ea quae habet populos: tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus eius. Quae habitas in hortis, amici auscultant; fac me audire vocem tuam.

Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.

Ex his verbis intelligitur totum hoc carmen divinum esse, et spirituale, et nihil in se habere quod iuxta litteram intelligi possit. Quae enim amatrix umquam optavit ut is quem diligit parvulus, efficiatur eius frater, et in infantem versus sugat ubera matris? Est ergo vox illius Ecclesiae quae adventum Christi praecessit, quam Synagogam, idest congregationem, appellamus. *Quis*, inquit, *det te fratrem meum sugentem ubera matris meae?* Et est sensus: Tu qui modo es in sinu Patris, quis det ut homo efficiaris, et particeps ac consors naturae meae existens, frater meus appelleris? Nam ipse fratrem se Apostolorum vocare dignatus est, dicens per Psalmistam *Psalm. 21. Narrabo nomen tuum fratribus meis:* et post resurrectionem mulieribus *Matt. 28. Ite*, inquit, *nuntiate fratribus meis etc. Sugentem*, inquit, *ubera matris meae*, hoc est implentem omnia quae naturae humanae conveniunt, excepto peccato. Nam mater Synagogae hoc in loco ipsa humana natura intelligitur, de qua ipsa quoque Synagoga exorta est. *Ut inveniam te foris*, hoc est, ut hominem factum in aperto videam: quasi enim intus erat adhuc Deus, cum in sinu paternae maiestatis lateret; sed foris inventus est, cum homo factus, visibilem se hominibus praebuit, et incomprehensibilis voluit comprehendi. *Et deosculer te, et iam nemo me despiciat. Et deosculer te*, inquit, idest aperta visione te adspiciam quem nunc totum in fide teneo. Hoc est osculum, quod in initio carminis optabat dicens: *Osculetur me osculo oris sui*, idest per semetipsum veniat, et mihi appareat. Quasi enim per prophetas osculabatur eam dilectus, cum adventum suum per eos, et redemptionem repromitteret. Optat ergo ut per semetipsum adveniens illam osculetur, hoc est in carne praesentiam exhibeat. *Et iam me nemo despiciat*: quasi enim despecta erat Synagoga, antequam Christus veniret, quia legalibus observationibus dedita sub typo et figura cum veritate adventum Christi praenuntiabat. Sed postquam Christus apparuit, et adventus sui gratia mundum illustravit, iam nemo despexit Ecclesiam; quinimmo terribilis ut castrorum acies hostibus suis fuit, quia per universum mundum Christum praedicavit, et mundanum imperium sibi subdidit. Nec mirum videri debet, si ante Ecclesiam Synagogam dicimus: una est enim Ecclesia in praecedentibus et in sequentibus patribus. *Apprehendam te, et introducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae: ibi me docebis.* Mater Ecclesiae hoc loco caelestis illa Hierusalem intelligitur, de qua Paulus *Gal. 4. Illa autem, quae sursum est Hierusalem, libera est, quae est mater nostra.* Ducam, inquit, te in domum matris meae, idest persequar te reverentem in caelum post peractum incarnationis tuae et passionis mysterium. *Ducam* autem hic pro eo quod est deducam et prosequar accipitur, quia ascendentem Dominum in caelis Apostoli oculis deduxerunt *Act. 1.* et quousque eum nubes suscepit, pio adspectu prosecuti sunt, donec Angeli adstantes dixerunt: *Viri Galilaei, quid statis adspicientes in caelum? Ibi docebis me.* Cum in caelo receptus fueris, et me quoque tecum in caelum assumpseris, *ibi me docebis*. Hoc ad superiora refertur, ubi dicitur: *Inveniam te foris*. Cum, inquit, te foris invenero, hoc est cum te in assumpta carne adspexero, *ibi docebis me*, quia ad omnia quae interrogare voluero respondebis. Nam etiam saepe volentes Apostolos interrogare Dominus praeveniebat, eosque instruebat. Potest et ad hunc locum iungi ubi dicit: *Ducam te in domum matris meae, ibi me docebis*, et in omnem veritatem induces; quod impossibile est homini in praesenti vita posse consequi. Hinc est quod Dominus Apostolis repromittit dicens *Ioan. 16. Venit hora, cum iam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.* Ergo *ibi me docebis*, idest ibi te, et Patrem aperta visione revelabis; ibi te, hoc est divinitatem tuam, mihi facie ad faciem ostendes. *Et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum.* Per vinum fervor caritatis et dilectionis intelligitur. Dabo tibi, inquit, vinum, hoc est ostendam, quam ferventissima caritate diligam. Et hoc vinum non simplex erit, sed conditum odoribus, bonis videlicet operibus et virtutibus. Nam *amor Dei*, sicut B. Gregorius dicit, *numquam otiosus est. Operatur enim magna si est; si enim operari renuit, amor non est.* Vinum ergo conditum est dilectio cum operatione. Unde et Dominus in Evangelio *Ioan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Probatio dilectionis exhibitio est operis. *Et mustum malorum granatorum meorum.* Malum granatum idem est quod et malum punicum. Dicitur autem malum punicum granatum, eo quod multitudine granorum sit plenum. Malum punicum vero, eo quod in Africa plurimum abundet. Punicia enim ipsa est Africa. Habet autem corticem sanguinei coloris; et ideo, ut saepe dictum est, figuram tenet dominicae passionis. Mustum ergo malorum granatorum est dilectio martyrum, qui intantum dilexerunt Deum ut pro illo mori non dubitarent. Et bene mustum dicit, et non aliud poculum, quia mustum ferventissimum est, ita ut nimio fervore omnem sordem de se excoquat, et expurget. Dabit ergo Ecclesia dilecto mustum malorum granatorum suorum, idest ostendet in passionibus sanctorum martyrum quanta caritate Christum diligat. *Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Per laevam, ut B. Gregorius dicit, omnia prospera praesentis vitae accipiuntur; per dexteram vero futura beata vita caeli accipitur. Laevam ergo sponsi Ecclesia sub capite habet, et dextera eius illam amplexatur: quia quaecumque prospera praesentia saeculi pro nihilo reputat, cuncta quae temporaliter arrident despicit, dum ad solam supernae beatitudinis visionem tendit, dum illam solummodo amplexari desiderat. *Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ut non suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.* Habet Ecclesia quosdam in se qui baptismo Christi sunt regenerati, et nomine Christianitatis titulati; moribus tamen, et conversatione saeculo serviunt, et Ecclesiam suavissima quiete sopitam inquietare, atque ad perferendos tumultus saeculi excitare nituntur. Hi ergo tales propter gratiam mysteriorum Christi quam perceperunt, filiae Hierusalem appellantur in hoc loco; cum tamen moribus contraria agant. Et adiurat eas sponsus, ne suscitent, neque evigilare faciant dilectam; hoc est, ne illam in

somno dulcissimae quietis positam, idest contemplatione sui conditoris, sua inquietudine excitent, et ad sollicitudines et curas saeculi evigilare compellant. *Donec ipsa velit;* hoc est, donec peracto officio debitae servitutis, quod in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus exhibet Deo, admoneatur tantum cura corporeae fragilitatis ad ea quae sunt saeculi redire. *Quae est ista quae ascendit de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* Vox synagogae admirantis Ecclesiam de gentibus congregatam. *Quae est ista,* inquit, idest qualis est et quanti meriti, *quae ascendit de deserto?* Derelicta enim fuerat a Deo per idolatriam et veritatis ignorantiam. Ascendebat ergo virtutum gradibus de deserto, hoc est de errore infidelitatis, in quo ad tempus derelicta fuerat, *deliciis affluens*, hoc est virtutibus abundans, *innixa*, inquit, *super dilectum suum*, idest fiducialiter in Christo agens, et omnes virtutes suas, et cuncta bona ad eius gratiam referens: sciebat enim se nihil suis viribus implere posse; ideoque cum Apostolo dicebat *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum.* Et notandum, quod dicit, *Super dilectum suum:* nam Synagoga solam se putabat habere cognitionem Dei, ceteris gentilibus in ignorantia Dei constitutis: *notus enim*, ut ait Psalmista *Psalm. 75. in Iudaea Deus.* Sed ita admiranti Synagogae respondet ipse sponsus et dilectus per id quod sequitur: *Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.* Arborem malum Crucem dominicam debemus accipere, sub qua arbore suscitata est Synagoga, quia ipsa a praevaricatione originalis peccati, et a potestate diaboli per Crucem Christi redempta est. Ibi suscitata est quae peccatis erat mortua. Et bene arborem mali dicit: nam et supra huic arbori Christum comparavit dicens *cap. 2. Sicut malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Ibi corrupta est mater tua, et violata genitrix tua.* Matrem et genitricem Synagogae maiorem et principalem plebem Iudaicae partis dicit, quales erant scribae, et pharisaei qui Christum Pilato tradiderunt, qui reliquam plebem tamquam mater et genitrix regere debebant, et erudire; quales erant illi qui suadentibus ipsis principibus improbe acclamabant: *Crucifige eum: Mar. 15.* Haec ergo mater Synagogae sub arbore malo corrupta, et violata est, quando se, suosque posteros crudeli maledictione constrinxit dicens *Matt. 27. Sanguis eius super nos, et super filios nostros.* Nam et isti sub Cruce Christi erant, licet non fide, et devotione, tamen crudelis vindictae sibi et suis posteris imprecatione. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura ut infernus aemulatio.* Quia, inquit, *sub arbore malo suscitavi te*, hoc est quia passione in cruce te redemi; *pone me ut signaculum super cor tuum;* hoc est, habeto me semper in memoriam, et ne obliviscaris quanta pro tua salute pertulerim. *Pone me*, inquit, *ut signaculum super cor tuum*, per fidem, pone me *ut signaculum super brachium tuum*, per dignam operationem. Nam et nos quando aliquid rememorari nobis volumus, signaculum digito vel brachio imponere solemus, ut illo admoniti, rei cuius curam habemus, recordemur. Et nos ut signaculum super cor et brachium Christum imponere debemus, ut eius memoriam semper habeamus, et ut recte in illum credentes, fidem ipsam bonis operibus exornemus: quod si fecerimus, ipse quoque nos velut signaculum assumet, et nostri recordabitur; iuxta quod Zorobabel iudici Iudaeae repromittit *Aggaei 2. In illa die suscipiam te, Zorobabel servus meus, et ponam te sicut signaculum in conspectu meo.* Nam si nos beneficiorum eius obliti fuerimus, nec ei dignas gratiarum actiones retulerimus, ipse quoque nostri obliviscetur; sicut de impio Rege Iechonia dicit *Hie. 22. Si fuerit Iechonias annulus in dextera manu mea, inde evellam eum. Quia fortis est ut mors dilectio, dura ut infernus aemulatio.* Dilectio Christi fortis est ut mors: sicut enim mors animam a corpore separat, ut iam nihil concupiscere, nihil in praesenti vita homini liceat ambire; ita dilectio Christi quem vere pervaserit, totum saeculo huic mortificat, et quasi insensibilem reddit; solumque Christo vivens, mundo mortuus est. Idem sensus est cum dicit: *Dura ut infernus aemulatio:* nam sicut Infernus eos quos semel recipit numquam restituit, sed semper retinet; Ita verus Christi amor quem semel receperit, numquam dimittit. Unde Apostolus dicit *Rom. 8. Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an fames, an angustia, an gladius?* Sed et de dilectionn Christi hoc potest accipi, cuius dilectio fortis fuit ut mors: quia intantum nos dilexit, ut immortalis pro nobis mortem susciperet. Dura fuit aemulatio eius ut infernus, quia sicut infernus nescit misereri, aut a poenis reorum mitigare, sic Christi dilectio non potuit cessare, aut ullis Improbitatibus persecutorum removeri ab amore humani generis. Quidam hoc quod dicitur; *Dura est ut infernus aemulatio*, ad Synagogam referunt, quae gentes aemulabatur, et invidebat saluti illarum. Monet ergo eam Christus haec dicens, ut ab invidia cesset, et saluti Ecclesiae congaudeat. *Lampades eius lampades ignis atque flammarum. Lampades eius*, scilicet dilectiones, praecordia sunt sanctorum, in quibus veluti in vasis dilectio inhabitat. Hae ergo lampades ignis sunt, quia in corde ardent per amorem. Lampades vero flammarum, quia exterius lucent per operationem. *Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* Aquae, et flumina sunt violentae persecutorum minae, vel etiam blandimenta quibus sanctos a caritate Dei separare nituntur: de quibus Dominus in Evangelio dicit *Mat.* 7. loquens de viro qui aedificavit domum suam supra petram, quod *venerunt flumina, flaverunt venti, et impegerunt in domum illam; et non cecidit. Aquae* ergo *multae non potuerunt extinguere caritatem:* quia nulla tribulatio, nulla angustia sanctos a caritate Dei separare valebit. *Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Hic versiculus non eget expositione. Nam nullae huius mundi substantiae, nullae opes, comparatione dilectionis, aliquid sunt. Legimus quosdam sanctos sua dedisse pro amore Christi; sed tamen nihil sibi videbantur dimittere in comparatione caritatis quam emebant: unde Apostolus, cum non solum terrenam substantiam, sed et paternas traditiones dimitteret pro Christo, dicebat *Phil. 3. Haec omnia contemno, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam*, idest amorem illius acquiram. *Soror nostra parvula, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est?*

Vox dilecti Synagogam alloquentis est pro Ecclesia gentium. *Soror*, inquit, *nostra*, idest gentium Ecclesia, *parva est*, et *ubera non habet*. Ex magna dilectione dilectus communicato cum Synagoga nomine dicit, *Soror nostra:* quia enim ex Iudaeis carnem assumpsit, ideo se quasi Synagogae comparavit, et exaequavit. *Parvula*, inquit, *est soror nostra*. Sicut alicuius hominis aetas describitur, sic etiam aetas Ecclesiae: parva enim adhuc erat Ecclesia de gentibus congregata sub ipsis Domini, et Apostolorum temporibus, quia et parvitate credentium parva existebat, et ubera necdum habebat, idest nequaquam praedicando spirituales Deo filios generare valebat. Dicit ergo quasi consilium Synagogae requirens: *Quid faciemus sorori nostrae in dis quando alloquenda est?* Allocutio Ecclesiae est, vel cum intrinsecus occulta inspiratione, vel exterius aperta praedicatione admonet Deus animam uniuscuiusque fidelis; et est sensus: Quando per Apostolos meos alloquar Ecclesiam de gentibus congregatam, quid faciemus? idest, quomodo illi praecepta caelestia committemus, utrum videlicet quaeque minima, an, quo maior efficiatur, perfectiora illi secretorum caelestium mysteria trademus? Nam Deus omnipotens pro mensura et capacitate mentis humanae temperat verbum praedicationis; considerans vires et capacitatem auditoris. Sed Synagoga tacente, ipse pro ea respondit: *Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Si*, inquit, soror nostra *est murus, aedificemus super eum propugnacula argentea*: ac si diceret: Cum coeperint Apostoli mei praedicare Ecclesiae de gentibus congregatae, si tales fuerint auditores qui merito perfectionis murus appellari possint, dum videlicet vel ingenio naturali praediti, vel philosophica eruditione praestantes, quasi alios defendere et munire possunt, ut defendit murus; aedificemus super hunc talem murum propugnacula argentea: addamus illis eloquia divinarum Scripturarum: nam Psalmista dicit *Psalm. 11. Eloquia Domini eloquia casta: argentum igne examinatum*. Si vero tales fuerint auditores, qui nequaquam hostibus resistere possint, nec tela contravenientia repellere; sed fuerint velut ostium, ut simplicia annuntiantes possint aliquos ad Ecclesiam, et ad fidem adducere, quales sunt sacerdotes minoris gradus, qui baptizando in Ecclesia, et divinis mysteriis initiando, homines in Ecclesiam introducunt, *compingamus illud*, ostium, *tabulis cedrinis:* idest, proponamus eis exempla praecedentium patrum, qui veluti cedri, immarcescibilia opera habent, et veluti tabulae scientiae, et caritatis latitudine diffusi sunt. Latitudo enim tabularum latitudinem cordis, vel scientiam significat, dicente Psalmista *Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*. His ergo cedrinis tabulis, idest sanctorum exemplis, compingamus illud ostium, ut videlicet eorum imitondo exemplis aliis Ecclesiam introeundi, veluti ostium ianuam pandant. *Ego murus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*. Vox Ecclesiae, quae cum audisset pro sua salute consulentem dilectum suum, ipsa laeta respondet: *Ego murus*, sum, *et ubera mea sicut turris. Ego*, inquit, *murus*, quia ego supra firmam petram fundata sum, et glutino divinae caritatis solidata. Sive *murus sum*, quia de vivis lapidibus et electis, hoc est sanctis, sum aedificata. *Et ubera mea sicut turris*, quia tales intra me contineo qui vice uberum alios nutrire possunt spirituali doctrina, et vice muri, et turris defendere, et munire; quique sicut turres muniunt, et defendunt, ita merito doctrinae, et conversationis inter reliqua membra praecellunt. Hoc autem non meis meritis, neque libertate mei arbitrii habeo, sed dono et gratia sponsi mei. *Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens*, idest ex quo ille suum sanguinem pro me fudit, et repropitiando mihi Deum Patrem, dissolvit inimicitias quae erant inter Deum et hominem, mihique caelestia pacificavit. Ex quo ergo hanc pacem reperi, murum esse et habere ubera vice turrium merui. *Vinea fuit pacifico*, idest dilecto meo, qui verus est pacificus, quia per eum pacificata sunt omnia quae sunt in caelis et quae in terra. Inde a Propheta, *pater futuri saeculi, princeps pacis* appellatur: *Isai 9.* In cuius veri pacifici typum, Salomon, idest pacificus, auctor huius carminis praecessit. Huic ergo fuit vinea, videlicet sancta Ecclesia. *Quae habet populos*. Hoc dicit ut se de Ecclesia gentium, non de Synagoga ostenderet canere: nam Synagoga unius tantum gentis fuit; Ecclesia vero habet populos, quia omnes gentes intra capacissimum suum gremium recepit. *Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos*. Custodes huius vineae, idest sanctae Ecclesiae, sunt Prophetae, et Apostoli, Apostolorumque successores. Sive etiam custodes sunt angelicae virtutes, quae ab incursibus tentationum, et daemonum Ecclesiam custodiunt. *Vir affert pro fructu eius mille argenteos*. Omnes viros fortes dicit et perfectos: nam vir a virtute vocatur. Fructus Ecclesiae est caelestis vitae remuneratio, pro qua sancta Ecclesia in praesenti laborare non cessat. Mille autem argentei, quos pro fructu vir affert, significant omnia quae in hoc mundo possideri possunt: millenarius enim numerus pro summa perfectione et plenitudine ponitur. *Vir* ergo *pro fructu* huius vineae *mille affert argenteos*, quia sancti omnia sua relinquunt, et pauperibus erogant, ut fructus huius vineae, hoc est supernam mercedem, consequantur. Tale est illud quod Dominus in Evangelii parabola dicit *Matth: 13. Simile est Regnum caelorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet, et emit agrum illum. Vinea mea coram me est*. Vox sponsi. Tu, inquit, dicis, quia vineam meam tradidi custodibus, tamen vinea mea semper coram me est: quia licet eam custodibus meis commiserim, ego tamen semper curam illius habeo, nec pro illa sollicitus esse desisto; sed sum cum illa usque ad consummationem saeculi. *Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus eius. Mille tui*, subaudi argentei, quos pro vineae dedisti fructu, *pacifici* tibi sunt; quasi diceret: O anima fidelis, noli dubia esse pro aeterna mercede, pro qua tua omnia dimisisti, quia mille argentei tibi pacifici sunt, idest manet pro te illa certa remuneratio, et verum inde fructum consecuta es. *Et ducenti*, subaudi, argentei, *his*, subaudi, pacifici sunt qui custodiunt fructus meos. Sicut per millenarium plenitudo perfectionis, sic etiam per centenarium summa perfectio designatur, quia centenarius de laeva in dexteram transfertur. Ducenti ergo argentei,

qui de duplicatis sunt centenariis, significant eos qui doctrina, et operatione perfecti sunt, qui iuste et pie vivendo, semetipsos custodiunt, et etiam praedicando alios convertunt. His ergo talibus ducenti argentei pacifici sunt, quia duplicata in caelis eius manet remuneratio; de qua videlicet per Danielem *cap. 12.* dicitur: *Et qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates.* Hos enim dupliciter iubet Apostolus honorari, dicens *1. Tim. 5. Presbyteri qui in vobis sunt, duplici honore digni habeantur, maxime qui praesunt vobis, et laborant in verbo. Quae habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocem tuam.* Vox dilecti sponsam Ecclesiam alloquentis. O Ecclesia, quae habitas in hortis, idest quae excolendis virtutum germinibus insistis: hortus etenim sponsi ipsa Ecclesia est, quia, ut superius lectum est, crebro se promittit eam in hortis visere. Ergo Ecclesia in hortis habitat, quia plantaria virtutum assidue nutrit. Nec transitorie quasi postmodum recessura ibi tugurium ponit, sed fixà statione ibi habitat. *Fac me*, inquit, *audire vocem tuam*, idest praedica Evangelium, praeceptaque meae legis simul, et promissionem caelestium praemiorum annuntia: hoc enim mihi iucundum et delectabile est ut audiam vocem tuam, hoc est ut audiam te verba salutis aeternae annuntiantem. Sed et *amici auscultant*; idest angelici spiritus vocem tuam delectantur audire, quos tibi amicos feci per effusionem sanguinis mei, tuosque adiutores ac protectores contra malignos spiritus institui. Sive *amici*, idest spiritus iustorum, *auscultant*, quos de tuo caetu ad me in caelestibus assumpsi: et ipsi enim de tua praedicatione, et fratrum salute congaudent. Respondit confestim ipsa sponsa dilecto suo: *Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.* Mira responsio. Invitatur ad praedicandum, ut sponsus audiat vocem eius; illa vero hortatur sponsum suum ut fugiat. Sed magna est mysterii consequentia. Nam superius praedicta fuerat Christi nativitas, cum dixit: *Quis det te fratrem meum sugentem ubera?* Praedicta etiam fuerat eius passio, ubi dictum est: *Sub arbore malo suscitavi te.* Nunc consequenter hortatur sponsum ut fugiat, hoc est velocissime per ascensionem ad Patrem redeat. Et est sensus: Iubes me praedicare, vis vocem meam audire. *Fuge, dilecte mi*, idest, impleto incarnationis, et passionis tuae mysterio, revertere ad caelum ut non iam te sicut hominem, sed sicut Deum super omnia cogitare incipiam. Tunc enim audies vocem meam, quia tunc liberius praedicabo omni mundo: et hoc est quod Dominus in Evangelio dicit *Ioan. 16. Ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam.* Expediebat enim Apostolis, et omni Ecclesiae ut Christus rediret, idest praesentiam temporalem absentaret: quia dum in corpore praesens erat, non poterant eum spiritualiter amare, et non poterant eum quem hominem cernebant ut Deum invisibilem, et ubique praesentem cogitare; at postquam caelos ascendit, coepit eum Ecclesia spiritualiter diligere, et sicut Deum iam cogitare, et praedicare: et hoc est quod Apostolus ait *2. Cor. 5. Et si noveramus Christum secundum carnem; sed nunc iam non novimus eum.* Ergo *dilecte mi*, si vis me ita praedicare, *refuge*, idest recede ad caelestia, et qui fuisti comprehensibilis per humanitatem, efficere incomprehensibilis per divinitatem. Verumtamen ne me in praesenti sine tua visitatione relinquas, mihique te penitus subtrahas. *Similis esto capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.* Sicut, inquit, capreae, et hinnuli cervorum indomita animalia humanum consortium fugiunt, tamen crebrius in montibus videntur; sic et tu post tuam ascensionem licet invisibilis sis, dignare mihi tamen saepius dono tuae gratiae apparere. Et hoc *super montes aromatum*: montes enim aromatum sancti Dei sunt, excellentia sanctae conversationis, et caelo proximi, et odore, ac fama virtutum longe lateque fragrantes. Hinc et Apostolus de se sibique similibus dicit *Phil. 3. Nostra conversatio in caelis est*: et alibi *2. Corinth. 2. Christi bonus odor sumus Deo, in omni loco.*

DIVI THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN CANTICUM CANTICORUM

EXPOSITIO ALTERA

PROOEMIUM S. THOMAE

SONET VOX TUA IN AURIBUS MEIS: VOX ENIM TUA DULCIS, ET FACIES TUA DECORA: *CANTIC.* 2.

In principio cuiuslibet libri, quantum ad praesens spectat, duo sunt notanda: primo quis sit libri titulus; secundo quae sint causae operis. Praedicta autem auctoritas, quae legitur *Cantic.* 2. aliter et aliter exposita, nobis utrumque insinuat. Nam si verba praedictae auctoritatis sint sponsi ad sponsam, idest Christi ad Ecclesiam, tunc declarant nobis libri titulum; si vero intelligantur de Christo dicta, manifestant nobis causas operis. Intitulatur autem liber iste, *Cantica Canticorum*, ut ex Glossa haberi potest. Cantus tamen qui in hoc libro docetur, non est corporalis, seu sensibilis, sed magis intellectualis, et secundum spiritum. Dicimus enim duo esse genera verborum, interiora, et exteriora, sive sensibilia, et intellectualia, ut patet per Augustinum *in 2. de Civitat. Dei*, ubi ipsas cogitationes cordis locutiones appellat. Sicut ergo in locutionibus exterioribus secundum melodiam, et proportionem prolatis resultat cantus sensibilis; ita in locutionibus interioribus, et etiam affectionibus secundum proportionem, et ordinem debitum ad Deum directis resultat quaedam melodia spiritualis, et quidam cantus intelligibilis. Non enim sic debemus restringere nomen cantus ut solum in sensibilibus vocibus esse habeat: nam Boetius in Musica sua ostendit musicam proportionem aliquo modo circa omnia esse, inquantum singula secundum melodiam per quamdam proportionem sunt condita. Sicut et Augustinus *in 6. Musicae* extendit numeros musicales ad actiones animae: nam secundum quinque numerorum genera, quae ipse distinguit *in 2. capit. dicti libri*, idest secundum numeros iudiciales, progressores, occursores, recordabiles, consonales, salvat actiones ipsius animae. Immo ipsa usitata locutio admittit ut manifeste dictum, canticum appellet, secundum quem modum Geometrae loqui consueverunt: unde cum aliquid geometrice probare volunt, dicunt: Sicut cantat talis propositio, si in illa propositione manifeste illud profertur. Quia ergo Deo omne cor patet, et omnis voluntas loquitur, et cogitationes, et affectiones voluntatis non discedunt a melodia et a proportionibus, qua, et secundum quas attenditur operatio virtuosa, quoddam canticum dici possunt. Tale est Canticum quod hic cantatur: quia hic exprimuntur debitae affectiones, et cogitationes cuiuscumque animae sanctae, vel etiam totius Ecclesiae, secundum quas intendit gustare divinam dulcedinem, et habere sui sponsi consortium. Et si volumus secundum quamdam adaptationem loqui, dicere possumus, Deum habere duas aures; unam irae, aliam pietatis. Secundum aurem irae audit clamorem: secundum quem modum dixit ad Cain: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra Genes. 4.* Secundum aurem pietatis dicitur audire, cantilenas, idest affectiones, cogitationes, orationes, desideria devotarum mentium. Et quia suave est illi, scilicet Deo, audire tales cantus, et delectatur in animabus sanctis, sicut bonus pater in bonis filiis; ideo invitans animam sanctam, sive totam Ecclesiam ad sic cantandum, ait: *Sonet vox tua in auribus meis:* et subdit causam: *Vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* His enim duabus causis appetitur cantus alicuius: primo propter se, videlicet quando cantus est dulcis, et suavis; secundo ratione cantantis, ut si habeat decoram faciem: nam cui placet vultus cantantis, verosimile est quod magis delectetur in cantu. Utroque autem modo delectatur Christus in anima sancta; scilicet ratione ipsius cantus, videlicet propter bonitatem affectionum, et cogitationum; et ratione ipsius gratiae: nam gratia Dei in essentia animae existens reddit animam bonam, et opera eius Deo grata. Patet ergo quod si verba praedicta sunt sponsi ad sponsam, designant titulum

huius libri, qui dicitur *Cantica Canticorum*, quia excellenti modo hic talis melodia insinuatur: consuevit enim genitivus pluraliter appositus nominativo denotare excellentiam, ut *Rex Regum, et Dominus Dominantium Apoc. 19.*

Sed si praedicta verba volumus exponere ut sint verba Ecclesiae loquentis ad Christum, designant nobis causas huius operis, licet series litterae contradicere videatur. Ex quo tamen a veritate fidei non discedit, non est talis expositio repellenda: quia in sacra pagina non solum assignatur sensus litteralis, qui semper est continuus, sed etiam mysticus, quem non oportet esse continuum. Secundum hoc ergo dicamus, quod causa materialis, et efficiens notatur, cum dicitur: *Sonet vox tua in auribus meis;* formalis, cum dicitur: *Vox enim tua dulcis;* finalis, cum adnectitur: *Et facies tua decora.* Sponsus, et sponsa, idest Christus, et Ecclesia, sive Christus, et anima sancta, est materia huius libri, ut Glossa tangit. Quod si sponsa dicit sponso: *Sonet vox tua in auribus meis*, causam materialem habemus, et etiam efficientem: quia sponsus ipse qui est verus Deus, cum hoc quod est subiectum sive materia doctrinae sacrae, est etiam principaliter causa efficiens huius scientiae. De causa vero instrumentali non sit nobis curae, quia huiusmodi causae habentur respectu doctrinae sicut instrumenta, sicut penna scribentis, iuxta illud *Psalm. 44. Lingua mea calamus scribae velociter scribentis.* Sicut ergo superstitiosum esset, cum quaereretur de auctore alicuius libri, quaerere cum qua penna scriptus fuisset liber; ita quodammodo superstitiosum videtur quod aliquis sit multum sollicitus inquirere causas instrumentales Scripturae sacrae: nam si constat de veritate, quod liber sit a Spiritu sancto, non est magna cura adhibenda ad inveniendum auctorem alium. Quod si tamen aliter videatur de hoc adhibenda cura, dicimus, quod Salomon fuit talis causa huius libri: qui, secundum quod Glossa tangit, fuit trinomius, et secundum numerum nominum tres edidit libros. Dictus enim fuit *Salomon*, idest pacificus: *Ieddidia*, idest dilectus; et *Ecclesiastes*, idest concionator: secundum enim quod fuit pacificus, edidit librum Proverbiorum; secundum quod fuit dilectus, edidit librum Canticorum; et secundum quod fuit concionator, edidit librum Ecclesiastes.

Causa autem formalis habetur cum subiungitur: *Vox tua dulcis.* Consuevit enim distingui duplex forma, scilicet forma tractatus, quae est modus agendi; et forma tractandi, quae est ordinatio capitulorum ad invicem. Modus autem agendi in aliis scientiis est approbativus aut improbativus; in doctrina vero sacra, potissime in canone, esse videtur inspirativus, idest revelativus, quia magis talis tractatus innititur revelationi, quam probationi. Modus autem in isto libro specialiter videtur esse affectivus, desiderativus, et contemplativus. Unde Glossa tangit, quod modus huius libri est ostensivus, quali desiderio membra capiti adhaereant, et ei placere contendant, et quali affectione sponsus Ecclesiam diligat: unde modus agendi huius libri convenienter notatur per huiusmodi dulcedinem, cum dicit: *Vox tua dulcis:* quia complacentia, affectio, et desiderium quamdam dulcedinem amoris important. Ex hoc etiam potest haberi forma tractandi, quae talis debet esse qualem requirit modus agendi. Immo quia ipse ordo capitulorum ad invicem bene intellectus animam demulcet, et delectat, non inconvenienter forma tractandi per dulcedinem intelligitur. Causa vero finalis habetur cum subinfertur: *Facies tua decora.* Est igitur finis huius libri, ut Glossa tangit, dilectio secundum quam sponsa delectatur; et cum hoc potissime sit propter decorem faciei sponsi, convenienter talis finis insinuatur cum dicitur: *Facies tua decora.*

Dubitaret forte aliquis, cum in tota sacra pagina finis sit dilectio, quomodo differenter dilectio Dei sit finis huius libri, et totius doctrinae sacrae: et utrum propter hoc quod finis huius scientiae est opus, an practica scientia dici possit.

Ad horum evidentiam est notandum, quod sicut in tota physica naturali finis est cognoscere corpus mobile, inquantum mobile; in libris autem partialibus huiusmodi finis contrahitur, sicut patet quod in libro Physicorum non intenditur cognitio corporis mobilis quocumque speciali modo, sed cognitio talis corporis simpliciter, non contrahendo ad hoc, vel ad illud; in libro vero de Generatione intenditur talis cognitio, ut contrahitur corpus mobile ad formam; in libro vero de Caelo, ad situm: et sic in aliis libris, modo contracto, intenditur cognitio talis corporis: eodem modo in doctrina ecclesiastica dilectio Dei in universali sumpta intenditur quocumque modo manuducamur ad talem dilectionem. Sed in partialibus libris specificatur talis intentio, ut in Genesi, prout ad eam deducimur considerando divinam potentiam: quia ibi ostenditur quomodo Deus caelum, et terram, et omnia de nullo produxit in esse; in hoc autem libro specialiter manuducimur ad divinam dilectionem, considerando divinam benignitatem, et meditando quanta affectione Christus sponsam suam diligat, et quanto desiderio moveri debet anima sancta ad gustandum dulcedinem divinam. Quae si bene advertimus, non inconvenienter finis huiusmodi libri assignatur dilectio Dei, licet etiam hoc sit finis totius doctrinae sacrae: speciali enim modo liber iste provocat nos ad dilectionem Dei, et proximi.

Ad secundum quaesitum dicendum, quod haec scientia dicitur Dei dilectiva, vel affectiva, ut manifeste probavimus in quaestionibus super primum Sententiarum; et si propter hoc aliquis velit eam appellare practicam, quia dilectio est quoddam opus, sententiam teneat, linguam corrigat. Nam scientia practica principaliter ordinatur ad opus exterius; ideo scientiae politicae practicae nominantur, et politica, idest bonitas, dependet ex operibus nostris: nam secundum Philosophum, quia bona facimus, boni sumus; et ex similibus actibus generantur similes habitus. Bonitas vero spiritualis, quia non dependet ex operibus exterioribus, immo ex habitu caritatis, et eius operibus, sacra pagina quae ad talem bonitatem ordinatur, practica dici non debet. Sicut ergo scientia quae ordinatur ad speculationem, non dicitur practica, licet speculari sit quoddam opus, sed suscipit nomen ex speculatione, et dicitur speculativa; sic et Theologia, quae ordinatur ad affectionem, sive dilectionem caritatis, quia huiusmodi opera non sunt exteriora, ab eis debet denominari specialiter Theologia, et debet dici affectiva, vel dilectiva, et non practica. His visis, accedamus ad expositionem litterae.

TRACTATUS PRIMUS

SIVE PRIMA PARS TOTIUS LIBRI.

CAPUT PRIMUM.

Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum; ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me Rex in cellaria sua. Exultabimus, et laetabimur in te, memores uberum tuorum super vinum. Recte diligunt te. Nigra sum, sed formosa, filiae Hierusalem. Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol. Filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi. Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie; ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum, et pasce hoedos tuos iuxta tabernacula pastorum. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es; oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Osculetur me osculo oris sui. Intentio principalis huius operis est exprimere mutua desideria inter sponsum et sponsam, sive inter Christum et Ecclesiam. Et quia secundum alium et alium statum alia sunt desideria; ideo secundum diversos status Ecclesiae oportet nos hunc librum dividere. Ecclesia enim potest tripliciter considerari. Primo quantum ad statum primitivum, scilicet quantum ad statum rami fracti: nam Iudaei sunt excaecati, et Gentiles sunt admissi, iuxta illud *Rom. 11. Tu quidem* gentilis *cum oleaster esses, insertus es in illis*, idest ramis bonae olivae, *et socius radicis, et pinguedinis bonae olivae factus es.* Secundo rursum potest considerari quantum ad statum ultimum, quando Iudaei omnes salvi fient: quia tunc temporis *si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, residui salvi fient: Rom. 9.* Et quia non est dare extrema sine medio; ideo praeter statum primum, et ultimum est dare medium. Hos autem tres status quodammodo tangit Apostolus *ad Rom. 11.* cum ait: *Quia caecitas venit in Israel ex parte*, quantum ad statum primitivum, *donec plenitudo gentium intraret*, quantum ad statum medium, secundum quem Ecclesia proficit, et quasi universaliter gentes sunt conversae. Et subdit, quod *tunc omnis Israel salvus erit*, quantum ad statum ultimum, quando Iudaei plene convertentur ad Christum, quod erit in fine saeculi. Secundum hos tres status liber iste dividitur in tres partes. Quia primo describuntur mutua desideria inter Christum et Ecclesiam, secundum quod Ecclesia fuit in statu primitivo; secundo describuntur talia desideria quantum ad statum medium; tertio describuntur quantum ad statum ultimum. Secunda pars est ibi, *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel*, ultra medium tertii capituli. Tertia pars est ibi, *Descendi in hortum meum*, ut infra *cap. 6. circa finem.*

Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod desideria primitivae Ecclesiae dupliciter distingui possunt, scilicet quantum ad adeptionem boni, et quantum ad fugam mali. Primo ergo Salomon describit desideria sponsae, idest Ecclesiae, sive animae sanctae, secundum quod desiderat adipisci divinas dulcedines, et sponsi sui Christi degustationes. Secundo ponit desideria eius, secundum quod desiderat fugere exteriores tribulationes. Prima ibi, *Osculetur me osculo oris sui*. Secunda ibi, *Nigra sum, sed formosa*. Prima dividitur in duas, quia primo ponitur sponsae desiderium; secundo quia ad obtinendum quod desiderat, non potest per se sponsa sufficere, implorat divinum auxilium. Secunda ibi, *Trahe me post te*. Prima pars dividitur in tres partes: quia primo ponitur sponsae desiderium; secundo subditur desiderii causa, sive ratio; tertio ex ratione assignata concludit sponsum suum naturaliter desideratum esse. Secunda ibi, *Quia meliora*. Tertia ibi, *Ideo adolescentulae*. Est autem tale desiderium Ecclesiae, quod desiderat osculari

osculo oris Dei, idest adipisci dulcedinem, et gratiam per ipsum. Debet ergo optative legi ista littera. *Osculetur*, idest utinam oscularetur me Deus Pater osculo oris sui; ita quod Deus Pater sit osculans, Filius sit os, et Spiritus sanctus sit osculum. Dicitur autem Filius os Patris, inquantum est verbum eius, et manifestativum ipsius. Spiritus autem sanctus dicitur osculum: quia sicut in osculo procedit corporalis spiritus ab osculante per os, sic Spiritus sanctus procedit etiam a Patre procedendo a Filio, cum Filius hoc habeat a Patre quod spiret Spiritum sanctum. Ideo Augustinus *16. de Trin.* dicit, Spiritum sanctum principaliter procedere a Patre. Desiderat ergo gustare dulcedinem gratiae, quae appropriatur Spiritui sancto, participando eius dona, et suam gratiam. Deinde cum dicit, *Quia meliora sunt ubera tua vino*, assignat causam, et rationem desiderii sui. Quod antequam exponamus, triplex nobis occurrit dubitatio litteralis. Primo quia videtur textus hic dissutus esse, cum prius Ecclesia loquuta fuerit in persona tertia, dicens: *Osculetur me osculo oris sui:* postea assignando causam, locuta est Deo in persona secunda, subdens: *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Secundo etiam apparet textus dissutus, et inconveniens ratio: quia cum sponsa desideret osculum, si vellet assignare causam desiderii sui, deberet commendare labia, per quae fit osculum, non ubera. Tertio videtur inconveniens huiusmodi dictum, quia sponsae consueverunt habere ubera, non sponsi. Cum ergo in praedicta locutione sponsa loquatur ad sponsum, non videtur competens quod laudat ubera eius.

Respondeo dicendum, quod primam dubitationem solvit Glossa, dicens, quod sponsa loquitur more amantis, qui propter fervorem dilectionis loquendo ordinem non valet servare; ideo aliquando loquitur in tertia persona, aliquando in secunda. Possumus etiam taliter dicere, sponsam in primordio suae locutionis loqui in tertia persona, quia non audet tantum Dominum in principio alloqui in secunda persona; sed petitione facta cognoscens se talia desiderare non posse sine divina gratia, iuxta illud *2. Corint. 3. Non quod sufficientes simus cogitare a nobis aliquid quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est*, ideo confisa de Dei auxilio, quae prius proposuerat sua desideria Deo in tertia persona, dicens, *Osculetur me osculo oris sui;* in dando rationem sui desiderii, alloquitur ipsum in secunda persona, subdens: *Quia meliora sunt ubera tua vino.*

Secunda dubitatio etiam solvitur: quia secundum Dionysium *1. de Div. Nomin.* intelligibilia sunt incomprehensibilia a sensibus; ideo per unum sensibile non expresse manifestatur intelligibile, sed multa sensibilia expressius unum intelligibile notificant. Ut ergo detur intelligi, osculum a sponsa quaesitum non fuisse carnale, sed spirituale, in quo non solum bonitas labiorum, sed etiam uberum, et aliorum sensibilium multorum perabundantius comprehendatur, in laudando praedictum osculum, laudat sponsa ubera, non labia.

Tertia dubitatio solvitur similiter a Glossa: quia ideo tribuit sponsa sponso ubera, ut ostendat se figurative loqui. Aliter etiam solvi potest: quia non est simile de matrimonio carnali, et spirituali: nam sicut in matrimonio carnali sponsa dat dotem sponso, in spirituali fit e converso, quia sponsus charismatibus dotat animam; sic etiam in huiusmodi matrimonio ubera principalius competunt sponso. His visis, notandum, quod assignare rationem, vel causam quare aliquid sit desideratum, est ostendere illud esse bonum: quia secundum Philosophum *in 1. Ethic.* et *1. Rhetoric.* bonum est quod omnia appetunt. Et quia bona spiritualia nobis innotescunt per corporalia; ideo sponsa in ostendendo bonitatem osculi sponsi, per similem bonitatem divinae dulcedinis commendat eam tripliciter. Primo ex eo quod reficit gustum, quod notatur cum dicitur: *Quia meliora sunt ubera tua vino;* secundo ex eo quod reficit odorem, quod habetur cum subiungitur: *Fragrantia unguentis optimis;* tertio quia delectat tantum, quod habetur cum dicitur: *Oleum effusum nomen tuum.*

Ad intelligentiam praedictorum notandum, quod dulcedo quam Ecclesia sponsa Christi desiderat adipisci, hauritur secundum contemplativam vitam. Vita autem contemplativa, prout de ea locuti sunt Philosophi, et sancti, non accipitur uniformiter: nam Philosophi finem contemplationis ponunt in sapere. Ideo *in 10. Ethic.* ubi determinatur de contemplatione, et felicitate, ostenditur operationem perfectam secundum spiritualem contemplationem esse felicitatem: nam speculari secundum sapientiam, idest secundum metaphysicam, est summa felicitatis, quam posuerunt Philosophi. Ideo Philosophus *in 4. Ethic.* volens talem felicitatem summe extollere, ostendit eam esse maxime delectabilem, dicens quod Philosophia videtur habere delectationes mirabiles puritate et firmitate. Sed contemplatio, ut de ea loquuntur Theologi, magis consistit in sapore, quam in sapere; et magis consistit in dilectione, et dulcedine, quam in contemplatione. Et si invenitur aliquando studium litterarum pertinere ad contemplativam vitam secundum Theologos, hoc est inquantum per huiusmodi studium manuducimur in amorem Dei. Si quis ergo ad hoc studet ut sciat, non ut aedificet, et in dilectione Dei proficiat, cognoscat se vivere vita contemplativa secundum Philosophos, non secundum Theologos. Si ergo de huiusmodi contemplatione secundum sensibilia loqui volumus, per quamdam adaptationem dicere possumus, vitam contemplativam Philosophorum reficere auditum, et visum; spiritualem autem contemplationem Theologorum reficere gustum, odoratum, et tactum. Nam licet omnes sensus nobis ad cognitionem deserviant, potissime tamen auditus, et visus nobis famulantur ad scientiam: nam secundum Philosophum omne quod quis novit, aut discens, aut inveniens novit. Auditus ergo, qui est sensus disciplinabilis, ut dicitur *1. Metaph.* nobis deservit ad scientiam, ut habetur per doctrinam, et ut sumus discentes; visus vero, qui plures differentias nobis demonstrat, ut *in eod. 1. Metaph.* probatur, deservit nobis ad scientiam, ut habetur per inventionem, et ut invenientes novimus. Ideo contemplatio philosophica, quae consistit in sapere, apparet, si considerentur praedicta, quia potissime reficit auditum, et visum; contemplatio vero spiritualis, quae consistit in sapore, et secundum quam est magis vita nostra, habet reficere gustum, odoratum, et tactum, quae magis nobis deserviunt ad necessitatem vitae. Unde cum beatitudo Philosophorum consistat in intellectu; beatitudo vero spiritualis completive, et consummative consistat in voluntate, ut suo loco

poterit declarari, cum cogitationes mentis dicantur locutiones, et visiones, ut plane dicit Augustinus *in 9. de Trinit. cap. 11.* non tamen proprie dicantur gustationes, et odorationes, et tactus, quia talia magis videntur tenere se ex parte voluntatis, satis apparet bene esse dictum quod proposuimus, contemplationem philosophicam reficere auditum, et visum; spiritualem vero gustum, odoratum, et tactum. Volens ergo sponsa commendare contemplationem spiritualem, non philosophicam, ait: *Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis.* In quibus verbis tangit tria genera hominum existentium in Ecclesia, quos aliquo modo reficit divina dulcedo. Nam inquantum ubera sponsi, idest voluptas dulcedinis eius, melior vino dicitur, idest omni sapore corporali, reficiuntur perfecti, qui talem dulcedinem nituntur gustare; prout vero huiusmodi, idest ubera, sunt *fragrantia unguentis optimis*, idest omnibus odoribus sensibilibus, reficiuntur proficientes, qui ad talem dulcedinem moventur per odoratum. Sed ut nomen Christi est *oleum effusum*, propter sui mollitiem, et pinguedinem delectans tactum super cetera, reficiuntur incipientes, qui se habent ad modum habentium solum tactum secundum spiritualem vitam: nam sicut tactus est illud quo restringitur sensibilis vita in infirmo, quia alius secundum Philosophum modus vivendi est secundum alios sensus, alius secundum tactum, quia talis vita sine tactu remanere non potest; ita incipientes participant spiritualem vitam in infirmis, propter quod videntur habere solum tactum secundum talem vitam. Sed cum proficiunt, sic ratione profectus odoratum acquirunt, secundum quod moventur ad odorem dulcedinis. Cum vero perfecti sunt, plene in Christo delectantur, et dulcedinem eius gustant. Deinde cum dicit, *Ideo adolescentulae*, infert ex dictis, sponsum Christum universaliter dilectum in Ecclesia; et continuatur sic textus. O Domine Iesu Christe, qui es omnia in omnibus conformando te omnibus, perfectis, proficientibus, et incipientibus, omnibus secundum suum modum tuas dulcedines tribuens, quia omnibus sic te conformas, *ideo adolescentulas*, idest incipientes, *dilexerunt te.* Vult ergo arguere sponsa per locum a minori: nam si adolescentulae, idest incipientes, de quibus minus videtur, diligunt Christum; sequitur quod Christus in Ecclesia universaliter sit dilectus. Et notandum, quod ista conclusio, *Ideo adolescentulae dilexerunt te*, dupliciter potest continuari. Primo secundum quod sequitur ex omnibus supradictis, quemadmodum est expositum; secundo secundum quod sequitur ex immediate suprapositis: ut quia nomen Christi est *oleum effusum*, idest reficit incipientes, ut est expositum; *ideo adolescentulae*, per quas intelliguntur incipientes, *dilexerunt te.* Dicuntur autem *adolescentulae* incipientes, ut patet per Glossam dicentem, quod *adolescentulae sunt non vetustae per culpam, sed novellae per gratiam.* Semper autem per locum a minori concludit Christum esse universaliter dilectum.

Trahe me post te. Postquam sponsa expressit suum desiderium, quo dulcedinem Christi adipisci volebat; videns per se ipsam non posse obtinere suum desiderium, in parte ista implorat divinum auxilium. Et dividitur pars ista in partes duas: quia in postulando tale auxilium primo ponitur sponsae petitio; secundo sponsi exauditio, ibi, *Introduxit me Rex.* Circa primum duo facit: quia primo sponsa implorat divinum auxilium; secundo confitetur, ipsum esse suave, et validum. Primum habetur cum dicitur: *Trahe me post te.* Secundum cum subditur: *Curremus in odorem unguentorum tuorum.* Continuetur ergo sic. Domine Iesu Christe, video, quod ex me non possum ad te venire, nec tuam dulcedinem gustare; ideo tuum auxilium implorans rogo: *Trahe me post te.* Nam secundum quod Christus dicebat *Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit illum:* et quia indivisa sunt opera Trinitatis, ut dicit Augustinus *1. de Trinit. c. 3.* et Damascenus *lib. 3. c. 18.* ideo sicut nullus accedit ad Christum sponsum, nisi Pater eum trahat; ita nullus accedit ad Christum sponsum, nisi Christus eum trahat. Bene ergo dicit sponsa, idest Ecclesia, sponso suo Christo: *Trahe me post te.* Deinde cum dicit, *Curremus in odorem*, sponsa confitetur, auxilium Christi esse suave, et validum. Continuatur autem sic. Non ad insipientiam dico: *Trahe me post te:* quia tuus tractus est suavis, et validus. Quia si tu me traxeris, non solum movebor qualitercumque, sed etiam curram *in odorem unguentorum tuorum*, idest velociter movebor, dummodo possim suaviter odorare virtutem, et dona tua. Notandum autem, quod cum sponsa dicit, se cursuram ad tractum Christi, confitetur eius tractum non esse violentum, sed suavem, nam currere est voluntate moveri. Rursum confitetur, talem tractum esse fortem, quia in cursu notatur velocitas motus, quae sine magna virtute esse non potest. Nec mirum, si Christus trahit suaviter, et fortiter, quia *Christus est Dei virtus, et Dei sapientia* secundum Apostolum *1. ad Corinth. 1.* et sapientia, ut legitur *Sap. 8. attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Et notandum, quod sponsa, cum postulat se trahi, nominat se in singulari, dicens, *Trahe me post te.* Cum dicit huiusmodi tractui se obedire, nominat se in plurali, dicens: *Curremus in odorem unguentorum tuorum:* cuius ratio est, quia Deus, quantum est de se, uno modo trahit, quia secundum Dionysium *4. de Div. Nomin. sicut sol non ratiocinans, neque praeeligens immittit radios suos sensibiles; sic Deus immittit radios suos intelligibiles.* Non tamen trahimur uno modo: quia licet Deus uno modo se habeat ad omnia, non tamen se habent omnia uniformiter ad ipsum, quia eadem influentia diversimode recipitur in creaturis. Quomodo autem intelligendum sit dictum Dionysii, et quomodo Deus se habeat ad omnia uniformiter, alibi *p. 1. q. 47. ar. 1.* declaravimus. Deinde cum dicit, *Introduxit me Rex*, ponitur, quomodo sponsus exaudiat petitiones suae sponsae. Et circa hoc sponsa tria ostendit: quia primo dicit, se ad dulcedinem quam petierat, esse introductam; secundo bonum quod desideraverat, gaudet se esse adeptam; tertio fatetur, se circa illud bonum non esse deceptam. Primum cum dicitur: *Introduxit me Rex in cellaria sua;* secundum cum adnectitur: *Exultabimus, et laetabimur in te;* tertium cum subinfertur: *Memores uberum tuorum super vinum. Recti diligunt te.* Continuatur autem sic. Non in vanum petii divinum auxilium, quia sponsus meus, qui est Christus, *Rex Regum, et Dominus dominantium Apoc. 19.* respiciens humilem petitionem meam, *introduxit me in cellaria sua*, idest

in dulcedinem suam, dando mihi gratiam suam. Dicitur autem gratia cellaria in plurali, quia ab ea fluunt, et derivantur singulae virtutes spirituales, perficientes diversas potentias; et secundum diversas virtutes diversarum potentiarum diversimode laetamur, et gaudemus in Domino: et perfecti secundum tales virtutes derivatas a gratia, quodammodo potamus vina spiritualis laetitiae de diversis cellariis. Deinde cum dicit, *Exultabimus, et laetabimur in te*, ostendit sponsam bonum quod desiderabat, scilicet ipsum Deum, esse adeptam. Nam secundum modum intelligendi prius perficimur secundum gratiam divinam, et postea perfecti per gratiam adipiscimur ipsum, ad quem gratia nos ordinat; ideo introducti per gratiam in spiritualem laetitiam, *exultabimus, et laetabimur in te*. Notandum autem, quod universaliter omnes homines appetunt beatitudinem; diversificant autem in particulari: quia quidam ponunt felicitatem in venereis, quidam in divitiis, et sic de aliis; in quibus non est vera beatitudo, quia non delectantur in ipso summo et vero bono, sed in quadam participatione eius, inquantum omnia participant de pleno bono. Gratia vero divina facit nos ponere felicitatem in summo et vero bono, et non in alio; ideo signanter dicit: *Exultabimus et laetabimur in te*, qui es summum et verum bonum. Deinde cum dicit, *Memores uberum tuorum super vinum*, ostendit, se circa bonum quod desideraverat, non esse deceptam. Ad cuius evidentiam notandum, hanc esse differentiam inter sensibilia, et intellectualia bona, quod sensibilia bona antequam habeantur, reputantur magna, habita autem vilescunt, ut potest haberi ab Augustino *in lib. de doct. Christ.* et a Philosopho *in 1. Ethic.* propter quod quilibet invenit se deceptum, cum adipiscitur sensibilia bona, quia non reputat ea tanta bona posteaquam habet, quanta credebat. Sed in intellectualibus bonis non sic se habet, quia habita, maiora reputantur, et potissima, et praecipue summum bonum, quod Deus est. Causa autem quare bona sensibilia per modicum tempus delectant, et quod non inveniuntur tanta bona sicut credebantur, assignari potest, quia huiusmodi bona non sunt delectabilia secundum se, sed quod delectent, hoc est ratione habentium appetitum corruptum: quia unusquisque est talis, qualis finis videtur ei, ut dicitur *in 3. Ethic.* Et quia huiusmodi appetitus sequitur naturam ut transmutabilem; ideo facta mutatione in natura, quae prius erant delectabilia, postea non sunt. Unde dicit Philosophus *1. Rhetoric. in tract.* de disceptatione, quod transmutare est delectabile, quia in ipsa natura fit transmutatio. In bonis autem Dei, vel divinis non sic se habet: nam talia bona secundum se sunt appetibilia, et ideo delectabilia secundum se; quia ea desideramus secundum illud quod in nobis est supremum, et optimum. Unde etiam desiderando ea, distrahimur ab huiusmodi varietatibus; propter quod talia adepta numquam habentur in fastidio, immo semper inveniuntur esse maiora bona, quam crederentur ante. Continuetur ergo sic littera. Nos *memores uberum tuorum*, idest memores quod diximus de uberibus, quod sunt meliora vino, non sumus decepti circa talem sententiam, quia *recti*, idest illi qui recte sapiunt, *diligunt te super vinum*. Bene poterat dicere ista sponsa, postquam introducta erat in cellaria sponsi, et gustaverat dulcedinem eius, id quod dixit Regina Saba Regi Salomoni; quae, ut habetur *2. Paralip. 9.* cum audisset famam Salomonis, venit tentare eum, et cum loquuta est ei quaecumque erant in corde suo, postquam exposuit ei Salomon omnia quae proposuerat, nec fuit verbum quod posset Regem latere, videns sapientiam Salomonis, non erat prae stupore in ea spiritus; dixitque Regi: *Verus est sermo quem audieram in terra mea de virtutibus tuis*. Notandum autem, quod sponsa prius loquitur in singulari, dicens, *Introduxit me*; postea in plurali, cum subdit: *Exultabimus, et laetabimur in te, memores uberum tuorum.* Propter quod eamdem causam attingit quam supra assignavimus. Potest tamen alia causa assignari: quia sponsa, quae unum petiit, multis modis, et multis communicatum, et communicandum invenit; in quibus, et pro quibus gaudens dicit: *Exultabimus, et laetabimur in te.*

Nigra sum, sed formosa. Postquam posita sunt desideria sponsae secundum quae desiderabat adipisci divinam dulcedinem, sive divina bona, hic ponuntur desideria eius secundum quae desiderabat fugere tribulationes, et mala. Ad intelligentiam autem dicendorum notandum, sponsam Christi esse Ecclesiam. Ecclesia autem dupliciter potest accipi: primo pro tota congregatione fidelium; secundo pro ipsis praelatis: quia quando aliquod nomen convenit toti congregationi, tale nomen dicitur de superiori parte totius; sicut videmus, quod hoc nomen homo est nomen totius coniuncti; quia tamen intellectiva pars in homine est superior, nuncupamus hominem etiam illam partem superiorem, quae dicitur intellectiva: quia quae facit homo secundum intellectum, dicitur facere per se ipsum; propter quod Philosophus *in 9. Ethic.* dicit hominem esse magis intellectum, quam sensum. Sic etiam quia nomen Ecclesiae dicitur de tota congregatione fidelium, praelati qui supremum gradum in Ecclesia tenent, dicuntur Ecclesia; et quod praelati faciunt, dicitur Ecclesia facere; et Dominus de eo qui noluit audire unum, aut duos, aut tres *Matth. 18.* ait: *Dic Ecclesiae*, idest praelato, secundum unum modum exponendi. Sic ergo accipiendo Ecclesiam pro ipsis praelatis, melius poterimus continuare seriem litterae. Hoc viso, sciendum est, praelatos propter curam quam habent, dupliciter turbari: primo exterius propter illatas tribulationes; secundo interius per turbationes: quia interiores tribulationes aliquando mentem intantum distrahunt quod si post tribulationem quis ad mentem velit regredi, inveniat se non posse percipere illam dulcedinem quam prius perceperat. Salomon ergo in narrando ibi tribulationes Ecclesiae, idest praelatorum, duo facit: quia primo exteriores tribulationes narrat; secundo interiores distractiones, ibi, *In lectulo meo quaesivi quem diligit anima mea;* in principio *3. cap.* Propter primum notandum, quod Ecclesia primitiva, de qua nunc agitur, ut patet ex textu, habebat quatuor genera tribulationum; et quantum ad duo conveniebat cum Ecclesia moderna, quantum ad alia duo differebat. Nam Ecclesia moderna, sive praelati temporis huius dupliciter turbantur: primo ex administratione filiorum, administrantes enim non facile est sine turbatione esse, ut habetur *2. Corinth. 11.* turbantur etiam ex insidiatione haereticorum, quia adhuc hodie regnant multi falsi Christiani. Has autem duas

tribulationes habebat primitiva Ecclesia: nam praelati tunc temporis habebant curam subditorum, et haeretici insidiabantur eis. Habebat etiam illa Ecclesia duo genera turbationum quae non habet ista: quia tunc temporis communiter Christiani, et maxime praelati, impugnabantur a Iudaeis, et Gentibus, a quibus non impugnantur modo: non enim impugnantur a Gentibus, quia plenitudo Gentium iam intravit Ecclesiam; nec impugnantur a Iudaeis, quia non sunt illius auctoritatis super Christianos cuius erant tunc. Duo ergo facit Salomon: quia primo narrat turbationes primitivae Ecclesiae in quibus differebat ab ista; secundo illas etiam in quibus conveniebat cum ista; et hoc in principio secundi capitis. *Ego flos campi*. Prima pars dividitur in duas partes: quia primo narrat sponsa huiusmodi turbationem; secundo petit Christi subventionem, ibi, *Indica mihi quem diligit anima mea*. Turbatio autem quam habuit primitiva Ecclesia, differens a moderna, erant stimulatio Gentium, et impugnatio Iudaeorum; ideo circa primum duo facit: quia primo instruit Ecclesia, quomodo turbabatur ex Gentilium stimulatione; secundo quomodo impugnabatur ex Iudaeorum vexatione, ibi, *Filii matris meae*. Prima pars dividitur in duas: quia primo ponitur Gentilium impugnatio; secundo ex illa impugnatione subinfertur filiorum instructio, ibi, *Nolite me considerare*. Propter primum modum, notandum, quod impugnatio Ecclesiae facit ad eius pulchritudinem; ideo Ecclesia narrando turbationem quam patiebatur a Gentilibus, narrat etiam pulchritudinem suam. Continuetur ergo sic littera. O filiae Hierusalem, quarum curam habere debeo, ego Ecclesia mater vestra *sum nigra sicut tabernacula Cedar; sed sum formosa sicut pelles Salomonis*. Cedar fuit secundus filius Ismaelis, ut dicitur *Genes. 25.* et fuit profugus super terram, sicut Ismael pater suus, cui dictum fuerat: *Manus tuae contra omnes, et manus omnium contra te*. Ideo Cedar quasi habitus odio ab omnibus gentibus non morabatur inter gentes, sed morabatur extra in tentoriis, cuius tabernacula ratione pluviae denigrata erant. Sic Ecclesia despecta a Gentibus inter eos absque turbatione manere non poterat, ut Glossa videtur tangere: in quo notatur turbatio quam Ecclesia primitiva patiebatur a Gentibus. Et licet sic essem nigra propter turbationes illatas exterius, attamen interius formosa sum *sicut pelles Salomonis*, quae fuerunt rubricatae, ex quibus fecit tabernaculum, sicut Glossa tangit, vel ex quibus texuit arcam Domini: in quo notatur formositas secundum caritatem. Deinde cum dicit, *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol*, postquam Ecclesia narravit turbationem suam, nunc ex turbatione illata convertit se ad instruendum filios suos, et confirmandum eos, dicens: O filiae Hierusalem, *nolite me considerare quod fusca sim, quia sol*, idest Christus, *decoloravit me*, idest denigravit me. Dicitur autem Christus denigrasse Ecclesiam primitivam, quia fuit causa finalis suae denigrationis, inquantum propter Christum denigrata erat sentiendo turbationes illatas a Gentibus. Intendit ergo Ecclesia instruere filios suos per talem rationem: quia intentio, et consideratio principalis non est ponenda in iis quae sunt ad finem, sed in ipso fine: sed turbationes mundi sunt ea per quae venimus ad Christum; Christus autem est finis noster. Cum ergo turbamur propter Christum, non debemus considerare, nec curare de ipsis turbationibus, sed tota intentio nostra debet poni in Christo, propter quem talia sustinemus. Deinde cum sequitur, *Filii matris meae pugnaverunt contra me; posuerunt me custodem in vineis*, ponitur illa pars in qua, postquam Ecclesia narravit turbationes Gentium, narrat stimulationes Iudaeorum. Ad cuius evidentiam notandum est, quod Iudaei persequendo Apostolos, et Christianos, qui erant in Hierusalem, fecerunt, quod dicti Christiani converterent se ad Gentes, iuxta illud *Act. 13. Ecce convertimur ad Gentes;* et convertendo se ad Gentes facti fuerunt custodes vinearum, idest Gentium: propter quod saltem occasionaliter Iudaei Ecclesiam primitivam custodem fecerunt in vineis Gentium, expellendo eam de Hierusalem: propter quod Apostoli custodiendo Gentes non custodierunt Hierusalem, quae erat quasi vinea propria ipsorum. In numerando ergo Ecclesia turbationes Iudaeorum tria tangit. Primo narrat personas impugnantes eam, cum dicit: *Filii matris meae*, idest Iudaei, *pugnaverunt contra me:* fuit enim Synagoga quasi mater nostra, quia ab ea aliquo modo processit Ecclesia. Et quia Iudaei erant filii Synagogae; ideo Ecclesia vocat eos filios matris suae. Secundo ponit turbationis excessum, cum subdit: *Posuerunt me custodem in vineis:* quia tantus fuit excessus turbationis quod Christiani non valentes stare in Hierusalem, converterunt se ad Gentes, quarum facti sunt custodes. Tertio ponit impugnationis effectum, cum subinfertur: *Vineam meam non custodivi*, quia ex hoc sequutum est ut relinquerent Hierusalem. Deinde cum dicit, *Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie*, videns Ecclesia se habere tot turbationes, petit Christi auxilium, et subventionem. Et dividitur in partes duas: quia primo sponsae petitio ponitur, sive quaestio; secundo subiungitur quaesiti ratio, *ibi, Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*. Continuetur ergo sic. O mi sponse, Domine Iesu Christe, *quem diligit anima mea*, tu vides me tot tribulationibus circumventam, et quia sine te non possum eas fugere: ergo *indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie*. Volebat Ecclesia scire domum Christi, quia domus est in qua pascimur, et requiescimus; et sciebat, Christum non esse vagabundum, immo quicumque ad domum suam iret ut eum quaereret, et ad eum recurreret in suis tribulationibus, sciebat quod eum semper inveniret paratum, et promptum, ideo dixit: *Indica mihi, ubi cubes in meridie etc.* Homines cubant in nocte; Christus autem in meridie cubat, et in plena luce, quia ipse est Deus verus, et vera *lux, et in eo tenebrae non sunt ullae 1. Ioa. 1.* Deinde cum dicit, *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*, assignat rationem quaesiti: nam ideo Ecclesia in suis tribulationibus recurrit ad Christum, ne vagari incipiat. Et ponit sodales Christi. Dicuntur autem sodales Christi haeretici, qui nolunt esse imitatores, sed socii, et sodales ipsius, inquantum propria docere cupiunt, et esse magistri, ut Christus fuit. Deinde cum dicit, *Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres* ponitur Christi responsio. Ad cuius evidentiam est sciendum, quod sponsa increpanda erat dupliciter: primo ex quaestione quam fecerat, cum dixit: *Indica mihi*,

ubi pascas : videbatur enim velle quaerere Deum absentem, nam in se ipsa debebat eum quaerere ; ideo quantum ad quaestionem quam fecerat, increpanda erat de ignorantia ; sed quantum ad quaestionis rationem quodammodo increpanda erat de diffidentia: videbatur enim dubitare, ne Christus semper esset praesens, eam adiuvans, cum dicebat, *Ne vagari incipiam*. Dividitur ergo haec pars in duas: quia primo Christus increpat sponsam de ignorantia; secundo ne diffidat, narrat quae mala eam sequentur ex tali ignorantia. *Egredere*, *et abi*. Dicit ergo: *O pulcherrima inter* omnes *mulieres*, ideo quaeris me absentem, et dicis, *Ubi pascas*, *ubi cubes*, *si*, idest quia, ,*ignoras te:* nam si te cognosceres, quaereres me in te ipsa. Notandum, quod nominat Ecclesiam pulcherrimam, quia Deus quaerendus est in anima, ut anima est imago eius. Et quia de tali ignorantia eam increpat; ideo appellat eam pulcherrimam, quia ut est imago Dei, pulcherrima est. Consequenter eum dicit, *Egredere*, *et abi*, narrat mala quae sequentur ipsam ex tali ignorantia; et dicit duo: primum est caecitas intellectus; secundum malitia affectus. Continuatur sic. Quia tu, *pulcherrima inter mulieres, sic te ignoras, egredere. et abi*, idest egredieris, et abibis, *post vestigia gregum*, idest dogmata, et exempla haereticorum : nam de illis gregibus nunc loquitur de quibus supra dixerat, *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*, idest post haereticos, ut dictum fuit : in quo notatur ignorantia intellectus. *Et pasce*, idest pasces, *haedos tuos*, idest carnalia desideria tua adimplebis: nam haedus est animal foetidum, in quo notantur carnales motus. Et hoc *iuxta tabernacula pastorum :* quia tu ibis post carnalia desideria, sicut et alii carnales vadunt, qui intelliguntur per pastores haedorum. Deinde cum dicit, *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilari te, amica mea*, quia sponsa videbatur diffidere ; ne diffidat, sed plene confidat de Christo, narrat beneficia quae ei contulit : et circa hoc duo facit: primo narrat beneficium quod ei contulit respectu inimicorum quos supplantavit ; secundo beneficia quae ei contulit respectu maiorum bonorum quae acquisivit, ibi, *Pulchrae sunt genae tuae*. Continuatur sic. O amica mea, non diffidas, quia ego *assimilari te equitatui meo*, idest populo Israelitico, qui fuit meus populus pecularis, quem tamquam equum possidebam, et regebam Illi ergo populo te assimilavi *in curribus Pharaonis :* quia sicut currus Pharaonis, et equites eius submersi sunt in mari rubro, ut habetur *Exod. 14.* ita daemones te infestantes, qui intelliguntur per currus Pharaonis, ego conculcabo, et deprimam. Deinde eum dicit, *Pulchrae sunt genae tuae*, tangit bona quae ei contulit, eum quibus ad maiora proficere potuit; et enumerat tria bona maxime necessaria quae ei contulit: primo caritatem; secundo fidem, ibi, *Collum tuum;* tertio spem, ibi, *Murenulas aureas*. Continuatur sic. Non solum de me debes confidere, quia tuos depressi inimicos, sed etiam quia contuli tibi multa bona ad merendum : dedi enim tibi virtutem caritatis, qua me auctorem, et factorem diligeres ; de qua dicit : *Pulchrae sunt genae tuae*, idest affectiones tuae, *sicut turturis*. Turtur est animal dilectivum, et postquam perdidit socium, alium renuit; in quo notatur ardor caritatis. Deinde cum dicitur, *Collum tuum sicut monilia*, ostendit quod ei contulit fidem. Et continuatur sic. Non solum dedi caritatem, qua feci quod genae tuae essent sicut turturis; sed etiam contuli tibi fidem, qua feci quod *collum tuum*, idest fides tua, per quam mihi capiti iungeris, sicut per collum caput iungitur corpori, esset *sicut monilia*, idest ornamentum non habens exteriorem amictum : quia purum, et solum Deum tenes in pectore. Deinde cum dicit : *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento*, ostendit quod ei contulit spem. Spes autem est respectu praemii aeterni : huiusmodi autem praemium est duplex; videlicet essentiale, ut gaudium de bono increato; et accidentale, scilicet de bono creato. Et utrumque tangit dicens: Nos *faciemus tibi murenulas aureas*, idest infundemus tibi spem respectu praemii essentialis: nam praemium essentiale communi nomine dicitur Aurea, sicut accidentale dicitur Aureola. Huiusmodi aurea, sive praemium essentiale, dicitur murenula, quae est catenula coniungens ornamentum colli, intus diversis coloribus colorata. Ergo praemium essentiale est unus Deus. Attamen secundum diversitatem meritorum de illo uno Deo non omnes habebunt par gaudium ; quod declarat Dominus *Ioan. 14. In domo Patris mei mansiones multae sunt.* Huiusmodi autem murenula aureola erit *vermiculata argento*, propter additionem praemii accidentalis: quia sicut argentum deficit ab auro, sic praemium accidentale deficit a substantiali. Dicitur autem huiusmodi praemium accidentale vermiculatum propter diversitatem eius, quia non idem praemium accidentale habebunt omnes. Notandum autem, quod signanter, cum loquitur de spe praemii, dicit, *Faciemus*, quia spes respicit futurum tempus. Deinde cum dicit, *Dum esset Rex in accubitu suo*, *nardus mea dedit odorem suum*, ponitur correptio sponsae. Et quia dupliciter erat increpata, scilicet de ignorantia, et de diffidentia, ideo duo facit: primo enim ostendit sponsa se non diffidere, sed confidere: unde quasi correpta de diffidentia, confitetur beneficia sibi facta: secundo quasi correpta de ignorantia, confitetur se non debere Deum quaerere absentem, sed praesentem. Secunda ibi, *Lectulus noster floridus*. Propter primum notandum, quod secundum Philosophum *1. Ethic*. differentia est inter correptionem, et correctionem: quia correptio est gratia patientis, ut bonus fiat; sed correctio, sive castigatio est gratia facientis, ut ius servetur: ideo cum aliquis corripitur, si propter correptiones melioratur, et acquiescit corripienti, debet commendari, et laudari, ut in correptione sua maneat. Dividitur ergo pars ista in partes duas : quia primo quantum ad diffidentiam ponitur sponsae correptio; secundo eius commendatio, ibi, *Ecce tu pulchra es, amica mea*. Correptio autem sponsae quantum ad diffidentiam consistit in beneficiorum recognitione, quia confitetur auxilia sibi facta. Huiusmodi autem auxilia, ut dictum fuit, fuerunt quatuor, quae de Christo notabiliter praedicantur. Nam oppressio inimicorum potest appropriari incarnationi : licet enim per passionem princeps huius mundi sit eiectus foras, hoc non fuit nisi quia homo ille qui patiebatur, Deus erat: et quia in incarnatione Deus factus fuit homo, ideo inimicorum oppressio non incongrue incarnationi attribuitur. Donum autem caritatis potest appropriari passioni, quia *maiorem caritatem nemo habet*, *quam ut ponat animam suam quis pro*

amicis suis: Ioa. 15. Donum autem fidei potest appropriari resurrectioni, quia Christo passo omnes Apostoli titubaverunt; ipse vero resurgens confirmavit eos in fide. *Qui post passionem suam praebuit semetipsum vivum, in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis, et loquens de Regno Dei*, ut dicitur *Actor. 1.* Spes autem potest appropriari ascensioni, et missioni Spiritus sancti: quia Christus ascendens misit Ecclesiae suae Spiritum sanctum, quem accipientes habent pignus haereditatis aeternae: propter quod solidata fuit spes respectu praemiorum aeternorum. Quatuor ergo facit sponsa, secundum quod quatuor beneficia confitetur: nam primo confitetur incarnationem, per quam inimici deprimuntur; secundo passionem, qua caritas Christi ostenditur; tertio resurrectionem, per quam fides nostra confirmatur; quarto et ultimo confitetur Spiritus sancti missionem, per quam spes nostra roboratur; secunda ibi, *Fasciculus myrrhae;* tertia ibi, *Botrus Cypri*; quarta ibi, *In vineis Engaddi.* Dicit ergo: *Dum esset Rex in accubitu suo*, idest in sinu Patris, in quo quiescit, *nardus mea*, idest humilitas mea, *dedit odorem suum.* Nardus enim est herba modica, et odorifera, et significat humilitatem: quae dedit odorem, quando Filius respiciens humilitatem Ecclesiae suae incarnatus est. Deinde cum dicit, *Fasciculus myrrhae*, confitetur passionem, dicens: *Dilectus meus est mihi fasciculus myrrhae.* Myrrha secundum Glossam est arbor Arabiae, altitudinis cubitorum quinque, cuius gutta est viridis, et amara: unde significat passionem Christi. Haec autem passio fuit *fasciculus myrrhae.* Fasciculus dicitur quid congregatum, et est nomen diminutivum: sic Christus per passionem reputabatur diminutus: *Isa. 53. Non erat species ei, neque decor:* et sequitur: *Unde nec reputavimus eum.* Rursum in eo fuit congregatio myrrhae, idest amaritudinis propter multas passiones, et opprobria quae sustinuit: et ad litteram, datum fuit ei in passione myrrhatum vinum. Et quia tantum bonum Christus contulit sponsae quod voluit pro ea pati, et mori; ideo sponsa hoc recognoscens, subdit, quod talis dilectus suus *inter ubera commorabitur*, idest inter intellectum, et affectum: quia nihil vult amare quod ipse abhorreat. Deinde cum dicit, *Botrus Cypri dilectus meus mihi*, idest valde dulcis, et iucundus. Cyprus enim est quaedam insula, cuius botri, sive uvae faciunt optimum vinum. Et quia *vinum laetificat cor hominis Psal. 103.* ideo hic intelligitur resurrectio: quia *viso Domino* post resurrectionem *gavisi sunt discipuli: Ioan. 20.* Deinde cum dicit, *In vineis Engaddi*, confitetur Spiritus sancti missionem. Continuetur sic. Tu dilectus meus non solum es *botrus Cypri*, laetificans animam per resurrectionem; sed etiam es mihi botrus *in vineis Engaddi*, idest botrus balsami: quia, secundam Glossam, in Engaddi sunt arbores balsami crescentes in modum vinearum: unde significat missionem Spiritus sancti, quia dona Spiritus sancti suscipimus per unctionem chrismatis, quod conficitur ex balsamo, et oleo. Deinde cum dicitur, *Ecce tu pulchra es, amica mea*, ponitur sponsae commendatio. Et dividitur in partes duas: quia primo Christus sponsam commendat: et quia totum bonum nostrum a Christo est, sponsa hoc recognoscens, secundo hanc commendationem ad Christum refert, et ordinat, ibi, *Ecce tu pulcher es.* Continuetur sic. Omnis pulchritudo tua ex eo est quod acquiescis monitionibus meis. Et dicit bis, *Ecce tu pulchra*, ut ostendat eam pulchram et interius, et exterius; in opere, et intentione; ideo subdit: *Oculi tui columbarum.* Duo enim oculi sunt opus, et intentio. Columba enim est animal fecundum, et simplex. Tunc enim habemus oculos columbarum, quando opus nostrum est fecundum ratione bonitatis, et intentio nostra est simplex ratione rectitudinis. Deinde cum dicit, *Ecce tu pulcher, dilecte mi, et decorus*, ordinat sponsa pulchritudinem suam in Christum. Continuetur sic. Tu, dilecte mi, dixisti mihi: *Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra:* quia nihil habeo quod non acceperim a te; ideo nolo gloriari, quasi non acceperim. Confiteor, quod omnis pulchritudo mea est a pulchritudine tua. Illa ergo duplex pulchritudo quam dixisti esse in me, peramplius, et perfectius reservatur in te: propter quod, *dilecte mi, ecce tu pulcher es, et decorus.* Deinde cum dicit, *Lectulus noster floridus*, ostendit sponsa se esse correptam de ignorantia, et confitetur se debere habere Deum praesentem, et non absentem. Quaesierat enim sponsa a Christo, ubi pasceretur, ubi cubaret; propter quod dupliciter ignorabat. Ideo duo facit: quia primo confitetur quod pascitur in se ipsa; secundo quod cubat in se ipsa, ibi, *Tigna domorum nostrarum.* Continuatur sic. Dilecte mi, ego quasi ignorans quaerebam ubi pasceres; modo cognosco quod pasceris in me ipsa: nam tu pasceris inter flores, iuxta illud quod habetur infra *cap. 2. Qui pascitur inter lilia*, sive inter flores: et quia *lectulus noster floridus est;* ideo in meo lecto, idest in mea mente, sive in mea conscientia pasceris. Deinde cum dicit, *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina*, confitetur quod cubat in se ipsa: nam requies Christi est ubi sunt dona, et virtutes Spiritus sancti. Continuetur ergo sic. Non solum, mi dilecte, confiteor, quod tu pasceris in me, quia *lectulus noster floridus;* sed etiam cubas in me, quia *tigna domorum nostrarum*, idest mentis, et conscientiae nostrae, sive potentiarum nostrarum, sunt *cedrina*, propter virtutes Spiritus sancti; et *laquearia cypressina*, propter eius dona. Tigna enim domus dicuntur ligna erecta in capite coniuncta, et significant virtutes Spiritus sancti, quae sunt in diversis potentiis; coniunguntur tamen in capite, inquantum fluunt a divina gratia, quae est in essentia animae, in qua potentiae radicantur. Huiusmodi autem virtutes dicuntur cedrinae propter incorruptibilitatem. Laquearia autem dicuntur ligna coniungentia ipsa tigna: unde immediatius laquearia adhaerent lateribus, ex quibus tegitur domus, quam faciant ipsa tigna: propter quod dicta sunt laquearia; unde significant dona spiritus, secundum quae movemur a Spiritu sancto: nam secundum tales motus virtutes in nobis stant magis firmae. Huiusmodi vero laquearia sunt cypressina propter odorem, quia spargunt odorem usque ad Spiritum sanctum.

CAPUT II.

Ego flos campi, et lilium convallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus

inter filios. Sub umbra illius quem desideraveram sedi; et fructus eius dulcis gutturi meo. Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit. Vox dilecti mei; Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. Iam enim hyems transiit, imber abiit, et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra; tempus putationis advenit. Vox turturis audita est in terra nostra; ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum. Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam; sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Capite nobis vulpes parvulas quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Revertere, similis esto, dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bethel.

Ego flos campi, et lilium convallium. Postquam descriptae sunt turbationes quas patiebatur Ecclesia primitiva ut differebat a moderna, hic narrat turbationes quas patiebatur ut conveniebat cum ea. Huiusmodi autem turbationes sunt duae, scilicet administratio filiorum, et insidiatio haereticorum. Dividitur autem pars ista in duas partes: quia primo ponitur invitatio Christi, secundum quod invitat Ecclesiam ad flores producendum, sive procurandum, et ad haereticos capiendum; secundo ponitur famulatio sponsae, quae est prompta ad Christo obediendum, ibi, *Dilectus meus mihi.* Prima dividitur in duas partes: quia in prima Christus invitat Ecclesiam ut procuret filios; secundo ut capiat haereticos, ibi, *Capite nobis vulpeculas.* Prima in duas: quia primo invitat Ecclesiam ad officium suscipiendum; secundo ad officium exequendum, ibi, *Vox dilecti mei.* Propter primum notandum, quod primo Christus invitat Ecclesiam ad ministrandum filiis, et habendam curam de eis; secundo videns sponsa, quod non est bonum repellere monitionem sui sponsi, non respondet sponso, innuens se assentire monitionibus eius; sed convertit se ad filios, declarans quomodo intelligendum sit susceptum officium, ibi, *Sicut malus*; tertio Christus huiusmodi declarationem confirmat, ibi, *Adiuro vos, filiae Hierusalem.* Prima pars dividitur in partes tres, secundum quod tripliciter invitat Ecclesiam ut ministret filiis, et eorum curam habeat: nam primo invitat Ecclesiam ratione exempli; secundo ratione praemii, ibi, *Et lilium*; tertio ratione meriti, ibi, *Sicut lilium inter spinas.* Continuatur sic. Tu, amica mea, turbaris per Gentiles, quia nigra es, sicut tabernacula Cedar: turbaris etiam per Iudaeos, quia filii matris tuae pugnaverunt contra te. Sed ultra hoc oportet te tribulationes sustinere propter administrationem filiorum: ad quod debes induci exemplo meo: quia *ego sum flos campi:* non enim sum flos anguli, sed in campo existens *posui animam meam pro ovibus meis: Ioan. 10.* Sic et tu exemplo meo debes hoc facere. Deinde cum dicit, *Et lilium convallium,* ostendit hoc idem ratione praemii. Continuatur sic. Non solum, amica mea, debes ponere animam tuam pro filiis tuis, habendo curam de eis, ut sis *flos campi,* sicut ego; sed debes etiam hoc facere considerando quia ego sum *lilium convallium*, sive decor, et praemium humilium. Ideo si te humiliaveris ad hoc faciendum, habebis a me mercedem, et praemium. Deinde cum dicit, *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, ostendit hoc idem ratione meriti. Est enim modus loquendi, quod si aliquis vellet habere aliquem in amicum, et diceret eo audiente, si aliquis vult esse amicus meus, debet esse purus, sicut aurum: ille autem si esset sensatus, iam intelligeret, quod oporteret eum esse talem, si vellet esse amicus eius. Sic loquitur Christus Ecclesiae, cum ait: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Ideo tu, sponsa, si vis esse amica mea, oportet quod tu exponas te spinis, idest tribulationibus propter filios tuos, atque pungaris, sive affligaris propter huiusmodi spinas, quia per hoc mereberis: in quo invitat eam ad suscipiendum officium ratione meriti. Deinde cum dicit, *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios*, declarat Ecclesia filiis suis, qualiter habere se debeant in suscepto officio. Vult enim ostendere quod prius debet intendere sibi, postea aliis: et hoc ostendit duplici ratione: primo ex differentia vitae activae a contemplativa; secundo ex ordine caritatis. Prima ratio talis est. Vita contemplativa melior est quam vita activa, iuxta illud Domini, qui dixit, Mariam elegisse optimam partem *Luc. 10.* quia elegerat vitam contemplativam. Sed ad maius bonum prius est intendendum. Cum ergo praelatus per vitam contemplativam magis intendat sibi; per vitam vero activam magis videatur intendere subditis, prius debet intendere sibi, quam suis subditis. Secunda ratio sumitur ex ordine caritatis: nam caritas ordinate fertur in bonum. Et quia quodlibet bonum magis servatur ubi est secundum totum quam ubi est secundum partem; ideo bonum nostrum magis servatur in Deo, ubi est secundum totum, quam ubi est secundum partem. Iterum quaelibet res magis servatur in se, quam in suo simili; ideo magis debemus diligere Deum, quam nos ipsos, et nos, quam proximum. Ergo praelatus ex ordine caritatis prius diligere debet, et intendere bonum sibi, quam subditis. In ponendo autem istas rationes sic procedit: quia primo proponit media, sive virtutes rationum; secundo ex ipsis mediis arguit, ibi, *Fulcite me floribus.* Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod duo media proponit: nam primo ponit medium ex dulcedine contemplationis; secundo ex ordine caritatis, ibi, *Introduxit me Rex.* Est ergo medium primum, quod sponsus est summe bonus, et quod ipsa sedit sub umbra illius,

scilicet sponsi sui, et gustavit de fructu eius, in quo sensit magnam dulcedinem; ideo sit, quod *sicut malus inter ligna sylvarum*, idest sylvestria: non quod ipse sit sylvestris, sed comparatione; sicut omnia sunt arida, et ipse solus viridis, sic omnia ligna sunt sylvestria, et ipse solus domesticus, et summe bonus, et delectabilis, et desiderabilis: *sic dilectus meus inter filios*, idest inter alios iustos est summe desiderabilis, quia cuncti sancti sunt quasi alieni a Deo in comparatione ad Christum, quia non sunt filii naturales ut ipse. Et quia talis est sponsus suus; ideo subdit, quod *sub umbra illius*, idest sponsi mei, quam umbram desiderabam, *sedi; et fructus eius dulcis gutturi meo*. Tunc enim vere sedemus sub umbra Christi quando ardor libidinis nos non urit; et tunc fructus eius est dulcis gutturi nostro, quando relinquentes terrena delectamur divina gratia. Deinde cum dicit, *Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem*, ponit secundum medium ex ordine caritatis, dicens: *Rex*, idest Christus, *introduxit me in cellam vinariam*, idest in ubertatem spiritualis laetitiae, quae designatur per vinum; *et ordinavit in me caritatem*, idest contulit mihi caritatem ordinatam. Deinde cum dicit, *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo*, arguit ex mediis supradictis, quod prius debet praelatus intendere sibi quam aliis. Et duo facit, secundum quod fuerunt duo media assignata. Primo ergo arguit ex primo medio; secundo ex secundo, ibi, *Laeva eius sub capite meo*. Continuatur sic. Dictum fuit enim quod dulcedo dilecti mei est valde suavis, et ideo primo quaerenda. Propter quod, o filiae Hierusalem, antequam ego intendam vobis, *fulcite me floribus, stipate me malis*, idest permittite, me esse fulcitam floribus, non impediendo delectationem meam quam habeo de Christo, qui est flos. Et permittatis me esse stipatam malis, non impediendo dulcedinem meam quam habeo de dilecto meo, qui est malus. Et subdit causam: *Quia amore langueo*. Notandum autem, quod superius Christus nominatus est in singulari, *flos*, et *malus*; hic autem in plurali nominal ipsum, dicens, *Fulcite me floribus, stipate me malis:* quia bonitas, et dulcedo in Christo est unica; cum autem derivatur ad nos, multiplicatur, et diversificatur secundum diversa dona gratiarum. Item notandum, quod aliquid dicitur quis facere ex eo quod permittit illud, vel non impedit fieri; et isto modo loquitur Ecclesia filiis suis; quod ornent eam floribus, et stipent eam malis, idest stipitibus malorum eam circumdent, quia petit ab eis, quod eam sic stipatam, et fulcitam esse permittant, non impediendo ipsam; cum ex suavitate odoris, sive ex dulcedine contemplationis debeat prius intendere sibi quam aliis filiis. Deinde cum dicit, *Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me*, arguit hoc idem ex secundo medio: et continuatur sic. Sicut ex dulcedine contemplationis, sic ex ordine caritatis prius debeo mihi intendere per vitam contemplativam, quam vobis per vitam activam. Ergo *laeva eius*, idest sinistra Christi, quae denotat vitam activam, erit *sub capite meo*, idest secundario intenta; *et dextera illius*, idest vita contemplativa, per quam intendo mihi, *amplexabitur me*, idest erit super caput meum, quia erit ad quod primo intendam: quia primo intendam mihi, et postea vobis. Deinde cum dicit, *Adiuro vos, filiae Hierusalem*, ponitur confirmatio praedictae declarationis. Sic enim declaraverat sponsa susceptum officium, quia volebat prius intendere sibi, et habere dexteram Christi super se; et postea volebat intendere filiis, et habere sinistram sub capite; et nolebat quod filii impedirent eam a dulcedine contemplationis. Ideo Christus volens hoc confirmare, ait: *O filiae Hierusalem*, quibus sponsa mea praeest, *adiuro*, idest obsecro, et rogo: nam licet possim praecipere, volo rogare: *vos per capreas, cervosque camporum*, idest propter praelatos, sive propter Ecclesiae doctores, qui sunt capreae, quae debent subtiliter videre quid expediat subditis; et sunt cervi camporum qui debent solicite currere ad subditorum defectum. Propter huiusmodi praelatos, propter sponsam meam rogo vos, *ne suscitetis, neque evigilare faciatis* ipsam *dilectam*, a somno contemplationis, *donec ipsa velit:* quia prius debet intendere per se, et pro se, dulcedini divinae, et postea actionibus vestris.

Vox dilecti mei. Postquam sponsus invitavit Ecclesiam ad officium suscipiendum, ut susciperet curam filiorum, in parte ista invitat ipsam ad tale officium exequendum. Et circa hoc duo facit: quia primo Christus ad tale officium exequendum Ecclesiam invitat; secundo huiusmodi officium declarat, ibi, *Surge, amica mea*. Prima dividitur in tres partes, secundum quod Christus tripliciter invitat Ecclesiam ad dictum officium exequendum: quia primo invitat eam ex parte sua; secundo ex parte auditorum, ibi, *En dilectus meus*; tertio ex parte auxiliorum, ibi, *Vox turturis*. Circa primum notandum, quod praelatus in exequendo officium sibi commissum, quantum ad praesentia, tria debet facere: nam primo ad supplendum subditorum defectum debet velociter currere; secundo ad talem defectum cognoscendum perspicaciter, et ardenter intendere; tertio debet suos subditos diligenter instruere. Et quia haec omnia facit Christus; ideo praelatus ex parte ipsius Christi, et exemplo ipsius motus, debet circa subditos suos sic se habere. Posset ergo sic formari ratio. Omnis Christi actio est praelatorum instructio; et licet sit instructio omnium Christianorum, est tamen potissime instructio praelatorum. Sed Christus ad subveniendum filiis velociter encurrit; eorum defectum perspicaciter, et ardenter perspexit; et eos fideliter instruxit. Ergo et tu Ecclesia, tu sponsa mea, tu praelate, qui per sponsam, et Ecclesiam designaris, debes hoc facere. De hac autem ratione non ponitur nisi mediam; ideo dividitur pars ista in partes tres, secundum quod medium trahit: nam primo ostenditur quod Christus ad subveniendum nobis velociter cucurrit; secundo quod defectus nostros perspicaciter, et ardenter respexit, ibi, *Similis est dilectus meus capreae*; tertio quod nos fideliter, et utiliter instruxit, *En ipse stat*. Dicit ergo primo: *Vox dilecti mei;* supple, auditur in me: ipsa enim audiebat in se ipsa vocem dilecti sui, iuxta illud: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: Psalm. 84*. Et quia locutio interior quaedam visio dici potest, ut dicit Augustinus *19. de Trin.* ideo si sponsa in se ipsa loquentem audit dilectum suum, aliquo modo videbat ipsum. Et videns ipsum, admirata de velocitate eius, et de solicitudine ipsius, dicebat: *Ecce venit saliens in montibus; transiliens colles*, idest Angelos, Patriarchas, Reges, Prophetas,

de quorum semine descendit Christus: in quo notatur magna, et solicita velocitas Christi ad subveniendum nobis, qui transiens Angelos venit in mundum, descendens ex semine Patriarcharum, Regum, et Prophetarum, ut nostro defectui subveniret. Quare autem Angeli montes, Patriarchae, et Reges colles dici possint, de facili patet, si considerentur altitudines Angelorum, Patriarcharum, et Regum. Deinde cum dicit, *Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum*, ostenditur quomodo Christus defectus nostros ardenter, et perspicaciter intuetur; et continuatur sic. Non solum audivi dilectum meum loquentem in me, et audiendo ipsum, vidi quod transilivit Angelos, Patriarchas, et Reges, et venit ad nos; sed etiam vidi, quod *dilectus meus similis est capreae*, defectus nostros subtiliter videndo, quia, secundum Glossam, caprea subtiliter videt. Rursus similis est *hinnulo cervorum*, defectus nostros subtiliter considerando: hinnulus enim, secundum Glossam, agiliter currit. Unde potest designari excellentia amoris Christi: nam per amorem ferimur quocumque ferimur, iuxta illud Augustini *11. Confessionum: Pss meus amor meus: eo feror quocumque feror*. Et si multus sit amor, per ipsum agiliter ferimur. Deinde cum dicit, *En ipse stat*, ostenditur quod Christus nos fideliter, et utiliter instruxit. Unde adhuc verba ista sunt verba sponsae videntis quod Christus *stat post parietem nostrum*, idest post carnem nostram, paratus ad nos docendum fideliter, et utiliter. Et stans post parietem nostrum, est *respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*, idest per dicta Prophetarum magis aenigmatica, quam ea quae scribuntur in lege; ideo talia dicta designantur *per cancellos*; dicta vero legalia, quae sunt magis aperta, designantur *per fenestras*. Et tunc est supplenda ratio: quia tu, sponsa, videns me dilectum sic fecisse, et habuisse diligentem curam filiorum, mei exemplo mota, debes diligenter exequi officium tibi commissum, et non solum ex parte mea, sed ex parte auditorum. Et circa hoc duo facit: quia primo ponitur blanda Christi invitatio; secundo subiungitur etiam invitationis ratio, ibi, *Iam enim hyems transiit*. Dicit enim sponsa: *En dilectus meus loquitur mihi:* et ait: *Surge, propera, amica mea*, propter caritatem, *columba mea*, propter simplicitatem, *formosa mea*, propter imaginis divinae dignitatem: *propera* scilicet, et *veni*, exequendo officium tibi commissum, habendo curam filiorum tuorum. Deinde cum dicit, *Iam enim hyems transiit*, ponit rationem ad hoc ex parte auditorum, et intendit talem rationem. Quando materia est disposita, tunc est operandum, et tunc est inducenda in eam forma debita. Sed auditores, et filii tui sunt nunc dispositi ad obediendum motionibus tuis. Ergo debes surgere, et properare, et exequi officium tibi commissum circa eos. De ista ratione ponit solum medium, ostendens auditores esse dispositos: et duo facit, secundum quod dispositio dupliciter potest accipi, et attendi: nam primo ostendit auditores esse dispositos ex contrariorum amotione; secundo ex positorum inductione, ibi, *Flores apparuerunt*. Continuatur sic. Bene dico, quod debes surgere, et ministrare filiis tuis, quia *hyems iam transiit*, idest congelatio infidelitatis, quae intelligitur per hyemem, secundum Glossam, recessit a filiis tuis: propter quod filii tui habent dispositum affectum ad obediendum. *Imber abiit, et recessit*, idest malitia intemperantiae, et voluptuositas abiit, et recessit: propter quod filii tui habent dispositum affectum ad obediendum doctrinae tuae. Per imbrem enim, qui est humidus, intelligitur voluptuositas: quia sicut humidum undique currit, et non bene terminatur in termino proprio; sic voluptuosi secundum quamlibet passionem currunt, et non bene terminantur iudicio rationis, quod debet esse eorum frenum, et terminus. Deinde cum dicit, *Flores apparuerunt*, ostendit, auditores esse dispositos ex parte conditionum propositarum: et continuatur sic. Bene dico, quod tu debes surgere, quia auditores, et filii tui non solum non sunt indispositi, quia parati sunt ad dimittendum, vel etiam dimiserunt conditiones contrarias; sed videmus etiam iam apparere in eis conditiones convenientes, et congruas: unde *flores*, idest initia bonorum operum, ut exponit Glossa, *apparuerunt in terra nostra*, idest in filiis nostris, quos quasi terram debemus arare, et colere. *Tempus putationis advenit:* quia sunt in prompta dispositione ad gaudium, vel ad germinandum. Et notandum, quod nos Dominus filios suos appellat terram suam: quia quod uni ex minimis fit, sibi reputat fore factum; in quo eius magna benignitas designatur. Deinde cum dicit, *Vox turturis audita est in terra nostra*, adducit rationem ex parte multorum auxiliorum. Intendit autem talem rationem. Tunc homo debet surgere ad operandum, quando videt sibi adesse multa auxilia, per quae potest consequi quod intendit. Et quia tu, sponsa mea, habes multa auxilia te auxiliantia ad ministrandum filiis tuis; ideo debes surgere, et ministrare eis, exequendo officium tibi commissum. De ista autem ratione ponit solum vim medii, notans auxilia quae habet Ecclesia; et circa hoc tria facit, secundum quod talia auxilia tria sunt: videlicet auxilium divinum, et humanum; humanum duplex, scilicet Gentilium, et Iudaeorum: quia aliqui ex Iudaeis conversi erant, et ad adiuvandum Eccle iam parati erant; et aliqui conversi erant de Gentilibus, ad hoc idem parati. Primo ergo narrat auxilium divinum, cum dicit: *Vox turturis*, idest vox Spiritus sancti, ut Glossa exponit, *audita est in terra nostra:* nam ipse Spiritus sanctus *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, ut dicitur *Rom. 8*. Et quia tantum auxilium habes; ideo non debes pigritari ad surgendum. Secundo cum dicit, *Ficus protulit grossos suos*, ostendit hoc idem ex parte auxilii Iudaeorum: et continuatur sic. Bene dico, quod tu debes surgere, quia *ficus*, idest Synagoga, quae consuevit esse ficus propter dulcedinem divini cultus, *protulit grossos suos*, idest protulit ficus suas, quae licet non sint maturae omnino, sed sint grossae, tamen prompti sunt, et parati ad te auxiliandum. Potest etiam hoc legi aliter, sed non mutatur exponendo proferre pro proiicere, et abiicere. Sic Synagoga *protulit*, idest proiecit, *grossos suos*, idest immaturitatem ficuum suarum, quia iam non habet aliquas ficus maturas promptas ad auxiliandum. Possunt enim dici grossus et grossi fructus, quia parent in ficu ante maturitatem. Deinde cum dicit, *Vineae florentes dederunt odorem suum*, ostendit tertio hoc idem ex parte Gentilium: nam Ecclesia debet surgere, et exequi officium sibi commissum: quia *vineae florentes dederunt odorem suum*, idest quia iam aliqui ex eis parati sunt ad te iuvandum. Nulla ergo tibi

remanet excusatio quare tu non debeas surgere, et habere diligentem curam filiorum. Deinde cum dicit, *Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni*, declarat Christus Ecclesiae huiusmodi officium exequendum; et duo facit: quia primo ostendit ad quid Ecclesia debeat exequi officium sibi commissum, et ad quid debeat inducere filios suos; secundo ostendit quomodo filios suos ad illud inducere debeat, ibi, *Ostende mihi faciem tuam*. Dicit ergo: *Tu amica mea*, propter caritatem, *speciosa mea*, propter cordis simplicitatem, *surge, et veni in foraminibus petrae*, idest in vulneribus Christi, quia secundum Apostolum *1. Corint. 10. Petra autem erat Christus*. Tunc enim venimus *in foraminibus petrae*, quando inducimur ad considerationem passionis Christi. Debet etiam Ecclesia venire *in caverna maceriae*, quia debet filios suos inducere ad veritatem fidei: nam secundum Glossam, maceria est congeries lapidum compositorum in muro sine caemento: sic fides nostra articulos, et sententias continet sine caemento rationis; et ideo causam colligare non potest: attamen omnes articuli colligantur in unum, quia vel pertinent ad divinitatem, vel ad humanitatem Christi; et divinitas, et humanitas plene fuerunt in una hypostasi Christi. Ideo singulariter dicit, *In caverna maceriae*: nam caverna significat locum imum, et cavum, quia humiliter debemus suscipere veritatem fidei, et captivare intellectum nostrum in obsequium Christi. Propter quod apparet, ad quid debeat Ecclesia suscipere curam filiorum, quia ad duo: primo ut inducat eos ad meditandam passionem Christi; de qua dicit Chrysostomus in quodam sermone de passione Christi, quod Crux Christi est Philosophia Christianorum; ut sic recolendo acerbitatem passionis Christi, non vadant post lascivias suas: in quo notatur bonitas affectus: secundo debet eos inducere ad veritatem fidei, ne vadant post errores suos: in quo notatur bonitas intellectus. Deinde cum dicit, *Ostende mihi faciem tuam*, ostendit quomodo Ecclesia, sive praelatus possit inducere filios suos ad ea quae dicta sunt. Ad cuius evidentiam notandum, quod praelatus dupliciter debet inducere subditos suos ad bonum, exemplo scilicet, et verbo, iuxta illud *Act. 1: Coepit Iesus facere, et docere*. Et inquantum praelatus dat bonum exemplum subditis suis, inducit eos ad bonum, et ad bonitatem affectus, sive *ad foramina petrae*, quia inducit eos ut considerent passionem Christi, et non vadant post affectiones malas: sic faciebat Apostolus *1. ad Corinth. 11. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*. Inquantum vero praedicat eis, inducit eos ad veritatem fidei, sive *ad cavernam maceriae*, quia ostendit eis quid credendum, et quid non credendum. Nam etsi verbo inducitur quis ad bonos mores, hoc est inquantum praedicatio praesupponit bonam vitam praedicantis: quia, ut dicit Gregorius, *cuius vita despicitur, necesse est ut eius praedicatio contemnatur*. Unde apparet quod ea quae dicuntur, consonant eis quae prius dixerat. Dicit Dominus ipsi Ecclesiae, vel praelato; *Ostende mihi faciem tuam*; idest ostende filiis meis, quos tibi commisi, faciem tuam, idest bonum exemplum de te, bene vivendo. Dicitur autem ipsum bonum exemplum *facies*, quia sicut facies est in aperto, ita bona opera praelatorum debent esse in aperto, ut inducant filios suos ad bonum, iuxta illud *Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est*. Et addit: *Sonet vox tua in auribus meis*, idest filii mei tibi commissi audiant vocem praedicationis tuae: quod enim Ecclesia facit filiis suis commissis sibi, Christus reputat sibi factum. Addit autem causam eius quod dixerat, dicens: *Vox enim tua dulcis*, quando proponis filiis meis verbum; *et facies tua decora*, quando tribuis eis bonum exemplum. Deinde cum dicit, *Capite nobis vulpes*, invitat Christus Ecclesiam ad haereticos extirpandos; et quatuor tangit. Nam primo dicit haereticos capiendos, cum ait, *Capite nobis vulpes*, propter fraudulentiam, quia latenter insidiantur doctrinae sanae. Secundo assignat tempus captionis, cum ait, *Parvulas*, quia quando haeretici incipiunt pullulare, et sunt parvuli, tunc sunt capiendi, idest sunt convincendi per doctrinam sanam: quia postquam confirmati sunt in errore suo, non ita de facili convertuntur. Vel sunt capiendi, ad litteram, quia sunt tollendi de medio, ne Ecclesiam destruant. Et ideo tertio subdit captionis rationem, cum ait: *Quae demoliuntur vineas*: nam propterea capiendi sunt propter damna quae inferunt, quia Ecclesiam destruunt. Quarto addit commoditatem damnificandi, cum subdit: *Nam vinea nostra floruit*: est enim haec causa quare haeretici habent commoditatem ad damnificandum, quia *vinea*, idest Ecclesia, est in flore: quod potissime verificabatur in Ecclesia primitiva, de qua Sapiens loquitur. Potest etiam verificari adhuc quantum ad eos qui non sunt in fide solidati. Deinde cum dicit, *Dilectus meus mihi, et ego illi*, postquam posita est multiplex Christi invitatio, hic, ut dicebatur, ponitur Ecclesiae famulatio. Et dividitur pars ista in tres partes: quia primo ponitur Ecclesiae famulatio; secundo subditur famulationis ratio, ibi, *Qui pascitur inter lilia*; tertio ne Ecclesia in tali famulatu possit deficere, imploratur ab ea Christi subventio, ibi, *Revertere; similis esto, dilecte mi, capreae hinnuloque cervorum*. Continuetur sic. *Dilectus meus mihi*; supple, loquitur, ut meis filiis administrem, et ut haereticos capiam; *et ego illi*; supple, sum parata obedire: in quo notatur eius famulatio. Deinde cum dicit, *Qui pascitur inter lilia*, assignat rationem suae famulationis. Est enim Christo obediendum, quia obedientes ei sunt lilia, habentes candorem munditiae. Continuatur ergo sic. Ideo sponso meo obedire volo, quia ipse est *qui pascitur inter lilia*, idest inter mundas mentes sibi famulantes: propter quod, ut munda sim, semper ipsi obedire volo, *donec inclinentur umbrae*, idest donec cesset aenigmatica cognitio, quae est in hac vita, *et aspiret*, idest illucescat, *dies*, scilicet aeternitatis: in quo designat quod qui semper desiderat mundus esse, semper debet Christo obedire: nam (supple, semper) *pascitur inter lilia*, et diligit mundas mentes, quamdiu durat praesens vita. Multo magis hoc vult in futura vita, ita quod ly *donec* ibi teneatur inclusive, non exclusive. Deinde cum dicit, *Revertere; similis esto, dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bethel*, implorat Ecclesia Christi auxilium, et subventionem, ut ei possit assidue famulari. Et continuatur sic. Tu dilecte mi, qui habitas *super montes Bethel*, idest super Angelos, Bethel enim interpreta-

tur domus Dei, vel habitaculum Dei; unde montes Bethel significant eos qui in domo Dei tenent altum gradum. Tu autem, dilecte mi, qui es super eos, *revertere*; idest si per aliquam negligentiam contingat me a te divertere, tu tamen revertere ad me, me adiuvando ut ad te redeam, et tecum maneam. *Similis esto capreae*, quae habet acutum visum, nostros defectus misericorditer adspiciendo; etiam *esto similis hinnulo cervorum*, qui movetur agiliter: ita tu meis defectibus, ne ultra procedant, succurre velociter.

CAPITIS III.

PARS PRIOR.

In lectulo meo per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem; per vicos, et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Adiuro vos, filiae Hierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?

In lectulo mea per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Sicut dictum est supra, Ecclesia respectu filiorum dupliciter turbatur: primo quantum ad exteriores turbationes; secundo quantum ad interiores distractiones. Finita parte illa ubi egit de exterioribus tribulationibus, nunc determinat de interioribus distractionibus. Et dividitur pars ista in tres partes: quia primo ponitur huiusmodi distractio; secundo subiungitur Christi compassio, ibi, *Adiuro vos*; tertio imponitur finis isti tractatui, in quo determinatur de primitiva Ecclesia: unde subinfertur dictae Ecclesiae commendatio, ibi, *Quae est ista?* Distractio autem Ecclesiae, sive praelati sic esse habet, quia ipsae exteriores solicitudines, quibus curam filiorum gerit, ita eum occupant, quod quando vult redire ad conscientiam, multoties invenit se deficere ab illa dulcedine quam prius habebat: unde quaerit in lectulo suo Christum, et non invenit; et quandocumque hoc contingit ei, debet surgere, et eum quaerere *per vicos, et plateas civitatis*, idest per omnia desideria, et opera quae fecit, et quae concupivit, utrum aliquid concupierit, vel egerit quod Christo displicuerit, propter quod sentiat se distractum in conscientia. Et cum hoc agit, *vigiles civitatis*, idest vanae cogitationes, inveniunt ipsum: quas debet pertransire, quia in talibus cogitationibus non invenitur Christus. Et talibus pertransitis, ipse invenit Christum. Et quia haec se habent per ordinem; ideo pars ista dividitur in partes quatuor: quia primo ponitur ad conscientiam reversio; secundo ponitur Christi inquisitio, ibi, *Surgam, et circuibo*; tertio vanarum cogitationum occurrentium occupatio, ibi, *Invenerunt me vigiles;* quarto Christi inventio, ibi, *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea.* Continuetur sic. Ego praelatus, vel Ecclesia, post administrationem, et vitam activam, volens redire ad dulcedinem contemplationis, *in lectulo meo*, idest in conscientia mea, *quaesivi per noctem*, idest tempore congruo, videlicet tempore silentii, cuiusmodi est tempus noctis, illum, *quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni*: quia inveni me distractum, et perturbatum in conscientia mea propter exteriores occupationes: in quo habetur ad conscientiam reversio, quomodo praelatus post actionem redit ad conscientiam, ut ibi Christum inveniat. Deinde cum dicit, *Surgam, et circuibo civitatem: per vicos, et plateas quaeram quem diligit anima mea,* ponitur sponsae inquisitio ad inveniendum: et continuatur sic. Rediens ad conscientiam meam, quaesivi Christum, et non inveni: unde ut eum inveniam, adhuc quaeram. *Surgam, et circuibo civitatem,* idest per attentam considerationem perquiram conscientiam meam; et *per vicos, et plateas*, idest per omnia dicta, desiderata, et facta, quae ego dixi, et concupivi, utrum aliquid egerim quod displicuerit sibi; et sic faciendo Christum quaeram, quem diligit anima mea. Nam si quis post actionem non potest redire ad dulcedinem contemplationis, debet cogitare quod forte in aliquo deliquit, propter quod solitam dulcedinem non sentit; et ideo debet civitatem, idest conscientiam, totaliter scrutari. Notandum autem conscientiam esse lectulum in quo Christus requiescit, quia stratum coangustatum est, quia non potest iacere, nisi unus, scilicet Christus, vel diabolus *Isaias 28. Coangustatum est stratum, ità ut alter decidat; et pallium breve utrumque operire non potest.* Sed si consideremus conscientiam, et cor nostrum quantum ad genera peccatorum quae ibi esse possunt, sic est civitas distincta per vicos, et plateas, idest per delicta maiora, et per minora. Deinde cum dicit, *Quaesivi illum, et non inveni*, ponitur vanarum cogitationum occupatio. Continuetur sic. Ad conscientiam meam redii; Christum per plateas, et vicos quaesivi. *Quaesivi illum, et non inveni.* Et est causa quare: quia *vigiles* civitatis, idest vanae cogitationes, *qui custodiunt civitatem, invenerunt me:* ideo eis occupata, Christum non inveni, quia vix possumus dicere unum *Pater noster*, quin vanae cogitationes nos non inveniant. Quare tales cogitationes dicuntur vigiles civitatis, quia semper sunt paratae ad capiendum, et occupandum nos. Sed quando tales vigiles, seu cogitationes occupant nos, debemus eas derelinquere, quia in talibus cogitationibus non invenitur Christus. Ideo ironice talibus vigilibus dicitur: Numquid vidistis Christum, *quem diligit anima mea?* Deinde cum dicit, *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*, ponitur primo Christi inventio; secundo eius apprehensio, ibi, *Tenui eum.* Continuetur sic. Ita invenerunt me vanae cogitationes, seu vigiles civitatis; sed *cum pertransissem eas*, scilicet derelinquendo, *inveni* Christum, *quem diligit anima mea.* Sciat enim quilibet, quod si ad conscientiam suam redit, et eam diligenter inquirit, et vanas cogitationes dimittit,

his peractis Christum invenit. Deinde cum dicit, *Tenui eum*, ponitur Christi apprehensio. Et ostendit primo se apprehendisse fortiter, cum dicit, *Tenui eum;* quasi dicat: Non qualitercumque recepi ipsum, sed fortiter apprehendi, tenendo ipsum. Secundo ostendit quod eum apprehendit perseveranter, cum subdit, *Nec dimittam;* quasi dicat: Incessanter tenebo ipsum. Tertio innuit quod apprehendit utiliter, cum subinfert: *Donec introducam illum in domum matris meae*, quantum ad maiores, *et in cubiculum genitricis meae*, quantum ad minores. Sic debet facere Ecclesia, quasi bona mater, quod postquam invenit Christum, debet eum tenere, et non dimittere, donec introducat eum in corda filiorum maiorum, qui sunt domus matris suae, idest domus gratiae, quia gratia est mater omnium, cum ab ea habeamus esse spirituale: dicuntur enim maiores filii Ecclesiae domus gratiae, quia plus habent de gratia. Sic etiam Ecclesia debet introducere Christum in corda filiorum minorum, qui dicuntur cubiculum genitricis, idest cubiculum gratiae, quia minus habent de gratia: cubiculum enim est domuncula parva. Notandum autem, quod Ecclesia non intendit Christum introducere in maiores, et in minores, quasi Christum non habeant: quia sic non essent domus, et habitaculum gratiae; sed ut ipsa in contemplatione gaudeat de donis gratiae maiorum, atque minorum. Potest etiam intelligi ut per talem introductionem aliqui fiant domus gratiae, et sic maiores; et aliqui habitaculum, et sic minores. Deinde cum dicit, *Adiuro vos*, ponitur Christi compassio: nam videns Christus Ecclesiam, sive praelatum per exteriores occupationes aliquando distrahi in conscientia, ei compatiens, ait: *Adiuro vos*, idest obsecro, *filiae Hierusalem*, quarum curam habet praelatus, *per capreas, cervosque camporum*, idest propter ipsos praelatos, ut supra expositum est, *ne suscitetis*, a somno contemplationis, *nec evigilare faciatis*, a quiete dulcedinis, *dilectam* Ecclesiam, *donec ipsa velit*. Notandum autem, bis adiurasse filias Hierusalem, ne evigilare faciant a somno contemplationis Ecclesiam matrem earum: dupliciter enim possunt errare subditi circa curam praelati: primo si crederent quod praelati primo deberent intendere eis quam sibi; propter hoc dictum fuit primum, *Adiuro:* secundo si crederent quod postquam praelatus incepit intendere eis, non deberet redire ad contemplationem intendendo sibi; et propter hoc Christus secundo filias Hierusalem adiurat, ut permittant matrem suam in contemplatione persistere. Deinde cum dicit, *Quae est ista?* vult imponere finem huic tractatui, in quo describitur status primitivae Ecclesiae. Et quia laus est potissime in fine canenda; ideo imponit finem tractatui in commendatione Ecclesiae primitivae quintupliciter. Primo ab ascensu, est enim laudabile ascendere; et quantum ad hoc admirans ait: *Quae est ista quae ascendit?* Secundo commendat a loco ascensus, cum subdit, *Per desertum:* nam si laudabile est ascendere qualitercumque, laudabilius tamen est ascendere *per desertum*, ubi sunt spinae, et impeditiva, quia summae laudis est bene conversari in medio nationis pravae, et perversae. Tertio commendat eam a modo ascendendi, cum ait, *Sicut virgula fumi:* virgula enim fumi est agilis ad ascensum, licet sit nigra, et obscura; sic Ecclesia primitiva obscura erat exterius, erat tamen agilis, et erecta interius. Quarto commendat eam a carnis mortificatione, cum ait: *Ex aromatibus myrrhae:* myrrha enim amara est, et significat mortificationem carnis, ut dicit Glossa. Fumus ergo, cui assimilatur Ecclesia, surgit *ex aromatibus myrrhae*, quia Deo placere nititur cum carnis mortificatione: *Ad Gal. 5. Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis.* Quinto commendat eam ab orationis devotione, et virtutum plenitudine, cum dicit: *Et thuris, et universi pulveris pigmentarii*, ut Glossa exponit; ita ut odor thuris referatur ad orationem, universitas vero pulveris aromatici ad plenitudinem virtutum.

TRACTATUS SECUNDUS

SIVE SECUNDA PARS TOTIUS LIBRI.

CAPITIS III.

PARS ALTERA.

En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constravit, propter filias Hierusalem. Egredimini, filiae Sion, et videte Regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis eius.

En lectulum Salomonis etc. Finito tractatu in quo tractatur de Ecclesia primitiva; hic incipit tractatus in quo tractatur de Ecclesia moderna. Et sicut in primo tractatu primo describebatur Ecclesia primitiva, et postea finiebatur dictus tractatus in laudem Ecclesiae, cum dicebatur: *Quae est ista quae ascendit?* sic in parte ista primo describitur status Ecclesiae modernae, secundo finitur tractatus in laudem ipsius, ibi, *Quae est ista, quae progreditur?* Prima para dividitur in partes duas: quia primo describitur praesens Ecclesia quantum ad eius diversitatem; secundo quantum ad eius veritatem, ibi, *Pulchra es, amica mea:* circa principium sexti capituli. Prima pars dividitur in duas: quia primo describitur status Ecclesiae quantum ad vitam contemplativam; secundo quantum ad vitam activam, ibi, *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Prima pars dividitur in partes duas: quia primo describuntur ea quae requiruntur ad contemplationem, secundo videns Ecclesia per se ipsam non posse in ipsis persistere, implorat Christi subventionem, ibi, *Veniat dilectus meus:* in principio quinti capituli. Contemplativa autem vita tria debet habere: nam primo debet converti ad Deum; secundo debet relinquere mundum; tertio debet patienter sustinere tentationes. Ideo pars ista dividitur in partes tres: quia primo ostenditur Ecclesiae ad Christum conversio; secundo quod ei convenit mundi derelictio, ibi, *Quam pulchra es!* in principio quarti capituli; tertio quod ei congruit tentationum toleratio, ibi, *Quam pulchrae sunt mammae tuae!* ultra medietatem dicti capituli. Propter primum notandum, quod totum bonum quod est in Ecclesia, quantum ad incipientes, et proficientes, totum est a Christo; et ideo dignum est ut convertamur ad ipsum, a quo tanta bona habemus. Potest ergo sic formari ratio. Quilibet debet ad illum converti a quo habet omnia sua bona. Sed Ecclesia omnia sua bona habet a Christo. Ergo ad ipsum debet converti. In ista ratione sic procedit: quia primo ostendit, Christum omnia sua bona contulisse Ecclesiae propter filias Hierusalem; secundo ex hoc concludit quod ipsae filiae Sion convertantur ad Christum, ibi, *Egredimini, filiae Sion, et videte.* Prima pars dividitur in tres partes: quia primo ostenditur esse a Christo bona incipientium, et hoc sub figura lectuli, ibi, *En lectulum;* secundo ostenditur esse ab eo bona proficientium, et hoc sub figura ferculi, ibi, *Ferculum fecit sibi:* tertio ostenditur esse ab eo bona perfectorum, et hoc sub metaphora reclinatorii aurei, ibi, *Reclinatorium aureum.* Notandum autem, incipientes in Ecclesia potissime indigere custodibus, ne diabolus, et malae tentationes eos invadant, et quasi imbecilles superent: propter quod apparet maxima benignitas Christi, et quod ipse multum diligit bonum incipientium quando dignatur eis dare custodes. Et quia tria sunt genera huiusmodi custodientium; ideo dividitur pars ista in partes tres: quia primo ostenditur, huiusmodi incipientes esse custoditos per annuntiantes veritatem vitae; secundo per annuntiantes veritatem doctrinae, ibi, *Omnes tenentes gladios;* tertio per annuntiantes veritatem iustitiae, ibi, *Uniuscuiusque ensis.* Continuatur sic. Primitiva Ecclesia multum vexata fuit, sed modernam Ecclesiam videmus esse in tranquillitate: quia *en* (pro ecce) ipsos, de quibus minus videtur, videmus esse *lectulum Salomonis,* quia in eis quiescit Christus, et huiusmodi lectum *ambiunt,* idest custodiunt, *sexaginta fortes ex fortissimis Israel,* idest annuntiantes veritatem vitae: quia fortes, et non molles per tentationes debent esse qui volunt praedicare de moribus. Et notandum, quod numerus istorum custodum, scilicet numerus sexagenarius, bene competit officio: nam sexagenarius numerus constituitur ex senario ducto per denarium, per quod intelligitur veritas vitae hoc modo,

quia vere, et iuste vivimus, si per sex dies, quibus operari debemus, idest per totum tempus vitae nostrae, quod intelligitur per numerum senarium, qui est numerus perfectus, observamus decem praecepta Decalogi. Signanter autem est notandum, quod Salomon incipiens tractare de moderna Ecclesia, incipit a lectulo, idest a quiete, quia iam cessavit persecutio. Deinde cum dicit, *Omnes tenentes gladios*, ostendit, huiusmodi incipientes esse custoditos per annuntiantes veritatem doctrinae. Et continuatur sic. Huiusmodi fortes non solum sunt sexaginta secundum quod annuntiant veritatem vitae, sed omnes sunt ad bella doctissimi, *tenentes gladios* doctrinae sacrae, iuxta illud *ad Ephes. ult. Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Deinde cum dicit, *Uniuscuiusque ensis super femur suum*, ostendit quod incipientes custodiuntur per eos qui annuntiant veritatem iustitiae: nam non sufficit quod aliquis praedicet de moribus, annuntiando veritatem doctrinae; sed oportet eum annuntiare veritatem iustitiae in se, ut faciat quod dicit, et credat quod docet: quia iustum est ut aliquis talis sit in se, qualem praedicat alium debere esse: ideo praedicatores, qui debent custodire lectulum Salomonis, sive incipientes, debent tenere ensem, non in ore tantum, ut dicant, et non faciant; sed uniuscuiusque ensis debet esse super femur suum, constringendo femora sua, vivendo caste, et observando quae praedicant. Addit autem causam quare lectulum suum Christus vult sic custodiri, cum subdit, *Propter timores nocturnos*, idest propter impugnationes diabolicas, et alias tentationes malas. Deinde cum dicit, *Ferculum*, ostendit bonum proficientium esse a Christo. Ad cuius evidentiam notandum, quod incipientes dicuntur lectulus, quia in eis quiescit Christus; non tamen sunt ferculum, quia non ferunt Christum ad alios, generando ipsum in cordibus aliorum. Proficientes autem sunt ferculum, idest portatorium, quia Christum portant, et deferunt usque ad alios. Tanguntur autem tria bona proficientium: quorum primum sumitur in ordine ad Deum, quod notatur cum dicitur: *Ferculum fecit sibi Rex Salomon*, scilicet ordinatum ad se ipsum, qui est verus Deus; secundo tangitur bonum quod habent proficientes in ordine ad se ipsos, cum subdit, *De lignis Libani*, idest de lignis albis, quia in se ipsis debent esse mundi; tertio tangitur bonum quod habent in ordine ad proximos, cum subdit, *Columnas fecit argenteas*: nam qui sunt proficientes, debent habere columnas argenteas, alios sustentando: et eis veritatem annuntiando, quod notatur per argentum, quod est metallum sonorum. Deinde cum dicit, *Reclinatorium fecit aureum*, describit perfectos. Ad cuius evidentiam notandum, quod ferculum dicitur in quo aliquis portatur, et dicitur a fero fers, quia quiescenter fert. Reclinatorium autem est suprema pars huius sedis, in qua reclinatur, et quiescit caput sedentis. Unde per reclinatorium designantur perfecti, qui tenent supremum gradum in Ecclesia. Bonum autem istorum describitur tripliciter. Primo quantum ad situm quem tenent, quia altum, et clarum, sive splendidum: quod notatur cum dicitur, *Reclinatorium aureum.* Secundo describitur quantum ad viam per quam ad talem situm ascendunt, cum dicitur, *Ascensum eius purpureum*: purpura enim ex sanguine piscis conficitur: unde Glossa infra *cap. 8.* ait, quod murices ferro circumcisi lacrymas purpurei coloris emittunt, quibus collectis tinctura purpurei coloris efficitur: unde possunt signare passionem Christi ratione effusionis sanguinis, quae passio est via deveniendi ad statum perfectum, quia incedentes per eam perfectionis statum acquirunt. Tertio describitur perfectorum bonum quantum ad virtutem per quam moti sunt ad talem situm, cum ait, *Media caritate constravit*: quia caritas est virtus media, per quam constratum, sive constitutum est huiusmodi reclinatorium, inquantum virtute eius perfecti ascendunt ad talem situm. Addit autem causam quare huiusmodi ordo est in Ecclesia, cum ait, *Propter filias Hierusalem*: quia propter nos Christus pati voluit, et Ecclesiam suam ordinavit, et diversis perfectionibus dotavit. Deinde cum dicit, *Egredimini*, concluditur ex habitis, quod existentes in Ecclesia, et potissime praelati, debeant converti ad Christum: nam si tanta bona Christus contulit Ecclesiae propter eos qui sunt in Ecclesia, dignum est existentes in Ecclesia converti ad ipsum; ideo ait: *O filiae Sion, Egredimini, et videte Regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua;* idest convertimini ad Christum, et considerato passionem eius, non tantum in mente, sed etiam in mentis affectu; in qua *mater sua*, scilicet Synagoga, *coronavit eum diademate*: quia, ad litteram, coronaverunt Iudaei in passione Christum corona spinea; quae licet ex eorum praevaricatione Christo imposita fuerit ad confusionem, tamen secundum veritatem titulus est referens maiestatis honorem, quia *propter hoc Deus exaltavit illum etc.* ideo affixus est titulus Cruci: *Ioan. 20. Rex Iudaeorum*; quod fuit *in die desponsationis illius*, idest Christi quia in passione sua iunxit sibi Ecclesiam, dans sanguinem suum in pretium, et introducens latronem in Paradisum: *Luc. 23. Et in die laetitiae cordis eius*, idest Synagogae: quia, ad litteram, Iudaei, et Synagoga gaudebant, et laetabantur de passione Christi.

CAPUT IV.

Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet, capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad; dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas. Sicut vitta coccinea labia tua, et eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo quod intrinsecus latet. Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris. Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni; coro-

naberis de capile Amana, de vertice Sanir, et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui. Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa! Pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Favus distillans labia tua, sponsa; mel, et lac sub lingua tua; et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuae paradisus malorum punicorum, cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus, et crocus, fistula, et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha, et aloe cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano. Surge, aquilo, et veni auster; perfla hortum meum, et fluent aromata illius.

Quam pulchra es, amica mea! Postquam ostensum est quod existentes in Ecclesia debent converti ad Christum, hic ostendit quod debent relinquere mundum; nec est propter hoc perversio ordinis: quia licet via generationis prius sit relinquere mundum, quam adhaerere Deo; via tamen perfectionis, et complementi prius est adhaerere Deo. Ita in bono formalius est converti ad ipsum. Dividitur autem haec pars in partes tres, secundum quod tripliciter ostenditur quod Ecclesia debet relinquere mundum: nam primo hoc ostenditur ex statu Ecclesiae; secundo ex fine eius; tertio ex dilectione quam habet Christus ad ipsam. Secundo ibi, *Coronaberis de capite Amana;* tertia ibi, *Vulnerasti cor meum.* In prima parte intendit talem rationem. Ille cuius status requirit totalem pulchritudinem, debet se avertere ab immunditia, ne contrahat sordes, et derogetur suo statui. Sed status Ecclesiae requirit totalem pulchritudinem. Ergo debet se avertere a mundo, ubi est immunditia, ne coinquinetur. In hac autem ratione sic procedit: quia primo ostendit, Ecclesiam quantum ad omnia bona sua debere habere pulchritudinem; secundo ex hoc infert quod status Ecclesiae requirit pulchritudinem totalem, ibi, *Vadam ad montem myrrhae;* tertio ostendit ex habitis, quod Ecclesia debet recedere a mundo, ibi, *Veni de Libano.* Propter primum notandum, quod in quolibet tria reperiuntur; scilicet subiectum vel substantia, virtus, et operatio. In ostendendo vero statum Ecclesiae quantum ad omnia requirere pulchritudinem, tria facit: quia primo hoc commendat, et ostendit de substantia; secundo de virtute, ibi, *Oculi tui;* tertio de operatione, ibi, *Capilli tui.* Dicit ergo: *Quam pulchra es, amica mea*, quantum ad substantiam interiorem; *quam pulchra*, quantum ad exteriorem! Quia in quolibet homine est duplex homo, exterior, et interior; duplex substantia, spiritualis, et corporalis. Primitiva autem Ecclesia fuit formosa interius, sed nigra exterius: unde ad differentiam illius Ecclesiae moderna Ecclesia dicitur pulchra interius, et exterius: quia cessaverunt persecutiones Gentilium, et Iudaeorum. Deinde cum dicit, *Oculi tui*, ostendit requirere pulchritudinem quantum ad virtutem, sive quantum ad potentias: unde ait: *Oculi tui*, idest intellectus, et affectiones, sunt *columbarum*, habentes simplicitatem, et rectitudinem, ut columbae, *absque eo quod intrinsecus latet*, idest absque actionibus intellectus, et affectus, quae latent intrinsecus, quia non sunt transeuntes in exteriorem materiam: vult enim dicere, quod propter pulchritudinem actionum, de qua statim dicetur, habet Ecclesia pulchritudinem oculorum, idest potentiarum, vel virtutum: dicuntur enim potentiae, vel virtutes animae, ut intellectus, et affectus, oculi eius, quia oculus est illud quo mediante tendimus in aliquid ut in finem, quod fit per intellectum, et affectum: per intellectum, inquantum dirigit in finem; per affectum, inquantum inclinat in ipsum. Huiusmodi autem oculi vere sunt columbarum, quando intellectus est simplex, et rectus, idest sine plica erroris; et affectus sine plica malitiae. Deinde cum dicit, *Capilli tui*, ostendit eam habere pulchritudinem quantum ad operationes; et duo facit: quia primo ostendit hoc quantum ad operationes affectus; secundo quantum ad operationes intellectus, ibi, *Dentes tui.* Dicit ergo, *Capilli tui*, idest affectiones tuae, quae dicuntur capilli, quia radicantur in suprema parte animae, sunt *sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad.* In quo tria tangit. Primo quod affectiones debent esse *greges*, quia debent esse congregatae, non sparsae, cuiusmodi sunt affectiones malorum, quae quaerunt bona sparsa, et particularia; secundo debent esse *caprarum*, idest debent esse altae, sicut caprae quaerunt in alto pastum; tertio debent ascendere *de monte Galaad*, qui interpretatur acervus testimonii: quia, ad litteram, moderna Ecclesia, et quaelibet sancta anima, de qua nunc agitur, ascendit cogitationibus suis *in montem Galaad*, idest in acervum testimonii, scilicet in exempla quae praecesserunt, et in altitudinem testimonii Scripturarum. Deinde cum dicit, *Dentes tui*, describit pulchritudinem actionum intellectualium; et facit quinque, secundum quod huiusmodi actiones quinque modis possunt accipi: quia primo ostendit quales debent esse huiusmodi actiones, ut sunt in intellectu; secundo quales debent esse, ut significantur per verba, ibi, *Sicut vitta coccinea;* tertio ut implentur per opera, ibi, *Sicut fragmen;* quarto ut ordinantur ad confusionem adversariorum, ibi, *Sicut turris;* quinto ut ordinantur ad documenta parvulorum, ibi, *Duo ubera tua.* Dicit ergo, *Dentes tui*, idest cogitationes intellectus, quae dicuntur dentes, quia sicut per dentes frangitur quod est unitum, ita homo per intellectum quod uno conceptu recipit, frangit aliis per plures conceptus: unde Dionysius *25. cap. Cael. Hierarch.* dicit Angelos superiores, dentes, quia quod intelligunt uno conceptu, dividunt in inferiores per plures conceptus. Huiusmodi autem dentes, sive conceptus, esse debent *sicut greges tonsarum quae ascendunt de lavacro*, quia debent esse tonsi a lana terrena, et debent ascendere *de lavacro* propter munditiam. Et debent esse huiusmodi conceptus *cum gemellis fetibus* propter consilia, et praecepta; et inter alias conditiones non debent esse *steriles*, quia debent promereri aliquem fructum. Deinde cum dicit, *Sicut vitta coccinea*, ostendit quale esse debet eloquium exprimens huiusmodi cogitationes. Et tangit duo, secundum

quod eloquium duo habere debet. Primo debet esse moderatum; et quantum ad hoc dicit: *Labia tua sicut vitta coccinea:* quia sicut vitta capillos tenet, sic eloquium moderatum tenet veram scientiam. Haec autem vitta debet esse *coccinea*, quia coccus habet colorem rubeum, et verba contemplativa debent esse potissime de passione Christi. Secundo eloquium debet esse ordinatum, et compositum; et quantum ad hoc ait: *Eloquium tuum dulce*, iuxta illud *Prover. 16. Favus mellis verba composita.* Deinde cum dicit, *Sicut fragmen*, ostendit quales debent esse operationes intellectus, ut adimpleantur per opera: nam talia debent esse opera quod respondeant interioribus affectionibus, et exterioribus, quia non debemus habere fictam sanctitatem. Ideo ait, *Genae tuae*, idest opera tua, quae sunt in aperto, sicut genae, sunt *sicut fragmen mali punici:* idest sicut malum punicum fractum in fractura tale apparet quale erat interius; sic opera nostra tales nos debent ostendere quales sumus. Est autem malum punicum malum granatum, quod quando frangitur, apparent in eo grana rubea plura; sic etiam ex una caritate plura bona opera debent procedere. Et quia simul cum pulchritudine exteriori debet adesse pulchritudo interior; ideo additur, *Absque eo quod intrinsecus latet.* Deinde cum dicit, *Sicut turris*, ostendit quales sunt huiusmodi conceptus, ut ordinantur ad resistendum adversariis, dicens: *Collum tuum*, idest doctrina tua, et boni conceptus tui, per quos uniris mihi capiti, sicut per collum caput unitur corpori. Huiusmodi autem collum est *sicut turris David, quae aedificata est cum propugnaculis:* quia sufficiens est ad repellendum omnes impugnationes adversariorum. Ideo addit, quod *mille clypei*, idest perfectus numerus auctoritatum, *pendent ex ea, et omnis armatura fortium:* auctoritatibus enim, et articulis fidei munitur fides nostra, quasi per quosdam clypeos, notis lumine divino, in quo est *omnis armatura fortium*, quia quicquid virtutis est in omni intellectu, peramplius, et perfectius continetur in lumine divino. Deinde cum dicit, *Duo ubera tua*, determinat de operationibus, ut ordinantur ad instructionem parvulorum; et tangit quatuor: nam actiones intellectus, sive doctrina, primo debet esse proportionata auditoribus parvulis; ideo dicit, *Duo ubera tua:* quia enim parvuli non possunt masticare dura, sugunt ubera; iuxta illud *1. Cor. 3. Tamquam parvulis in Christo lac dedi vobis potum, non escam.* Et dicit, *Duo ubera*, propter duo testamenta; vel propter sensum litteralem, quem significant voces, et mysticum, quem significant res. Secundo haec doctrina debet esse caritativa, quia doctor debet docere ardenter; ideo subdit: *Sicut duo hinnuli capreae gemelli:* in quo designatur geminatio caritatis. Tertio docere debet regulariter, quia debet docere secundum ordinem sacrae Scripturae; ideo subditur: *Qui pascuntur in liliis*, idest in candore divinorum Scripturarum: quia secundum quod est in sacris Scripturis, sic alios docere debemus. Quarto docere debet perseveranter; ideo addit: *Donec inclinentur umbrae;* idest donec cessent aenigmata, quod tempus est totius vitae praesentis; *et aspiret dies*, scilicet aeternitatis, quod erit in futura vita, ubi non indigebimus ea doctrina qua indigemus modo. Deinde cum dicit, *Vadam ad montem myrrhae*, concludit ex habitis, statum Ecclesiae requirere talem pulchritudinem. Et continuatur sic. Dixi, o Ecclesia, te esse pulchram secundum omnia tua, ideo *vadam ad montem myrrhae*, idest ad te quae es mons myrrhae propter carnis mortificationem, *et ad collem thuris*, idest ad te quae es collis thuris propter assiduam, et multiplicem orationem. Et supple, dicam: *Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te:* nam si Ecclesia secundum omnia sua requirit pulchritudinem, pulchritudo sua debet esse totalis. Est autem diligenter notandum, quod pulchritudo dicta de ipsa Ecclesia non debet referri ad actualitatem, ut actu talis sit, sed ad statum: non quia talis debeat esse semper, sed quia proficere debet; propter quod oportet eam mundum relinquere. Deinde cum dicit, *Veni de Libano*, infert ex habitis, quod debet relinquere mundum. Et continuatur sic. Habitum est quod status tuus requirit totalem pulchritudinem, *sponsa mea*, ergo ne inficiaris a mundo, *veni de Libano*, idest veni de mundo, et recede de mundo, *veni de Libano, veni.* Dicit autem ter, *Veni*, propter fidem Trinitatis, ad quam alios inducere debet, ut dicit Glossa: vel quia derelinqui mundus non potest, nisi Pater adducat sua potentia: Psalmista *Ps. 135. Eduxit Israel de medio eius, in manu potenti, et brachio extento.* Nisi Filius dirigat sua sapientia: *Sap. 10. Eduxit illum sapientia*, idest primum hominem, cum omnibus salvandis, a delicto suo, a quo nullus potest educi, nisi educatur de mundo: *I. Iac. 4. Qui voluerit amicus esse huius saeculi, inimicus Dei constituitur.* Nisi Spiritus sanctus attrahat sua bonitate, et clementia: *Isa. 63. Spiritus Domini ductor eius fuit.* Vel ter dicit, *Veni*, quia sicut peccamus cogitatione, locutione, et opere; ita his tribus ad Christum ire debemus. Dicitur autem mundus Libanus, idest candidus, per contrarium, quia in eo non est candor, sicut lucus, quia caret luce, et piscina, quia caret piscibus; sic dicitur mundus, quia caret munditia. Deinde cum dicit, *Coronaberis de capite Amanà*, adducit rationem ad hoc sumptam ex fine. Et intendit talem rationem. Homo debet relinquere illud quo relicto potest adipisci suam coronam, et suum finem. Sed si tu relinquas mundum, *coronaberis.* Ergo debes mundum relinquere. De ista ratione non ponit plus, nisi quod si relinquat, coronabitur. Et ut intelligas verba eius, notandum, quod mundus quintupliciter inficit. Primo inficit irascibilem per timiditatem; secundo inficit concupiscibilem per intemperantiam, et foeditatem; tertio inficit voluntatem per iniustitiam; quarto intellectum practicum per falsitatem, et imprudentiam in dictis, et factis; quinto intellectum speculativum per infidelitatem. Ideo ait: *Coronaberis de capite Amana*, idest de mundo, relinquendo timiditatem, quae inficit irascibilem: *Amana* enim interpretatur coangustatus, et significat mundum, qui se ipsum coangustat, et constringit. Iterum *coronaberis*, si veneris *de vertice Sanir*, idest de foeditate, et intemperantia, relinquendo ipsam, quia inficit concupiscibilem: nam *Sanir*, secundum Glossam, idem est quod foedus. Iterum *coronaberis de vertice Hermon*, idest de iniustitia, relinquendo ipsam, quia inficit appetitum intellectivum, sive voluntatem: interpretatur enim *Hermon* anathematizatio, sive divisio a Deo; quod maxime fit per iniustitiam, et potissime ut est vitium generale. Iterum *coronaberis*, si veneris

de cubilibus leonum, idest de improvidentia, vel imprudentia, quae inficit rectam rationem agibilium, et inficit intellectum practicum: nam differt homo a bestiis ferocibus, quia est animal politicum per mansuetudinem, quam non habent animalia ferocia, quae intelliguntur per leones, qui non refrenant motus suos per prudentiam, sicut homo. Iterum *coronaberis de montibus pardorum*, idest de infidelitate, quae inficit intellectum speculativum: haeretici enim, et infideles insidiantur ut pardi; et supplendum est, relinquendo hoc perfecte, idest relinquendo mundum. Et quia non coronaberis, nisi ista relinquas; ideo debes perfecte mundum relinquere, ut coroneris. Deinde cum dicit, *Vulnerasti cor meum*, ponit tertiam rationem sumptam ex amore divino: congruum enim est ut amantes nos amemus. Et quia Christus nos maxime diligit, debemus eum diligere. Cum ergo non possimus eius amori inhaerere, nisi mundum relinquamus, debemus mundum relinquere. De ista ratione non ponit nisi medium, videlicet quod Christus maxime nos diligit. Hoc est ergo quod a te volo, *soror mea*, propter naturae conformitatem, *sponsa mea*, propter fidem. *Vulnerasti cor meum*, sagitta amoris, *in uno oculorum tuorum*, idest in unitate cogitationum tuarum, *et in uno crine colli tui*, idest in unitate affectionum tuarum: nam per oculos, per quos conspicimus, debemus intelligere actiones intellectus, quae tunc placent Deo, quando sunt iunctae per fidem. Per capillos, ut supra dicebatur, debemus intelligere affectiones, quae tunc placent Deo cum sunt iunctae per caritatem, et per alias perfectiones affectus. Et quia talem unitatem habere non possumus nisi mundum relinquamus, debemus mundum relinquere.

Quam pulchrae sunt mammae tuae! Superius ostensum est, Ecclesiam praecipue ut respicit statum contemplativorum, debere converti ad Christum propter susceptam ab eo bonitatem, et debere relinquere mundum, ne per ipsum contrahat foeditatem; hic ostendit, eam debere sufferre tentationes, si adipiscatur finem, et mereatur ampliorem bonitatem. Et intendit talem rationem. Quicumque potest de facili aliquas turbationes sufferre, si per eas potest consequi finem, et augmentum in bono, ut talia adipiscatur, debet sufferre libenter. Sed Ecclesia, potissime ut respicit statum contemplativorum, potest de levi tentationes ferre. Ergo cum per eas mereatur finem, et augeatur in bono, debet eas patienter sufferre. In hac ratione sic procedit. Primo ostendit quod viri contemplativi possunt omnes tentationes de facili vincere; secundo ex hoc concludit quod vult eos permittere tentari, ut ex hoc adipiscantur finem, et gloriam, ibi, *Surge aquilo*. Prima pars dividitur in duas: quia primo ostendit, viros contemplativos tentationes vincere; secundo ostendit quod hoc possunt de facili, ibi, *Emissiones tuae*. Prima pars dividitur in duas: quia primo ostendit de quolibet genere tentationum, quod possunt ipsas vincere; secundo ex hoc concludit quod universaliter potest Ecclesia, ut respicit statum contemplativorum, omnem tentationem superare, ibi, *Hortus conclusus, soror mea*. Prima pars dividitur in tres partes, secundum quod tria sunt genera tentationum: nam primo ostendit, Ecclesiam posse superare tentationes diaboli; secundo ostendit, vincere posse tentationes mundi, ibi, *Favus distillans*; tertio ostendit, eam posse superare tentationes carnis, ibi, *Et odor vestimentorum*. Circa primum notandum, quod diabolus dupliciter nos vincit: primo decipiendo nos, cum se transformat in Angelum lucis; et contra hoc valet doctrina quam maxime habent viri contemplativi, quia separati a mundo magis percipiunt divinum influxum: nam Philosophus in libro de bona fortuna ostendit, aliquos simplices esse fortunatos, quia amoti a sensibilibus magis percipiunt vim substantiarum separatarum, et Dei; sicut caeci non intenti visibilibus magis memorantur: et quantum ad hoc ait: *O soror mea sponsa, quam pulchrae sunt mammae tuae!* idest quam pulchra est doctrina tua, quae dicitur mammae, et ubera, quia se contemperat secundum proportionem auditorum; et ideo subdit: *Pulchriora sunt ubera tua vino*, idest doctrina tua praevalet doctrinae Philosophorum, quae non temperat se proportioni audientium, sed continet se in quadam austeritate, et excellentia verbi cum ponderositate sententiae: ideo huiusmodi doctrina dicitur vinum, non lac, quia caret dulcedine. Secundo vincit nos diabolus, si inveniat nos denudatos virtutibus; et quantum ad hoc subdit: *Et odor unguentorum tuorum*, idest fama virtutum spiritualium, ut Glossa exponit, *super omnia aromata*, idest superat omnem humanam scientiam: propter quod supplendum est, non debes timere ne diabolus te vincat decipiendo. Deinde cum dicit, *Favus distillans*, ostendit, Ecclesiam superare impugnationem mundanam: nam maxime mundum superamus, si (cum dividatur inter fideles, et infideles) fidelibus effundimus doctrinam, et eam celamus infidelibus, ne capiant nos in verbo; ideo ait: *Favus distillans labia tua*, quantum ad fideles; *mel, et lac sub lingua tua*, quantum ad infideles: quibus non debes communicare dulcedinem doctrinae sacrae, sed tenere eam sub lingua tua. Deinde cum dicit, *Odor vestimentorum tuorum*, idest odor carnis tuae: est enim caro quasi quoddam vestimentum animae, cuius odor est *sicut odor thuris*: thus enim cum igne crematur, redolet, sicut caro contemplativorum, cum in tentationibus stimulatur; sed eas vincunt, cum continentia redolent, et merentur. Ex quibus haberi potest quod Ecclesia ut respicit vitam contemplativam, potest superare tentationes carnis. Deinde cum dicit, *Hortus conclusus*, infert, quod omnes tentationes universaliter potest superare. Et continuatur sic. Tu, Ecclesia, ut ostensum est, superare potes omnes tentationes diaboli, mundi, et carnis: ergo tu es *hortus conclusus, soror mea sponsa*: tu es *hortus conclusus*. Et dicit bis, *Hortus conclusus*, quia tentationes mundi, et carnis non possunt intrare ad ipsam. Addit etiam quod est *fons signatus*, quia etiam tentationes diaboli non possunt ad eam ingredi. Est ergo Ecclesia *hortus conclusus*, inquantum continet poma munda a spurcitiis carnis. Est iterum *hortus conclusus*, inquantum continet poma vera, non sophisticata vanitatibus mundi. *Est fons signatus*, inquantum continet aquas dulces, non amaricatas per versutias diaboli. Deinde cum dicit, *Emissiones tuae*, ostendit, Ecclesiam, ut respicit contemplativos, de facili posse superare tentationes singulas: nam minima gratia sufficit ad superandum omnes tentationes. Si igitur quis habeat gratiam superabundantem, de facili eas superabit. Gratia superabundans in hoc cognoscitur inquantum alios

inducit ad gratiam: nam perfectum est unumquodque cum potest sibi simile generaro. Ostendere ergo, Ecclesiam de facili posse superare tentationes singulas, est ostendere quod derivationes gratiarum, prout fluunt ab Ecclesia ad suos filios, sunt sufficientes ad superandum tentationes singulas. Derivantur enim dona gratiarum divinarum a perfectioribus ad imperfectos: non quod perfecti ipsam gratiam causent, cum a solo Deo ipsa gratia causelur; sed quia per praedicationes, et bona opera, et exempla perfecti ducunt imperfectos ad gratiam suscipiendam: et ulterius aliquando per suas orationes gratiam impetrant, et ministrando Sacramenta aliquid efficiunt in illa: quo facto, nisi quis praebeat obicem, gratiam suscipit. Duo ergo facit: nam primo ostendit quod per huiusmodi derivationes potest quodlibet genus tentationis superare; secundo ex hoc concludit quod universaliter omnes tentationes superare possit, ibi, *Fons hortorum*. Circa primum tria facit: quia primo ostendit quod per tales derivationes possunt superari tentationes mundi; secundo quod diaboli, ibi, *Cypri cum nardo*; tertio quod carnis, ibi, *Myrrha, et aloe*. Dicit ergo: *Emissiones tuae*, idest dona gratiarum derivata a te ad alios, sunt *paradisus malorum punicorum*, idest illarum arborum, *cum pomorum fructibus*, idest cum fructibus dictarum arborum: fructus enim malorum punicorum habent corticem asperum, sed intus habent grana rubea, et significant doctrinam ecclesiasticam, cuius sensus committitur iis qui sunt intra ipsam; exterioribus autem monstratur cortex tantum. Unde pars ista respondet illi parti ubi dicebatur supra: *Favus distillans labia tua; mel, et lac sub lingua tua*. Sicut ergo per illa verba ostendebatur, Ecclesiam posse superare impugnationes mundi; sic per ista habetur quod per dona gratiarum derivata ab Ecclesia ad filios, possunt illas superare. Deinde cum dicit, *Cypri cum nardo*, ostendit per tales emissiones posse superare diaboli tentationes. Legatur ergo sic. *Emissiones tuae* non solum sunt *paradisus malorum*, sed etiam huiusmodi emissiones sunt emissiones *Cypri*: Cyprus enim, secundum Glossam, arbor est aromatica habens semen candidum; et potest significare perfectionem intellectus speculativi, quia huiusmodi intellectus est candidus, qui illuminatur lumine fidei, vel lumine intellectus agentis. Ex quo apparet quod hoc nomen *Cyprus* est aequivocum ad insulam, et arborem. Et huiusmodi emissiones sunt *cum nardo*, nardus enim est herba redolens et candida: unde potest significare perfectionem affectus, quia dat intelligere caritatem, ut dicit Glossa. Huiusmodi emissiones non solum sunt *nardus*, sed etiam *crocus*: crocus enim est aurei coloris; et potest significare prudentiam, cui deservit eubulia, ad quam pertinet dare consilium lucidum, et mundum: prudentia autem est in intellectu practico, unde significat perfectionem intellectus practici: sicut etiam huiusmodi emissiones, *fistula, et cinnamomum*, per quae designantur perfectiones irascibilis et concupiscibilis: nam cinnamomum habet virtutem suam extra in cortice, et significat perfectionem irascibilis, quae perficitur fortitudine, quae consistit in aggrediendo; casia autem habet bonitatem suam interius; et significat perfectionem concupiscibilis, quae perficitur per temperantiam, cuius bonitas videtur consistere intrinsecus, quia bonitus magis est in retrahendo, quam in aggrediendo: habet enim quodammodo modum contrarium fortitudini. Einde est quod insensibilitas, quae dicit defectum, minus opponitur temperantiae, quam intemperantia; et audacia, quae dicit excessum, minus opponitur fortitudini, quam timiditas, ut dicitur 2. *Ethic*. Et huiusmodi emissiones sunt *cum universis lignis Libani*, idest cum omnibus aliis perfectionibus, designatis per ligna Libani, ratione candoris, et munditiae. Et qui habet perfectum intellectum speculativum, et practicum, et irascibilem, et concupiscibilem, et alias perfectiones debitas, potest resistere diabolo; ideo per haec dicta etiam intelligitur, quod emissiones sponsae possunt superare diabolicas tentationes: unde ista pars concordat cum illa parte superius quod ubera sponsae erant *pulchriora vino*, quae respiciunt intellectum; *et odor unguentorum* erat *super omnia aromata*, ratione virtutum respicientium potentias alias. Verum etiam per illa, scilicet Cyprum, et nardum, possumus intelligere perfectiones potentiarum, per quas superamus diabolum. Deinde cum dicit, *Myrrha, et aloe*, ostendit quomodo per tales emissiones superamus tentationes carnis, quia sunt *myrrha, et aloe*, idest conservant a putrefactione; et hoc *cum omnibus primis unguentis*, idest cum omnibus unguentis praecipuis conservantibus a putrefactione: myrrha enim a putrefactione conservat, ut dicit Glossa; et aloe etiam hoc facit, licet non tantum, ut in Glossa dicitur: et etiam unguenta praecipua habent hoc efficere. Et quia vitando tentationes, potissime servamur a corruptione; ideo per hoc datur intelligi quod per derivationes praedictas superantur tentationes carnis. Deinde cum dicit, *Fons hortorum*, concludit quod universaliter tentationes omnium superantur; ideo sit, quod huiusmodi emissiones sunt *fons hortorum*, inquantum valent ad producendum fructus *malorum punicorum*, resistendo tentationibus mundi. Sunt etiam *puteus aquarum viventium*, quia aquae quas continent, non possunt mortificari per tentationes diaboli. Et huiusmodi aquae sunt *quae fluunt impetu de Libano*, idest de candore, quia non maculantur immunditia carnis. Deinde cum dicit, *Surge aquilo*, concludit Christus quod vult permittere tentari sponsam, ut ex hoc mereatur finem, et gloriam. Continuatur ergo sic. Tu, sponsa, potes sustinere omnes tentationes, et potes eas sustinere de facili, cum ipsae derivationes, et dona gratiarum derivata ad alios hoc possint; ideo *surge aquilo, et veni auster*, idest volo permittere, quod surgant diversa genera tentationum, et perflent, idest stimulent, *hortum meum*, idest sponsam meam; et *fluent aromata illius*, quia per tales stimulationes tu mereberis, et redolebia congruo modo. Aquilo enim est ventus frigidus, auster vero est ventus calidus; et significant omnia genera tentationum, et omnia quae possunt inclinare ad malum: quia quicumque male agit, vel hoc facit ex timore infrigidante, vel ex amore male inflammante.

CAPUT V.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum, soror mea sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi favum cum melle

meo, et bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. Ego dormio, et cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium. Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa? Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi ut aperirem dilecto meo. Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat, atque transierat. Anima mea liquefacta est ut dilectus loquutus est. Quaesivi, et non inveni illum; vocavi, et non respondit mihi. Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem; percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum. Adiuro vos, filiae Hierusalem, si inveneritis dilectum meum mihi ut nuntietis ei quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos? Dilectus meus candidus, et rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum; comae eius sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus; oculi eius sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae, et resident iuxta fluenta plenissima; genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis; labia eius lilia distillantia myrrham primam; manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacintis; venter eius eburneus, distinctus sapphyris; crura illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas; species eius ut Libani, electus ut cedri; guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Hierusalem. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum; quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.

Veniat dilectus meus in hortum suum. Quoniam videt sponsa per se ipsam non posse ad sponsum converti, et mundum relinquere, et tentationes tolerare; ideo convertit se ad sponsum suum, petens eius auxilium, et subventionem. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo ponitur sponsae petitio; secundo subiungitur Christi responsio, ibi, *Veni in hortum meum.* Continuatur autem sic. Sponsus meus me hortatur, ut convertar ad ipsum, relinquendo mundum, ut sustineam tentationes, et quod hoc de facili possum; sed, ut video, innixa meo auxilio, nullo modo sum potens ad talia. Et si dicit, me posse de facili, recognosco hoc verum esse per eius auxilium; ideo rogo, ut *veniat dilectus meus in hortum suum*, idest veniat in me, quae sum hortus eius, *et comedat*, idest benevola receptione recipiat, *fructum pomorum suorum:* quis cognosco, et cum gratiarum actione confiteor, quod fructum quem ego facio, poma, quae produco, bonarum cogitationum, affectionum, orationum, et operum, a me ipsa non facio, sed eius auxilio; ideo non sunt mea, sed sua. Deinde cum dicit, *Veni in hortum meum*, ponitur Christi responsio. Duo autem notanda posuit sponsa in petitione sua: primum quod auxilium a Christo petebat; secundum quod bona sua ab ipso recognoscebat. Christus autem respondendo sponsae suae, tria facit: primo ostendit quod petitionem praevenit; secundo bona sponsae a se esse consentit, ibi, *Messui myrrham meam*; tertio eam ad secure contemplandum inducit, ibi, *Comedite amici.* Et continuatur sic. Tu, sponsa mea, petis a me auxilium, ut veniam ad te, quae es hortus conclusus: petitionem tuam iam praeveni; et hoc est quod ait, *Soror mea sponsa, veni in hortum meum*, ita ut ly *veni* sit temporis praeteriti: unde est sensus: Ego iam *veni in hortum meum*, praeveniendo petitionem tuam, parstus ad auxilium tuum. Posset autem legi, quod ly *veni* sit imperativi modi; sed quia non bene continuaretur praecedentibus, ideo de tali sensu non est nobis ad praesens cura. Deinde cum dicit, *Messui myrrham*, ostendit Christus quomodo assentit, bona sponsae esse a se ipso: unde continuatur sic. Tu, sponsa mea, times ne deficias in certaminibus; ne timeas, quia ego *messui*, idest secavi, vel recollegi, *myrrham meam*, idest te, quae es myrrha mea propter carnis mortificationem, secundum quam potes tentationes vitare; et hoc *cum aromatibus meis*, quia (ut tactum fuit) sustinendo tentationes, ex te fluebant aromata, prout merebaris finem, et gloriam: dicitur enim Christus metere myrrham cum aromatibus, inquantum sponsa hoc facit vincendo tentationes auxilio suo: in quo Christus assentit quod hoc bonum, quod est tentationes vincere, sponsa non habet a se ipsa, sed a Christo. Postea subdit: *Comedi favum cum melle meo*, idest feci quod convertereris ad me, secundum quam conversionem gustas contemplationis dulcedinem: *bibi vinum meum cum lacte meo*, idest feci quod tu biberes *vinum cum lacte meo*, quod relinqueres mundum, quem relinquendo biberes vinum propter spiritualem laetitiam; et biberes lac, propter candorem, et munditiam. Ex quo apparet Christum confiteri, sponsam non solum habere ab ipso quod tentationes vincit, sed etiam habere ab ipso quod convertitur ad ipsum, et relinquit mundum. Et notandum, quod quia causa prima plus est influens in suum causatum, quam causa secunda; si sponsa metit myrrham, vincendo tentationes, et comedit favum cum melle, convertendo se ad Deum; et bibit vinum cum lacte, relinquendo mundum; si hoc facit, invocato auxilio Christi, qui est caput Ecclesiae, et principium, peramplius, et perfectius dicitur Christus hoc facere. Deinde cum dicit, *Comedite*, hortatur Ecclesiam ad secure contemplandum; ideo ait: Vos *amici* mei, quia ego semper sum vobiscum, absque trepidatione *comedite* spiritualem dulcedinem, *bibite* vinum spiritualis laetitiae, et *inebriamini carissimi*, ebrietate spiritus, in contemplationis dulcedine persistendo. Notandum autem, quod Christus prius loquutus est Ecclesiae in singulari, cum dixit: *Veni in hortum meum, soror mea sponsa;* nunc autem loquitur ei in plurali dicens, *Comedite amici.* Cuius ratio est, quia licet Ecclesia in comparatione ad

Christum, cuius est sponsa, sit una, quia unius sponsi debet esse una sponsa; tamen quia dulcedo Christi non uniformiter recipitur in tota Ecclesia, quia dulcedo contemplationis aliquando in uno causatur ex maiestate, aliquando in alio ex pietate, in alio ex sapientiae profunditate *2. 2. q. 180. ar. 4.* propter hoc dicitur Ecclesia in plurali comedere, et bibere.

Ego dormio, et cor meum vigilat. Postquam descriptus est status Ecclesiae modernae quantum ad contemplationem, hic describitur quantum ad actionem, sive quantum ad filiorum ministrationem. Et notandum, Christum sic hortari Ecclesiam ad contemplandum, quod tamen eam invitat ad filiis ministrandum. Et ideo dixit: *Comedite amici, bibite, et inebriamini carissimi.* In quo hortatur Ecclesiam ad contemplationem. Hic autem tamquam bonus sponsus, habens curam filiorum, eam invitat ad ministrandum filiis. Et dividitur pars ista in duas: quia primo ponitur Ecclesiae contemplatio; secundo subiungitur Christi exhortatio, secundum quam invitat Ecclesiam surgere a contemplatione ad actionem, ibi, *Vox dilecti mei.* Contemplatio autem Ecclesiae designatur cum dicitur: *Ego dormio, et cor meum vigilat:* viri enim contemplativi dicuntur dormire, quia quiescunt a sensibilibus, et exterioribus; tamen secundum cor vigilant, quia magis sunt apti ad percipiendum intrinsecus inspirationes, et divinos influxus: quia (ut superius tactum est) sicut caeci non intenti visibilibus, melius memorantur; sic viri contemplativi, non intenti exterioribus, magis percipiunt interiores inspirationes. Deinde cum dicit, *Vox dilecti mei pulsantis*, ponitur Christi invitatio. Et dividitur pars ista in partes duas: quia primo ponitur huiusmodi invitatio; secundo ponitur sponsae excusatio; ibi, *Expoliavi me.* Circa primum duo facit: quia primo ponitur praedicta invitatio; secundo subiungitur invitationis ratio, ibi, *Caput meum.* Continuatur sic. Me existente in contemplatione, audita est in me *vox dilecti mei*, idest vox Christi, *pulsantis*, et dicentis: *O soror mea*, propter naturae conformitatem, *amica mea*, propter caritatem, *columba mea*, propter cordis simplicitatem, surge a statu contemplationis, *aperi mihi*, praedicando filiis meis, aperiendo corda eorum, ut possim intrare ad eos. Notandum autem, quod Ecclesia per vitam activam, exercendo praedicationis officium, dupliciter aperit Christo: primo in ipsis fidelibus, quia *quod uni ex minimis meis fecistis*, dicit Christus *Matth. 25.*, *mihi fecistis.* Rursum etiam ipsi Christo aperimus, quando per praedicationem cor alicuius aperitur, per quam apertionem ipse Christus intrat ad illum. Deinde cum dicit, *Quia caput meum plenum est rore*, assignat rationem dictae invitationis. Rogo, sponsa mea, ut mihi aperias, praedicando fidei veritatem, et morum honestatem: *quia caput meum*, idest intellectus meus, *plenum est rore* infidelitatis, *et cincinni mei*, idest capilli, sive affectiones meae sunt plenae *guttis noctium*, idest frigiditate, et obscuritate peccatorum, quae per noctes intelliguntur ratione privationis, quae est essentialis cuiuslibet malitiae: et quia *qui male agit, odit lucem: Io. 3.* Notandum autem, quod intellectus potest dici caput, et voluntas potest dici caput, ratione dominii; secundum quem modum qui dominatur aliis, caput eorum esse dicitur, quia voluntas in Regno animae dominari videtur, quia ceterae potentiae exeunt in actiones suas secundum imperium voluntatis; et sic voluntas dicitur caput. Si vero consideremus caput, prout in eo viget cognitio, et sensus; et quia cetera membra diriguntur in actiones suas per caput, cum dirigere sit rationis; sic ratio, et intellectus merentur nomen capitis. Propter quod non est inconveniens quod per caput intelligatur intellectus, et per capillos radicatos in capite designentur affectiones radicatae in voluntate: unde non solum intellectus, sed etiam voluntas potest dici caput. Deinde cum dicit, *Expoliavi me tunica mea*, ponitur sponsae excusatio: et dividitur pars ista in partes tres: quia primo ponitur huiusmodi excusatio; secundo subiungitur Christi attractio, ibi, *Dilectus meus*; tertio per huiusmodi attractionem ponitur sponsae famulatio, ibi, *Surrexi; ut aperirem.* Continuatur autem sic. Tu, dilecte mi, invitas me, ut habeam curam filiorum, et a statu contemplationis, propter quam dimisi temporalia, redeam ad statum actionis, secundum quam de temporalibus curam habueram; sed ego *expoliavi me tunica mea*, idest dimisi ista temporalia; *quomodo induar illa?* idest quomodo revertar ad habendam iterum curam temporalium? quasi dicat: Grave est mihi. *Lavi pedes meos*, idest affectiones meas, quae dicuntur pedes, quia per eas venitur ad te. Huiusmodi affectiones lavi, quia non solum dimisi temporalia, sed etiam dimisi voluntatem habendi ea; *quomodo inquinabo illos?* idest quomodo inquinabo pedes meos, idest affectiones meas, volendo iterum habere curam temporalium? Deinde cum dicit, *Dilectus meus misit manum suam per foramen*, ponitur Christi attractio: nam licet sponsa se excusaret, tamen tanta fuit potentia Christi quod virtute sua eam attraxit, voluntatem suam inclinando, ut vellet habere curam filiorum. Continuatur sic. Ego sponsa me excusabam, ne redirem ad activam vitam; sed *Dilectus meus* Christus, qui est potentiae infinitae, *misit manum suam per foramen*, idest intellectum, vel affectum: quia intellectus, vel etiam affectus sunt quasi quaedam foramina, et rimulae per quas ad nos Christus ingreditur. *Et ad tactum eius*, idest ad istam immissionem virtutis, secundum quam me Christus tetigit, *venter meus*, idest mollior pars in me, *intremuit*, idest prae timore obstupuit, non audens renuere quod sponsus vult; quasi dicat: Tanta fuit virtus Christi quod non solum fortiores partes animae fuerunt paratae ad obediendum Christo, sed etiam debiliores. Deinde dicit: *Surrexi ut aperirem dilecto:* quia, ut dictum est, tanta fuit virtus Christi, quod totam sponsam convertit ad suam voluntatem; ideo hic ponitur sponsae confessio, et officii, ad quod invitata fuit, devota susceptio, scilicet curae filiorum. Et quia, ut superius tangebatur, ex administratione filiorum circa exteriora fit distractio in mente; ideo duo facit: quia primo ponitur sponsae famulatio; secundo additur mentis distractio, ibi, *Pessulum ostii mei.* Continuatur sic. Ita sponsus attraxit me: unde non volens, vel valens resistere ei, *surrexi* a contemplatione, *ut aperirem dilecto meo* per praedicationem; et non solum aperui ei praedicando verbo, sed etiam praedicando exemplo; ideo subditur: *Manus meae*, idest operationes meae, *stillaverunt myrrham*, idest carnis mortificationem, quae per myrrham intelligitur, ut superius dictum est, inquantum aliquando

exemplo mearum operationum moti egerunt poenitentiam, mortificando carnem suam: quia sic alios debemus inducere ad poenitentiam, quod etiam nobis poenitentiam servare debemus. Ideo subdit: *Et digiti mei pleni myrrha probatissima;* quasi dicat: *Manus meae stillaverunt myrrham*, quia alii quasdam stillas, quasdam guttas perceperunt poenitentiae meae, portando in carne sua; sed *digiti mei*, idest diversae operationes meae, quae dicuntur digiti propter discretionem, ut Glossa tangit, remanserunt *pleni myrrha probatissima:* quia excellentiorem poenitentiam in corpore meo portavi, quam aliis ostenderem. Deinde cum dicit, *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo*, narrat sponsa mentis suae distractionem. Et notandum, quod quando homo est in mente distractus, et non potest gustare illam dulcedinem quam prius sentit, debet reverti ad intima cordis sui, inquirendo Christum, discutiendo cogitationes, et affectiones. Et quia in tali inquisitione, et discussione occupatur homo aliquando vanis, et variis cogitationibus, quae dicuntur *vigiles civitatis*, debet huiusmodi vanas cogitationes abiicere, et Christum diligenter inquirere. Et si non potest ipsum per se ipsum invenire, debet aliorum auxilium exposcere. Secundum hunc ordinem pars ista dividitur in partes quatuor: quia primo ponitur mentis distractio; secundo additur duplex Christi inquisitio; ibi, *Anima mea;* tertio innuitur vanarum cogitationum occupatio, ibi, *Invenerunt;* quarto ponitur suffragii quaesitio, ibi, *Adiuro vos.* Continuatur sic. Ego sponsa, postquam aperueram ostium aliis praedicando, et intenta fueram circa aliorum profectum, volui intendere profectui meo, redeundo ad statum contemplationis: propter quod *aperui dilecto meo*, idest Christo, *pessulum ostii mei.* Pessulum dicimus vectem cum quo ostium clauditur; et potest hoc significare curam temporalium, quam debet praelatus ad tempus removere a se, ut possit redire ad contemplationem, aperiendo ostium suum Christo. Verum quia propter temporalium curam ut plurimum praelatus distrahitur secundum mentem, et Christum non invenit, ait: *At ille*, idest Christus, *declinaverat, atque transierat:* quia distracta in mente non inveni sponsum meum Christum, ut volebam. Deinde cum dicit, *Anima mea liquefacta est*, ponitur Christi inquisitio. Notandum autem, quod cum a statu actionis quis ad contemplationem redit, si Christum non invenit, ut vult, inter cetera quae stimulant ipsum ut Christum quaerat, est memoria praeteritae dulcedinis: nam cum homo sentit se aliquando in oratione gustasse dulcedinem, si postea ad orationem rediens non potest tantam sentire dulcedinem quantam prius, ex memoria talis dulcedinis stimulatur ad discutiendum tales suas cogitationes, et affectiones utrum secundum eas displicuerit Christo, ut possit invenire causam quare nunc non possit sentire illam dulcedinem quam prius senserat. Ideo ait: *Anima mea liquefacta est*, propter dulcedinem contemplationis, *ut dilectus loquutus est*, idest quando dilectus in oratione loquebatur mihi, et ego sibi. Et quia talem liquefactionem modo non sentio, rediens ad conscientiam, Christum *non inveni.* Unde memorata dictae dulcedinis *quaesivi* Christum discutiendo cogitationes intellectus, *et non inveni illum; vocavi* eum per desideria affectus, *et non respondit mihi.* Deinde cum dicit, *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem*, postquam narravit Christi inquisitionem, et non inventionem, narrat variarum cogitationum occupationem. Ad cuius evidentiam notandum, Ecclesiam primitivam habuisse aliquo modo maiores turbationes, et aliquo modo minores, quam modernam: nam quantum ad persecutionem plus turbata est illa quam ista, quia modo cessaverunt saevitiae tyrannorum; sed quantum ad distractionem plus turbatur ista quam illa, quia modo Ecclesia maximis divitiis est dotata; ideo plus distrahitur interius propter curam temporalium, quam distracta fuerit primitiva Ecclesia. Ideo superius *cap. 3.* quando narrabatur distractio Ecclesiae primitivae, simpliciter dicebatur, quod in lectulo suo quaesivit Christum; hic autem dictum est: *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo*, quia, ad litteram, curae temporalium faciunt quoddam obstaculum, et pessulum in ostio mentis; quod oportet amovere, si Christum invenire volumus. Rursum ibi dicebatur: *Quaesivi illum, et non inveni;* hic autem dicitur, quod sponsus declinavit, atque transivit; et quod quaesivit, et non invenit; vocavit eum, et non respondit. In quo ostendit se Ecclesia moderna esse magis elongatam a Christo quam fuerit primitiva. Tertio ibi dicebatur simpliciter, quod invenerunt sponsam vigiles qui custodiebant civitatem; hic autem dicitur: *Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem*, idest invenerunt me variae cogitationes; et huiusmodi variae cogitationes *percusserunt me, vulneraverunt me, et tulerunt pallium meum* huiusmodi cogitationes, quae sunt *custodes murorum.* In quo ostendit moderna Ecclesia se magis involvi vanis cogitationibus, quam fuerit primitiva: quod etiam designatur, quia primitiva Ecclesia per se ipsam inveniebat; unde dicebat *cap. 3. Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea;* hic autem Ecclesia moderna, ut possit Christum invenire, exposcit auxilium filiarum, cum dicit: *Adiuro vos, filiae Hierusalem.* Notandum autem, quod cogitationes, sive *vigiles civitatis*, nos percutiunt, quando eis damus auditum; nos vulnerant, quando eis delectamur; sed nobis accipiunt pallium, expoliando nos virtutibus, et donis, quando eis consentimus. Deinde cum dicit, *Adiuro vos*, sponsa, ut possit invenire Christum, exposcit auxilium filiarum; haec autem petitio est ad profectum Ecclesiae, et ad profectum filiarum: ad profectum Ecclesiae, inquantum propter preces filiarum sponsus aliqua bona largitur Ecclesiae; ad profectum filiarum est, quia propter adiurationem matris moventur filiae, ut ardentius Christum quaerant. Ideo duo facit: quia primo ponitur huiusmodi adiuratio; secundo subiungitur ardentior filiarum inquisitio, ibi, *Qualis est dilectus tuus?* Continuatur sic. *O filiae Hierusalem*, quia propter vos causam vestram suscepi, ex qua cura cum distracta conscientia quaesivi Christum sponsum meum, et non inveni; ideo *adiuro vos*, idest obsecro vos, *si inveneritis dilectum meum*, quia forte in orationibus vestris loquitur vobis, quia non estis tantum intentae exterioribus, qui non loquitur mihi, eo quod sum magis intenta vobis: si ergo contingat hoc, rogo *ut nuntietis ei, quia amore langueo;* idest propter amorem deficio, volo in amorem eius rapi, et dulcedinem contemplationis eius sentire, et non valeo, sed deficio.

Qualis est dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? In parte ista ponitur filiarum ardens inquisitio. Et di-

viditur pars ista in partes duas : quia primo filiae Hierusalem inquirunt a matre sua , idest ab Ecclesia , qualis sit Christus sponsus eius , ut cognoscant eius bonitatem ; secundo quaerunt ubi sit , ut habeant eius societatem , ibi , *Quo abiit dilectus tuus ?* Habent autem se hae duae quaestiones per ordinem : quia prius est cognoscere quale aliquid sit, ut cognoscens eius bonitatem, eam desideret, et eius desiderio motus eam quaerat; secundo quaerit ubi sit eius bonitas , ut eam adipisci valeat. Prima pars dividitur in partes tres : quia primo quaerit qualis sit Christus secundum divinitatem , ibi, *Qualis est dilectus tuus ex dilecto ?* secundo qualis sit secundum humanitatem , ibi , *Qualis est dilectus tuus?* tertio assignat rationem quaestionum factarum, ibi , *Quia sic adiurasti nos.* Continuatur sic. *O pulcherrima mulierum* , sponsa Christi , *qualis est dilectus tuus ex dilecto ?* Nam Pater non est *dilectus ex dilecto* , quia a nullo ; Spiritus sanctus est dilectus ex dilectis , quia a pluribus , ut a Patre , et Filio ; solus autem Filius est *dilectus ex dilecto.* Deinde cum dicit , *Qualis est dilectus tuus ?* quaerit qualis est Christus secundum humanitatem : unde non addit ibi, *ex dilecto* , quia sicut nascendo secundum divinam naturam est sine matre , sic quodammodo nascendo secundum humanam naturam est sine patre : nam cum filius debeat esse similis patri in natura , cum nullus homo fuerit pater Christi , dicere possumus , aliquo modo Christum , secundum quod homo, non habuisse patrem. Deinde cum dicit , *Quia sic adiurasti nos* , assignat causam dictarum quaestionum. Continuatur sic. Ideo quaerimus qualis sit dilectus tuus , vel sponsus secundum divinitatem , et qualis sit secundum humanitatem , quia tu movisti desiderium nostrum ad hoc: *quia sic adiurasti nos* , idest sic nos obsecrasti. Deinde cum dicit , *Dilectus meus candidus* ponitur sponsae responsio; in quo facit quatuor: quia primo ostendit qualis sit Christus secundum divinitatem ; secundo qualis sit secundum humanitatem , ibi , *Caput eius aureum ;* tertio qualis sit secundum utramque , ibi , *Species eius ut Libani ;* quarto epilogat dicta , ibi , *Talis est dilectus meus.* Declarat ergo primo qualis sit Christus secundum divinitatem : Christus enim secundum divinitatem tripliciter potest considerari , vel declarari : primo in comparatione ad Patrem ; secundo in comparatione ad Spiritum sanctum; tertio in comparatione ad nos. Prout autem comparatur ad Patrem , est genitus ab eo , et procedit per modum intellectus ; et dicitur lux, et candor; et quantum ad hoc ait : *Dilectus meus candidus.* Prout vero comparatur ad Spiritum sanctum , sic spirat ignem amoris ; et quantum ad hoc subdit , *Et rubicundus* , ardore caritatis , et amoris procedentis ab ipso. Prout vero comparatur ad nos , ipse est filius naturalis, nos autem adoptivi ; ideo subdit , *Electus ex millibus.* Deinde cum dicit , *Caput eius aurum optimum*, ostendit qualis sit Christus secundum humanitatem; et duo facit : quia primo ostendit qualis sit Christus in se ; secundo qualis sit in suis membris, ibi , *Comae eius.* Christus autem secundum humanitatem est caput nostrum , quia caput debet esse eiusdem naturae cum membris ; quod non competit Christo secundum divinitatem , sed secundum humanitatem. Hoc autem caput est *aurum optimum* , quia contagione peccati non fuit maculatum , nam in omnes secundum communem legem nascentes transit originale peccatum , praeterquam in ipsum qui non communi lege concupiscentiae, sed de Virgine Spiritu sancto conceptus est, et natus. Deinde cum dicit, *Comae eius sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus* , declarat qualis sit Christus secundum membra eius. Membra autem Christi dupliciter possunt dividi ; scilicet secundum materiam doctrinae , et vitae. Duo ergo facit : nam primo declarat membra Christi ratione doctrinae ; secundo ratione diversitatis vitae , ibi , *Manus illius.* Differentia autem doctrinae in membris Christi est quadruplex : quia primo sunt Apostoli ; secundo Prophetae, qui magis procul viderunt Christum quam Apostoli ; tertio sunt Doctores , qui accipientes dicta Apostolorum , et Prophetarum docent ; quarto et ultimo sunt Praedicatores , qui ut audiunt a Doctoribus , sic referunt populo. Quatuor ergo facit : quia primo declarat quales sunt Apostoli , ibi , *Comae eius ;* secundo quales sunt Prophetae , ibi , *Oculi eius ;* tertio quales sunt Doctores, ibi, *Genae illius ;* quarto quales sunt Praedicatores , ibi , *Labia eius.* Dicit ergo primo , *Comae eius,* idest Apostoli (qui dicuntur comae, vel capilli , quia immediate adhaeserunt Christo capiti) *quasi elatae palmarum,* quia erectae sunt superius huiusmodi comae , idest Apostoli , sicut palmae , unde sunt ad modum *elatae palmarum.* Vel *elatae palmarum* sunt quaedam arbores ad modum palmarum , et sunt aromaticae ; et significant Apostolos propter odorem bonae famae : unde alia translatio (ut dicit Glossa) *Crines eius abietes* , ita quod per abietes intelligamus arbores aromaticas , non illas unde aedificia fiunt. Et addit, quod huiusmodi comae sunt *nigrae quasi corvus ;* quod potest esse dictum ratione persecutionis , quam passa fuit Ecclesia tempore Apostolorum. Deinde cum dicit, *Oculi eius sicut columbae* , ostendit quales sunt Prophetae , qui dicuntur *oculi* ratione visionis, iuxta illud *I. Reg. 9. Qui enim Propheta dicitur hodie , vocabatur olim videns.* Hi autem *oculi* sunt *sicut columbae* propter aenigmaticam cognitionem : nam sicut columbae iuxta fluenta aquarum vident in aquis speciem accipitris venientis ; sic Prophetae in aquis (quia per aenigmata) videbant insidias diaboli , et praecavendas populo annuntiabant. Addit autem quod hae columbae sunt *lotae lacte* , propter munditiam : nam licet cognitio Prophetarum esset aenigmatica , erat tamen munda ab omni cogitatione erroris. Et subdit : *Et resident iuxta fluenta plenissima* , ratione revelationis : quod enim viderunt Prophetae , habuerunt per inspirationem divinam, ex quo sunt fluenta plenissima Scripturarum. Deinde cum dicit , *Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis* , ostendit quales sunt doctores qui sunt *genae* masticantes cibum doctrinae. Hae autem *genae* sunt *sicut areolae* , idest parvae areae , *aromatum* , quia in doctoribus , quasi in quibusdam parvis areis , Scripturarum aromata triturantur , et confringuntur , inquantum doctores ea quae sunt in sacro Canone quasi in magna area docent alios secundum modum eis proportionatum. Et huiusmodi parvae areae sunt *consitae*, idest constitutae , et ordinatae *a pigmentariis* , idest a Prophetis , et Apostolis , a quibus accipientes doctrinam alios docent. Dicuntur autem Apostoli , et Prophetae *pigmentarii* ratione plenitudinis

scientiarum. Deinde cum dicit, *Labia eius*, ostendit, quales sunt Praedicatores, qui sunt *labia* referentia quae a doctoribus audierunt. Haec autem *labia* sunt *distillantia myrrham*, idest praedicantia voluntariam paupertatem, vel voluntariam poenitentiam, quae dicitur myrrha ratione amaritudinis. Et dicit, *Myrrham primam*, quia ad litteram ex arbusta myrrhae fluit quaedam gutta, vel quidam liquor dicitur *prima myrrha*, et significat poenitentiam voluntariam: et postquam desistit talis liquor fluere a dicta arbusta, inciditur, et fluit inde ratione incisionis alius liquor, qui dicitur myrrha secunda, quae non est adeo electa. Deinde cum dicit, *Manus illius tornatiles*, declarat membra Christi, ut distinguuntur secundum varietatem vitae; quod est tripliciter: quia quidam sunt activi, quidam contemplativi, quidam vero habent utramque vitam, ut praelati. Ideo tria facit: primo describit activos; secundo contemplativos, ibi, *Venter eius;* tertio praelatos, ibi, *Crura illius.* Dicit ergo primo, *Manus illius;* idest activi, qui dicuntur manus, quia hae sunt principale instrumentum ad agendum, vel operandum, sunt *tornatiles*, ad operandum faciliter bona, rotundum enim est facile mobile; et sunt *aureas*, quia non sufficit ut ea fiant quae sunt de genere bonorum, nisi fiant ex habitu caritatis, quae designatur per aurum, quod habet colorem rubeum, et ignitum. Rursum hae *manus* sunt *plenae hyacinthis* propter rectam intentionem, quae requiritur ad quodlibet opus bonum: hyacinthus enim est lapis pretiosus habens colorem caelestem; et significat rectitudinem intentionis, quia sursum ad caelum Trinitatis debemus intentionem nostram erigere in quolibet bono opere. Deinde cum dicit, *Venter eius eburneus distinctus sapphyris*, ostendit quales sunt contemplativi, dicens, *Venter eius*, idest contemplativi, qui sunt venter plenus spirituali cibo, quia ipsi potissime replentur spirituali dulcedine. Hic autem *venter* est *eburneus* ratione munditiae, quia ipsi maxime sunt separati a terrenis coinquinationibus hominum: Et huiusmodi venter est *distinctus*, idest artificiatus, caelatus, vel *distinctus sapphyris*, propter divinam adhaesionem: sapphyrus enim est lapis pretiosus habens colorem caelestem, sicut hyacinthus; quod maxime et potissime competit contemplativis: igitur maxime adhaerent supremo cibo. Deinde cum dicit, *Crura illius columnas marmoreae*, declarat quales sunt praelati, dicens: *Crura illius*, idest praelati, qui dicuntur *crura*, quia alios portant; et haec *crura* sunt *columnae* propter rectitudinem, sunt *marmoreae* propter firmitatem, *sunt fundatae super bases aureas* propter caritatem. Unde si inveniantur praelati carentes istis, magis sunt crura diaboli quam crura Christi. Deinde cum dicit, *Species eius ut Libani*, ostendit qualis sit Christus secundum humanitatem, et divinitatem simul. Et tangit tria, quae competunt ei secundum utramque naturam. Et primum est speciositas: nam inquantum homo est speciosus, iuxta illud *Psalm. 44. Speciosus forma prae filiis hominum:* inquantum Deus, est speciosus, quia est *splendor gloriae: Hebraeor. 1.* et quia est vera sapientia, de qua *Sapientiae 7. Est speciosior sole, et super omnem stellarum dispositionem.* Secundum quod competit ei, est incorruptibilitas; et hoc etiam ut est homo, iuxta illud *Psalm. 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem:* et inquantum Deus etiam, ut est vera sapientia: *Sapien. 6. Clara est et numquam marcescit sapientia.* Tertium quod competit ei secundum humanitatem et divinitatem, est dulcedo, et suavitas: quia homo in caelesti patria *ingredietur*, contemplando divinitatem, *et egredietur*, contemplando Christi humanitatem; et utrobique *pascua inveniet Ioan. 10.* idest plenam suavitate refectionem. Haec autem tria tanguntur in parte ista: nam speciositas tangitur cum dicitur, *Species eius ut Libani*, idest pulchritudo eius clara, et lucida; incorruptibilitas, cum subiungitur, *Electus ut cedri;* cedrus enim dicitur arbor imputribilis; suavitas autem manifestatur cum subinfertur, *Guttur illius suavissimum*, idest dulcedo eius suavissima: ideo additur, quod est totus desiderabilis secundum humanitatem, et divinitatem; et concludit: *Talis est dilectus meus*, ad se attrahens amorem meum; *et ipse est amicus meus*, impertiens mihi amorem suum.

Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? Postquam quaesierunt filiae Hierusalem qualis esset dilectus Ecclesiae, ut eum agnoscerent; hic quaerunt ubi sit, ut eius habeant societatem. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo ponitur dicta quaestio; secundo subiungitur sponsae responsio, ibi *cap. 6. Dilectus meus descendit.* Circa primum notandum, quod Christus secundum divinitatem abit, et elevatur a nobis; secundum vero humanitatem descendit, et declinat ad nos. In prima ergo parte tria tanguntur: quia primo quaeritur ubi sit Christus secundum divinitatem; secundo ubi sit secundum humanitatem, cum dicit, *Quo declinavit dilectus tuus?* tertio assignatur utriusque ratio, cum subinfertur, *Et quaeremus eum tecum;* quasi dicat: Ob hoc volumus scire ubi sit ut habeamus eius societatem tecum.

CAPITIS VI.

PARS PRIOR.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, et lilia colligat. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia. Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut Hierusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad; dentes tui sicut greges ovium quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis. Sexaginta sunt Reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea; una est matris suae, electa genitrici suae. Viderunt eam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt; Reginae, et concubinae laudaverunt eam. Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

Deinde cum dicit, *Dilectus meus*, ponitur sponsae responsio. Ad cuius evidentiam notandum, quod *ubi* cuiuslibet rei acceptum proprie non competit ei secundum naturam, inquantum huiusmodi: nam natura, ut natura est, non habet *ubi*, nec quod sit in loco. Sed si *ubi* accipiatur large, sic *ubi* cuiuslibet naturae sunt propria principia definientia ipsam: dicuntur enim talia ipsum *ubi* naturae, quia sicut nihil est de re extra suum *ubi*, sic nihil est de re extra sua principia. Et non solum accipiendo proprie, sed etiam large, Ipse Christus secundum divinitatem non clauditur ab aliquo *ubi*, quia natura eius divina est infinita, nullis limitibus circumscripta; secundum humanitatem vero competit sibi, cum eius humanitas sit finita, et intra principia suae speciei sit clausa. Et ideo non respondet sponsa ad quaestionem illam *cap. 5. Quo abiit dilectus tuus?* ubi quaeritur de divinitate; sed respondet ad illam qua dicitur *ibidem: Quo declinavit*, vel quo descendit, *dilectus tuus?* ubi quaerebatur de eius humanitate. In dando autem suam responsionem tria facit: quia primo dat suam responsionem; secundo subiungit responsionis rationem, ibi, *Ut pascatur*; tertio ostendit, se ad Christum habere veram dilectionem, ibi, *Ego dilecto meo*. Continuatur sic. Vos, filiae Hierusalem, quaesivistis a me, *quo abiit dilectus meus*: quaesivistis etiam a me, *quo descendit*. Ad primam quaestionem non respondeo, quia non possum; ad secundam quaestionem respondens dico, quod *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum*; idest descendit in Ecclesiam, quae est hortus suus, *ad areolam*, idest ad B. Virginem, quae est area plena aromatibus virtutum, et donorum assumendo carnem in ipsa, secundum quam carnem conversatus est mecum, quae sum hortus, et Ecclesia sua. Deinde cum dicit, *Ut ibi pascatur in hortis*, idest, ut delectetur in bonis operibus nostris, ut dicit Glossa, nos ad bonum promovendo; *et lilia colligat*, idest electos ad suum beneplacitum congregando. Deinde cum dicit, *Ego dilecto meo*, ostendit, se veram dilectionem habere ad Christum, dicens: *Ego dilecto meo*, scilicet locum receptionis ego praeparo in me, ut Glossa supplet; *et dilectus meus mihi*, praeparat apud se locum receptionis meae, ut ille *qui pascitur inter lilia*, idest inter munda desideria, sit in me, et ego in eo. In quo ostendit, se ad Christum veram habere dilectionem, et Christum veram ad eam, quia *qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo: Ioan. 4.* Deinde cum dicit, *Pulchra es, amica mea*, determinat de Ecclesiae unitate, vel removet quamdam quaestionem, quae posset oriri ex praedictis: dictum est enim, in Ecclesia esse diversos status, quia aliqui sunt incipientes, aliqui proficientes, aliqui perfecti. Rursum dictum est, quod ad unum et eumdem statum multa requiruntur, quia secundum quemlibet statum est dare aliqualem pulchritudinem substantiae, virtutis, et operationis; et in operationibus maxime est dare multiplicem diversitatem. Et quia tanta diversitas est in Ecclesia, vult Christus ostendere, suam sponsam esse unam, cuius unitas propter talem diversitatem non tollitur. Et duo facit: quia primo repetit ea quae in Ecclesia videntur facere diversitatem; secundo ostendit, hoc non impedire Ecclesiae unitatem, ibi, *Una est columba mea*. Prima pars dividitur in duas, secundum quod duo videntur impedire Ecclesiae unitatem: videlicet diversitas eorum quae requiruntur ad quemlibet statum; secundo diversitas ipsorum statuum, ibi, *Sexaginta sunt Reginae*. Prima pars dividitur in partes tres, secundum quod ad quemlibet statum tria requiruntur; scilicet pulchritudo substantiae, virtutis, et operationis. Et haec omnia quodammodo sunt tacta superius; ideo reiterare ista est quodammodo repetere quae superius fuerunt tacta. Primo ergo narrat pulchritudinem quam requirit Ecclesia quantum ad substantiam; secundo quantum ad virtutem, ibi, *Terribilis ut castrorum acies*; tertio quantum ad operationem, ibi, *Capilli*. Dicit ergo: *Pulchra es, amica mea*, quantum ad substantiam exteriorem, *suavis, et decora, sicut Hierusalem*, idest sicut Ecclesia primitiva quantum ad substantiam interiorem: quia illa Ecclesia *formosa*, et pulchra erat interius, licet *nigra* esset exterius propter persecutionem; nunc autem cessavit persecutio, et idcirco exterius est pulchra. Deinde cum dicit, *Terribilis ut castrorum acies ordinata*, ostendit eam habere pulchritudinem quantum ad virtutem. Et quia pulchritudo est per divinas inspirationes; ideo dicit tollendas esse rationes, quod facit ibi, *Averte oculos tuos*. Dicit ergo, quod Ecclesia propter magnitudinem, et excellentem pulchritudinem est *terribilis ut castrorum acies ordinata*, quae adversarios non timet propter potentiam quam habet ex divino auxilio, et eius inspiratione. Deinde cum dicit, *Averte oculos tuos*, idest tolle rationes secundum quas vis me inquirere, quia ipsi oculi, idest rationes tuae, *me avolare fecerunt*, eo quod deficiunt ipsae rationes ab inquisitione mea: quod concordat cum eo quod habetur *in Ps. 63. Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur Deus*. Quia quanto Deum per rationes naturales investigare volumus, tanto magis recedit a nobis. Bonae autem sunt rationes ad fidem defendendam; ad fidem autem probandam sunt tollendae *2. 2. q. 1. ar. 5.* Quod ergo sumus terribiles ad fidem adstruendam, et defendendam per sapientiam divinam, et miracula, hoc habemus ex gratia, et inspiratione divina praecipue.

Deinde cum dicit, *Capilli tui*, narrat primo pulchritudinem quam habet ex operationibus affectus; secundo quam habet ex operationibus intellectus, ibi, *Sicut cortex*. Dicit ergo: *Capilli tui*, idest affectiones tuae sunt *sicut grex caprarum, quae apparuerunt*, vel descenderunt, *de Galaad*. Exponatur sicut superius est expositum. Deinde cum dicit, *Dentes tui*, narrat pulchritudinem ex parte operationum intellectivarum, dicens: *Dentes tui* sunt *sicut grex ovium* (supple, tonsarum) *quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis*. Hoc etiam expositum est superius. Deinde cum dicit, *Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis*, repetit pulchritudinem operum dicens: *Genas tuae*, idest operationes exteriores, sunt *sicut cortex mali punici*, continens grana rubea, idest fervorem caritatis, *absque occultis tuis*, idest absque eo quod intrinsecus latet: quia non solum es pulchra quantum ad exteriora, sed etiam quantum ad interiora. Deinde cum dicit, *Sexaginta sunt Reginae, et octoginta concubinae*, narrat diversitatem Ecclesiae ex parte status. Status autem diversitatis potest multipliciter accipi. Primo ex diversitate perfectionis; et sic distinguitur, quia quidam sunt

incipientes, quidam proficientes, quidam perfecti: vel ex parte vitae, quia quidam sunt activi, quidam contemplativi: vel ex parte fructus, quia quidam faciunt fructum centesimum, ut virgines; quidam sexagesimum, ut viduae; quidam trigesimum, ut coniugati. Et hanc diversitatem describit; Ideo ait: *Reginae*, idest virgines, quae optime se rexerunt, *sunt sexaginta*, idest sunt in numero parvo, et excellenti. Sexaginta, cum hoc quod est numerus parvus, est tamen numerus superabundans, quia partes eius aliquotae simul sumptae reddunt plus quam totum, et designant statum virginalem, quia virgines comparative sunt paucae, et in fructu excellunt alios. *Concubinae* autem, idest viduae, quae dicuntur concubinae, quia habuerunt aliquando virum alium, quam Christum, sunt *octoginta*, qui est numerus maior quantitate sexaginta, et minor virtute, quia non est numerus ita superabundans, si considerentur eius partes aliquotae; et designat statum vidualem, iu quo sunt plures quam in statu virginali, sed non faciunt tantum fructum. *Et adolescentularum*, idest imperfectorum, sive viventium in statu coniugali, *non est numerus*, quia tales quantitate excellunt alios, sed virtute deficiunt ab eis. Potest autem per ea quae dicta sunt, diversitas Ecclesiae aliter assignari; sed de hoc nihil ad praesens, quia continuationem excluderemus. Deinde cum dicit, *Una est columba mea*, ostendit, ista non impedire Ecclesiae unitatem: et duo facit, secundum quod duo narrata sunt quae videntur impedire huiusmodi unitatem. Primo enim ostendit quod huiusmodi unitas non impeditur ex diversitate eorum quae requiruntur ad quemlibet statum; secundo quod non impedit eam diversitas status, ibi, *Viderunt eam.* Propter primum notandum, quod Ecclesia universalis est quadrupliciter unita: primo in fide, quia una est fides omnium; secundo in caritate, quia unum vinculum amoris omnes qui sunt in Ecclesia connectit; tertio in gratia, quae potest dici mater nostra, quia ab ea habemus esse spirituale; quarto unitur Ecclesia in fine, quia omnes tendimus ad caelestem Hierusalem, quae potest dici genitrix nostra, quia eam imitari debemus, ut filiae imitantur genitricem suam. Continuetur sic. Habitum est quod tanta diversitas est in Ecclesia, quia in quolibet statu in tota universali Ecclesia est dare pulchritudinem substantiae, virtutis, et operationis; et est dare tantam diversitatem operum; non tamen propter hoc tollitur Ecclesiae unitas, quia omnia ista uniuntur per fidem, uniuntur in caritate, in gratia, in fine. Et si per haec uniuntur ea quae sunt diversarum personarum, multo magis uniuntur substantia, virtus, et operatio, quae ad unam personam pertinere possunt. Et hoc est quod ait, *Una est columba mea*, propter fidei unitatem, quae designatur in columba, quae est animal simplex: sic fides Ecclesiae simplex est sine plica erroris; et etiam quia simpliciter assentimur his quae sunt fidei, cum eis non assentiamur propter discursum: subditur: *Una est perfecta mea*, propter caritatem, quia caritas est vinculum perfectionis: et addit: *Una est matris suae*, ratione gratiae, a qua sicut a matre habemus esse spirituale: *electa genitrici suae*, propter unitatem finis, quia substantiam nostram, virtutem, et operationem, et totum quod in nobis est, secundum mensuram fidei, et ordinem caritatis, et perfectionem gratiae, ordinare debemus ad illam caelestem Hierusalem, quam quasi genitricem imitari debemus. Deinde cum dicit, *Viderunt eam*, postquam ostendit, unitatem Ecclesiae non impediri propter diversitatem substantiae, virtutis, et operationum occurrentium ad quemlibet statum, et existentium in qualibet persona, et in quolibet membro Ecclesiae; hic ostendit, huiusmodi unitatem non impediri propter diversitatem statuum, vel etiam personarum; et hoc sic. Nam extra Ecclesiam in nullo statu est salus, nec aliqua persona salvatur, nisi intra unitatem Ecclesiae; ideo *Reginae, et concubinae, filiae*, vel adolescentulae, et omnes qui sunt in Ecclesia, cuiuslibet status, cuiuscumque conditionis existant, intantum salvantur, inquantum *laudant*, et approbant, *et beatissimam praedicant* unam catholicam Ecclesiam, fide, et caritate unitam; et ideo licet diversi status sint, una tamen est Ecclesia, in qua omnes isti status salvantur. Hoc est ergo quod ait: *Filiae*, vel adolescentulae; *viderunt eam*, idest viderunt Ecclesiam fide, et caritate unitam, *et beatissimam praedicaverunt*, approbando huiusmodi unitatem; sic etiam *Reginae, et concubinae laudaverunt eam*, idest unitatem eius. Per filias autem, et concubinas, et Reginas intelliguntur diversi status Ecclesiae, requirentes diversitatem personarum, ut superius fuit expositum. Deinde cum dicit, *Quae est ista?* finit tractatum Ecclesiae modernae in laudem eius, dicens: *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens?* Nam Ecclesia primitiva *ascendebat per desertum sicut virgula fumi*, propter persecutiones tyrannorum; Ecclesia vero moderna *progreditur quasi aurora consurgens*, quia cessavit persecutio, et appropinquavit dies. Et haec Ecclesia est *pulchra ut luna*, propter fidem: quia quae per fidem cognoscimus, videmus quasi in lumine lunae, quia ea non clare apprehendimus. Est *Electa ut sol*, ratione spei, secundum quam elevatur ad desiderium caelestis Hierusalem, quia ratione claritatis potest dici sol. Est *terribilis ut castrorum acies ordinata*, propter caritatem, quam habentes terremus diabolum, quia unitatem, et pacem tenemus in terris, et Deo humiliter subiecti sumus; quod ipse renuit tenere in caelis.

TRACTATUS TERTIUS

SIVE TERTIA, ET ULTIMA PARS TOTIUS LIBRI.

CAPITIS VI.

PARS ALTERA.

Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica. Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab. Revertere, revertere Sulamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.

Descendi in hortum meum. Ut dictum est superius, totus iste liber dividitur in partes tres, secundum tres status Ecclesiae. Executis duabus partibus, restat exequi de tertia, scilicet de statu ultimo Ecclesiae: quia in primo statu fracti fuerunt rami, quia Iudaei communiter deseruerunt Christum; in secundo statu, ut in moderna Ecclesia, est plenitudo Gentium; sed in tertio statu, ut in ultimis saeculis, omnis Israel salvus erit, ut superius tactum est. Determinare ergo de ultimo statu Ecclesiae est determinare de conversione Iudaeorum, vel Synagogae. Dividitur autem haec pars in duas partes: quia primo determinatur de conversione Synagogae; secundo invitatur Ecclesia ut curam habeat de Synagoga iam conversa, ibi, *Sub arbore malo.* Prima pars dividitur in duas: nam sicut determinabatur de statu Ecclesiae primitivae, quod primo describebatur status eius, et postea finiebatur tractatus ille in laudem eius, cum dicebatur, *Quae est ista, quae ascendit per desertum?* et similiter cum tractabatur de Ecclesia moderna, primo describebatur status eius, et postea terminabatur in eius laudem, ubi dictum est: *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens?* sic modo primo describitur conversio Synagogae; secundo terminatur iste tractatus de conversione ipsius in laudem eius, ibi *c. 8. Quae est ista quae ascendit de deserto?* Prima pars dividitur in tres partes: quia primo Christus ad cognoscendam suam incarnationem Synagogam excitat; secundo Synagoga excitata per Christum, per ignorantiam se excusat, ibi, *Nescivi*; tertio Christus Synagogam, ignorantiam cognoscentem, ad misericordiam revocat, ibi, *Revertere, revertere.* Circa primum notandum, quod sicut terminato statu Ecclesiae primitivae, incipiebatur status modernae Ecclesiae a quiete, cum dicebatur *cap. 5. En lectulum Salomonis*, ut daretur intelligi quod iam cessaverat persecutio; sic modo cum determinatur de conversione Iudaeorum, incipitur tractatus a descensu, cum dicitur: *Descendi in hortum meum:* quia speciali modo Christus descendit propter Iudaeos, iuxta illud: *Non sum missus, nisi ad oves quae perierunt domus Israel: Matt. 15.* Continuetur sic. O Synagoga, tu toties petiisti ut descenderem, et salvarem te: certe ego *descendi in hortum meum*, idest in Ecclesiam meam, vel etiam in te, quae *eras* hortus meus, assumendo carnem; et hoc feci, *ut* oculo misericordiae *viderem poma convallium*, idest statum activorum, qui dicuntur poma convallium, quia sunt in infimo statu; *et inspicerem* oculo pietatis *si floruisset vinea*, idest si floruissent contemplativi, qui dicuntur flores vineae propter odorem bonarum orationum; et viderem, *si germinassent mala punica*, idest praelati, qui dicuntur mala punica, quia utramque vitam habere debent, contemplativam, et activam. Ideo autem designantur per mala punica, quia haec habent interius grana rubea, designantia fervorem vitae contemplativae; exterius vero habent corticem asperum, designantem turbationem vitae activae. Sic ergo descendi ut omnem statum inspicerem, et te secundum statum omnium adunarem, nisi praebuisses obicem. Deinde cum dicit, *Nescivi*, Synagoga per ignorantiam se excusat. Et continuatur sic. Tu, Domine mi, Salvator meus, dicis te descendisse, et carnem assumpsisse, ut me iuvares: *nescivi*, idest ignoravi, quod tu esses ille qui venturus erat: numquam enim te crucifixissem, si te Dominum gloriae credidissem. Causa autem, quia excaecata fui, extitit, quia *anima mea*, idest animalitas, et sensualitas mea, sive plebs mea, *conturbavit me*, non assentiendo monitionibus tuis; et hoc *propter quadrigas Aminadab*, idest propter scribas, et pharisaeos persuadentes plebi ut non crederent tibi, sed te crucifigerent. Scribae autem, et pharisaei dicebantur quadrigae, quia populum portabant, et ducebant; et hae *quadrigae Aminadab*, quod interpretatur *populus meus spontaneus*, quia secundum voluntatem eorum populum ducebant. Deinde cum dicit, *Revertere, revertere*, Christus ad se Synagogam revocat, et duo facit: quia primo ponitur huiusmodi revocatio; secundo subiungitur revocationis ratio, ibi, *Quid videbis in Sulamite?* Continuatur sic. Ea

quo tu, Synagoga, vel *Sulamitis*, captivitatem miseriae, et caecitatis tuae recognoscis, et vides animalitatem tuam, *revertere*, relinquendo caecitatem intellectus; *revertere Sulamitis*, relinquendo animalitatem et pravitatem affectus; *revertere*, adhaerendo veritati; *revertere*, intendendo bonitati; et hoc *ut intueamur te* oculo misericordiae, miserendo tui.

CAPUT VII.

Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis! Iuncturae feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis; umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis; venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis; duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae; collum tuum sicut turris eburnea; oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis; nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum; caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui sicut purpura Regis iuncta canalibus. Quam pulchra es, et quam decora, carissima in deliciis! Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius. Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut odor malorum: guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, et ad me conversio eius. Veni, dilecte mi: egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica. Ibi dabo tibi ubera mea. Mandragorae dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma nova, et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

Deinde cum dicit, *Quid videbis in Sulamite?* assignat huiusmodi conversionis rationem: et intendit talem rationem. Quilibet debet converti ad illum a quo habet totum bonum suum, et totam pulchritudinem suam. Sed praemissum est quod tu, Synagoga, a me Christo debes habere totam pulchritudinem tuam. Ergo ad Christum converti debes. In hac ratione sic procedit: quia narrat primo Synagogae pulchritudo praevisa a Deo; secundo ostenditur quod huiusmodi pulchritudinem debet consequi Synagoga per Christum, ibi, *Dixi, Ascendam in palmam;* tertio Synagoga his dictis assentit, ibi, *Dignum dilecto meo;* quarto ad Christum se convertit, ibi, *Ego dilecto meo.* Circa primum duo facit: quia primo narrat pulchritudinem Synagogae in speciali, et diffuse; secundo repetit eius pulchritudinem in generali, et succincte, ibi, *Quam pulchra!* In narrando autem pulchritudinem Synagogae in speciali, ostendit, ipsam pulcherrimam esse quantum ad omnia sua: nam sicut pulchritudo animae consistit in perfectione virtutum, et donorum, quae ornant concupiscibilem, et irascibilem, intellectum practicum, et speculativum, et voluntatem; sic Synagogae talis pulchritudo praevisa erat, quam debebat consequi per Christum. Et quia huiusmodi perfectiones, quaedam respiciunt potentias alligatas organo, quaedam non alligatas; ideo pars ista, ubi determinatur de huiusmodi pulchritudine, dividitur in duas partes: quia primo determinat de pulchritudine dicta per comparationem ad perfectiones potentiarum organo alligatarum; secundo per comparationem ad potentias organo non alligatas, ibi, *Duo ubera tua.* Potentiae autem alligatae sunt duae, scilicet irascibilis, et concupiscibilis. Primo ergo ait de pulchritudine, prout respicit irascibilem; secundo ut respicit concupiscibilem, ibi, *Iuncturae feminum tuorum.* Irascibilis autem potentiae perfectio sive pulchritudo est fortitudo, secundum quam resistimus adversariis, et aggredimur eos. Primo ergo determinat de fortitudine, seu de perfectione irascibilis, inquantum adversario resistimus; secundo inquantum ipsum invadimus, et victoriam obtinemus, ibi, *Quam pulchri sunt gressus tui!* Continuatur sic. Synagoga enim est Sulanimis, idest captiva captivitate miseriae; sed si consideramus eam secundum pulchritudinem a Deo sibi praevisam, sic est tota pulchra: nam pulchra est quantum ad irascibilem, inquantum praevisa est ei perfectio irascibilis, per quam possit adversariis resistere; ideo sit: *Quid videbis in Sulamite*, propter rationem tactam, *nisi choros castrorum?* idest munitiones fortes, per quas potest resistere adversariis; quasi dicat, nihil debile. Deinde cum dicit, *Quam pulchri sunt gressus tui!* ostendit, eam posse adversarium invadere. Et continuatur sic. Non solum praevisum est quod tu, Synagoga, possis adversariis resistere, sed etiam quod possis ipsos invadere, et superare; ideo, o *filia Principis*, idest o Synagoga, quae praevisa es esse filia mea, qui sum Princeps Regum terrae, *quam pulchri sunt gressus tui!* idest quam pulchri sunt processus, et operationes tuae, secundum quas adversarium aggrederis, et invadis! Non sunt nudae, sed sunt ordinatae, et calceatae, idest informatae caritate, quae totum corpus nostrum, et omnia nostra vestit, et ornat, inquantum est forma, et perfectio omnium virtutum, et omnium operationum nostrarum; cum quaelibet operatio sumat perfectionem a caritate: et ideo prout operationes nostrae dicuntur gressus, calceat eas caritas; prout vero sunt operationes manuum, caritas eas chirotecat, ut liceat secundum metaphoram sic loqui. Deinde cum dicit, *Iuncturae feminum tuorum*, determinat de pulchritudine eius, ut respicit concupiscibilem. Circa autem concupiscibilem tripliciter contingit peccare: nam quidam sunt molles, quidam incontinentes, quidam intemperati. Molles sunt illi qui modica tentatione vincuntur. Incontinentes sunt illi qui non modica tentatione vincuntur, sed multis tentationibus stimulati cadunt: unde molles nesciunt pugnam, quia scilicet non pugnaverunt, quod ipsum nomen designat; incontinentes autem pugnam experiuntur, sed pugna devicti se non continent: nam si nullam pugnam experirentur, non essent incontinentes, cum non esset cum quo certarent. Intemperati autem sunt illi qui iam acquisierunt habitum inclinantem ad venerea; ideo talibus est delectabile male agere, et peccant ex electione: unde *laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis: Prov. 2.* Haec autem omnia patere possunt ex

7. *Ethicorum*. Et quia toties multiplicatur unum oppositorum, quoties multiplicatur et reliquum; sicut contingit tripliciter circa concupiscibilem errare, ita contingit tripliciter bene facere: nam quidam homines sunt perseverantes, quidam continentes, quidam temperati. Perseverantes sunt illi qui non tentantur, nec cadunt: unde sunt contrarii mollibus, qui sine tentationibus cadunt: continentes sunt illi qui molestati persistunt, nec cadunt; et hi sunt contrarii incontinentibus : temperati autem sunt quibus delectabile est bene facere, habent enim appetitum castificatum, et sunt perfecti per habitum inclinantem ad bonum. In narrando autem pulchritudinem, et perfectionem Synagogae praevisam a Deo ex parte concupiscibilis, tria facit: quia primo narrat, ut respicit temperantiam contra intemperantiam; secundo ut respicit continentiam contra incontinentiam, ibi, *Umbilicus tuus* ; tertio ut respicit perseverantiam contra mollitiem, ibi, *Venter tuus*. Continuatur sic. O Synagoga, non solum est tibi pulchritudo quantum ad irascibilem, sed etiam quantum ad concupiscibilem: quia secundum praevisionem divinam, *iuncturae feminum tuorum* sunt *sicut monilia*, quia sunt clausa femina tua, et nullo modo aperta; et haec monilia *sunt fabricata manu artificis*, idest manu mea, qui sum ille faber, et artifex, qui fabricatus sum auroram, et solem: *Psal. 73*. Cum ergo secundum actus venereos aperiantur femina mulieris, ostenditur Synagogae praevisam perfectam castitatem, cum dicitur, femina sua esse sicut monilia, quae sunt ornamenta quibus divisa clauduntur; et quia perfecta castitas designatur per temperantiam per ea quae dicta sunt. Notandum autem, quod dicit, *Iuncturae feminum*, quia hoc femur femoris est virorum, sed hoc femen feminis est mulierum: quia Synagoga induelt personam muliebrem, et personam sponsae; ideo dicit, *Iuncturae feminum*, et non femorum. Iterum notandum, quod ait, *Sicut monilia;* monile autem est fibula, quam mulieres portant ad pectus, et claudunt vestimenta ante pectus: in quo datur intelligi, quod castitas, a qua commendatur Synagoga, non solum nescit apertionem carnis, sed etiam nescit divisionem cordis: nam perfecta castitas requirit integritatem carnis, et mentis. Iterum notandum, quod huiusmodi monilia *fabricata sunt manu artificis*, idest manu Dei: quia temperantia, a qua laudatur, non acquisita est, sed infusa. Deinde cum dicit, *Umbilicus tuus*, commendat eam a continentia. Umbilicus enim est illud ubi viget luxuria in mulieribus, sicut dicit Gregorius *Iob 40. lect. 2.* quod luxuria viris est in lumbis, feminis autem in umbilico. Hic autem *umbilicus* Synagogae secundum praevisionem divinam est *crater tornatilis*, propter rectam voluntatem, *numquam indigens poculis*, idest numquam carens poculis doctrinae sacrae, propter intellectus perspicacitatem. Incontinens enim propter incontinentiam duo mala contrahit: contrahit namque malitiam affectus: unde non est *crater tornatilis*, quia non est agilis ad bonam operationem; vel non est *crater tornatilis*, quia non habet rectam intentionem, cum non agat propter aeternam vitam, quae per craterem tornatilem significatur, in quo ratione rotunditatis non est principium, nec finis. Contrahit etiam caecitatem intellectus: nam propter passiones obcaecatus non observat leges bonas, nec documenta doctrinae sacrae. Deinde cum dicit, *Venter tuus*, commendat eam a perseverantia: venter enim est pars mollior mulieris; sed secundum praevisionem divinam venter Synagogae carebit mollitie, et habebit vim persistentis, et sustentantis: unde secundum talem praevisionem *venter* Synagogae erit *acervus tritici:* tritico enim alii roborantur, et sustentantur. In quo datur intelligi quod secundum praevisionem divinam Synagoga debet adipisci tantam perseverantiam, vel tantam persistentiam, quod non solum ipsa non cadet, sed etiam alios sustentabit ne cadant. Quod ad litteram sic erit in finibus saeculorum, quando Israel universaliter convertetur ad Christum : quia multi tunc erunt firmiores in fide, et moribus. Et sic venter erit *vallatus liliis*, propter munditiam, quia per perseverantiam oppositam mollitiei vitatur carnis spurcitia.

Deinde cum dicit, *Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae*, postquam narrata fuit pulchritudo, quam Deus praevidit Synagogae quantum ad potentias organo alligatas, hic in parte ista narratur pulchritudo praevisa ei quantum ad potentias organo non alligatas. Hae autem potentiae sunt duae, scilicet intellectus, et affectus; et intellectus dividitur in speculativum, et practicum. Tria ergo facit: quia primo narrat pulchritudinem, ut respicit intellectum speculativum; secundo ut respicit intellectum practicum, ibi, *Oculi tui*; tertio ut respicit appetitum intellectivum, ibi, *Caput tuum*. Prima pars dividitur in duas, quia in intellectu speculativo sunt scientia, et fides. Primo ergo narrat pulchritudinem ut respicit scientiam, et doctrinam; secundo ut respicit fidem, ibi, *Collum tuum*. Legitur sic littera. Secundum praevisionem divinam *duo ubera tua*, idest scientia, et doctrina, quae dicuntur duo ubera propter duo testamenta continentia quasi ubera lac, idest dulcedinem doctrinae. Haec autem ubera, vel eius scientia, et doctrina, sunt *sicut duo hinnuli capreae gemelli* : hinnuli enim sunt agiles, et capreae acute vident; et designant doctrinam sacram, secundum quam et de facili invenimus quod sit verum, et videmus acute, et subtiliter iudicamus ipsam veritatem. Et hi *duo hinnuli capreae* dicuntur duo propter duplicem sensum, litteralem, et mysticum: et sunt *gemelli*, quia hi duo sensus semper sese vident, et concomitantur: cum in qualibet parte doctrinae sacrae hi duo sensus aliqualiter assignari possint. Deinde cum dicit, *Collum tuum sicut turris eburnea*, narrat pulchritudinem sibi praevisam ex parte fidei, dicens, *Collum tuum*, idest fides praevisa tibi, quae dicitur collum, quia per eam debes uniri mihi capiti, sicut per collum caput unitur corpori. Hoc autem collum, sive fides, est *sicut turris*, ratione defensionis : nam licet fides non possit probari, potest tamen defendi. Et haec *turris est eburnea*, idest clara, et solida, non habens admixtionem erroris. Deinde cum dicit, *Oculi tui*, commendat ipsam quantum ad intellectum practicum. Ad intellectum vero practicum, quantum ad praesens, duo pertinere videntur. Primum est diiudicare : nam et prudentia, quae etiam bonorum morum videtur esse iudicativa, et praeceptiva, est ut in subiecto in intellectu practico *2. 2. q. 47. a. 2.* Secundum quod pertinet ad hunc intellectum practicum, est discernere spiritus, et potissime prout per huiusmodi suggeruntur nobis contraria bonorum morum, quia non debemus omni spiritui credere, sed probare spiritus, an

ex Deo sint. Duo ergo facit: primo eam commendat quantum ad doctrinam morum; secundo quantum ad discretionem spirituum, ibi, *Nasus tuus.* Dicit ergo: *Oculi tui*, idest cogitationes tuae per quas indicas mores bonos a malis, sunt *sicut piscinae in Esebon*: Esebon enim dicitur fuisse quaedam civitas Sehon Regis ultra Iordanem, quam ceperunt filii Israel, in cuius porta erant piscinae; quibus potabatur multitudo populi. Talis est doctrina morum in Ecclesia, quia ea multitudo populi, idest omnes Christiani veri potantur, ad quam invitantur omnes: *Ioan. 7. Si quis sitit, veniat ad me, et bibat*: et Isaias *cap. 55. Omnes sitientes venite ad aquas.* Unde subditur, quod hae piscinae *sunt in porta filiae multitudinis*, idest in porta plena multitudinis: filius enim, vel filia in Scriptura sacra aliquando plenitudinem significat, iuxta illud *Isaiae 5. Vinea facta est dilecto in cornu filio olei*, idest in cornu abundanti, et pleno olei; et etiam ipsum usitatum eloquium habet hoc: dicitur enim aliquis filius denariorum, si denariis abundat. Deinde cum dicit, *Nasus tuus*, commendat eam a discretione spirituum, dicens: *Nasus tuus*, idest discretio tua, per quam discernis bonos spiritus a malis, est *sicut turris Libani*, idest turris clara, non deturpata deceptionibus diaboli; et haec turris *respicit contra Damascum*, idest contra diabolum: Damascus enim interpretatur potus sanguinis; et significat diabolum, qui sitiens sanguinem nostrum, *tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret: 1. Pet. 5.* Deinde cum dicit, *Caput tuum ut Carmelus*, commendat eam quantum ad appetitum intellectivum, in quo duo considerare possumus, scilicet potentiam, et actum. Dupliciter ergo commendat eam: primo quantum ad ipsam voluntatem; secundo quantum ad actus eius, ibi, *Et comae capitis.* Dicit ergo, *Caput tuum*, idest voluntas, quae potest dici caput, ut superius ostensum est, est *ut Carmelus*, qui est mons altus: quia non tendit in terrena, sed in caelestia: Carmelus enim interpretatur scientia circumcisionis, quia debemus assuefacere nos ad habendum appetitum circumcisum a terrenis. Deinde cum dicit, *Et comae capitis*, commendat eam ab actibus ipsius voluntatis, dicens: *Comae capitis tui*, idest actus, et affectiones tuae, quae radicantur in voluntate, cui competit nomen capitis, ut dictum est, sunt *sicut purpura Regis iuncta canalibus*, quia semper sunt coniunctae passionibus Christi: purpura enim tingitur de sanguine piscis: quia conchae maris, ut dictum est superius, et Glossa tangit, ferro circumcisae lacrymas purpurei coloris emittunt; et haec purpura potest significare carnem Christi, quae fuit rubricata sanguine eius. Et forte, ad litteram, quando purpura tangitur, ponitur in canalibus, per quos derivatur sanguis ille ad ipsam purpuram: propter hoc quamdiu purpura iuncta est canalibus, non est verisimile quod colorem possit amittere; cum per talem coniunctionem illum colorem acquirat. Debent ergo affectiones nostrae esse *sicut purpura Regis*, propter memoriam passionis Christi; et debent esse *iunctae canalibus*, quia illam rubricationem, et pulchritudinem quam acquirunt ex memoria passionis Christi, numquam debent amittere.

Deinde cum dicit, *Quam pulchra es!* repetit in generali, et succincte quae in speciali tetigerat. Omnis enim pulchritudo assignata ad tria potest reduci: quia vel pertinet ad contemplationem, vel actionem, vel instructionem. Tria ergo facit: quia primo commendat eam quantum ad vitam contemplativam; secundo quantum ad activam, ibi, *Statura tua*; tertio quantum ad instructionem, et doctrinam, ibi, *Et ubera tua.* Dicit ergo: Tu, Synagoga, secundum praevisionem meam *carissima in deliciis*, in dulcedine contemplationis, *quam pulchra es*, exterius, *et quam decora*, interius! Vel *quam pulchra es*, quantum ad potentias organo alligatas, *et quam decora*, quantum ad non alligatas! Deinde cum dicit, *Statura tua*, commendat eam quantum ad vitam activam, dicens: *Statura tua*, idest vita activa, secundum quam stas, et non inclinaris ad illicita, *assimilata est palmae*, idest certamini, quia talis vita semper videtur esse in bello, idest in motu: unde designatur per Martham, quae solicita erat, et turbabatur circa plurima *Lucae 10.* Deinde cum dicit, *Et ubera tua*, commendat eam quantum ad doctrinam, vel quantum ad instructionem, dicens: *Et ubera tua*, idest doctrina tua (supple, sunt assimilata) *botris*: quia sicut in botris est vinum in promptu, sic doctrina sua habet in promptu ut proferat pocula Scripturarum.

Deinde cum dicit, *Ascendam in palmam*, sequitur illa pars, in qua postquam narravit pulchritudinem praevisam Synagogae, ostendit quod per Christum debet illam pulchritudinem adipisci. Iterum autem notandum, quod pulchritudo assignata, et narrata de Synagoga; non est intelligenda secundum actualem existentiam; cum illa verba sint ad ipsam Synagogam nondum plene conversam; sed intelligenda secundum praevisionem divinam, scilicet quod praevisum est ei a Deo quod ipsa per Christum debet habere talem pulchritudinem, et ideo debet ad ipsum converti. Continuatur sic. O Synagoga, praevisa est tibi pulchritudo praedicta; sed eam debes adipisci per me: nam ego *dixi: Ascendam in palmam*, idest in crucem, quae dicitur palma ratione victoriae; *Op. 58. 21. et in ser. S. Andreae*, vel ad litteram, ut Glossa videtur tangere, crux dicitur palma, quia pars eius de palma; *et apprehendam fructus eius*, idest fructus crucis. Et exponit qui sint huiusmodi fructus, dicens: *Et erunt ubera tua sicut botri vineae*, idest fructus unus erit quod ubera tua, idest doctrina tua, erit botrus vineae; et hoc propter pulchritudinem, quam Deus praevidit Synagogae ex instructione, vel doctrina; et erit fructus crucis ex ascensu meo in crucem, fructus odoris: unde sequitur, *Sicut odor malorum*, propter bonitatem famae, quae respicit conversationem, et vitam activam. Et etiam propter ascensum in crucem, *guttur tuum*, idest dulcedo contemplationis tuae, erit *sicut vinum optimum*, propter copiam spiritualis laetitiae. Ex quo apparet maxime quod per ascendentem Christum in crucem Synagoga debet adipisci pulchritudinem quantum ad doctrinam, et quantum ad vitam activam, et quantum ad contemplativam. Et quia tota pulchritudo sibi praevisa respicit aliquod dictorum trium, clare patet quod concludere dicebamus, quod Synagoga totam pulchritudinem sibi praevisam a Deo adipisci debet per Christum.

Deinde cum dicit, *Dignum dilecto meo ad potandum*, ponitur confessio Synagogae, secundum quam consentit, pulchritudinem praedictam se debere adipisci per Christum. Et continuatur sic. Tu, Domine

Iesu Christe, dicis, quod per passionem tuam, et per ascensum in crucem debeo consequi dictam pulchritudinem: confiteor, quod vinum illud, idest passio illa, per quam debeo consequi praedicta, est *dignum*, idest congruum et competens *dilecto meo ad potandum:* quia nullius alterius passio esset sufficiens ad impetrandam mihi tantam pulchritudinem, nisi passio tua, et passio membrorum tuorum, inquantum passio illorum agit in virtute passionis tuae; ideo addit quod huiusmodi vinum est dignum *ad ruminandum labiis, et dentibus illius*, idest labiis, et dentibus Christi: quia per passionem membrorum Christi Ecclesia adepta est multam pulchritudinem; quae pulchritudo extendet se usque ad Synagogam, quando in fine temporum convertetur ad Christum. Quod autem passio Christi possit dici potus, patet per id quod dicitur *Matth. 26. Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.* Notandum autem, quod Christus dicitur potasse passionem; sed membra Christi, videlicet dentes, et labia, ut Apostoli, et alii sancti, passionem Christi ruminaverunt, quia secundum rationem etiam superiorem non adeo acceptabant passionem ut Christus: propter quod aliquo modo facilius fuit Christo pati, quam aliis sanctis. Et ideo dicitur Christus suam passionem potasse, alii vero sancti dicuntur ruminasse, ut videtur tangere Glossa. Deinde cum dicit, *Ego dilecto meo, et ad me conversio eius,* ponitur conversio Synagogae; et dividitur pars ista in duas: quia primo Synagoga cognoscens tantam pulchritudinem se debere adipisci per Christum, se convertit ad ipsum; secundo ad hoc petit subventionem, et auxilium, ibi, *Veni, dilecte mi.* Notandum autem, quod ad continuationem textus oportet partem illam ab illo loco, *Quid videbis in Sulamite?* usque ad locum illum, *Dixi, Ascendam*, exponere de pulchritudine quam Deus praevidit Synagogae, et alia postea exponere, ut dictum est. Sed in exponendo dicta verba de pulchritudine praevisa Synagogae, utrum debeat exponi de pulchritudine quantum ad irascibilem, et concupiscibilem, ut tangebatur; vel quantum ad omnia membra Synagogae, ut per oculos intelligantur praedicatores, per caput vero praelati; vel alio modo: dummodo littera sit adaptata, non variat continuationem: et quod dictum est de expositione huius partis, intelligendum est de multis expositionibus superius assignatis. Nos autem secundum modulum intelligentiae nobis divinitus datum, adaptationes apertiores fecimus, et aliquas factas recitavimus, ut nobis visum est secundum totalem litterae seriem expedire. Continuatur autem sic littera. *Ego* Synagoga video quod non possum consequi pulchritudinem mihi a Deo praevisam, nisi per Christum; ideo *dilecto meo*, idest ad dilectum meum, me converto, *et* rogo quod *ad me sit conversio eius.* Deinde cum dicit, *Veni dilecte*, postquam Synagoga ad Christum se convertit, hic eius auxilium, et subventionem petit; et duo facit: quia primo petit subventionem; secundo recognoscit, et confitetur eius incarnationem, ibi, *Quis mihi det te fratrem meum cap. 8.* Circa primum tria facit: quia primo petit Christi subventionem; secundo ponit subventionis specificationem, ibi, *Videamus, si floruit;* tertio ad dictam subventionem suscipiendam ostendit Iudaeorum dispositionem, illic, *Ibi dabo tibi ubera mea.* In petendo autem subventionem Christi tria facit. Primo petit quod Christus ei subveniat proportionaliter; secundo quod ei subveniat perseveranter, ibi, *Commoremur in villis*; tertio quod ei subveniat solicite, et ardenter, ibi, *Mane surgamus.* Continuatur sic. Per te, dilecte mi, oportet me consequi pulchritudinem tuam, ideo, *dilecte mi, veni*, auxiliando mihi, et *egrediamur in agrum*, idest ad Iudaeos, qui sunt ager incultus. *In Matth. 24.* ibi, *Duo erunt in agro.* Et hoc dico, quia Iudaei adhuc parvuli in fide non possunt ingredi ad te, et ascendere; et sic oportet quod tu egrediaris condescendendo eis: in quo petit auxilium proportionaliter. Deinde cum dicit, *Commoremur in villis*, petit huiusmodi auxilium perseveranter. Continuatur sic. Non sufficit, dilecte mi, quod *egrediamur in agrum*, idest in ipsos Iudaeos proportionaliter ad adiuvandum, sed oportet quod *commoremur in villis*, idest in Iudaeis, qui sunt villae, et quasi campestres, et ideo non civitae; unde oportet quod commoremur in eis eosdem perseveranter adiuvando. Deinde cum dicit, *Mane surgamus*, petit huiusmodi auxilium sibi fieri solicite, et ardenter: unde ait: *Surgamus mane*, idest tempestive: non pigritemur, sed ardenter, et solicite surgamus *ad vineas*, idest ad Iudaeos, iuvando eos qui prius fuerunt vinea tua, et adhuc redire volunt, ut vinea tua sint. Deinde cum dicit, *Videamus si floruit vinea*, specificat auxilium, et subventionem. Ad cuius evidentiam notandum, quod bonitas nostra, quantum ad praesens spectat, videtur consistere in tribus: videlicet in bonis cogitationibus, quae se tenent ex parte intellectus; et in bonis affectionibus, quae se tenent ex parte affectus; et in operationibus, quae se tenent ex parte effectus. Bonitas cogitationum, quae per flores intelliguntur, ex bona voluntate dependet, similiter et affectionum, quia cogitationes, et affectiones quas homo habet, sine voluntate recta non placent, et sunt flores sine fructu: similiter operationes exteriores sine bona voluntate non convalescunt, et sunt fructus inutiles, quia merito carent: nihil enim est meritorium nisi secundum quod a voluntate procedit *1. 2. q. 21. a. 1. et 2.* Operationes autem exteriores per mala punica designantur, in quibus sunt grana multiplicata: nam quod intellectu percipitur interius, exterius per diversitatem operum designatur; et aliquando quod simpliciter est in corde, multipliciter multiplicatur in opere, et explicatur. In specificando ergo Christi auxilium tria tangit: nam primo petit quod Christus ei subveniat movendo corda Iudaeorum ad bene cogitandum; ideo ait: *Videamus*, oculo misericordiae, scilicet ego, et tu cooperando multipliciter, *si floruit vinea*, idest si intellectus profert cogitationes bonas. Secundo petit quod moveat affectum ad bene volendum; ideo subdit: *Videamus, si flores fructus parturiunt*, idest si per bonas cogitationes producuntur bonae affectiones: quia te auxiliante necesse est hoc fieri. Tertio petit quod Christus moveat Iudaeos ad bene operandum exterius; ideo ait: *Videamus si floruerunt mala punica*, idest bonae operationes; quod te auxiliante fit. Nil autem obstat quod per fructus bonae affectiones, et bona opera designentur: quia fructus sunt ad cibum, et bonis affectionibus cibamur, sicut dicitur *Eccli. 15. Cibavit illum pane vitae, et intellectus.* Et bonis similiter operationibus cibamur, iuxta illud *Psalm. 127. Labores manuum tuarum quia manducabis: beatus es, et bene tibi*

erit. Recte etiam bonae cogitationes sunt flores, qui praecedunt fructus bonarum affectionum, et operationum. Rursum haec tria possunt comparari ad praemium: et sic cum praedicta omnia, scilicet cogitationes, affectiones, et operationes praecedant, possunt dici flores praemii, quod dicitur fructus, iuxta illud *Psalm. 126. Cum dederit dilectis suis somnum, ecce haereditas Domini, filii; merces fructus ventris.* Quod autem operationes similiter possint dici flores, ex eo apparet quod primum procedens ab arbore cum odore sunt flores: odorem autem bonae famae ad aedificationem aliorum homo habet ex bonitate operationum, non cogitationum vel affectionum, quae non apparent. Recte ergo per flores malorum punicorum designantur bonae operationes, quae debent esse cum successivo incremento, vel profectu, ut sunt mala punica florentia: quia alia sunt in actu, alia in partu, alia in re, alia in flore.

Deinde eum dicit, *Ibi dabo tibi*, postquam petiit auxilium Christi, et in quo auxiliaretur Iudaeis in speciali, scilicet ad bene cogitandum, bene volendum, et bene operandum; hic ostendit Iudaeos esse dispositos ad tale auxilium recipiendum. Et tria facit, secundum quod triplex auxilium nominavit. Primo ostendit eos esse dispositos ex parte intellectus; secundo ex parte affectus, ibi, *Mandragorae;* tertio ex parte exteriorum operum, ibi, *Omnia poma*, *dilecte mi.* Continuatur sic. Ideo peto, dilecte mi, quod tu venias in vineam meam, quia *ibi dabo tibi ubera mea*, idest Iudaeos meos (hoc est carissimos, propter patres,) qui dicuntur ubera propter dispositionem ad suscipiendum lac doctrinae tuae: nam sicut ubera proprie sunt receptaculum lactis, sic ipsi propter dispositionem intellectus erunt proprie receptaculum doctrinae tuae, quae est lac ratione candoris, et nutritivae virtutis, ubi nullus est error admixtus. Deinde cum dicit, *Mandragorae*, ostendit eos dispositos ex parte affectus, sive voluntatis: unde continuatur sic. Non solum, dilecte mi, Iudaei sunt dispositi ex parte affectus: nam *Mandragoras*, idest Iudaei, *dederunt odorem* suum, propter bonitatem desideriorum, et propter dispositionem affectus: *dederunt*, dico, *odorem*, et hoc *in portis nostris*, idest in introitu ad nos: quia volunt converti, et intrare ad nos; ad te principaliter, ad me Ecclesiam ex consequenti, inquantum per me, sicut per matrem, derivanda sunt dona gratiarum, vel sacramenta, a te ad illos. Notandum autem, quod mandragora est herba, cuius radix habet membra quasi hominis, non tamen caput: unde significat Iudaeos, quia nunc sine capite sunt; sed in fine ad praedicationem, et odorem Ecclesiae spirabunt et ipsi desideria ut iungantur Christo capiti. Deinde eum dicit, *Omnia poma*, ostendit Iudaeos esse dispositos quantum ad bonitatem exteriorum operum: unde ait: *O dilecte mi*, ego *servavi tibi*, idest tuae providentiae credidi, *omnia poma nova*, scilicet quando essent colligenda, et quando conservanda: unde addit, *Et vetera:* quasi dicat: Sola providentia gratiae tuae habet quando colligi debent Iudaei, et quomodo conservari: qui dono tuae gratiae collecti, erunt *poma nova, et vetera,* quia secundum exempla, et testimonia novi, et veteris testamenti satagent operari.

CAPUT VIII.

Quia mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae, ut inveniam te solum foris, et deosculer te, et iam me nemo despiciat? Apprebendam te, et ducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos, filiae Hierusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua; ibi violata est genitrix tua. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Lampades eius lampades ignis, atque flammarum. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est? Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Ego murus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vinea fuit pacifico in ea quae habet populos: tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus eius. Quae habitas in hortis, amici auscultant; fac me audire vocem tuam. Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.

Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae? Hic Synagoga recognoscit, et confitetur Christi in amationem; et quatuor facit. Primo assumens fiduciam de Christo propter carnem assumptam petit ab ipso doctrinae eius percipere veritatem; secundo postulat dulcedinis eius gustare suavitatem, ibi, *Ut inveniam te;* tertio ut possit vitare opprobrium, quod priscis temporibus passa fuerat propter caecitatem, ibi, *Iam me nemo despiciat;* quarto desiderat Christum tenere propter filiorum utilitatem, ibi, *Apprehendam te.* Continuatur sic. Ut me doceres, mihi frater factus es; ideo *quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae?* idest exponentem mihi legem, et Scripturam sacram, quae est quasi mater mea: ille enim qui sugit, lac quod latet in ubere, exterius trahit; et hoc fecit Christus, qui lac, et dulcedinem, quae latebat in lege divina, traxit exterius in apertum, iuxta illud *Lucae ultimo. Interpretabatur illis in omnibus Scripturis, incipiens a Moyse, et omnibus Prophetis.*

Habere ergo Christum sugentem ubera legis, est habere ipsum doctorem, et magistrum legis. Notandum autem, quod licet nos omnes possimus vocare Christum fratrem nostrum ratione humanitatis assumptae, specialiter tamen Synagoga potest ipsum fratrem appellare, quia de Iudaeis natus est. Deinde eum dicit, *Ut inveniam te*, petit Synagoga gustare Christi suavitatem. Continuatur sic. Domine Iesu Christe, non solum peto te ut sugentem ubera matris, docendo me, sed peto *ut inveniam te solum foris*, idest non clausum in lege, neque latentem in sinu Patris, sed *foris* in humana natura, secundum quam es frater meus; et sic te cognoscendo, et diligendo, *deosculer te*, percipiendo a te dulcedinis suavitatem. Deinde eum dicit, *Et iam me nemo despiciat*, petit vitare opprobrium quod passa est lapsis temporibus propter caecitatem: unde ait: *Et iam me nemo despiciat;* quasi dicat: Usque nunc despecta fui quasi caeca, eo quod redemptorem meum te non cognovi; sed *iam*, quia te cognosco, peto quod *nemo me despiciat*, improperando pristinam caecitatem. Deinde cum dicit, *Apprehendam te*, ostendit se velle tenere Christum propter filiorum utilitatem. Dividitur autem haec pars in quatuor. Primo Synagoga istam utilitatem insinuat; secundo qualis sit ista utilitas, manifestat, illic, *Ibi me docebis;* tertio quia ex hoc videbatur Synagoga suscepisse curam filiorum, qualiter sit cura habenda, declarat, ibi, *Laeva eius sub capite meo;* quarto, et ultimo ponit dictum Christi quo huiusmodi declarationem approbat, ibi, *Adiuro vos filiae*. Continuatur sic. Non solum, dilecte mi, volo te habere, ut te deosculer percipiendo tuam suavitatem, sed etiam volo te habere ad filiorum meorum utilitatem: unde peto ut permittas quod *apprehendam te;* et sic *ducam* te *in domum matris meae*, idest in corda illorum qui plus sciunt de lege: quam legem reputo quasi matrem, cuius mandata quasi matris servare debeo: *et* etiam ducam te *in cubiculum genitricis meae*, idest in corda filiorum qui minus sciunt de lege, quam reputo matrem, et genitricem meam. Domus autem est amplioris spatii cubiculo: unde corda filiorum qui peramplius, et perfectius sciunt legem, domus legis, vel matris Synagogae sunt: illi autem sunt cubiculum legis, vel genitricis Synagogae, qui minus sciunt de lege. Posset etiam secundum aliam adaptationem intelligi, quod illi qui plus sciunt de lege, sint cubiculum, quia sciunt clausa, et obscura legis; domus autem, qui minus sciunt de lege, videlicet qui sciunt solum ea quae sunt in aperto, et quae quilibet de facili videre potest. Sed de hoc non est vis, quia continuationem non variat. Deinde cum dicit, *Ibi me docebis*, ostendit qualis sit ista utilitas filiorum, si in corda eorum introducatur Christus. Et assignat triplicem utilitatem. Prima est illuminatio intellectus; secunda inflammatio affectus; tertia bonitas operum, vel promotio effectus. Illuminatio intellectus ostenditur cum dicitur, *Ibi me docebis*, si te introduxero in corda filiorum meorum, illuminando intellectum eorum, quia aliter doceri non possunt: quod enim fit filiis suis, Synagoga quasi bona mater reputat sibi factum; et ideo dicit, *Ibi me docebis*. Inflammationem autem affectus tangit cum dicit: *Et dabo tibi poculum*, idest post talem illuminationem intellectus, filii mei grati dabunt tibi poculum, idest affectum inflammatum, et desiderium *ex vino condito*, idest ex abundantia laetitiae spiritualis, vel ex dulcedine gratiae, et suavitate contemplationis, *In Ioan. 2. lect. 2.* Bonitatem vero operum tangit eum dicit: *Et mustum malorum granatorum meorum*, idest opera exteriora, quae dicuntur mustum, quia sicut tale mustum exprimitur de granis malorum granatorum, sic opera exteriora bona de puro corde, et caritate perfecta. Cor autem potest dici malum granatum, quia continet ipsas affectiones, quasi grana parva rubricata, et decorata per caritatem: hoc tibi dabo, Christe, munus acceptum. Hae sunt igitur utilitates propter quas desidero, o Christe mi, te venire in corda filiorum meorum, scilicet ut illumines intellectum eorum, inflammes affectum, multiplices effectum. Deinde cum dicit, *Laeva eius sub capite meo*, quia ex eo quod petierat Synagoga tenere Christum ad utilitatem filiorum, videbatur ex hoc ipsorum filiorum habere curam; hic declarat quomodo haec cura sit intelligenda. Haec autem declaratio in hoc consistit quod Synagoga, vel Ecclesia, vel praelatus, qui per dicta intelligi possunt, prius debent intendere sibi per vitam contemplativam, et postea subditis per activam *2. 2. q. 182. a. 1.* Ideo ait Synagoga, Ecclesia, vel praelatus: *Laeva eius*, idest sinistra Christi, per quam intelligitur vita activa, erit *sub capite meo*, idest secundario intenta; *et dextera illius*, idest vita contemplativa, per quam intendo mihi, *amplexabitur me*, idest erit super me, et cooperiet me: quia primo intendam mihi, postea vobis. Deinde cum dicit, *Adiuro vos*, confirmat Christus quod Synagoga declaraverat, dicens, *Filiae Hierusalem, adiuro vos*, idest obsecro vos, *ne suscitetis*, a quieto, *neque evigilare faciatis*, a somno contemplationis, *dilectam* meam, idest Synagogam matrem vestram, quae mihi est dilecta, quia ad me conversa, *donec ipsa velit*, cum prius debeat intendere sibi, postea vobis.

Deinde cum dicit, *Quae est ista?* sequitur illa pars in qua finitur tractatus de conversione, et est finis in laude eius. Quam quadrupliciter commendat. Primo ab ascensu: nam ascendere ad Deum est laudabile, et etiam mirabile; ideo cum admiratione ait: *Quae est ista quae ascendit?* Secundo commendat eam a loco ascensionis, unde ascendit, cum ait, *De deserto*, idest de spinis tribulationum, et de tribulis afflictionum: nam in primitiva Ecclesia fuerunt magnae persecutiones, et maiores erunt in ultima: idcirco quando laudavit Ecclesiam modernam, non laudavit eam quasi ascendentem de deserto vel per desertum, sed quasi auroram consurgentem. Tertio commendatur Ecclesia ultima ab ornatu, cum dicitur, *Deliciis affluens*, idest ornata bonis desideriis, et bonis operibus, ut Glossa videtur exponere. Quarto et ultimo commendatur a modo ascendendi, cum dicitur, *Innixa super dilectum suum*, idest super Christum, cuius virtute ascendit: propter quod commendabilis est ipsa Ecclesia, quia magna gloria est sequi Dominum suum, sed maior inniti ei, quia maioris caritatis est signum, sicut de B. Ioanne Evangelista dicitur, quod recubuit supra pectus Domini *Ioan. 21.*

Sub arbore malo suscitavi te. Superius determinatum est de conversione Synagogae; in parte ista invitatur Ecclesia ad habendam curam, et ad praebendum auxilium Synagogae iam conversae. Et dividitur haec

pars in tres partes. Primo Christus reducit ad memoriam Ecclesiae suum beneficium, et subventionem; secundo ex hoc rependi sibi petit perpetuam dilectionem, ibi, *Pone me ut signaculum;* tertio ex ipsa dilectione quam Ecclesia tenetur habere ad Christum, invitat ipsam ad Synagogam iuvandam, ibi, *Soror nostra parva.* Reducit ergo Christus ad memoriam Ecclesiae gentium beneficium quod sibi contulit, dicens, *Sub arbore malo*, idest sub cruce: quae dicitur arbor malus, vel quia ad litteram fuit de malo; vel quia arbor crucis fuit fructifera, sicut arbor quae dicitur malus. Sub cruce ergo vel sub tali arbore, *suscitavi te:* erat enim Ecclesia gentium mortua, sed suscipiendo beneficium crucis revixit. Dat autem modum quomodo suscitavit Ecclesiam gentium, dicens: *Ibi*, scilicet *sub arbore malo*, sive sub cruce, *corrupta est mater tua*, idest idololatria quam sequebaris ut matrem, secundum quam eras caeca; *ibi violata est genitrix tua*, idest ablata est a te malitia tua, quam imitabaris ut genitricem, secundum quam eras depravata in affectu. Deinde cum dicit, *Pone me ut signaculum iuxta cor tuum*, petit perpetuam dilectionem; et duo facit. Primo exposcit praedictam dilectionem; secundo ad hoc inducit multiplicem rationem, ibi, *Quia fortis est ut mors dilectio.* Continuatur sic. Tu, Ecclesia gentium, suscitata es a me per passionem crucis, quia per talem passionem ego removi errorem idololatriae a tuo intellectu, et malitiam a tuo affectu: ergo quia tantum bonum contuli tibi, *pone me ut signaculum super cor tuum*, diligendo me perpetuo, non volendo aliquid mihi contrarium; nec debes operari aliquid quod mihi displiceat: ita quod per signaculum cordis debemus intelligere impressam dilectionem, per quam unum fiat anima cum Deo, ei inseparabiliter adhaerendo; et per signaculum brachii bonam operationem exteriorem, quia brachium est extra. Deinde cum dicit, *Quia fortis est ut mors dilectio*, assignat eius quod dixerat, multiplicem rationem. Ad euius evidentiam notandum, quod una ratio propter quam debemus Deo perpetuam dilectionem, sumitur ex beneficiis nobis collatis; et hanc tetigit supra cum dixit: *Sub arbore malo suscitavi te.* Alia ratio sumitur ex ipsa dilectione: nam quia Deus nos dilexit, congruum est quod et nos eum diligamus. Habuit autem Christi dilectio ad nos quatuor conditiones, secundum quas sumi possunt quatuor rationes propter quas debemus ei perpetuam dilectionem. Prima ratio sumitur ex dilectionis eius immensitate; secundo ex dilectionis eius utilitate, ibi, *Lampades eius;* tertia ex dilectionis eius firmitate, vel stabilitate, ibi, *Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem;* quarta ex dilectionis eius pretiositate, ibi, *Si dederit homo.* Prima ratio talis est. Quilibet debet perpetuam dilectionem illi qui diligit eum in immensum, et supra modum. Sed ego Christus, o Ecclesia, dilexi te in immensum. Ergo mihi debes, ut grata sis, perpetuam dilectionem. De hac ratione ponit solum medium, scilicet quod Christus valde Ecclesiam dilexit. Unde continuatur sic littera. O Ecclesia, de iure debes me ponere ut signaculum super cor tuum, et super brachium tuum, ut perpetuo me diligas, et nihil contra me opereris: quia *dilectio* quam habui ad te, est et fuit excellens, et immensa: *est* enim *fortis ut mors;* quae, ad litteram, tanta fuit quod sicut mors separavit animam a corpore, quando mori volui pro amore tuo, ut vivas: etiam *aemulatio*, idest excessus amoris quem habui ad te, fuit *dura sicut infernus:* quia dolores quos amore tui sustinui, similes fuerunt doloribus inferni: nam dolori meo non potuerunt dolores super terram comparari; iuxta illud quod habetur *Threnorum 1. O vos omnes qui transitis per viam, venite, et videte, si est dolor sicut dolor meus.*

Deinde cum dicit, *Lampades eius lampades ignis*, adducit ad hoc secundam rationem, quae talis est. Quilibet debet amorem perpetuum ei de cuius amore consequutus est magnam utilitatem. Sed tu, Ecclesia, de amore quem habui, et habeo ad te, consequuta es magnam utilitatem. Ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic. Bene dico, quod debes perpetuo me diligere, quia *lampades eius*, idest dilectionis quam habeo, et habui, sunt valde utiles: sunt enim *lampades ignis*, quae purgaverunt tuum intellectum, et inflammaverunt tuum affectum ad omne bonum, *atque* sunt (supple lampades) *flammarum*, inquantum illuminaverunt tuum intellectum ad omne verum necessarium: ex dilectione enim quam Christus habuit ad nos, consequimur perfectionem intellectus, et affectus, quibus in hac vita hominibus nihil est utilius. Deinde cum dicit, *Aquae multae*, adducit ad hoc tertiam rationem, quae talis est. Quilibet debet perpetuam dilectionem illi qui diligit eum perpetuo, et perseveranter. Sed ego, o Ecclesia, dilexi te perpetuo, et perseveranter. Ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic littera. O Ecclesia, de iure debes me diligere perpetuo, et perseveranter, quia perpetuo, et perseveranter te dilexi: quod apparet, quia *aquae multae*, idest tribulationes multae, quantum ad quantitatem numerosam, et quantum ad magnitudinem poenosam, *non potuerunt extinguere caritatem; nec flumina*, quantum ad impetuositatem, *obruent illam*, scilicet caritatem qua te dilexi, et diligo. Deinde cum dicit, *Si dederit homo*, ponit ad hoc quartam rationem, quae talis est. Quilibet debet amorem perpetuum illi qui diligit eum amore caro, et pretioso. Tali amore, o Ecclesia, ego dilexi te. Ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic littera. O Ecclesia, de iure debes me diligere perpetuo, quia amore valde caro, et pretioso dilexi te: fuit enim amor meus adeo pretiosus quod *si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione*, quam habui, et habeo ad te, non potuerit aequo pondere adaequari pretio dilectionis: immo, si bene considerabit, *quasi nihil despiciet*, et computabit eam substantiam, respectu dilectionis meae, cui nihil terrenum potest comparari, cum incomparabiliter excedat. Deinde cum dicit, *Soror nostra parva*, ex dilectione quam Ecclesia debet habere ad Christum, Christus invitat eam ut subveniat Synagogae iam conversae. Notandum autem, quod non sine causa Christus assignavit tot rationes ad ostendendum quod Ecclesia debet eum valde diligere: nam si ex tali dilectione Christus intendit inducere Ecclesiam, quod amore sui in ultimis saeculis subveniat Synagogae conversae, quia tunc erit magna persecutio, non fuit superfluum assignare rationes praedictas. Dividitur autem pars haec in partes tres: quia primo ponitur Christi invitatio; secundo subiungitur praedictae invitationis specificatio, ibi, *Si murus est;*

tertio additur Ecclesiae responsio, ibi, *Ego murus.* Intendit autem in invitando talem rationem. Quicumque diligit multum aliquem, debet amore illius subvenire omnibus illis qui habent affinitatem et coniunctionem ad illum. Sed tu, Ecclesia, debes mihi magnum amorem, ut ostensum est. Ergo debes subvenire Synagogae, quae mihi attinet, et est mihi coniuncta, quia est soror mea. Et debet subventio operosius fieri, quanto indigentia plus requirit. Et sic erit de Synagoga in fine temporum: propter quod dicit, *Soror nostra;* mea affinitate carnali, tua spirituali, quia ad eamdem gratiam colligenda; et sic debes caritate moveri, quia mihi coniuncta, et coniungenda tibi. Ad hoc etiam moveri debes ex eius indigentia, quia *parva*, idest de novo conversa; et ideo indiget confirmatione: *et ubera non habet*, idest doctores non habet de se, nec habere potest extra te; propter quod indiget tua instructione, ut per te nutriatur lacte doctrinae. Huic invitationi consentiens Ecclesia de auxilio Synagogae ferendo, doceri petit a sponso, et magistro, dicens: *Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est*, de sui erroris correptione? quasi dicat: Quod auxilium fiet ei? Deinde cum dicit, *Si murus est*, respondet Christus quaestioni, et specificat quod auxilium Synagogae debeat impendi. Ad cuius evidentiam est notandum, quod sicut in esse naturae prius aliquid accipit quod possit subsistere in forma acquisita, et hoc primo competit rei a principio suae generationis; et postea accipit quod secundum formam illam possit sibi simile producere, quod ei non competit nisi quando est iam perfecta, quia unumquodque tunc est perfectum quando potest sibi simile generare: sic in esse spirituali prius accipit homo quod stet in dono sibi caelitus infuso; et tunc dicitur murus, quia habet quod stet, non quod alios adducat; et postea quando est perfectus secundum donum illud accipit quod alios manuducat ad Christum; et tunc dicitur ostium, quia alios ad Christum potest introducere. Hoc viso continuetur sic littera. Tu, Ecclesia, interrogas, et vis a me doceri quod auxilium debeat Synagogae dari: hoc specifico, et dico, quod *si est murus*, idest in esse spirituali nondum perfecta, quia non habet unde alios ad me introducere possit, sed tantum ut stet; ut firmius, et constantius perseveret, *aedificemus*, ego scilicet principaliter, et tu secundario mihi cooperando, *super eum*, idest dictum murum, *propugnacula argentea*, idest sententias divini eloquii firmas, et lucidas, sicut argentum est firmum, et lucidum; quibus in fide, et dilectione corda firmantur, iuxta illud *Ps. 118. Confirma me in verbis tuis*, quibus vitantur haereticorum, et daemoniorum tentationes. *Si* autem, idest si non est murus, sed *ostium est*, idest si ita iam perfecta est Synagoga ut possint per eam alii ad me introduci, *compingamus illud tabulis cedrinis*, idest ita ornemus sanctorum testimoniis, et exemplis, ut decore conversationis, et bono odore famae alii facilius per tale ostium inducantur venire ad me. Deinde cum dicit, *Ego murus*, ponitur Ecclesiae responsio; et dividitur haec pars in duas partes. Primo Ecclesia in sua responsione fatetur se paratam, et promptam ad subveniendum Synagogae; secundo ex hoc Synagoga consurgens in amorem Ecclesiae, confitetur, eam a Christo esse derivatam, et ab illo esse custoditam, et conservatam, ibi, *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.* Continuatur sic. Ego Ecclesia invitata a te, Domine Iesu Christe, de subveniendo Synagogae, sive sit murus, sive sit ostium, dico, quod amore tui sum parata subvenire Synagogae, non solum inquantum est ostium, idest inquantum habet esse perfectum, quia hoc non esset magnum, sed leve; immo secundum quod est murus, idest secundum quod habet esse imperfectum, parata sum non solum aedificare propugnacula argentea bonorum divinorum, sed etiam dare me ipsam murum ad confirmationem suam, iuxta illud *2. ad Corinth. 12. Ego ipse impendam, et superimpendar pro animabus vestris.* Hoc est ergo quod ait: *Ego*, pro Synagoga confirmanda, volo esse *murus*, idest dare me ipsam, *et* ex hoc *ubera mea*, idest doctrina mea, erunt *sicut turris*, quia per omnia impensa clarior, et altior, et efficacior ad defendendum apparebit doctrina. Deinde cum dicit, *Facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, videns Synagoga dilectionem Ecclesiae ad ipsam, quia ex amore Dei parata erat pro sua confirmatione dare se ipsam, consurgit in amorem eius: et quae prius appellabat Ecclesiam gentium adulteram, et a Deo alienam, confitetur nunc esse veram sponsam Christi, et ab eo derivatam, custoditam et conservatam. Dividitur autem haec pars in duas partes: quia primo ponitur Synagogae de Ecclesia talis confessio; secundo, ne videatur imperfecta dicta Synagogae confessio, ponitur Christi suppletio, ibi, *Vinea mea.* Prima dividitur in duas. Primo Synagoga confitetur Ecclesiam a Christo derivatam; secundo confitetur eam a Christo derivatam, custoditam, et conservatam, ibi, *Tradidit eam.* Prima pars continuatur sic. Ego Synagoga olim ex odio quod habui ad te, non cognoscens, nec reputans eum esse verum Deum, fui excaecata in intellectu, ex quo etiam Ecclesiam odio habui, non credens eam veram vineam Christi; sed *ex quo facta sum coram eo*; idest Christo, *quasi* (expressive dictum, idest pro certo) *pacem reperiens*, per illuminationem fidei, et remissionem peccatorum, corrigo errorem meum, et culpam meam; et quod Ecclesia est vera sponsa Christi, confiteor, pro cuius amore parata est exponere se totam, ut pro me salutem, quae est in Christo, possit consequi. Unde vere ore et corde confiteor quod ipsa est vera sponsa Christi. *Et vinea fuit pacifico*, idest Christo, qui pacem attulit mundo, *in ea* (supple, fide) *quae habet populos*, idest in fide catholica, quod idem est quod universalis, idest populorum multorum. Notandum etiam, quod non dicit, In ea fide quam habent populi, sed *quae habet populos*, quia quodlibet donum divinum magis habet nos quam nos habeamus ipsum, inquantum huiusmodi dona respectu bonorum operum sunt principaliora quam liberum nostrum arbitrium. Deinde cum dicit, *Tradidit eam custodibus*, ostendit Ecclesiam a Deo custoditam, et conservatam, dicens: Bene dico, quod Ecclesia fuit vinea ipsi Christo, quia Christus *tradidit eam custodibus*, idest Angelis, Apostolis, et praelatis, quorum quilibet praelatus *vir*, idest habens vires in operando in ista vinea, corde fideli *affert* (supple, Christo) *mille argenteos*, idest totum tribuit Christo quod sequitur *de fructu eius*, sive sit temporale, sive sit spirituale. Deinde cum dicit, *Vinea mea*, quia male ab aliquibus praedicta confessio posset intelligi, Christus in hac parte supplet confes-

sionem Synagogae. Et circa hoc duo facit. Primo supplet dictam confessionem; secundo ex dilectione quam habet Synagoga ad Ecclesiam, invitat Ecclesiam ad subventionem Synagogae, ibi, *Quae habitas in hortis.* Dupliciter autem posset alicui videri defectus in praedicta Synagogae confessione. Primo in custodiae assignatione, quia dixerat, quod Christus *tradidit eam custodibus*, posset aliquis intelligere, Christum eam dereliquisse. Ad hoc excludendum supplet Christus: *Vinea mea coram me est;* quasi dicat: Sic tradidi Ecclesiam meam custodiendam aliis, quod etiam per me ipsum immediate habui curam eius, cum sim verus Deus, omnia immediate conservans. Secundo in fructus assignatione, quia dixerat, *Vir affert pro fructu eius mille argenteos*, cum in Ecclesia nomine viri possint activi intelligi, posset ex hoc videri alicui, quod soli activi in Ecclesia fructificarent; ideo Christus supplet hanc confessionem, ostendens quod etiam contemplativi in Ecclesia fructificant; ideo subdit: O Ecclesia, *pacifici tui*, idest contemplativi, qui dicuntur pacifici, quia sunt ab implicationibus saecularibus, quae turbant, abstracti: isti, inquam, tales sunt *mille*, idest perfecto fructu respondentes: sic dictum est supra, quod *vir affert pro fructu eius mille argenteos*, et *mille* sunt *pacifici*, idest contemplativi, numero et fructu perfecti. Sed quia ad perfectionem vitae oportet non solum habere vitam contemplativam, sed etiam activam ad curam aliorum (et tamen maius est meritum in contemplatione, quam in actione) ideo postquam dixit, *Mille tui pacifici*, subdit: *Et ducenti his qui custodiunt fructus eius.* idest merita Ecclesiae, ubi maior numerus geminatur, scilicet centenarius (qui etiam geminatus ad ultimum numerorum limitem, qui est mille, non pervenit) quia licet vita contemplativa sit meriti amplioris, tamen activa simul et contemplativa meretur pluribus modis. Unde *super illud, Ducenti etc.* dicit Glossa interlinearis: *Duplex meretur praemium qui et se tuetur, et alios lucratur.* Deinde cum dicit, *Quae habitas in hortis*, Christus invitat Ecclesiam ad subveniendum Synagogae, eo quod Synagoga eam diligit: et circa hoc duo facit. Primo ponitur eius invitatio; secundo Ecclesiae responsio, ibi, *Fuge, dilecte mi.* Continuatur sic. Usque nunc induxi te, o Ecclesia, ad subveniendum Synagogae ex amore meo: cum ergo ipsa Synagoga te diligat (quod apparet quia confessa est, te esse veram sponsam, et vineam meam) huiusmodi amicitia, qua una, confessione et fide, facta est tecum in me, debet te movere ad subveniendum ei; et hoc est quod ait: Tu, Ecclesia, *quae habitas in hortis*, idest in spiritualibus deliciis, *amici*, idest Iudaei, qui iam facti sunt amici tui, quia fideles mei, *auscultant*, idest parati sunt, et expectant te audire, et a te doceri, et desiderant voto cordis, dicentes: *Fac*, o Ecclesia, *me* Synagogam, gratam tibi, fide, et caritate sociatam, *audire vocem tuam*, scilicet in praedicatione. Potest etiam hoc accipi ut sit verbum Christi invitantis Ecclesiam, ut doceat Synagogam. Et dicit, *Me audire*, quia reputat sibi fieri quod fit aliis propter ipsum. Ultimo autem cum dicit, *Fuge dilecte mi*, ponitur Ecclesiae responsio, quae est quod tamquam bona sponsa optat ad tempus ab illo separari; non ab eius fide, vel amore, sed ab eius suavitate; hoc est, contemplationis dulcedine ad tempus carere ut possit Iudaeis iam conversis, et sic factis fratribus, intendere per informationem morum, et doctrinae; ideo ait: Tu, *Dilecte mi*, idest tu, Christe, qui habitas *super montes aromatum*, propter altitudinem devotionis, et odorem bonae conversationis, et sanctae operationis, *fuge*, idest mihi contemplationis dulcedinem subtrahe, ut possim commodius instructioni, et informationi Iudaeorum vacare; tamen nolo quod hoc sit perpetuo, sed solum ad tempus. Et ideo ait: *Et assimilare capreae*, videndo meos defectus, et quam sis mihi in contemplatione necessarius. *Assimilare* etiam *hinnulo cervorum*, ut ad me agiliter per contemplationem redeas, teque mihi cum delectabili contemplatione infundas. Quod in praesenti vita secundum statum viatorum, et in futura per apertam visionem comprehensorum, dignetur Christus operari in nobis; qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit, et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen.

FINIS.

INDEX RERUM

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

V

FINIS.